

ერნ. ჩიქობავა

ერგავიული კონსტრუქციის პრობლემა
იბერიულ-ქავკასიურ ენებში

I

ნომინატივი და ერგავიული კონსტრუქციის ინფორმული ერთეულები
ქვენი შერთული საინფორმაციო ენის მოწამებთა მიხედვით

წინახიტყვაობა	V
" რუსულ ენაზე	VII
წ 1. საკითხის დასმისათვის	1
წ 2. ტერმინებისათვის „ხოლმეობითი“, „პერმანსივი“, permansiv	6
წ 3. ხოლმეობითი ახალსა და ძველ ქართულში	8
წ 4. თქუა ზმნის ხოლმეობითი -თქვხ- და მისი ფუნქცია ძველ ქართულში	11
წ 5. ხოლმეობითი აწმყოს ფუნქციით სხვა გარდამავალ ზმნებთან	28
წ 6. ხოლმეობითი აწმყოს ფუნქციით გარდაუვალ ზმნებთან	36
წ 7. ხოლმეობითისა და აწმყოს პარალელური ხმარების ნიმუშები	42
წ 8. ხოლმეობითის ხმარებისათვის ნამყო უსრულის... კავშირები-თის ბაღლად	47
წ 9. ხოლმეობითისაგან ნაწარმოები ნამყო უსრული (არქაული ნამყო უსრული)	54
წ 10. ერგატიული კონსტრუქცია არქაულ ნამყო უსრულთან	64
წ 11. უწყის, როგორც ხოლმეობითი (=აწმყო) ძველ ქართულში	65
წ 12. იცის, როგორც ხოლმეობითი (=აწმყო) ძველ ქართულში	68
წ 13. უწყის და იცის ზმნათა ისტორიული ურთიერთობისათვის ძველ ქართულში	69
წ 14. ჰრკჷხან, როგორც ხოლმეობითი (=აწმყო) ძველს ქართულში	70
წ 15. ჰრკჷხ, იცის, უწყის — ზმნები და ხოლმეობითის ისტორია	72
წ 16. ხოლმეობითი და აწმყო შკის-ტიპის ზმნებში	73
წ 17. ხოლმეობითი, როგორც მოქმედების განგრძობითი ასპექტი (და არა დრო)	76
წ 18. ფშაურ-ხეცესურული ხოლმეობითი და არქაული ნამყო უსრული	80
წ 19. თურმეობითი პირველის წარმოება და ხოლმეობითის ადგილის საკითხი	91
წ 20. ხოლმეობითის ადგილი ნაკეთთა სისტემაში და ნამყო უსრულის წარმოება -ავ-, -ამ- სუფიქსიან ზმნათა	98
წ 21. ხოლმეობითის საკითხი ზანურში	100
წ 22. ხოლმეობითის საკითხი სვანურში	102
წ 23. ხოლმეობითი და გარდაუვალი სტატიკური ზმნები	104
წ 24. დიურატიულობა და სტატიკურობა გარდაუვალ და გარდამავალ ზმნებთან	106
წ 25. სტატიკური გარდამავალი ზმნის საკითხისათვის	109
წ 26. ხოლმეობითი და უღვლილების ნაკეთთა სისტემა ქართულში	109
წ 27. ხოლმეობითი და ერგატიული კონსტრუქციის, როგორც ენის განვითარების სტადიის საკითხი	112
დასკენითი დებულებები	117
რეზიუმე რუსულ ენაზე	129

წი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ზ ა

ერგატიული კონსტრუქცია გულია იბერიულ-კავკასიურ ენათა სტრუქტურისა: აქ თავს იყრის ბრუნებისა და უღვლილების საკვანძო მომენტები, ზმნისა და სახელის სინტაქსური ურთიერთობის საკითხი წინადადებაში.

გენეზიის თვალსაზრისით ერგატიული (მოთხრობითიანი) კონსტრუქციის პრობლემა ადის ზმნისა და სახელის ფუძეთა წარმოქმნისა და ამ ფუძეთა პირვანდელი ბუნების საკითხამდის და, თავის თავად ცხადია, მათში ასახული აზროვნების საკითხამდის.

იბერიულ-კავკასიურ (ე. ი. ქართველურ და მთის კავკასიურ) ენებში ვპოულობთ ერგატიული კონსტრუქციისა და მასში შემავალი ელემენტების სხვადასხვა ვარიაციას¹, და ამ ვარიაციებში უკუფენილია ერგატიული კონსტრუქციის განვითარების ეტაპები.

კერძოდ, ქართული სამწერლო ენის ხუთმეტყაუქუნოვანი ისტორია დოკუმენტობრივ ასახავს სათანადო პროცესებს (ასეთი რამ არც ერთ სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენაში არა გვაქვს): ქართული ენის ისტორიის მონაცემთა სათანადო ანალიზის გარეშე ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემის რკვევა მტკიცე ისტორიულ საფუძველს მოკლებული იქნება.

ერგატიული და ნომინატიური კონსტრუქციების ისტორიულ ურთიერთობათა გარკვევის მაგალითზე (ცხადი ხდება ის ადგილი, რომელიც განეკუთვნება ქართულ ენას ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემის გადაწყვეტისას, — პრობლემისა, რომელიც ამჟამად სავსებით კანონზომიერად წარმოგვიდგება ზოგადი ენათმეცნიერების პრობლემის სახითაც¹).

ერგატიული კონსტრუქციის რაობა ვერ გაირკვევა მისი წარმოქმნის ისტორიის გაუთვალისწინებლად; ეს კადეც დაკავშირებულია ნომინატიურ (სახელობითიან) და ინდეფინიტურ (ოღენფუძიან) კონსტრუქციათა წარმოქმნისა და რაობის საკითხთან.

ამგვარად, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა მოითხოვს ისეთი საკითხების განხილვას, როგორცაა:

1. ერგატიულ და ნომინატიურ კონსტრუქციათა ისტორიული ურთიერთობა;
2. გარდამავალ ზმნებთან ნომინატიური კონსტრუქციის წარმოქმნა ქართულში;
3. ერგატიული კონსტრუქციის ჩასახვა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, და, დასასრულ, 4. ერგატიული კონსტრუქციის რაობა.

¹ ამის შესახებ იხ. აკად. ი. ი. მეშჩანინოვის „ზოგადი ენათმეცნიერება“. ლენინგრადი, 1945. (რუს. ენაზე).

აქ წარმოდგენილი შრომა ეხება პირველ სა: თხს. და ავტორი მას თვლის ვრცელი მონოგრაფიის ერთ-ერთ მონაკვეთად: ეს მონაკვეთი დამთავრებული გვექონდა ჯერ კიდევ 1942 წელს¹. ავტორი არც ვარაუდობდა მის ცალკე გამოქვეყნებას, რომ ორი გარემოება არაა: ჯერ ერთი, ქართული ენის ზოგი სპეციალისტი დაინტერესება ქართული ენის ისტორიული მორფოლოგიის საკითხებში, რაც ამ შრომაშია განხილული. მეორეცა, გარდა მკვლევართან ერგატული კონსტრუქციის პირველობა (ნომინატიურ კონსტრუქციასთან შედარებით) ბოლო ხანებში რუსულ სპეციალურ ლიტერატურაში კამათის საგანი გახდა: ამ შრომაში კი ეს საკითხი გარკვეულია დოკუმენტობრივ ჩვენებათა მიხედვით.

ავტორი ვარაუდობს, — თუ ჯანმრთელობამ ამის საუშალებს მისცა, — მონოგრაფიულად დამუშავოს მეორე და მესამე საკითხიც² (მეოთხე საკითხი ნაწილობრივ დამუშავებულიცაა გვაქვს: ერგატული კონსტრუქციის თეორიათა კრიტიკული ანალიზი მოცემულია რიგ მოხსენებებში, რომლებიც წაკითხულნი იყო ენის ინსტიტუტში)³.

არნ. ჩიქობავა.

21 XII 1948.

თბილისი.

¹ ძირითადი დებულებები მოხსენდა საქართვ. მეცნ. აკად. საზოგ. მეცნ. განყოფ. IX სესიას 28.XII.1942; დაბეჭდა ჩუნი აკადემიის მოამბეში ტ. IV (1943) ნ. I, გვ 91—98 სათაურით: „აქრმანაიის („ხოლმე-ბითის“) ისტორიული ადგილისათვის ქართული ხმის უღვლილდების სიაღვმანი“.

² ამ მონაკვეთების დამუშავებასთან დაკავშირებული ზოგი წინასწარი სამუშაოები გ მოქვეყნებულნიც გვაქვს: „ნოთხობითი ბრუნვის გენეზისისათვის ქართულ ენებში“ უნივერს. ზოგ. X (1939); „ერგატივის წარმოქმნის ისტორიისათვის ხუნძურში“ — „იბერ.-კავკას. ენ. თმეცნიერება, II, (1948); „ერგატივის წარმოქმნის იატორიიდან ხუნძურში“ — და: ესტნის ისტენისა და ლიტერ. ინსტ. შრომები I (1948); „ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა კავკასიურ ენებში: ამ კონსტრუქციის სტაბილური და ლაბილური ვარიანტები“ — ენმეცნის მოამბე XII (1942); „სახელის ფემის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში“ თბილ. 1942 წ. (მეცნ. აკად. გამომცემა).

³ წი ავტორი შრომის რუსული რეზიუმე დაიბეჭდა საქავშირო მეცნ. აკადემიის ლიტერატურისა და ენის განყოფილების მოამბეში — „Изв. Акад. Наук СС-Р, отд. лит. и яз.“ т. VII (1948), № III, 3.

⁴ რაკი წინამდებარე შრომა მთლიანი გამოკვლევის ერთ-ერთი ნაკვეთია, შესაძლებლად მიუჩინეთ საძიებლები დაგვერთო გამოკვლევის ბოლოს.

ПРЕДИСЛОВИЕ

В эргативной конструкции иберийско-кавказских языков склещаются основные нити структуры данных языков: спряжения глаголов, склонения имен и взаимосвязи имени и глагола в предложении.

В плане генетическом проблема эргативной конструкции упирается в процесс формирования глагольных и именных основ, их первоначального характера, и, естественно, отраженного в них мышления.

В иберийско-кавказских (картвельских и горских кавказских) языках предлежат различные вариации данной конструкции и составляющих ее элементов, тем самым фиксируя вехи развития эргативной конструкции. В показаниях грузинского языка соответствующие процессы *документированы* в письменных памятниках на протяжении пятнадцати веков. Без должного анализа фактов истории грузинского языка решение проблемы эргативной конструкции будет лишено надежного основания.

На примере уяснения исторического взаимоотношения эргативной и номинативной конструкций по данным древнегрузинского языка может быть охарактеризовано место, по праву занимаемое грузинским языком в решении означенной проблемы, ныне закономерно выступающей и в виде проблемы общелингвистической¹.

Систематический анализ истории образования и сущности эргативной конструкции (а также конструкций, непосредственно с ней связанных—номинативной и индефинитной) требует рассмотрения вопросов, каковы:

1. *Историческое взаимоотношение эргативной и номинативной конструкций.*
2. *Становление номинативной конструкции (при переходных глаголах).*
3. *Зарождение эргативной конструкции в иберийско-кавказских языках.*
4. *Сущность эргативной конструкции.*

Публикуемая ныне работа, мыслимая автором, как раздел монографии, посвящена первому вопросу. Работа была оформлена еще в 1942 году²; автор и не собиравший ее публиковать, если бы не пожелания товарищей, интересующихся затронуемыми в ней вопросами исторической морфологии грузинского языка.

¹ См. акад. И. И. Мещанинов. *Общее языковедение*, Ленинград, 1940.

² Основные положения работы были доложены IX сессии Отд. общества наук Акад. Наук Груз. ССР 24.XII.1942; эксерпт (под названием „Пермансив и место, занимаемое им в истории спряжения грузинского глагола“) опубликован в „Сообщениях Акад. Наук Груз. ССР, т. IV (№ 1), 1943 г., стр. 91—98.

Кроме того работа могла представлять определенный интерес, поскольку первичность эргативной конструкции (по сравнению с номинативной) при переходных глаголах, нами доказываемая документально, за последнее время была поставлена под сомнение.

В дальнейшем, если обстоятельства здоровья то позволят, автор предполагает закончить монографическую разработку второго и третьего вопросов¹ (четвертый вопрос в критической части уже закончен разработкой; соответствующие доклады были читаны в Институте Языка имени акад. Н. Марра Академии Наук Груз. ССР)².

21.XII.1948.
Тбилиси.

Арв. Чикобава.

¹ Некоторые из подготовительных работ для данных разделов уже опубликованы: „К генезису эргативного падежа в картвельских языках“—Труды Тбил. госуд. университета имени Сталина, т. X (1939); „К истории образования эргатива в аварском языке“—„Ибер.-кавказ. языковед.“ II (1948); „Из истории образования эргативного падежа в аварском языке — Труды Инст. ист. язн. и литературы Дагест. базы АН СССР, т. I (1948); „Проблема эргативной конструкции в нахкавказских языках: стабильный и лабильный варианты этой конструкции“—Изв. ИЯИМК, т. XII (1942); „Древнейшая структура именных основ в картвельских языках“, Тбилиси, 1942 (изв. Академии Наук Груз. ССР).

Резюме данной работы было опубликовано в Изв. отд. литер. и яз. АН СССР, т. VII (1948), вып. 3.

² Поскольку данная работа является частью монографии, сочин возможным указанием дать в конце всей работы.

§ 1. საპითხის დახმინათვის. ქართულ ენაში გარდამავალი ზმნა, თუ მას მესამე პირში ავიღებთ, სამგვარ სინტაქსურ კონსტრუქციას ქმნის: /

I. რეალური სუბიექტი სახელობითშია, ნიეთის ობიექტი—მიცემითში; აწმყო: მონადირე კლავს ირემს... დავითი აქებს სიმონს.

II. რეალური სუბიექტი მოთხრობითშია, ნიეთის ობიექტი—სახელობითში; ნამყო ძირითადი: მონადირემ მოკლა ირემი... დავითმა აქო სიმონი.

III. რეალური სუბიექტი მიცემითშია, ნიეთის ობიექტი—სახელობითში; თურმეობითი I. მონადირეს მოუკლავს ირემი... დავითს უქია სიმონი.

ეს კონსტრუქციები გაყვება სათანადო წყებებს: აწმყო კონსტრუქცია ნამყო უსრულში, კავშირებითს პირველში, მეოფადში... ნამყო ძირითადს კონსტრუქცია—კავშირებითს მეორეში, თურმეობითი პირველისა—თურმეობითს მეორესა და კავშირებითს მესამეში.

✓ იმის მიხედვით, თუ რა ბრუნვაში დაისმის რეალური სუბიექტი, ეს კონსტრუქციები იწოდება;

ნომინატიურ (სახელობითიან) კონსტრუქციად (სუბიექტი სახელობითშია, ნომინატივში);

ერგატიულ (მოთხრობითიან) კონსტრუქციად (სუბიექტი მოთხრობითშია, ერგატივში);

დატიურ (მიცემითიან) კონსტრუქციად (სუბიექტი მიცემითშია, დატივში).

სხვა ქართველურ ენათაგან სხანური გარდამავალი ზმნა ზემოხსენებულ სამ კონსტრუქციას გვაძლევს და იმავე პირობებში, როგორც—ქართული:

აწმყოში ნომინატიური კონსტრუქცია გვაქვს: მეთხვარ უღგარი ლჩგ¹.

ნამყო ძირითადში—ერგატიული კონსტრუქცია: მეთხვარ აღგარ ლჩგ².

თურმეობით პირველში—დატიური კონსტრუქცია: მეთხვარს ოთღარა ლჩგ³.

ზანურის კილოებში სხვაობა იჩენს თავს. სახელდობრ: მეგრულში კონსტრუქციები ისევე ნაწილდება, როგორც ქართულში:

აწმყოს შეეფერება ნომინატიური კონსტრუქცია: მონადირე ყვილუნს (=კლავს) ირემს.

ნამყო ძირითადს—ერგატიული კონსტრუქცია: მონადირეკ დოყვილუ (=მოკლა) ირემი.

თურმეობით პირველს—დატიური კონსტრუქცია: მონადირეს დუუყვილუ (=მოუკლავს) ირემი.

¹ მონადირე კლავს ირემს.

² მონადირემ კლა ირემი.

³ მონადირეს მოუკლავს ირემი.

✓ ქართულთან შედარებით განსხვავება მაინც არის: ერგატიულ კონსტრუქციის ნამყო ძირითადში გარდაუვალი ზმნაც ქმნის: ¹

მონადირე ქემორთუ „მონადირემ მოვიდა“... მონადირე ქლოლურუ „მონადირემ მოკვდა“...

ერთი სიტყვით, ნამყო ძირითადში (და მისი წყების ნაკვთებში) ერგატიული კონსტრუქცია ერთად ერთ კონსტრუქციად გვევლინება. თავისებური აქ ისაა, რომ ერგატიული კონსტრუქცია არაა მხოლოდ გარდამავალი ზმნის კონსტრუქცია. ²

ქანურში ერგატიული კონსტრუქცია მხოლოდ და მხოლოდ გარდამავალ ზმნას შეეფერება, ოღონდ ნამყო ძირითადშიც და აწყოშიც, თურმეობითშიაც კი, როცა იგი ინვერსიული არაა: პირდაპირი წყობის გარდამავალში ზმნას ქანურში მხოლოდ ერგატიული კონსტრუქცია იცის. ✓

აწყო: ავჯიქ ცვილუმს მსქვერი ¹ „მონადირემ კლავს ირემი“

ნამყო ძირითადი: ავჯიქ ღოჯვილუ მსქვერი „მონადირემ მოკლა ირემი“

თურმეობითი პირველი: ავჯიქ ღოჯვილულორენ მსქვერი „მონადირეს მოუკლავს ირემი“, უფრო ზედმიწევნით: „მონადირემ მონაკლავა ირემი“.

როგორც მეგრულში, ისე ქანურში ერგატიული კონსტრუქციის გამოყენების არე გაფართოებულია: მეგრულში — გარდაუვალ ზმნათა ხარჯზე, ქანურში — აწყოსა და თურმეობითის მიმართულებით (მეგრულისებური ტენდენციები შეინახულია ქართულ დიალექტებში; უფრო ინტენსიურია ეს პროცესი გურულსა და ქვემო-იმერულში, სადაც ზანურის კვადი ხელშესახებია; უფრო მკრთალაა აღმოსავლურ კილოებში (ქართლურში, კახურში...), სადაც მოვლენა დამოუკიდებელი ჩაისახა ².

მეორეულია ეს პროცესი ქართულ კილოებში, მეორეულია გადახრა ერგატიული კონსტრუქციის გამოყენებისას მეგრულშიცა და ქანურშიც ³.

სეანურში ძველი ნორმები შემოგვრჩა: ერგატიულ კონსტრუქციას სეანურში იგივე ადგილი უჭირავს, რაც ქართულში.

აქ ყველგან მესამე პირის ვითარებას ვგულისხმობთ (ეს თავშივე ვთქვით). თუ რეალურ სუბიექტსა და ნივთის ობიექტს პირველსა და მეორე პირში დავსვამდით, სულ სხვა სურათს მივიღებდით: სათანადო ნაცვლსახელები არც მხოლოდობითში შეიცვლებოდა, არც მრავლობითში: კონსტრუქცია ერთად ერთი აღმოგვაჩნდებოდა აწყოშიც, ნამყო ძირითადშიცა და თურმეობითშიც.

აწყო: დავითი აქებს ხიმონს.

შდრ.: მე გაქებ შენ ... ჩვენ-გაქებთ თქვენ.

შენ მაქებ მე ... თქვენ გვაქებთ ჩვენ.

¹ ნიშნად არქაზულ გარიანტს ვიძლევი.

² იხ. ვ. თოფურია: სინტაქსური ანალოგიის ერთი შემთხვევა ქართულში დიალექტების მიხედვით. „ჩვენი მეცნიერება“, 1923, № 1.

³ ამ საკითხს დეტალურად სხვაგან განვიხილავთ, ამჟამად შეიძლება მივუთითოთ „ქანურის გრამატიკულ ანალიზზე“, გვ. 201, 221, 243. ქანურში უკარ კიდევ იპოვის კაცი ნომინატორი კონსტრუქციის ნაშთებს აწყოში (გარდამაგ. ზმნასთან) და დატორი კონსტრუქციისას ინვერსულ თურმეობითში. იხ. ივე, გვ. 181—182.

ნაშუა ძირით.: დავითმა აქო ხიშონი.

შღრ.: მე გაქე შენ ...ჩვენ გაქეთ თქვენ.

შენ მაქე მე' ...თქვენ გვაქეთ ჩვენ.

თურმეთბ. I: დავითს უქია ხიშონი.

შღრ.: მე მიქიხარ შენ ...ჩვენ გვიქიხარ თქვენ.

შენ გვიქივარ მე ...თქვენ გვიქივართ ჩვენ.

სამი კონსტრუქციის ნაცვლად (მესამე პირთან) მივიღეთ ერთი კონსტრუქცია (პირველ და მეორე პირთან). რა კონსტრუქციაა ეს: ნომინატიური, ერგატიული თუ დატიური? კაცი იტყობს: ნომინატიურიო—მე, შენ, ჩვენ, თქვენ სახელობითად გვეჩვენება; ვამბობთ კიდეც: სახელობითში იქნება—მე, შენ, ჩვენ, თქვენ-ო. მაგრამ ეს ხდება სხვა სახელების ანალოგიით: ეს საანალოგიო მასალა (—ბრუნებებიანი სახელები—იგი, მან, მას... მონადირე, მონადირემ, მონადირეს—) რომ არ გაგვანდეს, მე, შენ, ჩვენ, თქვენ არც მოთხრობითი გამოვიდოდა, არც სახელობითი; ეს ნაცვალსახელები ფუძის როლში გამოდინა, ისტორიულად სხვა სახელთა ფუძეს ეტოლდება¹.

ძველი ქართულის მაგალითი რომ გამოვიყენოთ, „მე გაქებ შენ“ (—შენ მაქე მე—) იმავე რიგისაა, როგორც „აბრაამ შეა ისააკ“ (შღრ. ისააკ შეა აბრაამ); ორსავე შემთხვევაში განვითარების არსებითად ერთნაირი საფეხური გვაქვს: არც რეალური სუბიექტია გაფორმებული, და არც რეალური ობიექტი. ესაა ოდენფუძიანი კონსტრუქცია, ინდეფინიტიური კონსტრუქცია, გაცილებით უფრო ძველი, ვინემ ნომინატიური და ერგატიული კონსტრუქციები (ორივე ეს კონსტრუქცია მიღებულია ამ ოდენფუძიანი კონსტრუქციის დიფერენციაციის პროცესში!) და სინტაქსურ კონსტრუქციათა ისტორიის თვალსაზრისით უაღრესად ფასეული.

ქანურში ერგატიული კონსტრუქცია მეტად დაშორდა სხვა ქართველურ ენათა ანალოგიურ კონსტრუქციას: გარედან რომ შევხედოთ, ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ქანური მთის კავკასიურ ენებს ეკვლევბოდეს, სახელდობრ, იმ ენებს, რომელთაც გარდაზავალ ზმნასთან მხოლოდ ერთი კონსტრუქცია იციან—ერგატიული კონსტრუქცია; იგულისხმება: ხუნძური, დარგული, ლეზგიური... მართლაც, მესამე პირში თუ ავიღებთ ზმნას, სინტაქსური კონსტრუქცია ერთნაირი გამოვა, ერგატიული. მაგრამ ხაკმარისისა, პირველხა და მეორე პირზე გადავიდეთ, რომ მკვეთრ განსხვავებას მივიღებთ: მთის ენებში კვლავ ერგატიული კონსტრუქცია დაგვრჩება, ქანურში კი—ინდეფინიტიური.

აქ ქანური სხვა ქართველურ ენათა ხაზს აგროძლებს: ქანურშიც, მეგრულშიც, სვანურშიც ისევე, როგორც ქართულში პირველმა და მეორე პირმა თანაბრად დაიცვა ძველი კონსტრუქცია: ინდეფინიტიური კონსტრუქცია ქართველურში.

¹ შენ (—შენ-ნა), ჩვენ (||ჩვენ-ნა), თქვენ (||თქვენ-ნა) -ნა ნაწილაკს დაირთავს, მაშასადამე, ერთგვარად „გაფორმებულია“, აბრაამ, ისააკ—შიშველი ფუძეებია; მაგრამ ეს გაფორმება ეტიმოლოგიის სამყაროს გეოგრაფიის, შიშველი ფუძე თუ ნაწილაკიანი ფუძე მაინც ფუძეა. ბრუნვის ფუნქცია -სქი-ნა-ნაწილაკს (შე-სქი-შენ-ნა) ძველ ქართულში არა აქვს: ნაცვალსახელი მე ძველს ქართულში არაოდეს დაირთავს -სქი-ნა ნაწილაკებს და ამისდა მიუხედავად ამ უნაწილაკო მეს-ის ენათავე მორფოლოგიური ღირებულება აქვს, როგორც ნაწილაკიან შენ, ჩვენ, თქვენ-ს.

შღრ. ხუნძ. სახელ. ჯღნ „მე“, მღნ „შენ“—ერგ. დაცა „მე“, დუცა „შენ“—(ძიცი. დიცი „მე“, ჯღმე „შენ“): ერგატიული კონსტრუქცია ხუნძურში საშავე პირში თანაბრად გვაქვს.

ლურ ენათათვის ხაერთო ხინტაქსური კონსტრუქციაა პირველხა და მეორე პირში (მესამე პირშიაც რომ ასეთივე მდგომარეობა გვექნოდეს, ერგატოული კონსტრუქციის საკითხი ახლანდელი სახით არც გვექნებოდა: სუბიექტ-ობიექტის ბრუნვათა საკითხი მოიხსნებოდა და გარდამავალი ზმნის თავისებურების მორფოლოგიური თავისებურება დადგებოდა თავიდანვე ყურადღების ცენტრში).

ძველმა ქართულმა ინდეფინიტური კონსტრუქცია შემოგვინახა ადამიანთა საკუთარ სახელებთან: სათანადო მაგალითები არც ისე ხშირია, მაგრამ—ეკვე-მილტანელი. ახალმა ქართულმა—არც სალიტერატურო ენამ, არც დიალექტებში—ამგვარი ფაქტები არ იცის (ძველ ქართულშიც უკვე ნაშთებილა გვექნოდა). არც ერთს სხვა ქართველურს ენაში ინდეფინიტური კონსტრუქცია ადამიანთა საკუთარ სახელებთან არ შეინიშნება: ეს კონსტრუქცია, როგორც ვთქვით, მხოლოდ პირველსა და მეორე პირთან დასტურდება. მთის კავკასიურ ენებში აქაც (ე. ი. პირველსა და მეორე პირთან) ერგატოული კონსტრუქცია ბატონობს, მაგრამ ზოგს პატარა ენას ანდერ ხეობაში პირველსა და მეორე პირში ერგატოვი არა აქვს; ისეთ მსხვილ ერთეულშიც, როგორცაა ხუნძური ენა, მოგვეპოვება უტყუარი ნიშნები იმისა, რომ პირველსა და მეორე პირთან ერგატოული კონსტრუქცია მეორეული მოვლენაა (ადამიანთა სახელებში ერგატოული ბრუნვა შედარებით ახალი წარმონაქმია).

ქართულისა და, კერძოდ, ძველი ქართულის ჩვენება ერგატოული კონსტრუქციის პრობლემისათვის ფუნდამენტულია: ერგატოული კონსტრუქციის მქონე არც ერთ ენას არ გააჩნია დოკუმენტაცია. ხუთმეტი საუკუნის მანძილზე და ამ ძველ ძეგლებში შემონახული ასეთი არქაული ფაქტები.

ნომინატიური კონსტრუქცია ინდო-ევროპულ და სემიტურ ენათა ძირითადი კონსტრუქციაა გარდაშავალ და გარდაუვალ ზმნებთან. იბერიულ-კავკასიურ ენათა წრეში ამ კონსტრუქციის გამოყენების არე შეზღუდულია: მას ეხედებით გარდაუვალ ზმნებთან (უპირატესად) და გარდამავალ ზმნებთან (გარკვეულ ენებში და გარკვეულ პირობებში).

ერგატოული კონსტრუქცია უცხოა ინდო-ევროპული ენებისათვის, როგორც ძველისა ისე ახლებისათვის, ყოველ შემთხვევაში მოქმედი გრამატიკული სისტემის სახით არსად ჩანს. ერგატოული კონსტრუქცია უცხოა სემიტური ენებისათვის, თურქულ-თათრული ენებისათვის, უნგრულ-ფინური ენებისათვის.

ერგატოული კონსტრუქცია გვაქვს ჩვენს კონტინენტზე იბერიულ-კავკასიურ ენებში (ქართველურ ენებში, მთის კავკასიურ ენებში; პირენეის ნახევარკუნძულზე —ბასკურში).

ერგატოული კონსტრუქცია გარდამავალი ზმნის კონსტრუქციაა (მეგრული არღვევს ამ წესს—გარდაუვალ ზმნებთანაც ნამყო ძირითადში ერგატოვი დაისმის! —მაგრამ ეს მეორეული მოვლენაა და პრინციპული ღირებულება არა აქვს). ერგატოული კონსტრუქციის რაობას, მაშასადამე, გარდამავალი ზმნა განსაზღვრავს. ერგატოული კონსტრუქციის პრობლემა ხათანადო ენათა გარდამავალი ზმნის თავისებურების პრობლემაა.

გარდამავალი ზმნის თავისებურება რომ გაირკვეს, საჭიროა შევისწავლოთ ყველა იმ კონსტრუქციის ისტორია, რომელთაც გარდამავალი ზმნა მოითხოვს,

შევისწავლოთ ამ კონსტრუქციებში მონაწილე ზმნის ფუძეთა აგებულება-ცვლასთან დაკავშირებით. საჭიროა, მაშასადამე, შევისწავლოთ ხუბიექტად და ობიექტად გამოყენებულ ბრუნვათა ისტორია და რაობა, ერთის მხრივ, ზმნის ძირითად ნაკვეთთა წარმოქმნის პროცესი, მეორე მხრივ.

✓ გარდამავალ ზმნასთან, თუ ყველა პირის ვითარებას გავუწვეთ ანგარიშს, ოთხთ კონსტრუქცია გვექნება: ინდენფინიტური, ნომინატიური, ერგატიული და დატიური. პირველი ამოსავალი ჩანს სამი დანარჩენისათვის: ამას გვეუბნება პირველი და მეორე პირის ვითარება (იხ. ზემოთ). ამ ამოსავალს აქ არ ვეხებით (მას განვიხილავთ ცალკე).

დატიური კონსტრუქცია, როგორც ვნახეთ, თურმეობითს შეეფერება და ინვერსიულ წყობას გულისხმობს (მონადირეს უკლავს ირემი, მონადირეს ეკლა ირემი, მონადირეს ეკლას ირემი). ინეერსიული წყობა, სადაც ამოსავლად გარდამავალი ზმნა გვაქვს, მეორეულია: უკლავს—კლავს, ეკლა—უკლა||კლა, ეკლას—უკლას||კლას.

აქედან ცხადია, რომ თურმეობითის ნაკვეთები შეიძლებოდა წარმოქმნილიყო მხოლოდ მას შემდეგ, რაც შეიქმნა ის ნაკვეთები, რომელთა ინვერსიის გზითაა მიღებული თურმეობითი პირველი, თურმეობითი მეორე და კავშირებითი მესამე. ეს კი ნიშნავს: გარდამავალ ზმნებთან დატიური კონსტრუქცია უფრო ახალია, ვინემ ნომინატიური და ერგატიული კონსტრუქციები.

ჩვენ ვავაზნავთ „დატიური კონსტრუქცია გარდამავალ ზმნებთანაო“. დატიური კონსტრუქცია გარდაუვალ ზმნებთანაც გვაქვს; ეს გარდაუვალი ზმნები ინვერსიული ზმნებია (მას აქვს, ჰყავს, უყავს, სძულს, სწადს, სწყურის... იგი). ეს ზმნები დიდი ხიფველიხია; მათთან დატიური კონსტრუქცია გაცილებით უფრო ძველია, ვინემ დატიური კონსტრუქცია გარდამავალ ზმნებთან, უფრო ძველია. ვინემ ნომინატიური და ერგატიული კონსტრუქცია იმავე გარდამავალი ზმნებისა (გარდაუვალ ზმნათა დატიური კონსტრუქციის სიბრტყეზე შეიძლება დადგეს უფლიეხ, უპყრიეხ, მმოსიეხ... ზმნათა დატიური კონსტრუქცია: აქ საქმე გვაქვს ხტატაჟური ზმნების ხაობიექტო ქცევასთან, რაიც ინვერსიულ წყობას იძლევა. საკითხს საგანგებო შესწავლა ესაჭიროება).

დავგრა: ნომინატიური და ერგატიული კონსტრუქცია. რომელია მათში უფრო ძველი? ერთი შეხედვით, პასუბი თავის თავად ცხადია: უფრო ძველი უნდა იყოს ნომინატიური კონსტრუქცია; აქ ხომ გარდამავალი ზმნა აწმყო დროშია, ერგატიული კონსტრუქცია კი ნამყოხ შეეფერება (ნამყო ძირითადსა და კავშირებით მეორეს). თითქოს ბუნებრივია ვივარაუდოთ: აწმყოიანი კონსტრუქცია იქნება უფრო ძველიო. როგორ შეიძლება აწმყოს წარმოება არ იყოს უფრო ძველი, ვინემ ნამყოსი? როგორ შეიძლებოდა ნამყო ქონოდა ზმნას და აწმყო—არა? ნომინატიური და ერგატიული კონსტრუქციების ურთიერთობის ხაკითხი აწმყოსა და ნამყო ძირითადის შემდგომადობის ხაკითხია.

წინასწარს მოხსენებაში: „ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემისათვის კავკასიურ ენებში: ამ კონსტრუქციის სტაბილური და ლაბილური ვარიან-

ტები¹; ჩვენ ვწერდით: „ღროთა წარმოება ქართულში, თუ მას ისტორიულ ასპექტში განვიხილავთ, გარდამავალ ზმნათათვის ამოხაველად გარაუდობს ნამყო ძირითადის (აორისტის) გგუფს, აწმყოს გგუფი მეორეულია. ცხადია, ამ პერსპექტივის უძველეს მომენტებს მივყავართ იმ კატეგორიებამდის, რომლებიც დროის კატეგორიას წინ უძღოდა².

წინასწარს მოხსენებაში ეს დებულება წამოყენებული იყო, როგორც პასუხი ერთ-ერთ საკითხზე, რომელსაც სხვა საკითხებზე მსჯელობისას გვერდს ვერ ავუქცევდით.

ამ დებულების დასაბუთება, ცხადია, ხსენებულ წინასწარ მოხსენებაში შეუძლებელი იყო წარმოგვედგინა. წინამდებარე ნარკვევი მიზნად ისახავს დასაბუთოს ის დებულება, რომ გარდამავალი ზმნების უღვლილებობის ისტორიაში ნამყო ძირითადის (აორისტის) წყებაა (კლა, კლის... აქო, აქის... პოვა, პოვის... აკეთა, აკეთის მან იგი) ამოხაველი, აწმყოს წყება კი (ჰკლავს, ჰკლვიდა... აქებს, აქებდა... ჰპოვებს, ჰპოვებდა... აკეთებს, აკეთებდა იგი მას) მეორეულია წარმოქმნის მიხედვით.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ორი სინტაქსური კონსტრუქციიდან, რომელთაც გარდამავალი ზმნა ქმნის, ერგატიული კონსტრუქციაა (კლა მან იგი, აქო მან იგი) უწინარეობი, ნომინატიური კონსტრუქცია კი (ჰკლავს იგი მას, აქებს იგი მას) შემდეგი ხანისაა, უფრო ახალია.

საამისო მასალას ძველი ქართული გვაწვდის, კერძოდ, ზმნის უღვლილებობის ის ნაკეთი (ანუ დრო, როგორც იტყვიან ხოლმე), რომელსაც პერმანსივი თუ ნამყო ხოლმეობითი ეწოდება. ამ ნაკეთის ამოსავალი ფუნქცია, ამ ნაკეთის ძველი ადგილი უღვლილებობის სისტემაში შესაძლებელია გაირკვეს, პირველ ყოვლისა, დეფექტურ ზმნათა ჩვენების ანალიზით.

§ 2. ბარმინაბისათვის „ხოლმეობითი“, „პერმანსივი“, permansiv. ის ნაკეთი, რომლის შესახებაც ქვემოთ მოგვიწევს საუბარი (აკეთის, პოვის, ყვის მან იგი... გაკეთდის, იპოვის, იყვის იგი) საეტიკალურ ლიტერატურაში სხვადასხვა სახელწოდებითაა ცნობილი.

3. შეხარდტი მას აღნიშნავდა ტერმინით „პერპეტუალ“ (ლათ. პერპეტუემ-იდან—„მუდმივი“, „სამარადისო“). ნ. მართან ეს ნაკეთი სულ არა ჩანს—არც „ძველი სალიტერატურო ქართული ენის გრამატიკაში“ (1925 წ. § 174, გვ. 142), არც „ძირითად ტაბულებში“ (1908 წ.). 1931 წ. ნ. მარს ნახმარი აქვს (ზოგი ზმნის უღვლილებობისა) „აორისტი ჩვეულებითი“—*acriste d'habitude*—(„La langue géorgienne“, გვ. გვ. 144, 192, 194), მაგრამ უღვლილებობის ნ. მარისეულ რვა ნაკეთში ეს ერთეული არც აქ შედის (§ 163, გვ. 136).

აკ. შანიძე უერ ხმარობდა ნამყო მრავალგზისთ, შემდეგ—ხოლმეობითს (აწმყოს ხოლმეობითი, წყვეტილის ხოლმეობითი); ხოლმეობითის პარალელურად, როგორც ხოლმეობითის სინონიმი, აკ. შანიძესვე ნახმარი აქვს ნამყო ჩვეულებითი³. წინათ, როცა აკ. შანიძის შრომა პრეფიქსების შესახებ

¹ მოხსენდა საკავ. მეც. აკად. საქართველოს ფილიალის პირველ სესიას 28.IX.1939 წ.; დაიბეჭდა „ენიკის მოამბეში“, ტ. XII (1942 წ.), გვ. 221—247.

² იხ. დასახელებული წერილი: „ენიკის მოამბე“, XII, გვ. 223.

³ იხ. აკ. შანიძე: „ქართული გრამატიკა. I. მორფოლოგია“. (1930), გვ. 123.

რუსულად იბეჭდებოდა, აეტრას რუსულ ტექსტში უხმარია პერმანსივი. პერმანსივის იყენებს გ. დეიტერსიცი (ქართულ მკვლევართა შავალითის მიხედვით).

პერმანსივი საჭირო შინაარსს სწორად წარმოგვიდგენს: ლათ. permanset „გარძელდება“, „არა წყდება“, მიმდგება permansum „გაგრძელებული“, „შეუწყვეტილი“. რუსულსა და ვეროპულ ენებზე რომ დაგვიკვირდეს ჩვენთვის საინტერესო ნაკეთისათვის ტერმინი, ასეთ ტერმინად პერმანსივი გამოდგება.

ქართულადაც შეიძლება ეს ტერმინი დაგვეტოვებინა, მეტადრე თუ მის გვერდით „აორისტი“¹ აღმოჩნდებოდა (პერმანსივი: აკეთის მან იგი... აორისტი: აკეთა მან იგი). მაგრამ ბუნებრივია, თუ აორისტის ნაცვლად ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართული ტერმინი იქნება ნახმარი; ასეთ შემთხვევაში კი ლათინური პერმანსივი უცნაურად შემოიჭრებოდა ქართულ ტერმინთან რიგში (აორისტის ნაცვლად ჩვენ ვხმარობდით და ვხმარობთ „ნამყო ძირითადს“).

რა ტერმინს უნდა მიეცეს უპირატესობა, როგორც „პერმანსივის“ ქართულ შესატყვისს? „მრავალგზითი“ არ გამოდგება: პერმანსივისთვის არსებითია არა მოქმედების გამოვრება, არამედ განგრობილად მისი ჩვენება (პერმანსივი არაა იტერატივი).

„ხოლმებითი“ კარგად ნაწარმოები ტერმინია: „ხოლმე“—„ხოლმებითი“ (შდრ. „თურმე“—„თურმებითი“, შემოღებული იკ. შანიძისავე მიერ). მისი მთავარი ნაკლი ისაა, რომ ადვილად ირევა „მრავალგზითი“: „აკეთებს ხოლმე“ შეიძლება ისე იქნეს გაგებული, თითქოს „აკეთებს“ განმყოვობას ექცეოდეს უფრადლება, ნამდვილად კი საჭიროა გადმოიცეს, რომ მოქმედება „ჩვეულებრივ ხდება“, მოქმედებას „ჩვეულებრივად აქვს ადგილი“. ეს რომ არა, „ხოლმებითი“ შენიშვნას არ გამოიწვევდა.

საცა წესია, უფრო ზუსტი იქნებოდა „ჩვეულებითი“ ანდა—კიდევ უფრო—„შიმღინარეობითი“, მაგრამ ეს გამოიწვევდა ახალი ტერმინის შემოღებას. ახალი ტერმინის შემატებას, რასაკვირველია, არ უნდა ვერიდოთ, თუ ძველი ტერმინი უვიარისია, ე. ი. სათანადო ცნების სწორად ათვისებას აბრკოლებს. ასეთ შემთხვევაში არც ტრადციას უნდა დავერიდოთ, არც ახალი ტერმინის შემოღებასთან დაკავშირებულ სიძნელეებს. მაგრამ თუ უკვე ხმარებულ ტერმინს ასეთი უხერხულობა არა სდევს, ახალი ტერმინის შემოღება მიზანშეწონილი არაა (მეცნიერული აზროვნებისათვის მთავარია ცნება და არა ტერმინი, ტერმინს თავისთავადი ღირებულება არა აქვს, იგი ცნების გადმოცემას ემსახურება).

ამისდა კვლად შეიძლება პერმანსივის ბაღლად დაეტოვოთ ხოლმებითი სათანადო აქცენტით („რაც ჩვეულებრივ ხდება“, ამ გაგებით: „რაც ხდება ხოლმე“): მან აკეთა—ნამყო ძირითადი², მან აკეთის—ხოლმებითი.

¹ ტერმინი აორისტი ნ. შარის შემოღებულია (ბერძ. ἀοριστος „განუსახლებელი“).

² ხოლმებითის ისტორიული რაობის გარკვევისას ვნახეთ, რომ „ნამყო ძირითადი“ მართლაც ძირითადია ყველა იმ ნაკეთს შორის, რომელთაც ნამყო დაერქმის.

ტერმინით „ნაკეთი“ აღენიშნება უღვლილების ერთეულს, სათანადო ფუძის სახით წარ-

§ 3. ხოლმეოზიტი ახალსა და ძველ ძარბულში. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ხოლმეობითი აღარ იხმარება (ისეთი მაგალითი, როგორც გვხვდება რაფიელ ერისთავის ცნობილ ლექსში— „გადაბრუნდის ჩვენი ციგა, კოტრიელა, კოტრიელა!“—დიალექტური წარმოშობისა უნდა იყოს). ბარის ქართულ კილოებში—ქართლურში, კახურში, იმერულში, —რამდენადაც ლიტერატურიდან ჩანს, ხოლმეობითი არ დასტურდება.

მთის კილოებში—ფშაურში, ხევსურულში, თუშურში¹, მთიულურში, მობურში, აგრეთვე ბარის კილოებში—ქიზიყურსა და ფერეიდნულში—ხოლმეობითი დაცულია; ფერეიდნულის ჩვენება მოწმობს, რომ XVII საუკუნისათვის ხოლმეობითი კახურისთვისაც ჩვეულებრივი ყოფილა.

ხოლმეობითი არ იცის არც ზანურმა (კანურმა და მეგრულმა) და არც სვანურმა².

ხოლმეობითის ნიმუშები:

მთიულურში: ...რომ მოიდიან ცხენებით, მიადგიან თხრილსა, დეცნიან და ჩაცვივდიან; ჯეღლები ციხეში ავიდიან, დაუქირიან თოფები სათოფურიდამა... დაშინდიან და გაიქციან... სციან, სციან ათმა კაცმა ქვისა, —ვერ ვატეხის; მემრე მოვიდი, გადავაბრუნე, საგსარზე დავკარი კერი და... დაიშალა შაქარივითა...³

ფერეიდნულში: ...წავიდიან... კარები ურემსაყე გომოუშიანყე, გაყიდიანყე, ფული დააქუჩიან და მისციან, მამულები დააგირავიანყე, ზეჩი ჩააგდიანყე და მისციან...თუ კაცი დაინახიან იმ ახლებში, შემოუდგიან, დაიქირიან, მაიყვანიან, იმ დღეს იმ წყალში ჩააგდიან...⁴

დიალექტებიდან მოყვანილს მაგალითებში ხოლმეობითი იხმარება იმის გადმოსაცმად, რაც ჩვეულებრივ ხდება (თუ ხდებოდა).

სხევეა ძველს ქართულში; ისეთს ძეგლში, როგორიცაა „სახისა სიტყუაჲ“, ხოლმეობითის ნიმუშები უხვადაა წარმოდგენილი; ცხოველთა (ფრინველთა და სხვ.) ზნეა (ზღაპრულად) აღწერილი და მოთხრობილია: რას აკეთებენ ცხოველები (ფრინველები...) ჩვეულებრივ (ამ ძეგლში ხოლმეობითის სიხშირეზე მითითებდა დეეტერსი).

ზოდგენილს, ე. ი. პირისა და რიცხვის ნიშნთა გამოკლებით: -აკეთებ-, -აკეთებდ-, -აკეთებდე-, -აკეთებ-, -აკეთებ-, -აკეთებ- იქნება აკეთა-ზნის ნაკვეთთა ნიშნები (აწმყოს წყებისა და ნაწყობ ძირითადის წყებისა).

ნაკვთი ტუქნიკური ტერმინი და მითითებებს უღვლილებს ერთეულზე—ამ ერთეულის ფუნქციის აღუნიშვნელად. ამიტომ „ნაკვთი“ ვერ იქნება გრამატიკული კატეგორია („უფუნქციო კატეგორია“ არაა კატეგორია?) ისევე, როგორც გრამატიკულ კატეგორიას არ გულისხმობენ ტერმინები: „ბგერა“, „მახვილი“, „ხმოვანი“, „ფუძე“.

¹ ფშაურის, ხევსურულისა და თუშური ხოლმეობითის პარადიგმები იხ. აკ. შანიძის მონოგრაფიაში: სუბიექტ. პრეფიქსი მეორე პირისა..., გვ. 154 და შემდ. ფშაური და ხევსურული ხოლმეობითის ნიმუშები ფრაზებში იხ. ქვემოთ § 17.

² იხ. აქვე, § 18, 19.

³ არნ. ჩიქობავა: მთიულურის თავისებურებანი, „ენიმიკის შოამბე“, II, გვ. 52.

⁴ არნ. ჩიქობავა: ფერეიდნულის მთავარი თავისებურებანი, „ტფილ. უნივერს. შოამბე“ VII (1927), გვ. 211.

...სახისმეტყუელმან თქვა ირემისაჲ. ვ'დ ჯეკმა მტერ არს გუელისა და რ'ეს იხილის და ივლტინ გუელი. და შთაქდის ჯურელად მივიდის ირემი იგი. და აღივსნის ფერდნი თუნისი. წყლითა წყაროხსაჲთა და მივიდის ჯურელად სადა იგი გუელი დამალულ არნ. და დაასხის წყალი იგი და აღაევსის ჯურელი იგი ვ'დე გამოქდის გუელი იგი და დოთრგუნის ფერჯითა და მოკლის... სახისა სიტყუაჲ, გვ. 42.

...არს მფრინველი რაჲმე ჰინდოჲ. სახელი ჰარქჳან მას ფუნიქს. მეხუთასით წლით მოვიდის ხეთა ლიბანისათა და აღივსნის ფრთენი თუნისი საკუმეველითა: და მოვიდის არეგდ ქ'ლქდ... და აუწყის ჯურუმსა მას ბაგინისასა და ჯურუმმან მან ვ'რ გულისხმა ყვის შევიდის ბაგინად და აღაევსნის ბაგინი ნახლევითი გინა თუ შეშითა და წარვიდის მფრინველი იგი... და შექდის ბაგინად და თუთ ცეცხლი აღანთის და თავი შეიწვს. ხულისგან შევიდის ჯურუმი იგი და ეძიებნ ბაგინსა მას ზ'ა და პოვის მატლი ერთი ნაცარსა მას შინა... სახისა სიტყუაჲ, გვ. 13.

...სახის მეტყუელმან თქვა გრძლბისათჳს. რ'ეს აღქდის ვენაჳსა. ტევანნი გამომარცულნის და მოკუფხლნის და ქუე გარდამობანიის და გარდამოქდის შეაკოლტის ერთად. და ინგორის. მარკუალსა მას ზ'ა და აღეკრის მარკუალი იგი ეკალსა მას მისსა. და მიართჳს მართუეთა თუნთა და დაუტევის კერტი იგი ტენისაჲ მის ცული... სახისა სიტყუაჲ, გვ. 22.

...სახისმეტყუელმან თქვა. კაბისაჲ ვ'დ სხჳსა კურცხთა აცხოზნ და მართუენი გამოიქადნის. რ' უცხონი კურცხნი მოიპარნის. და თჳსა ბუდედ მიიხუნის და შეაკცხენის და მართუენი გამოიქადნის. და ვერ დაუთმიან მართუეთა მათ: და შეკრიბის ვ'ა ქარქუეტი რაჲ და დაუტევის გაწვლომად და რით ქარქუეტითა. დაითმინის ცხოვრებად. და რ'ეს აღორძნდიან მართუენი იგი აღფრინდიან ურთიერთას თითოვეულად თჳსა თესლად მივიდიან თჳსთაშობელთა და იგი ვ'ა უგუნური დაუტევიან... სახისა სიტყუაჲ, გვ. 28.

ამ ნაწყვეტებში ორმოციოდე ხოლმეობითი გვაქვს (სხვა ნაკვებებიდან აწმყო ზოგადია წარმოდგენილი: ივლტინ, არნ, ეძიებნ, აცხოზნ).

გარდაუვალი ზმნის ხოლმეობითია: აღქდის, შთაქდის, შექდის, გამოქდის, გარდამოქდის, მივიდის, მოვიდის, შევიდის, წარვიდის, აღეკრის, აღორძნდიან, აღფრინდიან.

გარდამავალი ზმნის ხოლმეობითია: იხილის, აღივსნის, დაასხის, მოკლის, დათრგუნის, ჰარქჳან, აღივსნის, აუწყის, ყვის, აღანთის, შეიწვს, პოვის, გამომარცულნის, მოკუფხლნის, გარდამობანიის, შეაკოლტის, ინგორის, მიართჳს, დაუტევის, გამოიქადნის, მოიპარნის, მიიხუნის, შეაკცხენის, დაუთმიან, შეკრიბის, დაითმინის—მან იფინი...

ხოლმეობითი ზმნის უღვლილების ნაკვთთა მეორე წყებაში შედის ისევე, როგორც ნამყო ძირითადი: ორივეს საერთო ფუძე აქვს; ხოლმეობითისათვის ნიშანდობლივია საწარმოებელი სუფიქსი -ი-, ნამყო ძირითადს კი ან არავი-

თარი სუფიქსი არ გააჩნია (შე-ხ-ვახ კარი...) ანღი -ე სუფიქსი აქვს გამოყენებული (ვ-პოვ-ე, ვ-აკეთ-ე); -ი სუფიქსი აქ (შევაბ-ი, შევეარ-ი, მოვკალ-ი) მეორეულა...¹

ნამყო ძირითადი:

მე შე-ვ-აბ	მო-ვ-კალ	ვ-აკეთ-ე იგი
შენ შე-აბ	მო-პ-კალ	აკეთ-ე იგი
მან შე-აბ-ი	მო-კლ-ი	აკეთ-ი იგი
ჩუენ შე-ვ-აბ-თ	მო-ვ-კალ-თ	ვ-აკეთ-ე-თ იგი
თქუენ შე-აბ-თ	მო-პ-კალ-თ	აკეთ-ე-თ იგი
მაწი შე-აბ-ეს	მო-კლ-ეს	აკეთ-ეს იგი

ხოლმეობითი:

მე შე-ვ-აბ-ი	მო-ვ-კლ-ი	ვ-აკეთ-ი იგი
შენ შე-აბ-ი	მო-პ-კლ-ი	აკეთ-ი იგი
მან შე-აბ-ი-ს	მო-კლ-ი-ს	აკეთ-ი-ს იგი
ჩუენ შე-ვ-აბ-ი-თ	მო-ვ-კლ-ი-თ	ვ-აკეთ-ი-თ იგი
თქუენ შე-აბ ი-თ	მო-პ-კლ-ი-თ	აკეთ-ი-თ იგი
მათ შე-აბ-ი-ან	მო-კლ-ი-ან	აკეთ-ი-ან იგი

ნამყო ძირითადთან ხოლმეობითს ხაერთო ფუჟეც აქვს და ერთნაირი სინტაქსური კონსტრუქცია: რეალური სუბიექტი—RS—მოთხრობითშია, რეალური ობიექტი—RO—სახელობითში: მან აკეთა იგი—მან აკეთის იგი...

ამით თითქოს გარკვეული უნდა იყოს, რა ადგილიც ეკუთვნის აკეთის, შე აბ ის ნაკეთს ძველი ქართული ზმნის უღვლილების ისტორიაში:

ნაკეთთა აწმყოზ წყება: აკეთებზ, აკეთებდა, აკეთებდეს—იგი მახ

ნაკეთთა ნამყო ძირითადის წყება: აკეთა, აკეთის—მან იგი

ხოლმეობითს ნაკეთთა აწმყოზ წყებასთან (პირველ წყებასთან) თითქოს ირაფერი აქვს საერთო,—არც მნიშვნელობა, არც წარმოება, არც სინტაქსური კონსტრუქცია.

ამგვარ შთაბეჭდილებას აძლიერებს ისეთ დეფექტურ ზმნათა უღვლილება, როგორიცაა იტყუზ, ეტყუზ:

ნაკეთთა აწმყოზ წყება (პირველი წყება):

აწმყო: იტყუზ იგი მას... ეტყუზ იგი მას მას

ნამყო უსრული: იტყოდა იგი მას... ეტყოდა იგი მას მას

კავშირებითი I: იტყოდეს იგი მას... ეტყოდეს იგი მას მას

ნაკეთთა ნამყო ძირითადის წყება (მეორე წყება):

ნამყო ძირითადი: თქუა მან იგი... ჰრქუა მან მას იგი

ხოლმეობითი: თქეს მან იგი... ჰრქეს მან მას იგი

კავშირებითი II: თქუას მან იგი... ჰრქუას მან მას იგი

¹ კავშირებით მეორეს აქ განზე ვტოვებთ: წარმოების მიხედვით ის უფრო ახალია, ვინემ ნამყო ძირითადი და ხოლმეობითი. კავშირებითი II ნამყო ძირითადისაგან იწარმოება.

აქ ნაკვეთა პირველ წყებაში ერთი ფუძეა (იტყუ-, იტყუ-), ნაკვეთა მეორე წყებაში—სხეა (თქუ-, რქუ-): ეს უფრო მეკეთრიად გამოგვივლენს ზღვარს ნაკვეთა ამ ორ წყებას შორის და გახაზავს ხოლმეობითის მტკიცე კავშირს ნაკვეთა მეორე წყებასთან.

§ 4. თქუა-ზმნის ხოლმეობითი—თქვს—და მისი ფუნქცია ძველ ქართულში. მაგრამ ძველ ქართულშივე დასტურდება რიგი ფაქტები, რომელთა ჩვენებაც სხეაგვარ ვითარებაზე მიუთითებს. ეს ფაქტები ყველაზე ხელშესახებია ისევე დეფექტურ ზმნებთან. პირველ რიგში აქ სწორედ თქუა-ზმნაა გასათვალისწინებელი.

...ხ¹ თავადმან მიუგო და პრქუე შ²თ შერადმწუხრდის მსთქვთ ყულდრო იყოს რ³ წითს ცაჲ და განთიად ხთქუთ ზამთარი იყოს რ⁴ კსინავს მწუხარედ ცაჲ: ორგულნო ცისა სამე პირი იცით ცნობად: ხ⁵ სასწაულნი რამათანი ვერ ძალ გისხენ ვულის ჯმის ყოფად... ჰალიშის ოთხთავი, ტაბ. 34b, მთ 16₂₋₄¹.

ჩვენთვის სინტერესო ზმნა აქ ორი სახითაა მოცემული: მსთქვთ და ხთქუთ.

მს² პ³რეფიქსი—ჰემეტრობის ნაშთი ჩანს (მეორეში ხ-თ-ს წინ სუბიექტური პრეფიქსია მეცხრე საუკუნის ნორმათა მიხედვით). განსახილველი საკითხის თვალსაზრისით უფრო არსებითია უ და ვ-ს მონაცვლეობა: მსთქვთ, ხთქუთ:

ხთქვთ ხოლმეობითა, ხთქუთ—ნამყო ძირითადი:

შღრ.: ნამყო ძირითადი: მე ვთქუ	ხოლმეობითი: მე ვთქვ—ვთქუ-ი
შენ სთქუ	შენ სთქვ—სთქუ-ი
მან თქუ-ა	მან თქვს—თქუ-ის
ჩუენ ვთქუ-თ	ჩუენ ვთქვთ—ვთქუ-ით
თქუენ სთქუ-თ	თქუენ სთქვთ—სთქუ-ით
მათ თქუ-ეს	მათ თქვ-ან—თქუ-ი-ან

რისია აქ ეს მსთქვთ, ხთქუთ—ხოლმეობითისა თუ ნამყო ძირითადისა? თუ: ერთს შემთხვევაში ხოლმეობითია და მეორეში—ნამყო ძირითადი?

დამახასიათებელია ბენეშევიჩის მიერ გამოცემულ ოთხთავთა ტექსტის ჩვენება: ტბეთის ოთხთავში ორსავე შემთხვევაში გვაქვს ხთქვთ (ტბეთის ოთხთავი 995 წლითაა დათარიღებული, ე. ი. მთელი საუკუნითაა დაშორებული

¹ როცა ეს შრომა იწერებოდა (1942 წ.), ჰალიშის ოთხთავი სტამბურად გამოცემული არ იყო. ამიტომ მითითება ფოტოტიპირის გამოცემაზეა (იხ. „Материалы по архаическому Казахану“, XIV (1916) პ. ს. უჯაროვის, აღ. ხაზანაშვილისა და იქვთ. თაყაიშვილის რედაქციით). ჰალიშის ოთხთავის სტამბურად გამოცემის შემდეგ (გაზიცა 1945 წ., რედაქტორი—ა. შ ა ნ ი ძ ე) საჭირო აღმოჩნდა დაგვეტოვებინა მითითება ფოტოტიპირის გამოცემაზე. ჯრუჭ-პარხლის ოთხთავის ტექსტს ვიმოწმებთ ა. შ ა ნ ი ძ ე ს გამოცემის მიხედვით, ოპიზატბეთისას—გ. ბ ე ნ ე შ ე ვ ი ჩ ი ს გამოცემის მიხედვით (შხოლად მათე და მარკოზია გამოკვეთვებული).

² ა. შ ა ნ ი ძ ე: ჰემეტრობა აღიშნის საბარებაში—ტფილ. უნივერ. შოამბე, II (1922), გვ. 420. ჩვენი მაგალითი ამ წერილში არაა დასახელებული, მაგრამ ანალოგიური მაგალითები—მსწყვე... მსცეს... მომსთხოვნა...—გარდამავალ საფეხურადაა მიჩნეული შ-აეობიდან მ||ს-ობი-საკე.

ჰადიშის ოთხთავის გადაწერის თარიღს, 897 წელს; ბენეშევიჩის გამოცემას საფუძვლად უდევს ტბეთის ოთხთავი); ოპიზის ოთხთავში ორივეგან ხტქუთ ყოფილა (ოპიზის ოთხთავი თარიღდება 913 წლით). ტბეთისა და ოპიზის ტექსტებს ახასიათებს ერთგვარობა ამ სიტყვათა გადმოცემაში—ან ხტქვთ ანდა ხტქუთ (და არა: ჰხტქვთ—ხტქუთ, როგორც ეს ჰადიშის ოთხთავშია).

ბენეშევიჩს თავის გამოცემაში უპირატესობა მიუძღვა ხტქუთ-ფორმისათვის: ვ-ს წინ კვადრატულ ფრჩხილებში ო-არის ჩასმული; ნაწყვეტი იკითხება ასე:

ხ თავადმან მიუგო და ჰრქუა მათ: შერაჰმწუხრდის სტქუთ (სმქღჲ) მუჲდრო იყოს. რ წითს ცაჲ და განთიად სტქუთ (სმქღჲ) ზამთარი იყოს. რ კსინავს მწუხარედ ცაჲ. ორგულნო პირი სამე ცისა იცით ცნობად. ხ სასწაულნი ეამთანი. ვერ ძალ გიც გულისხმის ყოფად... ოპიზა-ტბეთ. ოთხთავი, მთ 16₂₋₄.

ჰადიშის ტექსტთან შედარებით მცირეოდენი განსხვავება სხვა რაშიმეც გვაქვს:

ჰადიშ.: ყუდრო—ოპიზ. მუჲდრო

„ ცისა სამე პირი—ოპიზა-ტბეთ.: პირი სამე ცისა (და არა: ცისაჲ!).

„ ძალ გისხენ—ოპიზა-ტბეთ.: ძალ გიც

გულის ჳმის ყოფად—ოპიზა-ტბეთ.: გულის ხმის ყოფად

ჯრუქ-პარხლის ოთხთავში ეს ადგილი ისევეა, როგორც ოპიზა-ტბეთისაში; განსხვავება იმაშია, რომ ნაცვლად სიტყვისა „ცნობად“ გვაქვს „გამოცლად“ (ე. ი. დანახვად); ჩვენთვის საინტერესო ზმნა კი ორსავე შემთხვევაში ხტქვთ-სახეს იღებს:

ხ თავადმან მიუგო და ჰრქუა მათ: შერაჰმწუხრდის, სტქვთ ყუდრო იყოს რ წითს ცაჲ და განთიად ხტქვთ: ზამთარი იყოს რ კსინავს მწუხარედ ცაჲ ორგულნო პირი სამე ცისაჲ იცით გამოცლად, ხ სასწაულნი ეამთანი ვერ ძალ გიც გულის ჳმის ყოფად (პარხ.: გულისხმის ყოფად)... ჯრუქ-პარხ. ოთხთავი, მთ 16₂₋₄.

ნაბეჭდი ოთხთავის ტექსტი¹ ჰსტქუთ-ს იძლევა—ოპიზის ტექსტის შესაგავსად.

ხტქუთ იკითხება ურზნისის ოთხთავშიც (ნახმარია მხოლოდ ერთგან): ...შერაჰმწუხრდის ხტქუთ მუჲდრო იყოს რ წითს ცაჲ და გწთიად—ზამთარი იყოს რ კსინავს მწუხარედ ცაჲ ორგულნო პირი სამე ცისაჲ იცით ცნობად ხ სასწაულნი ეამთანი ვერ ძალ გიც გულის ჳმის ყოფად... ურზნისის ოთხთავი, ფ. 36 ო³.

რა უნდა გვეჩინოდა ამ ნაწყვეტში: ნამყო ძირითადი (ხტქუთ) თუ ხოლმეობითი (ხტქვთ)? რა თქმა უნდა, ხოლმეობითი (ხტქვთ): კონტექსტი მხო-

¹ ბენეშევიჩს წინასიტყვაობაში განმარტებული აქვს, რომ კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმულია Δ ვარიანტის—ოპიზისეული ოთხთავის—კუთვნილება.

² ესაა ზიხლ. სახოგადოების გამოცემა, ტფილ. 1898; ძველი ქართლის ნორმები ამ ტექსტში ჩვეულებრივ დატული არაა. კვემთ „ნაბეჭდი ოთხთავი“ ამ გამოცემაზე მიუთითებს.

³ ქნის ოთხთავში ეს ადგილი გვაკლია.

ლოდ მას იგუებს. ნამყო ძირითადი გამორიცხულია: აქ მომხდარი ფაქტი როდია აღნიშნული (...რომ შებინდდება, თქვენ თქვით—сказано—დარი იქნება, რადგანაც გაწითლებულია ცა...). არა, აქ ლაპარაკი ამრდის ამოცნობაზე: როცა ამას და ამას შენიშნავთ, ესა და ეს (დარი... ავდარი...) იქნებაო, ასე იტყვიან ხოლმე (ამბობთ ხოლმეო),—ტექსტი ამას გულისხმობს...

ხოლმეობითი აირია ნამყო ძირითადში ფონეტიკურ ნიადგაზე გ—უ; ასეთი რამ, საერთოდ, ძველს ქართულში არაა იშვიათი, კერძოდ, ჰალიშის ოთხთავში საკმაოდ ხშირია; იხ. მაგალითად, მთ 3კ: ...ნუ ჰკონებთ და იტყუთ თავით თუსით მამაა გუვის ჩნ აბრაჰამი... იტყუთ=იტყუთ... თუსით=თუსით... გუვის=გუვის...

ამიტომ სწორია ჰალიშის მსექთ¹, ტბეთისა და ჯრუჟ-პარხლისა—ხექვთ; ჰალიშისეული ხექუთ (აგრეთვე ოპიზისა და ქსნის—ს თქუთ) ფონეტიკურად სახეცელილი ხექვთ—აა.

ბენეშევიჩი მართებულად მოიქცა, როცა კვადრატულ ფრჩხილებში მოაქცია მის მიერ ჩამატებული -ო, რომელმაც მომდევნი ვ უ-დ აქცია, მაგრამ უფრო სწორი იქნებოდა ნლობით მოკიდებოდა ტბეთის ოთხთავის—ბენეშევიჩისათვის ძირითადი ტექსტის—ჩვენებას და უცვლელად დაეტოვებინა ხექვთ: ხოლმეობითი მაშინ არ აირეოდა ნამყო ძირითადში.

ხსენებულ ნაწყვეტში, ამრიგად, ხოლმეობითი გვაქვს; მაგრამ მთავარი იმის დადგენა კი არაა, რომ აქ ხოლმეობითი გვაქვს. მთავარი ისაა, რომ ამ ხოლმეობითს აწმუხ მნიშვნელობა აღმოაჩნდა: სთქვთ=ახ. ქართ. ამბობთ, ძე. ქართ. იტყვთ: მხოლოდ ასეთ გაგებას გულისხმობს კონტექსტი.

ბ² თავადმან მიუგო და ჰრქუა მათ შერადმწუხრდის მსთქვთ ყუდრო იყოს რ³ წითს ცაა და განთიად ხექვთ ზამთარი იყოს: რ³ კინავე მწუხარედ ცაა: ორგულნო ცისა საზე პირი იცით ცნობად: ბ³ სასწაულნი ეამთანი: ვერ ძალ გისხენ გულის კმის ყოფად... ახალი ქართულით ეს იქნებოდა:

თვითონ 'იესომ' მიუგო და უთხრა მათ: რომ შებინდდება ხოლმე, ამბობთ (იტყვიან ხოლმე)—დარი იქნება, რადგანაც გაწითლებულია ცა, და გათენებისას ამბობთ (იტყვიან ხოლმე)—ავდარი³ იქნება, რადგანაც პირქუშადაა ცა. მზაკერებო! ცის სახის გამოცნობა იცით, დროთა ნიშნების გაგება კი არ ძალგით...

ხექვთ რომ აქ უდრის ძე. ქართ. იტყვთ-ს, ახ. ქართ. ამბობთ-ს, დასტურდება ძველი სომხური, ლათინური, ბერძნული და ძე. სლავური ტექსტებითაც.

ძე. სომხურში ჩვენთვის საინტერესო ადგილი ძირითად ტექსტში არა ჩანს (ვგულისხმობთ ნაბეჭდ ოთხთავებს, აგრეთვე 887 წლით დათარიღებულ ხელნაწერს)⁴, მაგრამ სქოლიოში მას უჩვენებენ ხოლმე:

¹ ჰალიშის ოთხთავის სტამბურ გამოცემაში აკ. შანიძეს ხექუთ ჯეროვანდ გაუსწორებია და ხექუთ დაუსვამს (ჯრუჟ-პარხლის ტექსტიც ხომ ხექვთ-ს იძლევა!).

² 'ზამთარი' აქ თბილი ქვეყნისთვის დამახასიათებელ წვიმიან ამინდს, ავდარს გულისხმობს (ასევე იხ. ბერძნულ ტექსტში).

³ ფოტოტიპიურად გამოცემულია მოსკოვში, 1899 წ. იხ. ტაბ. 34 რ.

სა თან გუთათ. კერძამ ხრცხიქ ქრწი სასჯე⁶ აყარე ქრწიქცი. ვე ჰყარ-
მრთხმალე ხრცხი. ს ათათათილ აყარე მრცხი. ვე ჯათათილნი თრთათილწინამე
ხრცხნი⁷ არე ვცხეს ხრცხნი კარცე ღწხი. ჩახე ვწჯან შამანსაკლია იე კა-
რცე ვტახე—ძველი და ახალი აღთქმა, ვენეტის გამოცემა, 1805 წლისა, ტ.
IV, გვ. 36 (შთ 16₂₋₄, სქოლიოში).

სომხური ოთხთავი, 1895 წ. სტამბოლში გამოცემული, სხვაობას იძლე-
ვა (იქაც ეს ნაწყვეტი სქოლიოშია), ოღონდ სასჯე აქაც გვაქვს.

სომხურ ტექსტში ხოქვთ—ზმნა მხოლოდ ერთხელაა ნახმარი (მეორე
„ხოქვთ“ ნაგულისხმევი). ვენტიკელთა გამოცემაშიც, სტამბოლისაში ხოქვთ-
ზმნა აწმყოშია: სასჯე უღრის: ძე. ქართ. იტყვთ, აბ. ქართ. ამბობთ.

ბერძნული: ὁ δὲ ἀπαρσιεὶς εἶπεν αὐτοῖς Ὁψιὰς γενομένης λέγετε
Ἐδὲνα παρρᾶξει γὰρ ὁ οὐρανός. καὶ πρὸς Σήμερον χεῖμας, παρρᾶξει γὰρ οὐρανός.
τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γυνάπτετε διακρίνειν, τὸ δὲ σημεῖα
τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε... Mt 16₂₋₄.

ხოქვთ აქაც ერთხელაა ნახმარი: ლეგეთე და აწმყოა—ძე. ქართ. იტყვთ,
აბ. ქართ. ამბობთ.

ლათინური: Ipse vero respondens dixit eis, Quando serum est diei,
dicitis, Serenitas erit; rubet enim coelum. Et mane, hodie erit tempestas;
rubit enim coelum triste. Hypocritae, faciem quidem coeli nostis discernere,
signa vero temporum illorum non potestis? Mt 16₂₋₄.

Dicitis ერთხელაა ნახმარი და აწმყოა—ძე. ქართ. იტყვთ, აბ. ქართ. ამ-
ბობთ.

ძე. სლავურ ტექსტშიც სათანადო ნაწყვეტში ზის აწმყო глаголете = го-
ворите, ამბობთ.

ამრიგად ხსენებულ ტექსტში (მთ 16₂₋₄) ხოქვთ ხოლმეობითია და აწმყოს
მნიშვნელობისაა, —უღრის ძე. სომხ. სასჯე, ბერძ. ლეგეთე, ლათ. dicitis, ძე. სლავ.
глаголете.

ანალოგიური შინაარსის ნაწყვეტი ლუკას თავიდან ასე იკითხება:

მაღისი: ...იტყოდა ერასაცა მას: რ⁸ეს იხილით ღრუბელი აღმომავალი მეყ-
სეულად ხოქვთ ვ⁹დ წჯამე შობაქუს და არნ ეგრეთ: და რ⁸ეს სამხრით ქრინ
ხოქვთ ვ⁹დ ხორშიკი იყოს და არნ ეგრე: მსაკუვარნო (!) პირი ცისა და
ქენისაა იკით გამოცდად... (...მოცად) ..ზ¹⁰ ეამი ესე ვ⁹რ არა გამოიცადით...
ჰალიშ. ტაბ. 132b, ლკ 12₂₄₋₂₆¹.

აქაც ორჯერაა ნახმარი თქვა-ზმნა; აქაც უ||ვ მონაცვლეობს: ხოქვთ||ხოქვთ;
სხვაობა (ისევე, როგორც მთ 16₂₋₄) ფონეტიკური ხასიათისაა; ორსავე შემ-
თხვევაში ხოლმეობითი გვაქვს: ხოქვთ.

¹ დაწვებული სიტყვებით „და რ⁸ეს“ და გათავებული სიტყვით „გამოცდად“ შემდეგაა
ჩაწერილი სვეტის ბოლოს უფრო მკვიდროდ და მომცრო ტანის ასოებით—5 სტრიქონი ორი
სტრიქონის ადგილას. ამ ხუთი სტრიქონიდან ორი სტრიქონი წაშლილზე მოდის. „მოცად“
დარჩენილა ახალ, მოზღვენო სვეტზე... „როს“-ის ნაცვლად უნდა გვქონდეს „იყოს“. რ წინათ
დაწერილის ნარჩენია.

ჯრუჲ-პარხლის ოთხთაეის ამავე ნაწყვეტში ხოლმეობითი გვაქვს: მხთქვთ (პარხ.), ხთქვთ (ჯრუჲ.).

ჯრუჲ-პარხ.: ...ეცყოდა იესუ ერსაცა მას რ^ეს იხილით ღრუბელი აღმო-
ხვალით და დასავალით მეყსეულად მხთქვთ (||სთქვთ—ჯრუჲ.) წვამა მოაქუს და
არნ ეგრეთ და რ^ეს სამხრით ქარი ქრინ მხთქვთ (||სთქვთ—ჯრუჲ.), ვითარმედ
სიციხ^ე იყოს და არნ ეგრეთ. ორგულნო პირი ქუეყანისაჲ და ცისაჲ იცით გა-
მოცლად ხ^ე თამი ესე ვითარ არა გამოიცადღეთ... ლკ 12₂₋₂₈.

ურბნისის ოთხთაეში, პირიქით, ხთქუთ წყრია (ორივეჯერ!):

...ეცყოდა ი^ეს ერსაცა მ^ეს. რ^ემს იხილით ღრუბელი აღმომავალი დასა-
ვალით მეყსეულად ხთქუთ ე^დ წვამა მოაქუს და არნ ეგრ^{ეთ} და რ^ემს სამხრით
ქარი ქრინ ხთქუთ ე^დ სიციხ^ე იყოს და არნ ეგრეთ ორგულნო პირი სამე
ქ^ენისაჲ და ცისაჲ იცით გამოცლად ხ^ე თამი ესე ვ^რ არა გამოიცანღეთ (!)...
ურბნ. ოთხთაეი, ფ. 144 რ¹.

ძვ. სომხურში, ბერძნულში, ლათინურსა და ძვ. სლავურში სათანადო აღ-
გილას აწმყოა: *ասէք, լէցեւ, dicitis, глаголете*; ეს სიტყვა ყველგან ორჯერაა
ნახმარი ისევე, როგორც ქართულ ტექსტში.

ძვ. ქართ. ხთქვთ—ძვ. სომხ. *ասէք* „ამბობთ“ (აწმყო):

...Ասաց և ցոփողիւրդսն յորժամ տեսանիցէք ամպ ծափալ յարևմտից,
իսկոյն ասէք թէ անձրև գայ, և լինի յայնպէս. և յորժամ հարա շնչեսլ
ասէք թէ խորշակ լինի, և լինի յայնպէս... Լկ 12₂₈₋₂₉².

ძვ. ქართ. ხთქვთ—ბერძნ. *λέγετε* „ამბობთ“ (აწმყო):

...“Ελεγει δε και τοις θελοις “Οταν ιδητε νεφελην ἀνατέλλουσαν ἐπὶ βοσ-
μῶν, εὐθὺς λέγετε εὖ “Ομβροσ ἔρχεται και γίνεται οὐρανός. και ὅταν νότον
πνέοντα, λέγετε εὖ: Καύσων ἔται και γίνεται... Լκ 12₂₈₋₂₉³.

ძვ. ქართ. ხთქვთ—ლათ. *dicitis* „ამბობთ“ (აწმყო):

...Dicebat autem etiam turbae, Quum videritis nubem ex orientem ab
occasu, statim dicitis, Imber venit; et ita fit. Et quum austrum flantem,
dicitis, Aestus erit: et fit aestus... Լკ 12₂₈₋₂₉⁴.

ძვ. ქართ. ხთქვთ—ძვ. სლავ. *глаголете* (=говорите) ახ. ქართ. ამბობთ
(აწმყო)⁵.

ასეთია ამ ადგილის მოწმობაც.

მიგრამ უცხო ენათა პარალელური ტექსტის ჩვენება იქნებ არაა გამოსა-
დგეი: იქნებ აქ ხზვაგვარადაა სათანადო შინაარსი გადმოცემული და აწმყოში
იმიტომ ზის თქუა-ზმნა, რომ ამას შინაარსის ხზვაგვარად გადმოცემა გან-
საზღვრავს; ერთი სიტყვით, იქნებ აწმყოს იმიტომ ხმარობს ძვ. სომხური, ბერ-
ძნული, ლათინური და ძვ. სლავური, რომ ამას ხტილიხტიკური ხაჭირილება
განსაზღვრავდა. თუ ასეა, ცხადია, შეფარდება ხთქვთ—*ასէք*—*λέγετε*—*di-*
citis...—არ გამოდგებოდა ძვ. ქართული ხოლმეობითის რაობის დასახასიათებ-

¹ ქნის ოთხთაეში ეს ადგილი გვაკლია.

² „მხაკურნო“ და შემდეგი არ მოგვყავს.

³ ტექნიკურ სიძნელეთა გამო ძვ. სლავურის სათანადო ტექსტი არ მოგვყავს.

ლად: ნაწყვეტის შინაარსი ერთი და იგივეა, ნაწყვეტის შემადგენელი ნაწილები არაა ერთი და იგივეო, ვიტყვოდით.

ასეთი ეკვები, საერთოდ, კანონიერია, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაზე ეს არ ვრცელდება: აქ ერთნაირი შინაარსი ერთნაირივე საშუალებებითაა გადმოცემული, ნაწყვეტის შინაარსიც ფარდობა ერთმანეთს და ნაწყვეტის შემადგენელი ნაწილებიც.

ამრიგად, შეფარდება,—ძვ. ქართ. ხოლმეობითი—და, ვთქვათ, ძვ. სომხ. აწმყო,—შემთხვევითი და მოჩვენებითი არაა, იგი საქმის ვითარებას შეესაბამება.

ეს რომ ასეა, ამასი ვრწმუნდებით სხვა გზითაც. პირველ ყოვლისა, აქ შემდეგი ფაქტი იქცევა ყურადღებას: თვით ძველ ქართულში, ოთხთავის ტექსტის ხვდალახვა ვარაიანტში, ერთი და იმავე შინაარსის ერთნაირი სტილისტიკური საშუალებით გადმოცემისას, ერთ ტექსტში რომ თქვს ზის, მეორეში—მის შეხატუვისად იტყვს წერია:

1. ჰალიშ.: თქვან—ოპიზა-ტბეთ., უბრნ., ქსნ., ჯრუჟ-პარხ., ნაბეჟლი: იტყვან:

ჰალიშ.: ...ჰკითხვიდეს მას და ჰრქუეს ვლ (!) თქვან მწიგნობართა ჰელიადა მოსულად (!) არს პირველად... ჰალიშ. ტაბ. 83 ა, მკ 9₁₁.

ოპიზა-ტბეთ.: ...და ჰკითხვიდეს მას და ეტყოდეს. ვრ იტყვან მწიგნობარნი ვლ ელიადასი პირველად ჯერ არს მოსლვადა... მკ 9₁₁.

ურბნ.: ...და ჰკითხეს მას და ეტყოდეს ვლ (!) იტყვან მწიგნობარნი ელიადასი ჯერ არს პლდ მოსლვადა... ფ. 86 ვ.

ქსნისა: ...და ჰკითხვიდეს მას და ვლ (!) იტყვან მწიგნობარნი ელიადასი ჯერ არს პირველად მოსლვადა... ფ. 42 ვ.

ჯრუჟ-პარხ.: ...და ჰკითხვიდეს მას და ეტყოდეს ვითარმე იტყვან მწიგნობარნი ელიადასი ჯერ არს პირველად მოსლვადა... მკ 9₁₁.

იტყვან—გვაქვს ნ ა ბ ე ქ დ ოთხთავშიც: ...იტყვან მწიგნობარნი...

ამრიგად: ერთსა და იმავე ფრაზაში თქვან და იტყვან ენაცვლება ერთმანეთს: თქვან ძველია, იტყვან—ახალი, მისი. შემცვლელი.

ძვ. სომხურში, ბერძნულში, ლათინურში, ძვ. სლავურში—აწმყოა:

ძვ. სომხ.: ...*դիսչ...դպիրքն ասսն ...ՄԿ 9₁₀ (!)*.

ბერძნ.: ...*ὦ! λέγει οὗτος ὁ γραμματεὺς... Μκ 9₁₁*.

ლათინ.: ...*cur scribae dicunt...* Mc 9₁₁.

ძვ. სლავ.: (რუს. თარგმ.) ...*как говорят книжники...*

2. ჰალიშ., ოპიზა-ტბ., ჯრ.პარხ., ურბნ., ქსნ. ხოქუთ = ხოქვთ—ნაბეჟლი: იტყვთ.

ჰალიშ.: ...*ეა თქნდა მწიგნობარნო და ფარისეველნო ორგულნო რ ა შენებთ თქნ საფლავებსა მას წინაწარმეტყუელთასა... და ხოქუთ¹ (=ხოქვთ) ვიყვენით თუმცა ჩუენ დღეთა მათ მამათა ჩუენთასა არამცა ზიარ ევიყვენით მათ თანა სისხლსა მას წინაწარმეტყუელთასა ...ჰალიშ. ტაბ. 50 b₁₋₂, მთ 23₂₈₋₂₉*.

¹ ხოქუთ ნაუსწორებლად და დაბოვებული ნაბეჟ ტექსტში (ა. შანიძის რედაქციით).

ოპიზა-ტბთ.: ვაჲ თქუენდა, მწიგნობარნო, და ფარისეველნო, ორგულნო, რ აშცნებთ საფლავეთა წწყლთასა ...და სთქუთ: უკუეთუმცა ვიყვენით ღღეთა მათ. მამათა ჩუენთასა, არამცა ვიყვენით. მათ თანა, ზიარ სისხლსა მას წინაშ-სწარმეტყუელთასა... მთ 23₂₉₋₃₀.

ურბნ.: ...რ აშენებთ სფლეთა წყლთასა... და სთქუთ უკუეთუმცა ვიყვენით ღღეთა მათ მამათა ჩუენთასა... (დანარჩენი ისევე, როგორც სხვა-ტექსტ.)... 52 v.

ქსნისა: ...რ აღაშენებთ საფლავეთა წწყლთასა... და სთქუთ უკუეთუმცა ვიყვენით ღღეთა მათ მამათა ჩნთასა... 9 v.

ჯრუტ-პარხ.: ვაჲ თქუენდა მწიგნობარნო და ფარისეველნო ორგულნო რ აშენებთ საფლავეთა წინაწარმეტყუელთასა... და სთქვთ: უკუეთუმცა ვიყვენით ღღეთა მათ მამათა ჩუენთასა... (დანარჩენი, როგორც ზემოთ)... მთ 23₂₉₋₃₀.

ნაბეჭდი ოთხთავი: ვაჲ თქუენდა... რაჲმეთუ აშენებთ საფლავეთა და იტყუთ უკუეთუმცა ვიყვენით ღღეთა მათ მამათა ჩუენთასა... (დანარჩენი, როგორც ზევით ოპ-ტბთ. ტექსტში).

ძვ. სომხურში ნაწყვეტი ამგვარადვეა წარმოდგენილი: დამოკიდებული წინადადების ორივე შემასმენელი აწმყოშია: *դի չինչք... և ասէք* „რადგანაც აშენებთ და ამბობთ“...

ასევეა ბერძნულში: *ὅτι οἰκοδομεῖτε... καὶ λέγετε...*

ლათინურში: *aedificatis et dicitis...*

ძვ. სლავ. *зидуете... глаголете*—აშენებთ... ამბობთ.

ასეთ პირობებში ნაბეჭდი ქართული ოთხთავის იტყუთ საქმარის საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ჰაღიშისა და ოპიზა-ტბეთის სთქუთ=სთქვთ და ხოლმეობითია ისევე, როგორც ჯრუტ-პარხლის სთქვთ, და ეს სთქვთ=იტყუთ, ე. ი. ახალი ქართულის „ამბობთ“.

ამოსავალია აქ სთქვთ, მეორეულია—იტყუთ.

3. ჰაღიშ.: სთქუთ (=სთქვთ)—ურბნ., ქსნის, ჯრუტ-პარხ., ნაბეჭდი: იტყუთ:

ჰაღიშ.: ...არა თქნ სთქუთ ვცდ¹ ოთხ თველა და მკაშ¹ მოიწიოს აჰა გეტყუ¹ თქნ¹... ტაბ. 163 ა₂ ინ 4₃₃.

ურბნ.: ...არა თქნ იტყუთა ვცდ ოთხლა თთუე არიან და მოვალს მკაშ... 181 r.

ქსნისა: (სავსებით ასევეა)...

ჯრუტ-პარხ.: ...არა თქუენ იტყუთ ვითარმედ ოთხლა თთუე არიან და მოვალს მკაშ? აჰა ესერა მე გეტყუ თქუენ... ინ 4₃₃.

ნაბეჭდი: არა თქუენ იტყუთა...

ძვ. სომხ.: *Ո՛չ դուք ասէք... Եւ 4₃₃*.

ბერძნ.: *ὄχι ἔμετε λέγετε ἢ... Ιν 4₃₃*.

ლათინ.: *Nonne vos dicitis... Ιn 4₃₃*.

ძვ. სლავ.: *не вы ли глаголете... Іх 4₃₃*.

¹ ჰაღიშის ნაბეჭდ ტექსტში სთქუ უცვლელადაა დარღვეული, ე. წ. *მკაშო ძიწიწი* დააზიწიწილი. შდრ. ჯრ-პარხლის იტყუ.

არნ. ჩ ი კ ო ბ ა ე ა. ერგატული კონსტრუქციის პრობლემა. I

4. ჰადიში: ხოქუ (=ხოქჳ), ურბნ., ქსნ., ჯრუჳ-პარხ., ნაბეკლი: იტჳ.

ჰადიში: ...ხ პილატე ჰკითხვიდა მას და ჰჳა შენ ხარ მეუფჳ ჰჳირიათაჳ: მან მიუგო და ჰჳა შნ ხოქუ!... ტაბ: 152 ა, ლჳ 23ა.

ურბნ.: ...და ჰკითხა მს პილატე და ჰჳა შნ ხარა შფჳ ჰრთა ხ თა-
ვადმან ჰჳა შნ იტჳ... 167 v.

ქსნისა: ...და ჰკითხვიდა მას პილატჳ და ჰჳა შნ ხარა. მეუფჳ ჰჳირიათაჳ.
ხ თავადმან ჰრჳა მას შენ იტჳ... 117 r.

ჯრუჳ-პარხ.: ...და ჰკითხა მას პილატე და ჰრჳა: შენ ხარა მეუფჳ ურია-
თაჳ ხ თავადმან ჰრჳა მას შენ იტჳ... ლჳ 23ა.

ნაბეკლ შიცი ასეა: ...შენ იტჳ...

აჳ კონტრეჳსტი ისეთია, რომ ხოქუ ნამყო ძირითადის მეორე პირადაც
შეგვეძლო გაგვეგო: ზმნა აღნიშნავს უკვე მომხდარ ფაქტს, კითხვაში ნავარა-
უდევს. აწმყოს ხმარება კი თავისებურ სტილისტიკურ ეფექტს იძლევა: რასაც
ამბობ, სწორედ ისაა.

საგულისხმოა, რომ ძვ. სომხური აჳ აორისტს ხმარობს: *դու ասացիր*,
„Ты сказал“: ბერძნული, ლათინური და ძვ. სლავური აწმყოს იძლევიან:

ბერძ.: Σὺ λέγεις..., ლათინ.: Tu dicis... ძვ. სლავ.: ты глаголеши...

ჰადიშის მხოლოდ ეს ხოქუ რომ იძლეოდეს იტჳ-ს, ბუნებრივად ვივარა-
უდებდით, რომ ჰადიში აჳ დამოკიდებულია ისეთ ტექსტზე, სადაც ძველი სომ-
ხურის მსგავსად აორისტი იჯდა, ურბნის., ქსნისა, ჯრუჳ-პარხლისა და ნაბეკლი.
ტექსტი კი—ისეთ ღეღანზე, რომელიც ბერძნულ-ლათინურისა და ძვ. სლავურის
მსგავსად აწმყოს იყენებდა; მაგრამ სხვა ფაქტებს თუ გავიხსენებთ, მართებუ-
ლი იქნება დავასკვნათ—ჰადიშის ხოქუ აჳც ისევე, როგორც რიგ სხვა შემ-
თხვევაში ფონეტიკურად სახეცვლილი ხოქჳ არის, ე. ი. ხოლმეობითა და ნიშ-
ნავს იტჳ-ს; მაშასადამე, ჰადიში მიყვება იმ ტექსტებს, აწმყოს რომ იყენებენ,
ჰადიში თჳე რომ ზის, ხოლმეობითია (და არა—ნამყო ძირითადი).

5. ჰადიში: ხოქუ (=ხოქჳ), ურბნ., ჯრუჳ-პარხ., აგრეთვე ნაბეკლი: იტჳ.

ჰადიში: ჰრჳა მას პილატე. უკუეთუ ეგრე არს მეუფჳ ხარ შენ. მიუგო
იჳ შენ ხოქუ ვდ მეუფჳ ვარ?... ტაბ. 192 ა, ინ 18ა.

ურბნ.: ჰჳა მას პილატე უკუეთუ შფჳ ხარ შნ ჰჳა მას იჳ შნ იტჳ რ
შფჳ ვარ... 215 r.

ჯრუჳ-პარხ.: ...ჰრჳა მას პილატე: უკუეთუ მეუფჳ ხარი შენა ჰრჳა მას
იესუ: შენ იტჳ ვდ მეუფჳ ვარი მე... ინ 18ა.

ნაბეკლ შიცი ასევეა: ...შენ იტჳ... (ოპიზა-ტბეთის სათანადო ნაწილი
გამოკლებული არაა).

ძვ. სომხ.: *դու ասես*... ბერძნ.: Σὺ λέγεις... ლათინ.: Tu dicis...

ძვ. სლავ.: ты глаголеши...

¹ ჰადიშის ნაბეკლ ტექსტში ხოქუ უცვლელადაა დატოვებული, ე. ი. ნამყო ძირითადადაა მიჩნეული. შდრ. ჯრ-პარხლის იტჳ.

² ჰადიშის ნაბეკლ ტექსტში ხოქუ უცვლელადაა დატოვებული ტექსტში (სქოლიოშიც შენიშვნა არა ხანს). ხოქუ ნამყო ძირითადადაა მიჩნეული.

ამგვარად, სთქუ ამ შემთხვევაშიც ხოლმეობითია, ფონეტიკურ ნიადაგზე დამსვავსებული ნამყო ძირითადს: სთქვ—სთქუ, როგორც არა ერთ სხვა შემთხვევაშიც.

სთქუ ჰალიშის ტექსტში ყოველთვის ხოლმეობითი არაა; ასე, მაგალითად, მთ 26_გ:

...გაუუცებ შენ ღრისა ცხოველისა რა მითხრა ჩნ უკუეთუ შენ ხარ ქე ძე ღრისა ჰრქუა მას იჯ შნ სთქუ...

სთქუ მეორდება ურბნ. (60 r), ქსნ. (20 r), ჯრუჟ-პარხ., ოპიზა.ტბეთ., ნაბექღში. რაა ეს სთქუ,—ხოლმეობითი სთქვ—სთქუ ფონეტიკურ ნიადაგზე, როგორც უკვე გვქონდა არა ერთგან ზემოთ, თუ ნამყო ძირითადი, დაცული უცვლელად? კონტექსტის მნიშვნელობა იგუებს ერთსაც და მეორეს: ამაში დავრწმუნდით ზემოთ, სადაც ნამყო ძირითადს მოველოდით და ხოლმეობითი აღმოგვაჩნდა. გამოდის, რომ მნიშვნელობა კონტექსტისა გაუგებრობისაგან ყოველთვის ვერ დაგვახლევს; ფონეტიკური ცვლილების გამო ხოლმეობითი გარეგნულად აღარ გაირჩევა ნამყო ძირითადისაგან. ეს შოწმობს, როგორ აღვიღად შეიძლებოდა თქუა ზნის ხოლმეობითისა და ნამყო ძირითადის აღრევა I და II პირში (შესამე პირში თქვს — თქუა განსხვავება რჩება).

მით უფრო საგულისხმოა, როცა სთქუ-ს ნაცვლად იტყვ გამოჩნდება. თუ ეს კრიტერიუმიც არ მოგვეპოვება—ყველა ტექსტში სთქუ ზის, მაშინ უცხო ენათა ჩვენებას თუ დავეყრდნობით (იგულისხმება სტილისტიკური ერთგვარობა).

ამ უკანასკნელ ჩვენს მაგალითში—შენ სთქუ—მთ 26_გ—აწმყო არც ძე. სომხურში გვაქვს, არც ბერძნულში, არც ლათინურსა და ძე. სლავურში. ძე. სომხ. *դու ասատես բ...* ბერძ. *συ ελεξας...* ლათინ. *tu dixisti...* ძე. სლავ. *ты рекъ еси*—გვაქვს აორისტი (ძე. სომხ., ბერძ.) და ნამყო სრული ანუ პერფექტი (ლათინ., ძე. სლავ.).

ასევე ნამყო ძირითადია (და არა ხოლმეობითი!) შენ სთქუ ჰალიშ. ტაბ. 162 b₁ ინ 4₁₇, ტაბ. 162 b₂ ინ 4₁₈, ტაბ. 57 b₁ მთ 26_გ...

ყველა ამ შემთხვევაში საკითხი გადაწყვეტა უცხო ენათა ტექსტების ჩვენება: აწმყო არ ჩანს, აორისტი და პერფექტია.

პირუკუ: როცა უცხოური ტექსტები აწმყოს იძლევა და კონტექსტის მნიშვნელობაც ამას იგუებს, კანონზომიერი იქნება სთქუ, ვთქუ, სთქუთ, ვთქუთ გავიგოთ, როგორც ხოლმეობითი (სთქუ—სთქვ... ვთქუ—ვთქვ), აწმყოს ტოლფარდი თავისი მნიშვნელობით.

პირველ რიგში აქ ისეთი შემთხვევები იგულისხმება, როცა უცხოური ტექსტები სავსებით ერთნაირ ჩვენებას იძლევა ანდა თუ სხვაობაა, აღვიღად ასახსნელი (ვთქვათ, აწმყო არაა, მაგრამ აწმყოს მიმღეობაა, ანდა სხვა ზმნაა, მაგრამ აწმყოშია დასმული).

6. ჰალიშ.: თქუთ — ურბნ.: სთქუთ, ოპიზ.-ტბეთ.: სთქ'აუთ—ჯრ.-პარხ.: სთქვთ—ნაბექლი: სთქუთ...

მაღეშ.: ...რლი ძვრსა იტყოდის მამისათჳს ანუ დედისათჳს სიკუდილით მოკუედინ: ხ თჳნ თჳჟო რნ ჰრქუას მამასა გინა თუ დედასა თჳსსა ნიჳით არს რადცა ჩემგან სარგებელ გეყოს... ტაბ. 32 ხ₁₋₂ მთ 15₄₋₅.

ურბნისხ.: ...რნ თჳჟას ბოროტი მამისათჳს გინა დედისათჳს მოკუედინ. ხ თჳნ ხთჳჟო რნ ჰქვას მამასა თჳსსა გინა დედასა თჳსა (!) ნიჳი რლ ჩემგნ სარგებელ გეყო... 38 r.

ქნისხ ოთხთავს სათანადო ადგილი აკლია (დაზიანებულია).

• ოპიზა-ტბეთ.: ...რნ ბოროტი თჳჟას მამისა თჳს. გინა დედისა თჳს მოკუედინ. ხ თჳჟენ ხთჳჟო (ოპიზ.; Ⴆხთჳჟო—ტბეთ.) რნ ჰრქუას მამასა თჳსსა გინა დედასა თჳსსა. ნიჳი, რლნი ჩემგან სარგებელ გეყო... მთ 15₄₋₅;

ჯარუჳ-პარხ.: ...რნ ბოროტი თჳჟას მამისათჳს და დედისათჳს მოკუედინ ხ თჳჟენ ხთჳჟო (პარხ. თჳჟო) რნ ჰრქუას მამასა თჳსსა. გინა დედასა თჳსსა ნიჳი რლ ჩემგან სარგებელ გეყო... მთ 15₄₋₅.

ნაბეჳდ ში ა: ჰხთჳჟო...

რალაა ეს თჳჟო, ხთჳჟო, ხთჳჟო? თჳჟო ნამყო ძირითადია, ბრძანებითის მნიშვნელობით ნახმარო, ვიტყოდით (სუბიექტური პრეფიქსი ხ- არა გვაქვს!), მაგრამ კონტექსტი გულისხმობს თხრობითს; თჳჟო და ხთჳჟო ერთი და იგივე ოდენობაა: პრეფიქსის უქონლობა ლაფსუჳია თუ შეცთომა¹...

ხთჳჟო ნამყო ძირითადია თუ ხოლმეობითი (ხთჳჟო—ხთჳჟო)? უნდა იყოს ხოლმეობითი, როგორც ამას ჯარუჳ-პარხლისა და ტბეთის ტექსტები მოწმობენ; ვ-ს უ შენაცვლები ოპიზისა და ჰადიშის ტექსტებში.

ამ ხოლმეობითს აწმყოს მნიშვნელობა შეიფერება, როგორც სხვა ენებზე ტექსტებთან შეპირისპირებიდან ჩანს:

ძვ. სომხურში: Կ ԴՄԷ Ժ Կ Կ Է Ժ	„და თჳჟენ ამბობთ“ (აწმყოა)
ბერძნ.: ἔματιν ἔξ λέγετε	„ „ „ „
ლათინ.: vos autem dicitis	„ „ „ „
ძვ. სლავ.: вы же глаголете	„ „ „ „

კონტექსტიც აწმყოს ამართლებს: „ხოლო თჳჟენ ხთჳჟო“—გარკვეულ მომენტში კი არ გითქვამთ, საერთოდ ამბობთ ხოლმე (გინც უთხრას თავის მამას გინდა დედას“...)—ლაპარაკია ნორმაზე, წესზე, რომელსაც ზოგადი დებულების ძალა აქვს: (ზოგადი) აწმყო აჳ ბუნებრივია. ამ ფუნქციის ასრულებს ხოლმეობითი.

7. ჰადიშ.: ჰთჳჟო—ურბნ., ოპიზა-ტბეთ.: ხთჳჟო—ჯარუჳ-პარხ. ჰხთჳჟო—ქსნ.: ხთჳჟო (!)—ნაბეჳდ.: ჰხთჳჟო—უცხოურში—აწმყო.

• მაღიშ.: ...რ მისჳ გრქუა თავ უყავ მამასა შნსა. და დედასა შენსა და რლი ძვრს იტყოდის... სიკუდილით მოკუედინ. ხ თჳნ ჰთჳჟო უყუეთო ვინმე ჰრქუას კაცმან მამასა თჳსსა ანუ დედასა თჳსსა. კორბან. რლ არს ნიჳი რლიცა რად ჩემგან სარგებელ გეყოს... ტაბ. 79 ა₁ მჳ 7₁₀₋₁₂.

¹ ბეჳდურ ჰადიშის ოთხთავის სტამბურ გამოცემაში მთ 15₄ უცვლელადაა დარტყებული თჳჟენ თჳჟო: არც სკოლიოზია რაიმე შენიშვნა. პრეფიქსიც უნდა დართვოდა და ვ-ც შეგვეცვალა ვ-თი.

ოპიზა-ტბეთ.: ...რ მოსე თქუა პატიე იც მამასა შენსა და დედასა შენსა და რ^ნ ბოროტი თქუას... სიკუდილით მოკუედინ. ხ^ნ თქუენ სთქუთ. უკუეთუ ჰრქუას კაცმან მამასა და დედასა კურბანა რ^ლ არს ნიჟი... მკ 7₁₀₋₁₁.

ურბნ.: ...რ^ნ ბოროტი თქვას ..სიკუდილით მოკუედინ. ხ^ნ თქ^ნ სთქუთ უკუეთუ ჰქვას კცმან მამასა და დედასა კორბან... 82 r. (მოგვეყავს შეკვეციით).

ჯრუტჳ-პარხ.: ...რ მოსე თქუა პატიე იც მამასა შენსა და დედასა შენსა და რომელმან ბოროტი თქუას მამისათჳს და დედისათჳს სიკუდილით მოკუედინ. ხ^ნ თქ^ნ ჰსთქვთ (ჯრუტჳ; სთქუთ—პარხ.) უკუეთუ ჰრქუას კაცმან მამასა და დედასა კურბან რ^ლ არს ნიჟი... მკ 7₁₀₋₁₁.

ქსნისა: ...რ^ნ ბოროტი თქვას ...სიკუდილითა მოკუედინ... ხ^ნ თქ^ნ სთქუათ (!) უკუეთუ ვინმე ჰრქუას მამასა თჳსა (!) და დედასა თჳსა (!) კორბან... 37 r.

ნაბეკდშია—ჰს თ ქ უ თ...

ურბნის., ოპიზა-ტბეთ., პარხ. და ნაბეკდში გ—უ; ამოსავალია: ს თ ქ თ !; იგი შემოგვინახა ჯრუტჳისა და ჰაიდიშის ტექსტებმა (ჰ-პრეფიქსით!). ამ ხოლმეობითს ზოგადი აწმყოს მნიშვნელობა აქვს: ამბობთ, ცხუვით ხოლმე... სხვა ენებზე აწმყო აქ ბუნებრივია: *глаголъ аѣтъ*... *бѣде; ѡе лѣтъ аѣте...* vos autem dicitis... вы же глаголете...

8. ჰაიდიშ.: სთქვთ—ოპიზა-ტბეთ., ჯრუტჳ-პარხ.: სთქვთ, ურბნ., ქსნ.: სთქუთ (ნაბეკდის: ჰსთქუთ)—ძე. სომხ., ლათ.—აწმყო:

ჰაიდიშ.: ...ეა თქ^ნდა მწიგნობართა ბრმათა რ^ნ სთქვთ რ^ნ ფუცოს ტაძარსა არარაჲ არს... ტაბ. 49 ხ₂ მთ 23₁₈.

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუტჳ-პარხ.: ...ეა თქუენდა წინამძღუარნო. ბრმანო რ^ლთა სთქვთ ვ^ლ რ^ნ ფუცოს ტაძარსა მას არა რაჲ არს... მთ 23₁₈

ურბნ. 51 v, ქსნისა 8 r.: ...რ^ლთა სთქუთ ვ^ლ რ^ნ ფუცოს ტაძარსა...

ძე. სომხურში იკითხება: ...*ჟ/ ა ა ა ე*... „როდგანაც ამბობთ“...

ლათინურში: ...qui dicitis „რომელნიც ამბობთ“...

ბერძნულსა და ძე. სლავურში მიმღეობაა: *лѣтъ аѣте; глаголющѣ* „მეტყუელნი“, „მეტყუელთა“...

სხვა ენათი ჩვენება ან აწმყოს გვაწვდის ან აწმყოსეულ მიმღეობას.

ძე. ქართ. სთქვთ, მამისადამე, აქაც აწმყოს როლს ასრულებს.

9. ჰაიდიშ., ურბნ., ქსნისა: სთქუთ—ჯრუტჳ-პარხ., ნაბეკდის: ჰსთქუთ—ბერძ., ლათინ., ძე. სლავ.—აწმყო:

ჰაიდიშ.: ...მოუწოდეს შშობულთა აღზიდულისა მის ჰკითხვიდეს მათ დი ჰრქუეს. ესე არს ძმ იგი თქ^{ნი} რ^ლისათჳს თქ^ნ სთქუთ ვ^ლ ბრმად იშვა აწ ვითარ ხედავს... ჰაიდიშ. ტაბ. 175 ა₂ ინ 9₁₈₋₁₈.

ურბნ. 195 r, ქსნისა 157 r: ...ესე არსა³ ძმ იგი თქ^{ნი} რ^ლისაჲ თქ^ნ სთქუთ ვ^ლ ბრმად იშვა...

¹ ქნის ტექსტის სთქუათ კავშირებითია; ჩანს, გადაწყვეტი ცდილა გაეახრებინა მისთვის გაუგებარი სთქუთ.

² იკითხვის -> აკლია ურბნისის ტექსტს.

ჯრუტუ-პარხ.: ...მოუწოდეს მამა-დედათა მისთა რ'ლმან იგი აღიხილნა და ჰკითხვიდეს მათ და ჰრქუეს ესე არსა ძმ იგი თქუენი რ'ლისაჲ თქუენ მსთქუთ ვ'დ ბრმაჲ იშვა ვითარ უკუე აწ ჰხედაეს... ინ 9₁₈₋₁₉.

ნ ა ბ ე კ დ შ ი ც ასევეა: მსთქუთ...

ბერძნ.: ...ὅν σπεῖς λέγετε... ლათინ.: quem vos dicitis... ძვ. სლავ.: ...его же вы глаголете... სამსავე შემთხვევაში აწმყოა. ძვ. სომხურში—ნამყო უსრულია: *გორქ ჟოღჳნ ა მ ა ჯ / ჳ*... ნამყო უსრული კი ფუნქციით აწმყოსთან ხსლოსაა, ნამყო ძირითადს კი არსებობითადად შორდება.

ძვ. ქართული სთქუთ¹ ამ შემთხვევაშიც ხოლმეობითი სთქვთ არის და აწმყოს ეტოლება: ეს არის თქვენი შვილი, რომლის შესახებაც თქვენ ამბობთ, ბრმა დაიბადაო? ახლა როგორღა ხედაეს?

10. ჰალიშ., ჯრუტუ-პარხ., ურბნ., ქსნისა: სთქუთ, ნაბეკდი: მსთქუთ, ბერძ., ლათ., ძვ. სლავ.—აწმყო.

ჰალიშ.: ...თქ'ნ მხადით მე მოძღუროთ და უფლით და კეთილად სთქუთ: რ' ვარეე ვგრე... ტაბ. 183 b₁ ინ 13₁₃.

ჯრუტუ-პარხ.: ...თქუენ მხადით მე მოძღუარო და უფალო და კეთილად სთქუთ რაჲმეთუ მე ვარ... ინ 13₁₃.

ნ ა ბ ე კ დ ი: ...კეთილად მსთქუთ...

ურბნ. 205 r, ქსნისა 171 r.: ...და კეთილად სთქუთ რ' მე² ვარ...

ბერძნ.: ...ὡς εἰς λέγετε... ἰν 13₁₃... ლათინ.: bene dicitis In 13₁₃. ძვ. სლავ.: *добрѣ глаголете...*—აწმყოა იმავე თქვე-ბ-ზმნისა („ამბობთ“). ძვ. სომხურში კი უხმარიათ სხვა ზმნა: *ხ რ ა რ ჳ ჳ ა რ ჳ ჳ ჳ* „და კარგს აკეთებთ“—მინც აწმყოა.

სთქუთ, მაშასადამე, მიღებულია სთქვთ-ისაგან და აწმყოს მაგიერობას ეწევა თაისი მნიშვნელობით³.

11. ჰალიშ.: თქუან... თქვთ—ოპიზა-ტბეთ., ურბნ., ქსნისა: თქვან... სთქუთ—ჯრუტუ-პარხ.: თქვან... სთქვთ—ნაბეკდი: თქვან... მსთქუთ—ბერძნ., ლათ., ძვ. სლავ.—აწმყოა.

ჰალიშ.: ...და ჰრქუა. რაჲ თქუან ჩემთჳს კაცთა. ვ'დ ვინ ვარ მე. ხ' მათ მიუგეს და ჰრქუეს იოვანე ნათლისმცემელი და სხუათა ელია... მან ჰრქუა მათ თქ'ნ რაჲ თქვთ ვინ ვარ... მიუგო მას პეტრე და ჰრქუა შენ ხარ ქ'შ... ტაბ. 82 a მკ მ₃₇₋₃₈.

ოპიზა-ტბეთ.: ...და ეტყოდა. რაჲ თქვან ჩემთჳს კაცთა ყოფად. ხ' მათ მიუგეს მას. ვ'დ იოვანე ნათლისმცემელი და სხუათა—ელია ...ჰრქუა მათ ი'ვ თქუენ რაჲ სთქუთ ჩემთჳს ვინ გვონიე მე: მიუგო პეტრე და ჰრქუა მას შენ ხარ ქ'შ... მკ მ₃₇₋₃₈.

¹ ჰალიშის ნაბეკდ ტექსტში (აგრეთვე ჯრუტუ-პარხლისაში) ეს სთქუთ დატოვებულია ტექსტში გაუსწორებლად (ყოველგვარი შენიშვნის გარეშე).

² ურბნის ტექსტში მე გვაკლია.

³ ჰალიშისა და ჯრუტუ-პარხლის ნაბეკდ ტექსტში სთქუთ დატოვებულია ტექსტში რაიმე შენიშვნის გარეშე, ე. ი. გაგებულია ნამყო ძირითადად.

ურბნ.: ...და ეტყოდა მათ რაჲ თქვან ჩემთვის კ'ცთა ყოფიჲ... თქ'ნ რაჲ სთქუთ ჩემთვის ვინ ვარი მე... 85 რ.

ქნისხა: ...და ჰქ'ა მათ რაჲ თქვან კაცთა ჩემთვის ყოფად... თქ'ნ რაჲ სთქუთ ჩემთვის ვინ ვარი მე... 40 ვ—41 რ.

ჯარუქ-პარხ.: ...და ეტყოდა: რაჲ თქვან კაცთა ჩემთვის ყოფად ხ' მათ მიუგეს და ჰრქუეს მას ვ'დ იოვანე ნათლისმცემელი და სხუათა ელია ...ჰრქუა მათ იესუ: თქუენ რაჲ სთქვთ ჩემთვის ვინ ვარ მე მიუგო პეტრე და ჰრქუა მას შენ ხარ ქრისტე... მკ 8₂₇₋₃₀.

ნაბეჭდში: ...რაჲ თქვან კაცთა... თქუენ რაჲ სთქუთ...

ძვ. სომხ.: *զո ուստեք ասսն զինն մարդիկն թէ իցեմ... ...խսկ դուք զո ուստեք ասէք զինն թէ իցեմ... Մկ 8₂₇₋₃₀*.

ბერძნ. *Τίνα με λέγετε οτι εσμεν; ελθα... ἡμεῖς δὲ τίνα με λέγετε ελθα... Μκ 8_{27, 29}*.

ლათინ.: *Quemnam esse me dicunt homines? ...Vos autem quem me dicitis esse? Mc 8_{27, 29}*.

ძვ. სლავურშიც სათანადო ზმნაა: *глаголютъ... глаголетъ...*

უცხო ენათა სათანადო ადგილები, ანრიგად, ექვს არ ტოვებენ, რომ თქვან... სთქვთ ზმნა მნიშვნელობით აწმყოს უდრის.

კვლავ ყურადღებას იქცევს გ-სა და უ-ს მონაცვალები: ჰიდისის ტექსტში მეორე პირის ხოლმეობითის ფორმა უცვლელადაა დაცული: თქვთ (აქლია ოლონდ სუბიექტის ნიშანი: უნდა გვექონოდა სთქვთ), მესამე პირის ფორმაში გ-ს ადგილას უ ზის (თქუან—თქვან)!; ოპიზა-ტბეთისაში, პირიქით, მესამე პირის ფორმა უცვლელადაა შენახული (თქვან), მეორე პირისაში უ გვაქვს (სთქუთ), ხოლმეობითი ნამყო ძირითადს ემსგავსება (ასევეა ნაბეჭდშიც): სთქუთ—სთქვთ. ჯარუქ-პარხლისაში დაცულია ძველი ვითარება: მესამე პირიცა და მეორეც—ხოლმეობითია (ფონეტიკურ ცვლილებათა გარეშე): თქვან... სთქვთ...

12. ჰადიშ., ოპიზა-ტბეთ., ჯარუქ-პარხ.: თქვან, ძვ. სომხ., ბერძნ., ლათინ., ძვ. სლავ.—აწმყო.

ჰადიშ.: ...ხ' საქმეთა მათაებრ ნუ იქმთ: რ' თქვან და არა ყვიან შეკრიან ტურთები მძიმე და ძნიად სატურთველი და დასდვიან ბექთა ზ' კაცთასა ხ' მათ თითითაცა მათითა არა ჰნებაენ შეძრვად იგი... ტაბ. 49 ა₁₋₂ მთ 23₂₋₃.

ოპიზა-ტბეთ.: ...ხ' საქმეთა მათაებრ ნუ იქმთ რ' თქვან და არა ყვიან შეკრიბიან (!) უნდა იყოს: შეკრიბან) ტურთი მძიმშ. და ძნიად სატურთაეი და დასდვიან მჭართა ზ' კაცთასა ხ' მათ თითითა'ცა' მათითა არა უნებენ შეძრვად იგი... მთ 23₂₋₃.

ჯარუქ-პარხლის ტექსტში ზმნები იგივე გვაქვს, რაც ჰადიშისაში: თქვან... ყვიან... შეკრიბან... დასდვიან... ჰნებაენ.

ურბნისის ტექსტში გვაქვს: ...თქვან ...ყვიან ...შეკრიბან ...უნებენ... 51 ვ—51 რ.

¹ ჰადიშის ტექსტის სტამბური გამოცემის რედაქტორ აკ. შანიძეს ამჯერად თქვან სკოლიოზი აქვს ჩამოტანილი და ტექსტში აღდგენილია სწორი ფორმა თქვან.

ქსნხა: ...ხ³ საქმეთა მათთებერ ნუ იქმთ რ³ თქუან და არა ყვთან რ³ შეკრაიან ტურთი შიშიმე და ძნიალ სატურთავეი და დასდვიან მქართა ზ³ა კაცთაჲ ხ³ შ³თ თითითაცა ერთითა შეძრვად არა უნებნ იგი... 7r.

ძვ. სომხ.: ...ჟქ სასხნსს და იქ სასხსს... შ³თ 23, ...ამბობენ და არ აკეთებენ³.

ბერძ.: ...λέγουσιν γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσιν... Mt 23, ...ამბობენ და არ აკეთებენ³.

ლათინ.: ...dicunt enim et non faciunt... Mt 23, ...ამბობენ და არ აკეთებენ³.

ძვ. სლავ.: ...глаголютъ но и не творять.

ამ ნაწყვეტში თქვან გამოღის სხვა ენათა აწმყოს ეკვივალენტი: მეორდება ის, რაც სხვა მაგალითებში დადასტურდა (ქსნის თქუან მიღებულია თქვან-ისა-ვან). ყურადღებას იქცევენ სხვა ზმნები: ყვთან... შეკრაიან... დასდვიან... ჰნებავან (||უნებან). პირველი სამი ხოლმეობითია, უკანასკნელი ზოგადი აწმყოა ე. წ. ხოლმეობითის -ნ- სუფიქსით (S₃-ის ძველი ნიშნით). ოთხსავე ზმნას უცხო ენებში აწმყო შეეფერება:

ძვ. სომხ.: იქ სასხსს... ღყყყხსს რსიქსს... და ღყყყხსს... იქ ღყყყხსს...

ბერძ.: οὐ ποιοῦσιν... ὄψεμεῖοσιν... ἐπιτεθήασιν... ὁ θεὸς ἰσοῦσιν...

ლათინ.: non faciunt... ligant... imponunt... nolunt...

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): не делают... связывают... возлагают... не хотят...

ყველა ამ შემთხვევაში ზმნას „ზოგადი აწმყოს“ მნიშვნელობა აქვს: ასე ხდება ხოლმე, ჩვეულებრივ (და არა ერთს გარკვეულ მომენტში). ესაა ხოლმეობითის მნიშვნელობაცა და ზოგადი აწმყოს მნიშვნელობაც¹. ამიტომ ბუნებრივია, თუ თქვან... ყვთან... შეკრაიან... დასდვიან-ის გვერდით აღმოჩნდა ჰნებავან. ანალოგიური მაგალითები — იხ. ქვემოთ.

13. ჰადიშ.: თქუან — ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჭ-პარხ.: იტყოდეს — ძვ. სომხ. — ნამყო უსრული, ლათინ. და ძვ. სლავ. — აწმყო (ბერძ. — მიმღეობა).

ჰადიშ.: ..მას დღესა შინა მოუტდეს სადღუკველნი რ³ლთა თქუან ვ³ლ არა არს აღდგომაჲ... ჰადიშ. ტაბ. 48a, მთ 22₃₃.

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჭ-პარხ.: მას დღესა 'შ³ა' მოუტდეს მას სადღუკველნი იგი და იტყოდეს ვ³ლ არა არს აღდგომაჲ... მთ 22₃₃.

ასევეა ქსნ. 5 v; ურბნისხისაშიც (49 v), ოლონდ იტყოდეს გვაქეს.

ასევეა ნ³ბ ბექლ ში: ...მოუტდეს მას სადღუკველნი რ³ლნი იტყოდეს...

ძვ. სომხ.: ...საჟიღსხქდნ ირ სასქსს ქ³დ ქ³დ კარიქსს... შ³თ 22₃₃.

ბერძ.: ...Σαδδουχαις, λέγουστές αὐτῶν εἶναι ἀνάστασιν... Mt 22₃₃.

ლათ.: ...Sadducaei, qui dicunt non esse resurrectionem... Mt 22₃₃.

¹ ხოლმეობითისა და აწმყოს ამ -ნ-იანი ფორმის ფუნქციონირება ურთიერთობის შესახებ საუბარია გვერდითა წერილში: „მესამე პირის სუბიექტის უძველესი ნიშანი ქართველურ ენებში“ — ნინოჭის მთაბე, ტ. VI (1940), გვ. 21—22, 23.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): **которые говорят...**

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-პარხლისა და ძვ. სომხური თანაბრად იყენებენ ნამყო უსრულს; ლათინური და ძველი სლავური აწმყოს იძლევიან; ბერძნულიც ამის ეკედლება, ოლონდ იქ აწმყოს მიმღობა გვაქვს: *λεγομεν* „მეტყველნი“ (ე. ი. „რომელნი იტყვან“). ჰაღიშის თქუან—თქვან¹ ხოლმეობითია და ნიშნავს „იტყვან“, „ამბობენ“...

14. ჰაღიშ.: თქუხ (=თქვხ), ჯრუჟ-პარხ.: თქვხ, ძვ. სომხ., ბერძნ., ლათინ., ძვ.სლავ.—აწმყო...

ჰაღიშ.: ...და არაეინ სუამნ ძუელსა ღუნოსა და მეყსეულად ჰნებავენ ახალი რ თქუხ ძუელი უტკბილეს არს... ტაბ. 114 a₁ ლკ 5₉.

ჯრუჟ-პარხ.: ...და არაეინ სუამნ ძუელსა ღუნოსა და მეყსეულად ჰნებავენ ახალი, რადმეთუ თქვს ვითარმედ ძუელი უტკბილეს არს... ლ. 5₉.

ურბნისხს ტექსტში თქს წერია: ...და მეყსეულად ჰცთავენ ახალი რ თქს ძუელი უტკბილეს არს... 122 r. თქს=თქვხ. ამ მხრივ ახალი აქ არაფერია.

ქსნის ტექსტში თქვს-აა (ქარაგმით!): ...და არაეინ სუამნ ძუელსა ღუნოსა და მეყსეულად ჰნებავენ ახალი რ თქვხ (!) ედ ძუელი უტკბილეს არს... 85 r.

ქარაგმის დასმა იმის მომასწავებელი უნდა იყოს, რომ ვადამწერს არ ესმოდა, რატომაა თქვხ: ის სხვა რაღაცას ვარაუდობდა (თქუის, თქუეს...).

ნაბეჭდ ოთხთავშიც თქვხ გვაქვს.

ჰაღიშის თქუხ—თქვხ (შღრ. იქვე ღუნო—ღუნო); თქვხ დაუთავს ჯრუჟ-პარხლის ტექსტს.

მის შესატყვისად გვაქვს: ძვ. სომხ. *ասէ*, ბერძ. *λεγει*, ლათ. *dicit*, ძვ. სლავ. *глаголет* „ამბობს“².

15. ჰაღიშ., ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-პარხ.: თქვხ—ძვ. სომხ., ბერძნ., ლათინ.—აწმყო.

ჰაღიშ.: ...ეძიებენ განსასუენებელსა იდგილსა და არა პოის: მაშინ თქვხს მივიქცე სახიდ ჩემდა: ვინაჲცა იგი გამოვედ... მოვიდის... ტაბ. 26 b₁ მთ 12₄₃₋₄₄.

ჯრუჟ-პარხ.: ეძიებენ განსასუენებელსა და არა პოვის. მაშინ თქვხ მივიქცე სახიდ ჩემდა ვინაჲცა გამოვედ... მთ 12₄₃₋₄₄.

ოპიზა-ტბეთ.: ეძიებენ განსუენებასა. და არა პოვის მაშინ თქვხ მივიქცე სახიდ ჩემდა ვინაჲცა გამოვედ... მთ 12₄₃₋₄₄.

სავსებით ასევეა ურბნისხის ტექსტში 28 r (ოლონდ პოის გვაქვს). ქსნის ოთხთავი ამ ნაწილში ღიფექტურია.

თქვხ-ის შესატყვისად გვაქვს: ძვ. სომხ. *ասէ*, ბერძ. *λεγει*, ლათინ. *dicit*, ძვ. სლავ. *речет* (სინონიზია *глаголет*-ისა)—„ამბობს“.

სათანადო ნაწყვეტი ლუკას თავიდან ასე იკითხება:

¹ ჰაღიშის სტამბურ გამოცემაში თქუან გასწორებულია: ტექსტში თქვან-აა შეტანილი.

² ჰაღიშის სტამბურ გამოცემაში თქვს გასწორებულია (თქვხ).

ჰადიშ. ...ძიებენ განსუენებასა და არა პოის და თქ¹ მოვიქცე სახლსა ჩემსა... ტაბ. 128 ა, ლქ 11²¹.

თქ² — თქვ³; როგორც ეს გვაქვს ჯრუჭ-პარხლის ტექსტში.

მნიშვნელობით თქვ³ = ძე. ქართ. იტყვს, ახ. ქართ. ამბობს. აწმყოა აგრეთვე ძე. სომხურში, ბერძნულში, სლავურში.

16. ჰადიშ.: თქ³ (= თქვ³) — ოპიზ.-ტბეთ. თქვ³ — ძე. სომხ.: *საჲ*.

ჰადიშ.: ...რ⁴ აღესრულოს თქუმული იგი ორისა მიერ წინარმეტყულისაგან (!) რ⁴ თქ³: ეგუპტით უწოდი ძესა ჩემსა... ტაბ. 7 ა, მთ 2¹⁵.

ოპიზა-ტბეთ.: ...რ⁴ აღესრულოს. თქუმული ორისა მიერ. წწყლისაგან რ⁴ თქვ³ ეგუპტით უწოდი ძესა ჩემსა... მთ 2¹⁵.

შდრ. ჯრუჭ-პარხ.: რ⁴ აღესრულოს სიტყუად უფლისაი თქუმული წინარმეტყულისაგან ვ⁵დ ეგუპტით უწოდო ძესა ჩემსა... მთ 2¹⁵.

ურბნის.: რ⁴ აღესრულოს სიტყუად იგი ო⁶დ თქ³ლი წწყლისა მ⁷რ ეგუპტით უწოდი ძესა ჩემსა...

ქსნის ოთხთავში ეს ადგილი არა გვაქვს (გვაკლია).

თქუმულია ნაბეჭდ ოთხთავშიც.

მიმღეობას იძლევა ბერძნული, ლათინური, ძე. სლავური, ოლონდ ესაა მიმღეობა აწმყოსი („მთქმელი“): *მიძ თინ პროფ⁸რეის ლ⁹ც¹⁰ონ¹¹ც¹²ოც...* per prophetam, dicentem... *пропоком, глаголюшим...*

ძველი სომხური კი ზმნას იყენებს, აწმყოში: *სა¹³ს¹⁴ფ¹⁵სა¹⁶ს¹⁷ ...მ¹⁸არ¹⁹ფ²⁰სა²¹ც²²ქ²³რ²⁴ ი²⁵ფ²⁶ სა²⁷ჲ* „თქმული ...წინასწარმეტყველისა, რომელიც ამბობს“...

ჰადიშის თქ³, ცხადია, თქვ³ არის². ამაზე ოპიზა-ტბეთის ჩვენებაც (თქვ³) მიუთითებს. ეს თქვ³ = „ამბობს“, ძე. სომხ. *სა²⁸ჲ*...

ცალკე უნდა აღინიშნოს, რომ რეალური სუბიექტის ბრუნვად თქ³ს ზმნასთან რ⁴ლ = რომელ გამოდის: რომელ თქვ³. მოსალოდნელი იყო „რომელმან თქვ³“. კაცი იფიქრებდა, რ⁴ლ თქვ³ ხომ არაა „რომ იტყვის ხოლმე (ამბობს)“-“ო (რომელ = რომ), მაგრამ უფრო ის უნდა ვივარაუდოთ, რომ აქ საქმე გვაქვს ძველის-ძველ კონსტრუქციისთან, სადაც ფუძე მოთხრობითის მაგივრობას ეწვევა⁹ (შდრ. რომელ თქვ³ — აბრაამ თქვ³).

ამბობს-ის მნიშვნელობით უნდა იყოს ნახმარი თქვ³ შემდეგ ფრაზაშიც: ესე ვ⁵ლი იქმნა რ⁴ა აღესრულოს თქუმული ორისა მიერ წინამსწარმეტყველისაგან რ⁴ლი თქვ³... ჰადიშ. ტაბ. 6 ა, მთ 1³¹...

აქაც რ⁴ლ უნდა გვეკონოდა, როგორც ეს ჩანს ოპიზა-ტბეთის ტექსტში:

ესე ვ⁵ იქმნა რ⁴ა აღესრულოს თქუმული ორისა მიერ წწყლისაგან რ⁴ლ თქუმული... მთ 1³¹ ... (აღბით, იყო თქვ³)...

¹ ქარაგმა სწორადაა გახსნილი ჰადიშის სტამბურ გამოცემაში (ჯრუჭ-პარხლის მიხედვით).

² ა. შანიძეს რ⁴ლ თქ³ს გახსნილი აქვს ამგვარად: „რომელ თქუა“. სქოლიოში წერია: თქუეს (? თქ³)... ასეთი გახსნა ქარაგმისა ნებისმიერია: თქ³ = თქუა? — სადღაა?

³ ასეთი მაგალითები სხვაც არის; მათ შესახებ სიტყვის გაგრძელება აქ უადგილო იქნებოდა.

მთ 1₂₂ სხვა ენებზე თქვს-ზმნის შესაბამისად აწმყოს მიმღეობას იძლევა (ასეა—ბერძნ., ლათინ., ძვ. სლავ.); ძვ. სომხ. *ասացաւ*—ნამყობა, ენებ. „იქვეა“. ჯერუჲ-პარხ.: პირითა წინაწარმეტყუელ(ისაჲ)თა თქუმული... ურბნისის ტექსტში მიმღეობა: თქლი = თქუმული... ქსნისა— იმ ნაწილში დეფექტურია.

თქვს-ზმნა ჩვენ განვიხილეთ ოთხთავის ტექსტის მასალაზე; ოთხთავს უპირატესობა მივეცით იმიტომ, რომ ვარიანტების შედარება შესაძლებელი ხდებოდა და სხვა ენათა (ძვ. სომხურის, ბერძნ., ლათინ., ძვ. სლავურის) შესატყვისი ოდგილების შეპირისპირება ძვ. ქართული ტექსტის ზუსტად გაგებას აძლევდა.

თქვს-ზმნა მთელი ოთხთავის მასალაზეა გასინჯული.

გაანალიზებული ფაქტები, ფიქრობთ, საკმარისია დასკვნისათვის: ძვ. ქართულში თქვს (ხოლმეობითი) ხშირად იტყვს (ახ. ქართ. ამბობს)-ზმნის ფუნქციით. მაგრამ იტყვს ხომ გვაქვს იმავე ჰადიშის ტექსტში? ახ. ქართ. „ამბობს“-ის შესაბამისად ჰადიშის ოთხთავში იტყვს ჩვეულებრივია.

მაშასადამე, თქვს¹ ზმნის (ხოლმეობითის) აწმყოს ნაცვლად გამოყენება ჰადიშის ოთხთავში უფრო ნარჩენია, ვინემ—ძირითადი ნორმა. ეს კია, რომ ეს ნარჩენი იმდენად ხელშესახები და თვალსაჩინოა, რომ არ შეიძლება ანგარიში არ გაეწიოს, თუ გვინდა, რომ ძველი ქართული ტექსტი ადეკვატურად იყოს გაგებულა.

იტყვს-ზმნის ხმარება იმავე ჰადიშის ძველში, რასაკვირველია, მეორეულია: თქვს იყო წინათ, მისი ადგილი შემდეგში დაიკავა იტყვს-მა. მოგეყავს იტყვს-ზმნის ხმარების რამდენიმე მაგალითი ჰადიშის ოთხთავიდან:

...ნუ ჰგონებთ და იტყუთ (=იტყვთ) თავით თხრობი (=თქნით) მამად გუვის ჩნ აბრაჰამი... ჰადიშ. ტაბ. 8₂, მთ 3₂.

...ინ არს ესე რ¹ იტყვს გმობასა ... ჰადიშ. ტაბ. 113₂₁ ლკ 5₁₁.

...ლალადებედ და იტყვედ. ვ¹დ შ¹ნ ხარ ძე ღ¹დ...ჰადიშ. ტაბ. 69₂ მკ 3₁₁.

...ა¹დ ჰრწმენეს რ¹ რ¹ლსა იტყვს ვ¹დ იყოს იგი... ჰადიშ. ტაბ. 89₂ მკ 11₂₂².

...რ¹ მოვიდა იოვანე ნათლისმცემელი არცა ჰამდა და არცა სუმიდა: და იტყვთ ეშმაკეულ არს. მოვიდა ძე კაცისაჲ ჰამს და სუამს და იტყვთ აჰა კაცი მჰამელი და ღზის მსუმელი: მეგობარი მეზუერეთა და ცოდელითა... ჰადიშ. 118₂₁ ლკ 7₂₂₋₂₄.

¹ ეს არ ნიშნავს, რომ თქვს სხვა ფუნქციით არ ყოფილყოს გამოყენებული, მაგალითად, კავშირებითისა (respect. ბრძანებითის) გაგებით: ...ვ¹რ ზედავს... ჩ¹ნ არა უწყით: მაგას ჰკითხეთ განსრულებულ არს თვთ თავისა თვისათვს თქ¹ჯნ... ჰადიშ. ტაბ. 175₂ ინ 9₂₂: თქ¹ჯნ=თქუას, იტყუდეს... მაგრამ ასეთი გაზოგუნება, კანონზომიერი თავის თავად, მეორეულია (სათანადო მაგალითები იხ. § 8).

² შდრ. ჰარხ.: ...ა¹დ ჰრწმენეს რამეთუ რომელი თქუას, იქმნეს... ჯერუჲსაჲსა ყოფიდა რ¹ლი თქ¹ან... გაომცემელს ნავარაუდევიაქვს თქუან (ასე ხსნის კარავმას). მკ 11₂₂. თუ თქუან (მრავლობითი) შეიძლებაოდა გვეყარაუდებინა, თქუან უფრო ბუნებრივი იქნებოდა: რ¹ლი თქუან იქმნეს=რასაც იტყვიან, იქნება.

ადელი წარმოსადგენია, რა სახისაც იქნებოდა უკანასკნელი ნაწყვეტი, სანამ ოცუთ დაიქვრდა თქვთ-ის ადგილს:

...მოვიდა იოვანე ნათლისმცემელი არცა ჰამდა და არცა სუმიდა: და *ხოჭვთ ეშმაკულ არს. მოვიდა ძე კაცისაჲ ჰამს და სუამს და *ხოჭვთ აჰა კაცი მჰამელი და ღვინს მსუმიელი...

გადამწერის ხელში ერთი სიტყვა ცვლიდა მეორეს—გადამწერისათვის ჩვეულებრივად მიხთვის უჩვეულებს... ამის ნიმუშებს ბლომად ვიპოვიეთ ძველ ტექსტებში (თქვს—იტყვს... უწყის—იცის... გულე—ვიდოდე—წყვილეულთა პირველი წევრი, ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ უ ლ ა დ უ ფ რ ო ძ ე ვ ლ ი, ადგილს უთმობს მეორეს, ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ უ ლ ა დ უ ფ რ ო ახალს...)

ოცუვს ზმნისაგან ნამყო უსრული და კავშირებითი I იწარმოებოდა (თქვს ზმნისაგან—არა!) და ესეც აძლიერებდა ოცუვს ზმნის პოზიციას (ავრეთვე იტყვს—ორპირიანი ვირიანტის არსებობა...).

§ 5. ხოლმეოგამითი აფშაოს ფუნდამენტით ხედავად გარდაგავალ ზმნებთან. მხოლოდ თქვს-ზმნამ შეინარჩუნა ძველი ფუნქცია, თუ სხვა ზმნებთანაც ვპოულობთ ანალოგიურ ფაქტებს? მოსალოდნელია სხვა ზმნების ხოლმეობითიც იყოს ნახშირად აწმყოს ნაცვლად. ეს მოლოდინი დასტურდება კიდევ (საანალიზოდ აქაც ოთხთავის ფაქტებს ვიღებთ, რომ შედარება-შეპირისპირების შესაძლებლობა გვექონდეს).

1. ჰაღიშ, ჯრუჰ-პარხ.: აღმოიკითხი—ნაბეჭდში: აღმოიკითხავ... ძე. სომხ., ბერძ., ლათინ., ძვ. სლავ.—აწმყოა.

ჰაღიშ.: ...ჩრულსა ვითარ წერილ არს ვერ აღმოიკითხი?... ტაბ. 126 ა, ლკ 10¹⁴:

ჯრუჰ-პარხ.: ...შჯულსა ვითარ წერილ არს ვითარ აღმოიკითხი? ასევეა ურბნისის ოთხთავში.

ნაბეჭდო ოთხთავი: ...სჯულსა ვითარ წერილ არს? ვითარ აღმოიკითხავ? ძე. სომხ.: ...*ძრულსა ენქხანოსა* როგორ კითხულობ?

ბერძნ.: ...*ἄνδρ ἔγραψεν ἄρθρον* " " " "

ლათინ.: ...*quomodo legis?* " " " "

ძვ. სლავ.: ...*како читаш?* (ე. ი. *как читаеш?*) "როგორ კითხულობ?"

აღმოიკითხის შესაბამისად ყველგან აწმყოა. მნიშვნელობაც ნამყოს არ ვიპოვებთ: წინეთ წაითხულზე კი არაა ლაპირაკი, არამედ იმაზე, რასაც კითხულობენ ხოლმე. ნაბეჭდო ოთხთავის აღმოიკითხავ სწორად გადმოგვეცემს, რა გაგებითაც უხშირიათ აღმოიკითხი ჩვენს მაგალითში.

2. შიფვანის... პოიან—ოპ.—ტბ., ურბ., ჯრ.-პარხ.: შიფვანის..., შიფვანის... მბთებენ...

ჰაღიშ.: ...ფართო არს ბქს და ვრცელ არს გზად რნი შიფვანის წარსაწყმედელად... იწრო არს ბქს და წულილ გზად რნი შიფვანის ცხოვრებად: და შიფრად არიან რლთა პოიან იგი... ჰაღიშ. ტაბ. 15 ა, მთ 7¹²⁻¹⁴.

ოპიან-ტბეთ.: ...ვრცელ არს ბქს და ფართო არს გზად, რლსა შიფვანის წარსაწყმედელსა... იწრო არს ბქს და სპირიულ გზად, რლი შიფვანებს ცხოვრებას: და შიფრედნი არიან. რნი ვლენან მას შა... მთ 7¹²⁻¹⁴

ურბნის: ...ერცელ არს ბქე და ფართო არს გზად რ'ლსა მიჰყავს წარსაწყემდელდ... იწრო არს 'ბქე' და საჰირველ გზად რ'ი მიიყვანებს ცხრ'სსა და მცირედნი არიან რ'ნი ჰპოებენ მას... ფ. 16 r მთ 7₁₃₋₁₄

ქსნის ოთხთავს სათანადო ნაწილი აკლთ.

ჯრუქ-პარზ.: ვრცელ არს ბქე და ფართო არს გზად, რ'ლსა მიჰყავს წარსაწყემდელად... იწრო არს ბქე და საჰირველ გზად, რ'ლი მიიყვანებს ცხორებასა და მცირედნი არიან რომელნი ჰპოებენ მას... მთ 7₁₃₋₁₄.

ოპიზა-ტბეთის, ურბნისისა და ჯრუქ-პარზლის ტექსტი თანაბრიდ გვიძღვენ აწმყოს—მიჰყავს... მიიყვანებს... მესამე ზნაეც აწმყოშია: ჰპოებენ. ოპიზა-ტბეთის ტექსტში სხვა ზნაა (ვლენან), მაგრამ ისიც აწმყოშია.

მაშასადამე: ჰაღიშის მიიყვანის... მიიყვანის... ჰპოიან ეტოლება სხვა ძეგლების აწმყოს: მიჰყავს... მიიყვანებს... ჰპოებენ (ვლენან). არაფერი იცვლება ამ დასკვნის თვალსაზრისით იმის გამო, რომ მიჰყავს გარდაუვალი ზნაა: დროის თვალსაზრისით ვეცე ისეთივე აწმყოა, როგორც მიიყვანებს, ჰპოებენ.

ძე. სომხურშიც სამსავე შემთხვევაში აწმყოა: *ი რ თ ა ნ ხ ი... ი რ თ ა ნ ხ ი—ი რ ღ თ ა ნ ს ს ო რ ა...*

ლათინური პირველ ორ ზნას აწმყოთი გადმოგვეცემს: *abducit... ducit*; მესამე კი—კავშირებითშია ლათინური სინტაქსური ნორმების თანახმად: *qui inveniant (qui=ut ii)...* მაგრამ უცხო ენათა ჩვენების გარეშეც საკითხი ნათელია.

3. განსწმიდით (=განწმედთ ხოლმე):

ჰაღიშ. :...აწ თქნ ფარისეველთა გარეშე სასუმელისა და პინაკისა და განსწმიდით... ჰაღიშ. ტაბ. 129₂ ლქ 11₃₉.

ასევეა ჯრუქ-პარზლისაში.

ძე. სომხ.: *Այժմ դուք, փարիսեցիք, զարտաքին ...զսնակին սըբէք...*

ბერძნ.: *Νυν ἔμαθε ὁ φαρισαῖος τὸ βῆσθε... τὸν πνευματικὸν καθαρίζετε...*

ლათინ.: *Vos quidem Pharisei exteriorem... patinae partem purificatis... Lc 11₃₉.*

ძე. სლავურშიც აწმყოა: *очистиете...*

(ნაბეჭდში გა ან ჰ ს წ მ ი დ ე თ ა ა: გრაფიკული შეცდომა ჩანს). ძე. სომხური, ბერძნული, ლათინური და ძე. სლავური აწმყოში სვამს სათანადო ზნას: განსწმიდით = განსწმედთ ხოლმე.

4. აჰკიდით... შეახით... (=აჰკიდებთ ხოლმე... შეახებთ ხოლმე...):

ჰაღიშ.: ...და თქნდაცა რ'იულის ზეცნიერთა: ვად არს რ' აჰკიდით კაცსა ტურთი ძნიალ სატურთავი: და თქნ ერთითა თითითა არა შეახით ტურთსა მას... ჰაღიშ. ტაბ. 129₂ —b₁ ლქ 11₄₀.

ხოლმეობითია ჯრუქ-პარზლის ტექსტშიც.

ძე. სომხ.: *և ձեզ վրա օրինականացդ, զի բառնայք մարդկան բնախնս դժուարակիրս, և դուք մատամբ միով ի բեռխնս ոչ մեք ձեռնայք...* ԼԿ 11₄₀.

ბერძნ.: *Καὶ ἔμεινε τοῖς νομίμοις οὐκ ἔτι. φορεῖτε τοὺς ἀνθρώπους φορεῖα δυνάστευατα καὶ ἀποὶ ἐνὶ τῶν δεκτῶν ἔμεινε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τῶν δεκτῶν. Δκ 11₄₀.*

ლათინ.: *Vae vobis quoque legis interpretibus quoniam operatis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi uno ex digitis vestris nos attigitis onera... Lc 11⁴⁶.*

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *и вам законникам горе, что накладываете на людей бремена... и сами... не прикасаетесь (не затрагиваетесь) до них... Мк 11⁴⁶*

ოთხივე ენის ჩვენება აწმყოს უკერს მხარს: აპკიდით... შეახით აღნიშნავს მოქმედებას, რომელიც დამახახიათებელია ხეულის შეცნირათთვის.

5. დაადგის... შთახსხის...:

მადიშ.: ...არაეინ სადგმელი: სამოსლისა ახლისაჲ: და აადგის სამოსელსა ძუელსა: ...და არაეინ შთახსხის ლუნოჲ ახალი თხიერთა ძუელსა... მადიშ. ტაბ. 113 ხ, ლქ 5₂₆₋₃₇.

ჯერუტ-პარბ. კვლავ ხოლმეობითია: ...დაადგის... შთახსხის...

ურბნისხაში ასევეა: ...დაადგის... შთახსხის...

ძვ. სომხ.: *...ուղբ արկանէ ի նոր հանդերձէ ի վերայ հնացեալ ձորձոյ... և ուղբ արկանէ գինի նոր ի տիկս հինս... Դկ 5₂₆₋₃₇*

ბერძნ.: *Ὅθεν ἐπιβληθεὶς ἀπὸ ματαίου καινοῦ σχιῶσας ἐπιβέλλει ἐπὶ ἰσάτιον παλαιόν... καὶ ὁθενεὶς βέλλει οἶνον νέον εἰς ἀσχοῦς παλαιούσ...*

ლათინ.: *Nemo panniculum novi vestimenti in dit in vestimentum vetus... et nemo injicit vinum novum in utres veteres... Lc 5₂₆₋₃₇.*

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *Никто кусок (материи) новой одежды не (приставляет) вкладывает (как заплату) на одежду ветхую... И никто не вливает вина нового в мехи ветхие...*

ფრანზ გადმოგვეცემს საერთოდ მიღებულ წესს, ზოგად დებულებას: არაეინ ადგამს ხოლმე... ასხამს ხოლმე...

6. შეიპყრის... დადატყვის... დაჰკვეთის... განეშორის... შემუსრის...

მადიშ.: ...მოძღუარ გვედრები შნ მოიხილე ძესა ზა ჩემსა რ ეგე ბ მარტოჲ მივის: და სულმან უკეთურმან შეიპყრის იგი: და მეყსეულად დადატყვის და დაჰკვეთის იგი. და პეროინ და ძნობად განეშორის მისგან. და შემუსრის იგი: და ვევედრე მოწაფეთა შენთა რამცა განაშორეს იგი: და ვერ შეუძლეს... პილიშ. ტაბ. 123 ხ, —124 ა, ლქ 9₂₈₋₃₉.

კვლავ ეს ზმნა ხოლმეობითშია ჯერუტ-პარბალშიც.

ასევეა ურბნისხის ტექსტში, ოღონდ ერთი ზმნა ნამყო ძირითადშია: შეიპყრა (134 რ). ქსინისას--აკლია.

ძვ. სომხ.: *վարդապետ՝ աղաչեմ գեղգ հայեսց յորդի իմ վի միամօր է ինձ: Եւ ահա այս հարկան ի՛ի նմա, և յանկարծ գօչէ, և զարկուցանէ զնա և թաւալեցուցանէ խորտակեալ զնա... Դկ 9₂₈₋₃₉*

ბერძნ.: *Διῶξάλα, θῆμα! σοι ἐπιβέψαι ἐπὶ τὸν σῖτόν μου, ὅτι μονογενῆς μοι ἐστὶν καὶ ἰὸν πνευμα λαμβάνει ἀντόν, καὶ ἐξάφνης κρᾶζεί καὶ σπαράσσει ἀντόν μετὰ ἀφροῖν, καὶ μάστιξ ἀποχάσει ἀπ’ αὐτοῦ στυγερῖον ἀντόν Δκ 9₂₈₋₃₉.*

ლათინ.: Magister, deprecor te, respice ad filium meum; nam unigenitus est mihi; et ecce, spiritus apprehendit eum; et ipse repente clamitat et spiritus discerpit eum spumantem et vix abscedit ab eo, conterens eum... Lc 9₃₈₋₃₉.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): учитель, умоляю тебя, взгляни на сына моего, он—единственный у меня и вот, дух схватывает его и он внезапно вскрикивает [и дух терзает его] и он испускает пену и насилию отходит от него, сокрушая его... Лк 9₃₈.

პეროინ... შემუსრის... ზმნის ფორმებით არაა გადმოცემული (მიმღეობა, სახელია გამოყენებული); შეიმყრის... დალატყვის... დაშკვეთის... განეშორის -ზმნები აწმყოთია გადმოცემული...

7. ისმინიან... შეიკრძალიან... გამოილიან... აღანთის... დაფარის... შედგიან... დადგაიან...

ჰალიშ.: ...რთა გ'ლითა კეთილითა და სახიერითა ისმინიან სიტყუად და შეიკრძალიან და ნაყოფი გაუთილიან მოთმინებითა... არაეინ სანთელი აღანთის და დაფარის ჭურკლითა. გინა ქვეშე ცხედარსა შედგაიან. ა'დ სასანთლესა ზ'ა დადგაიან რ'ა შემავალინი იგი ნათელსა ხედვიდენ... ჰალიშ. ტაბ. 119 ხ, ლკ მ₁₅₋₁₆. ურბნისის ტექსტი მთლიანად იმეორებს ამ ნაწყევტს (129 რ). ქსნისაც — აგრეთვე (ოლონდ: „ქურკელთა“ წერია „ქურკულითა“-ს ნაცვლად. ფურუჰ-პარხ.: ყველა ეს ზმნა ხოლმეობითია.

ძვ. სომხ.: ...սրոց բարևը և գուարժագին սրտիւ լուսալ գբանն ընդ ուն ին և տան պտուղ համբրուիթ': Ոչոք լուցանէ ճրագ և Թաքուցանէ ընդ կարասեաւ կամ դնէ ընդ մանճոք. այլ ի վերայ աշտանակի դնէ զի որ մտանն զլոյս տեսցեն... Դկ მ₁₅₋₁₆.

ბერძნ.: ...οὐτο! εἴτιν οἴτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον κατἔχουσιν καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ἰσχυροῦ. Οὐδέις δὲ λύχνον ἄψαξ καλῶς τει ἀυτὸν σκεῦει ἢ σποχάτω κληγης τιμῆσιν ἄλλ' ἐπι λυχνίας τιμῆσιν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι βλέπωσιν το φῶς... Λκ მ₁₅₋₁₆.

ლათინ.: qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent, et fructum adferunt cum patientia. Nemo porro, qui lucernam accenderit, operit eam vase aut subter lectum ponit; sed candelabro imponit, ut qui ingrediuntur videant lumen... Lc მ₁₅₋₁₆.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): которые добрым серацем.. услышавши слово, держат и плод творят в терпении... Никто светильник зажгши, не покрывает его сосудом или не ставит под кровать, а ставит на подсвечник, да видят свет входящие... Лк მ₁₅₋₁₆.

ისმინიან ყველგან მიმღეობითაა გადმოცემული, სხვა ზმნები: შეიკრძა-ლიან... გამოილიან... აღანთის... დაფარის... შედგაიან—აწმყოთია წარმოლგე-ნილი (გარდა ლათინური ტექსტის ერთი ზმნისა—accenderit: იგი კავშირებ. ნამყო სრულია).

8. ყვინან... ჰყოფენ... იქმან... *ფორბხნ...* ποιοισιν... faciunt...

ჰალიშ.: ...უკუეთუ ჰყუარობდეთ მოყუარება თქუენთა: ხ^რ რაჲ სასყიდელ გაქუნდეს თქ^ნ: არა მეზუერეთაცა ეგრე: ყვინან... არა წარმართთაცა ეგრევე ყვინან... ჰალიშ. ტაბ. 12 ხ₁ მთ 5₁₆₋₁₇.

ჯრუჰ-პარხ.: უკუეთუ გიყუარდენ მოყუარენი ხოლო თქუენნი რაჲ სასყიდელი გაქუს? რადმეთუ მეზუერენიცა და ცოდვილნი ამასვე ჰყოფენ... არა მეზუერეთა იგოვე ყვინან...

ოპიზა-ტბეთ.—ხოლმეობის გვაწვდის ჰალიშის მსგავსად: ...უკუეთუ გიყუარდელ მოყუარენი ხ^რ თქუენნი. რაჲ სასყიდელი გაქუს. ანუ არა მეზუერეთაცა იგოვე ყვინან... არა მეზუერეთაცა იგოვე ყვინან... მთ 5₁₆₋₁₇.

ურბნის.: ...უკუეთუ გიყუარდენ მოყუარენი თქ^ნნი რაჲ სასყიდელი გაქუს რ^ა მეზუერენიცა და ცოდვილნი ამასვე იქმან... არა მეზუერეთაცა... ეგრევე ყვინან...

ძვ. სომხ.: *Ձի եքէ սիրիցէք զայնոսիկ որ սիրենն զձեզ զինչ վարձք իցեն, ոչ ապագէն և մաքսապիրք զնոյն զոր ծեն...* ոչ ապագէն մաքսապիրք և մեղապիրք զնոյն *ფორბხნ...* *Մთ 5₁₆₋₁₇*.

ბერძ.: *ὲὰν γὰρ ἀγαπήσῃτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τίνα μισοῦν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ ἀτὲ ποιοῖσιν...* οὐχὶ καὶ οἱ ἐμίχοι τὸ ἀτὲ ποιοῖσιν... *Μθ 5₁₆₋₁₇*.

ლათინ.: *Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedem habebitis? nonne et publicani idem faciunt?... nonne et publicani ita faciunt?* *Mt 5₁₆₋₁₇*.

ძვ. სლავ.: *если вы любите любящих вас, какую награду иместе; не и мытари ли то же творят (делают)?; ...не и язычники ли так же поступают (делают)?*... *Mt 5₁₆₋₁₇*.

ძვ. სომხურში, ბერძნულში, ლათინურში, ძვ. სლავურში აწმყო: *ფორბხნ...* ποιοισιν... faciunt... творят... აწმყოს ხმარობს ჯრუჰ-პარხ. პირველ შემთხვევაში: მეზუერენი ჰყოფენ (შღრ. ჰალიშის ყვინან), ისევე—ურბნისის ტექსტიც, ოლონდ—სინონიმური ზმნისა (იქმან); მეორე შემთხვევაში ჯრუჰ-პარხლის ტექსტიც ხოლმეობის გვთავაზობს: ყვინან.

9. გამოიღებ... ჩანს... *ქაჩაღლი...* profert... **ВЫНОСИТ.**

ჰალიშ. ...მსგავს არს კაცსა მიმასახლისსა რ^ნ იგი გამოიღებ საუასისა თვისისაგან ახალი და ძუელი... ჰალიშ. 30 ა₂ მთ 13₃₂.

ჯრუჰ-პარხ., ურბნ., ოპიზა-ტბეთ.: ...გამოიღებ...

ჰალიშ.: ...კეთილმან კაცმან კეთილისაგან საუნჯისა გამოიღებ კეთილი: და ბოროტმან კაცმან ბოროტისაგან საუნჯისა გამოიღებ ბოროტი... ჰალიშ. 26 ა₂ მთ 12₃₂.

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჰ-პარხ.: გამოიღებ...

ძვ. სომხ.: *...ჩამან է առն տանուտեսառն որ ჩანէ ի գանձէ իւրմէ զնոր և զին...* *Մთ. 13₃₂*.

Մարդ բարի ՚ի մարի գանձուց սրտի իւրոյ հանէ զբարիս. և մարդ չար ՚ի չար գանձուց որտի իւրոյ հանէ զչարիս... Մտ 12₃₅.

ბერძნ.: ...εμαὶς ἐστὶν ἀνθηρώφῃ οὐκ ἀδισταστέῃ, ἔστιν ἐκ ψάλλε: ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ κα:νὰ κα: παλαιά... Mt 13₃₅.

...ბ აჯამბზ ანმარპაძს ზქ თს აჯამბზ მრთაჲრთს ზქ ბ აჯამბ: აჯამბა კაი ო პონჲრბს ანმარპაძს ზქ თს პონჲროს მრთაჲრთს ზქ ბ აჯამბ ზქ პონჲრბ... Mt 12₃₆.

ლათინ.: ...similis est cuiusdam patrifamilias, qui profert e thesauro suo nova et vetera... Mt 13₃₅.

...Bonus homo e bono thesauro cordis profert bona: et inalus homo ex malo thesauro profert mala... Mt 12₃₅.

ორსავე შემთხვევაში ძვ. სლავური იძლევა აწმყოს ИЗНОСИТ (= ВНОСИТ).

10. ისმინის... ყვის... გამოიღის...

...რ სიტყუა იგი ისმინის და გულის ვმა ყვის: და გამოიღის ნაყოფი: და ყვის: რწმე ასი რწმე სამეოცი: რწმანმე ოცდაათი... ჰალიშ. 28 ა, მთ 13₃₅.

ურბნის.: ...რ სიტყუა იგი ისმინა და გულისვმა ყო რწ გამოიღო ნაყოფი... რწმე ასი... 29 რ.

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჲკ-პარხ.: ისმინა... გულისვმა ყო... გამოიღო (პარხ.: ისმინის).

ძვ. სომხ.: ... որ իբրև լսէ զբանն և ի միտ առնու և տայ զստուղէ որ հարևար և է որ վախտուն և է որ երեսուն... Մտ 13₃₅.

ბერძნ.: ...ὁ τὸν λέγειν ἀκούων καὶ στυεῖς, ἔς τῃ κερποφορεῖ καὶ ποιεῖ ἑ μὲν ἑκατόν, ἑ δε ἑξήκοντα, ἑ δε τρεῖς ἑκοντα... Mt 13₃₅.

ლათინ.: ...qui sermonem audit, et intelligentiam intendit: qui videlicet fructum fert, editque, alius quidem centena, alius sexagena, alius vero tricena... Mt 13₃₅.

ძვ. სომხურში უკანასკნელი ყვის-ზმნის ნაცვლად სხვა ზმნაა ნახმარი: ზ რ რ არის რომელიმე... და ეს ზმნა აწმყოშია ისევე, როგორც სხვა ზმნები: ლს ...ააზნო ...თაჲ... ლათინურშიც ყველა ზმნა (fert, edit, audit, intendit) აწმყოშია.

ბერძნულში პირველი ორი ზმნის (ისმინის, გულისვმა ყვის) ნაცვლად აბსოლუტივია გამოყენებული, უკანასკნელი ორი კი აწმყოთია გადმოცემული... ე. ი. ზმნა, სადაც კი ნახმარია, ყველგან აწმყოშია.

აღნიშვნის ღირსია, რომ ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჲკ-პარხალში, ურბნისში, აგრეთვე ნაბეკლ ოთხთავეში სათანადო ადგილას ნამყო ძირითადია: რომელმან სიტყუა იგი ისმინა და გულისვმა ყო, რომელმან გამოიღო ნაყოფი და ყო, რომელმანმე ასი, რომელმანმე სამეოცი და რომელმანმე ოცდაათი...

ყურადღებას ისიც იქცევს, რომ პარხლის ტექსტში ერთი ზმნა ხოლმეობითში მჯდარა: ისმინის.

11. განირყუნთან...

...რ განირყუნთან პირნი მათნი რწკა უჩნდეს იგინი კაცთა: მარხველად... ჰალიშ. 13 ბ₁ მთ 6₁₆.

არნ. ნიქობა ვა. ვრგატიული კონსტრუქციის პრობლემა. L

ლპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-პარხ.: ასევეა.

ძვ. სომხ.: ...*որ ապակანსն գրესთ ქრისანუ...* *Մտ* 6₁₉.

ბერძნ.: *ἄφανίζουσιν γὰρ τὰ πρῶτα αὐτῶν...* *Μθ* 6₁₉.

ლათ.: *deformant enim facies suas...* *Mt* 6₁₉.

ძვ. სლავ.: *помяаютъ бо лица своя...* *Mt* 6₁₉.

ყველგან აწმყო ქართულის ხოლმეობითის აღგილას.

12. განრყუნის... დათხარინ... განიპარინ... გამოიპარინ...

...ნუ დაიდებთ საფასეთა თქუენთა ქუეყანასა ზელა სადა მლილმან და მქამელმან გარყუნის: და სადა მპარაეთა დათხარინ და განიპარინ ა'ლ დაიდებლით თქ'ნ ხაფასეთა ცათა შინა: სადა არცა მლილმან არცა: მქამელმან განრყუნის: და სადა მპარაეთა ვერ დათხარინ და ვერცა გამოიპარინ... ჰალიშ. 13₁ მთ 6₁₉₋₂₁.

ლპიზა-ტბეთის ტექსტში ხოლმეობითია: განრყუნის... დათხარინ... განიპარინ... უარბნისის ტექსტშიც ხოლმეობითია, ოღონდ პირველად კავშირებითია („განრყუნეს“), მეორედ—ხოლმეობითია: განრყუნის...

ჯრუჟ-პარხ. კავშირ. მეორეს იყენებს: განრყუნეს... დათხარინ... განიპარინ...

ძვ. სომხ.: *Մի գանձէք ձեզ գանձս յերկրի. ուր զից և ուտին ապականსն և ուր գողք ական հատանსն և գող'ան'անու... Այլ գանձեցէք ձեզ գանձս յերկինս, ուր ոչ զից և ոչ ուտին ապականსն' և ոչ գողք ական հատանსն և գողանան...* *Մտ* 6₁₉₋₂₁.

ბერძნ.: *Μη θησαυρίζετε ἕμυ θησαυρούς ἐπὶ τῆς γῆς· ἔσται τῆς καὶ βρώσας ἄφανίζε, καὶ ἔσται κλέπται δειορσσοσσιν καὶ κλέπτουσιν. θησαυρίζετε δὲ ἕμυ θησαυρούς ἐν οὐρανῷ, ἔσται οὐτὲ τῆς οὐτὲ βρώσας ἄφανίζε καὶ ἔσται κλέπται ὁ δειορσσοσσιν ὁ δὲ κλέπτουσιν...* *Μθ* 6₁₉₋₂₁.

ლათინ.: *Ne thesauros recondite in terra, ubi tinea et erosio corrumpit, et ubi fures perfodiunt ac furantur. Sed recondite vobis thesauros in coelo, ubi neque tinea neque erosio corrumpit et ubi fures non perfodiunt, neque furantur...* *Mt* 6₁₉₋₂₁.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *Не собирайте себе сокровищ на земле, где моль и тля тлит (портит) и где воры подкапывают и крадут: собирайте же себе сокровища на небе, где ни моль, ни тля не тлит и где воры не подкапывают и не крадут...* *Mt* 6₁₉₋₂₁.

ეს ნაწყვეტი შეიძლება დავსახოთ დამახასიათებლად პერმანსივის ხმარებისათვის: მლილი განრყუნის... მპარაემა დათხარის და განიპარის—არც ერთგან კონკრეტული ფაქტი არ ივარაუდება, ყველგან ზოგადი დებულებაა მოცემული, რასა იქმს ხოლმე! მლილი, ქურდი, რაა ჩვეულებრივი მლილისა და ქურდისათვის...

13. შეიკრიბნის...

ჰალიშ.: ...*ა ქათამმან შეიკრიბნის მართუენი ქუეშე ფრთეთა...* ჰალიშ. 51₂ მთ 22₂.

ქსნისა (10 r), ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-პარხ.: შეიკრიბნის მფრინველმან
:მართუენი თჳსნი...

ურბნის. (53 r): ...შეკრიბნის მფრინველმან...

ძე. სომხ.: ...*გორიქისაჲ ძი ილიქ ჩაჲ ვაჲ იქრ ექ ქსილქ...* *შთ 23₃₇*.

ბერძნ.: ...*ὅτι ἔφαθον ἐπεὶ ἐπιστεύθη: ἔξ ἡμῶν ἀβ-ῶν ἡμῶν ἡμῶν*
... *ῥαγὰς...* *Μθ 23₃₇*.

ლათინ.: quem-admodum gallina aggrcgat pullos suos sub alas...
Mt 23₃₇.

ძე. სლავ. (რუს. თარგ.): как курица-наседка собирает под свои
крылья птенцов своих... *Mt 23₃₇*.

ქათმის მოქმედების წესზეა ლაპარაკი, და სათანადო ზმნაც ძე. ქართულში
ხოლმეობითშია, სხვა ენებში კი—აწმყოში.

14. გაშოსცის...

ჰალიშ.: ...*მოძღუარმან თქნმან არა გაშოსცის ხარკი დრამისაჲ...* *ჰალიშ.*
37b, *მთ 17₃₁*.

შდრ. ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ.: მოძღუარმან თქუენმან არა შოგუცება ხარკი...

ურბნის.: მოძღუარმან თქნმან არა შოგუცეს დიდრაქმაჲ... *39 v*.

ძე. სომხ.: *վարդապետն ձեր ից տալ զերկդրամսանն...* *შთ 17₃₃* (!).

ბერძნ.: 'Ο *δὲ δάσκαλος* ἔμην ὅτι *ἔλεξ*: *δὲ πρᾶγμα*... *Μθ 17₃₁*.

ლათინ.: *Magister vester non solvit didrachma?*... *Mt 17₃₁*.

ძე. სლავ. (რუს. თარგ.): *учитель ваш не даст ли диррахмы...* *Mt 17₃₁*.

აქ თითქოს არც ხოლმეობითი იყო მოსალოდნელი და არც აწმყო (სომხ.,
ბერძნ., ლათ.): შემთხვევითი არ უნდა იყოს ამიტომ, რომ ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-
პარხალში, ურბნისში (ნაბეჭდ ქართულ ოთხთავშიც) კავშირებითი ნახმარი:
მოძღუარმან თქუენმან არა შოგუცება ხარკი? ეს კავშირებითი მყოფადის წნი-
შენელობისაა; იგი გამართლებულია, თუ ვივარაუდებთ, რომ კითხვა ეხება გარ-
კვეულ შემთხვევაში კონკრეტული გადასახადის გაღებას...

პერმანსივისა (და შესაბამისად აწმყოს) გამოყენება სხვა შინაარსს გვაევა-
რაუდებინებს: იხდის თუ არა („იძლევა თუ არა“) თქვენი მასწავლებელი, სა-
ერთოდ, გადასახადს?! ეს რომ ასეა, ცხადი ხდება მომდევნო აბზაციდან: აქ
იესომ დაასწრო პეტრეს და იკითხა: „იმეუფეთა ქყნისისთა რლთაგან!
გაშოილიან ხარკი ანუ თუ ზუერი: შვილთაგან ანუ უცხოთაგან“... *ჰალიშ. 37 b*,
მთ 17₃₁.

ამრიგად, საქმე ეხება იმას, თუ საერთოდ ვის უნდა გადახდეს გამოსალე-
ბი... ამიტომ გაშოსცის ზემოთ ისევე ბუნებრივია, როგორც გამოილიან იესოს
კითხვაში.

ვრცელ კონტექსტს, მაშასადამე, ხოლმეობითი (და აწმყო) შეეფერება (და
არა მყოფადი). ოპიზა-ტბეთისა და ჯრუჟ-პარხლის ტექსტში, მართლაც, ამ
გამოილიან-ს ენაცვლება აწმყო: მეფენი ქუყანისანი ვიეთთაგან მიიღებენ
ხარკსა ანუ ზუერსა: შვილთაგან ანუ უცხოთაგან?

15. დაიტიან...

ჰალიშ.: ...არა ულთა დაიტიან სიტყუაჲ ესე ად რლთა მიცემულ არს...
ჰალიშ. 40 ხ, მთ 19₁₁.

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟე-პარხ.: არა ყოველთა დაიტიონ სიტყუაჲ ეგე...
ურბნისისაშიც ასეა (42 v).

ძვ. სომხ.: *ოჲ ამხნხცხან რაღასკან ხნ აქოქრ მარს, აქორიყ თიღ-
ხაღ ჭ...* *Մտ 19₁₁*.

ბერძნ.: *Ὁὲ πάντες χωριστοῦ τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἱὲ ἐξῆραται...*
Μθ 19₁₁.

ლათინ.: *Non omnes sunt capaces hujus sermonis, sed ii quibus datum est...* *Mt 19₁₁*.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *Не все вмещают слова сего, но те, кому дано...* *Mt 19₁₁*.

ძვ. სომხური და ლათინური აღწერითს წარმოებას მიმართავენ: დაიტი-
იან-ის აღვლილი აქ უკირაეს გამოთქმას: *შემძლებელ არიან—რასკან ხნ...* *sunt
capaces...* ბერძნულსა და ძვ. სლავურში ისევე, როგორც ძვ. ქართულში ზმნა-
გვებებს ერთი და იმავე მნიშვნელობისა:

დაიტიიან... *χωριστοῦ... вмещают...*

ხოლმეობითის მნიშვნელობის დასახასიათებლად საკმარისია ბერძნულისა.
და ძველი სლავურის ჩვენება; ლათინური და სომხურიც ამათ უკერს მხარს,
რამდენადაც სათანადო შედგენილ შემასმენელში მეშველი ზმნა აწმყოში მონა-
წილეობს: *sunt capaces... რასკან ხნ...*

§ 6. **აღმავალი იმეორის ფუნქციით გარდაუშვალ ზმნებთან.** აქამდის
მოყვანილი მაგალითები გარდამავალ ზმნათა ფორმებს იძლეოდა. და ეს გასაგე-
ბიცაა: ჩვენთვის ხოლმეობითის ვითარება საინტერესოა, პირველ ყოვლისა, ერ-
გატოული კონსტრუქციის პრობლემის თვალსაზრისით, ეს პრობლემა კი გარ-
დამავალ ზმნათა პრობლემაა. მაგრამ პერმანსივი გარდაუშვალ ზმნებსაც ნოე-
წვება. როგორია აქ საქმის ვითარება? არის თუ არა ფაქტები, რომ ხოლ-
მეობითი ფუნქციით აწმყოს უკავშირდებოდეს?

ქვემოთ მივუთითებთ მასალაზე, რომელიც ამ საკითხზე პასუხს გაგვაცუ-
ნინებს.

1. განიყიდის = განიხუიდების... დავარდის = დავარდების...

ჰალიშ.: ...არა ორი სირი ერთის დანგის განიყიდის და ერთი მათგანი
არა დავარდის ქყნსა ზა თუნიერ მამისა თქუნისა... ჰალიშ. 21 ხ, მთ 10₂₉.

„განიყიდის“ აქ ენებითია ისევე, როგორც „დავარდის“.

ოპიზა-ტბეთის ტექსტი ორსავე შემთხვევაში აწმყოს იძლევა:

...ანუ არა ორი სირი ერთის ასარის განიხუიდების და ერთიცა მათგანი
არა დავარდების ქყნსა ზა თუნიერ მამისა თქუნისა... მთ. 10₂₉.

აწმყოა ურბნისისა და ჯრუჟე-პარხლის ტექსტშიც:

ბერძნ.: $\text{Κἄρα. ἐλέητόν μου τὸν υἱόν δι σε ἐληγυ ἀζῆσα: καὶ κακῶς: ἔχε: πολλὰς: γὰρ πέντε: εἰς τὸ πᾶρ καὶ πολλὰς: εἰ: το σῶμα... Mt 17}_{15}$.

ლათინ.: *Domine, miserere filii mei. quoniam lunaticus est et male afficitur: nam saepe cadit in ignem et saepe in aquam...* Mt 17}_{15}

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): *господи, помилуй сына моего, так как в новолуния беснуется и тяжело страдает: часто падает в огонь и часто—в воду...* Mt 17}_{15}

ძვ. ქართ. *შთავარდის—შდრ. ძვ. სომხ. ანკანჩ, ბერძნ. πέντε, ლათ. cadit, ძვ. სლავ. падает.*

ყველგან აწმყო. კაცო იტყოდა: „მრავალგზის შთავარდის“ არა ერ თგზის. ზომხდარ ფაქტზე მიუთითებს, აწმყო აქ შეუძლებელი იქნებოდაო, მაგრამ ძვ. სლავ. *множинуко бо падает* (= многократно, часто падает) და მეტადრე ძვ. სომხ. *բազում անգամ անկանի* ცხადყოფენ, რომ აწმყო შეუძლებელი არ ყოფილა; და თუ მაინც ქართული ტექსტი ხოლმეობითს იყენებს, ეს აწმყოს შეუძლებლობით არ აიხსნება; ხოლმეობითის სიტყველ და თავისებური ფუნქციაა ამოსავალი: მრავალგზის შთავარდის-ო, რომ ამბობს ავადმყოფის მამა, ამით ხაზი ესმის არა იმას, თუ რამდენჯერ მოხდა ჩავარდნა, არამედ იმას, რომ ავადმყოფს ჩვეულებრივად მოსდის ასეთი უბედურება.

3. მოოკრდის... დაეცის...

ჰადიშ.: ...*ყლი მუუფებამ რლი თავსა თვსა განეველთის მოოკრდის და სახლი სხსა (!) ზა დაეცის... ჰადიშ. 128 a₁ ლქ 11}_{17}*.

ურბნ.: *ყი მუზამ რი თავსა თვსა განეველთის მოოკრდის და სახლი სახლსა ზა დაეცის... 139 r.*

ჯრუქ-პარხ.: ასევეა.

ძვ. სომხ.: *Ամենայն խաղաւորութիւն բաժանեալ. յանձն, աւերի, և ասուն բաժանալ յանձն, կոխեանի... 1}_{11}_{17}*.

ბერძნ.: $\text{Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν διαμεριθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ οἰκὸς: ἐπὶ: οἶκον πέντε... Lk 11}_{17}$.

ლათინ.: *Omne regnum dissidens adversus sese, vastatur: et domus adversus sese dissidens cadit...* Lc 11}_{17}

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *всякое царство, само в себе разделившееся пустеет, и дом... падает...* Lk 11}_{17} (გადმოვეცემთ შინაარსს).

ქართული ტექსტის სამი ზმნიდან ერთი—განეველთის—მიმღეობითაა წარმოდგენილი სხვა ენებში, ორი დანარჩენი—აწმყოთი:

ძვ. ქართ.: მოოკრდის... დაეცის...

სომხ.: *ավերի... կորեանի «ნადგურდება», «დაიქცევა»—სინონიმური ზმნე-ბია.*

ბერძნ.: *ἐρημανται... πέντε:*

ლათინ.: *vastatur... cadit*

ძვ. სლავ.: *пустеет... падает*

ცხადია, მოოკრდის... დაეცის ფორმები აქ ეწევიან მოოკრდების, დაგცემის ფორმათა მაგიერობას.

4. აღორძნდის... შურებინ... სთავნ...

ჰალიშ.: ...განიცადენით შროშანნი ვრ იგი აღორძნდის არცა შურებინ არცა სთავნ... ჰალიშ. 131 ა; ლკ 12₂₇.

ურბნ.: გნიცადენით შროშანნი ვრ იგი აღორძნდის არა შურების არცა სთესავს (sic!)... 142 v. იხ. მთ 6₂₈ აქვე ქვემოთ.

ჯარუჰ-პარხს.: ...აღორძნდის... შურების... ჰსთავს...

ძვ. სომხ.: *հայկյարուք ընդ շուշանն. որպէս անէ սչ ջանայ և ոչ նիւթէ...* 7/4 12₂₇.

ბერძნ.: *ατασθίσατε τὰ χρῖνα πᾶς; ἀντὶ τούτου ὁ ἀποστόλος οὕτως ἐλάλει* Αλ 12₂₇ (ეარიანტი სქოლიოში; ძირითად ტექსტში *ἀντὶ τούτου*: არაა შეტანილი, მომდევნო ნაწილიც სქოლიოდანა გვაქვს აღებული).

ლათინ.: *Considerate lilia, quomodo crescunt; non fatigantur, neque perent...* Lc 12₂₇.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): *Смотрите на лилии, как растут: не трудятся, ни прядут...* 1к 12₂₇.

ქართულ ტექსტში ხოლმეობითის (აღორძნდის) გვერდით ამგვარივე ფუნქციის ორი ზმნა აწმყოშია (შურებინ... სთავნ...).

სხვა ენებზე სამივე ზმნა აწმყოშია. ქართულშიაც მოსალოდნელი იყო აღორძნდების; მის მაგიერობას ეწევა აღორძნდის, წინათ სამივე ზმნა ხოლმეობითში უნდა ყოფილიყო რასმული.

შროშანთა შესახებ მოგვითხრობს მთ 6₂₈:

...მიხედეთ შროშანთა ველისათა ვითარ იგი აღორძნდის არა შურებინ არცა სთესავს... ჰალიშ. 142₂.

ძვ. სომხურში გვაქვს:

Հայկյարուք ի շուշանն վայրն ի որպէս անէ. ոչ ջանայ և ոչ նիւթէ Մთ. 6₂₈; „სთესავნ“ კი არაა, არამედ „სთავნ“ (იხ. ლკ 12₂₇).

ბერძნ.: *ατασθίσατε τὰ χρῖνα τῶν ἀγρίων πᾶς; ἀντὶ τούτου οὗτος ὁ ἀποστόλος οὕτως ἐλάλει* Mt 6₂₈ („არცა რთავენ“).

ლათინ.: *discite quomodo lilia agrorum augescunt: non fatigantur, neque perent...* Mt 6₂₈.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *Смотрите на полевые лилии, как растут: не трудятся, ни прядут...* Mt 6₂₈.

სთესავნ ზმნა აქ არც ერთ სხვა ენაზე არაა: სთავს-ზმნაა (მხოლოდ ბერძნულშია მცირეოდენი რყევა: ლკ 12₂₇ „არც ქსოვენ“, მთ 6₂₈ „არცა სთავენ“; „სთესავს“, ყოველ შემთხვევაში, არაა); სთესავს შემთხვევითი ცთომილი დაწერილობა უნდა იყოს „სთავს“-ის ნაცვლად. ოპიზა-ტბეთის ტექსტიცა (და ჯარუჰ-პარხლისაც, ნაბეჰდიც) სთავს ზმნას იძლევა:

განიცადენით შროშანნი ველისანი ვრ იგი აღორძნდის. არა შურების არცა სთავს... ოპიზა-ტბეთ. მთ 6₂₈.

ეგვე ითქმის გარდაამავალი ზმნის შესახებაც: ალუტეენის||მოიხუ-
ნის...

იმგვარად: აღმოს(ცენდის)=აღმოსცენდების; იქმნის=იქმნების...

იქმნის სხვაგანაც გვაქვს იქმნების-ფორმის ნაცვლად:

...რ ნაყოფისაგან ხმ საცნაურ იქმნის... ჰადიშ. 25 ხ, მთ 12₃₁.

ურბნ. (27 წ), ოპიზა-ტბეთისა და ჯრუჟ-პარხლის ტექსტში აშას უღრის:
საცნაურ არს... მთ 12₃₁.

ძვ. სომხ.: *քանիկ ի պտուղի անտի ծառն ճանաչի ... Մտ 12₃₁*.

ბერძნ.: *ἐξ ἑαυτοῦ ἡ ἀρετὴ οὐ βιβνδραὺ γινεται...* Mt 12₃₁.

ლათ.: *nam e fructu arbor cognoscitur...* Mt 12₃₁.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): *ибо по плоду дерева познается...* Mt 12₃₁.

შედგენილი შემასმენლის (საცნაურ იქმნის) იდგილას ძვ. სომხურში, ბერძნულსა და ლათინურში ოდენ-ზმნიანი შემასმენელია: *ճանաչի—γινεται—cognoscitur*—ეს ზმნა აწმყოშია. ძვ. სლავურის *познаю* *будет* რუსულად თარგმნილია: *познаётся...* (იხ. აგრეთვე ქვემოთ).

ურბნ., ოპიზა-ტბ., ჯრ.-პარხ. საცნაურ არს--აწმყოა.

იქმნების-ზმნისათვის შდრ. აგრეთვე:

...უნაყოფო იქმნის... ჰადიშ. 28 ა, მთ 13₂₁.

...*լիք ի անպտուղ ... Մտ 13₂₁*.

...*καὶ ἄκαρπος γίνεταί...* Mt 13₂₁.

...*qui sit fructus expers...* Mt 13₂₁.

...*без плода бывает...* Mt 13₂₁.

7. დაემკვდრის... იქმნის... (=დაემკვდრების... იქმნების...).

...და მოვიდის დაემკვდრის მუნ და იქმნის უკუანაგკნელი კაცისად მის უძკრეს პირველისა მის... ჰადიშ. 26 ხ, მთ 12₄₅.

ჯრ.-პარხ.: ...დაემკვდრის... იქმნის... ასევეა ოპიზა-ტბეთ., ურბნ. 28 ო.

ძვ. სომხ.: ...*և մտուալ ընա կէ անդ և լինի յետին մարդոյն այնորիկ չար քան վարաչին...* Մտ 12₄₅.

ბერძნ.: *καὶ εἰσελεύσεται κατ'οίκου ἐκεῖ καὶ γίνεταί τὰ βλαπτικὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνος χεῖρονα τῶν πρώτων...* Mt 12₄₅.

ლათინ.: *et ingressi habitant illic; fitque ultima conditio hominis illius deterior priore...* Mt 12₄₅.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): ...*и вошлиши, живут там и бывает для человека того последнее хуже первого...* Mt 12₄₅.

მოვიდის მიმლეობითაა გადმოცემული; დაემკვდრის... იქმნის—აწმყოთო (ძვ. სლავ. *будут*-ს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში—იხ. თარგ. რუს.).

8. ...იქმნის... განსთქლიან... დაითხოიხ... წარწყმდიან... დაიმარხნიან...

ჰადიშ.: ...რ გამოილიძის დგმულმან მან სამოსლისა მისგან და უძკრეს განხეთქილება იქმნის არცა შთაასხიან ლუნოა ახალი თხიერთა ძეგლთა: უკვეთუ არა განსთქლიან თხიერნი იგი და ლუნოა იგი დაითხოიხ: და თხიერნი

იგი წარწყმდიან: ანდ შთაასხიან ღვინო ახალი თხიერთა ახალთა და ორნივე დაიმარხნიან... ჰადიშ. 18 ხ, მთ 9₁₆₋₁₈.

ოპიზა-ტბეთი: ...რ აღიღის სავსებდა, სამოსლისა მის გან და უფროდსი განხეთქილებდა იქმნის. არცა შთაასხიან ღვინო ახალი თხიერთა ძუელთა. რა არა განსთქვენ თხიერნი და ღვინო დაითხიოს. და თხიერნი წარწყმდენ. ანდ შთაასხიან ღვინო ახალი თხიერთა ახალთა და ორნივე იგი დაიმარხნიან... მთ 9₁₆₋₁₈.

ასევეა ურბნისისა-ში.

ჯარუტ-პარხ.: ...შეიქმნის... განხეთქენს... დაითხიის... (პარხ. დაითხიოს), წარწყმდენ... დაიმარხნიან...

ძვ. სომხ.: ...*զի առուս կրանք զլրուխն նորս ի հանդերձն և ևս չար պատառումն լինի: և ոչ արկանն զինի նոր ի սիկս հինս. այս թէ ոչ սիկսն պատառին և զինին հեղու, և տիկըն կիրնչին. այլ սրկանն զինի նոր ի սիկս նորս, և երկրքն պահին...* Մთ 9₁₆₋₁₈.

ბერძნ.: *αῖρε: γὰρ τὸ πλῆρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μιαινοῦ καὶ χεῖρον σχίσμα γίνετα: οὐδὲ βῆλλουσι οἶνον νέον εἰς ἀσχοὺς παλαιούς. εἰ δὲ μήγε, ἢ ἦ γυναικα: οἱ ἀσχοί, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται καὶ οἱ ἀσχοὶ ἀπόλλυνται ἀλλὰ βῆλλουσι οἶνον νέον εἰς ἀσχοὺς καινοὺς, καὶ ἀμφοτέρο: συντηροῦνται...* Mt 9₁₆₋₁₈.

ლათინ.: ...*illud enim ipsius supplementum tollit aliquid ex illo vestimento et fit peior fissura. Neque injiciunt vinum novum in utres veteres: alioqui rumpuntur utres, et vinum effunditur et utres pereunt: sed injiciunt vinum novum in utres recentes, et utraque conservatur...* Mt 9₁₆₋₁₈.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): ...ибо возьмет заплату (конец (?) свой) от одежды и хуже прореха будет. Не вливают также вина молодого в мехи ветхие; а иначе прорываются мехи и вино проливается, и мехи пропадают: но вливают вино новое в мехи новые и сохраняются и то и другое... Mt 9₁₆₋₁₈.

იქმნის... განსთქვდიან... დაითხიის... წარწყმდიან... დაიმარხნიან—ყველა გარდაუვალი ზმნაა ვნებიითი გვარისა და ყველა ზოგადი აწმყო ფუნქციით გვევლინება. ვნებიითი გვარისაა აღიღის (ოპიზ.-ტბ.), რომელსაც აწმყო შეეფერება (ძვ. სლავურის გარდა). გაშოიღიძის ზმნა (ჰადიშ.) ცალკე განხილვას საჭიროებს, თუმცა ჩვენთვის საინტერესო საკითხის თვალსაზრისით ისიც საერთო წესს ადასტურებს—აწმყოს შეესაბამება.

გარდაუვალ ზმნათა მასალის საილუსტრაციოდ მოყვანილი მაგალითები, ვფიქრობთ, საკმარისია: გარდაუვალ ზმნებთან, როგორც მოსალოდნელი იყო, დადასტურდა იგივე, რაც გარდამავალთან იყო შენიშნული: ხოლმეობითი შეუძლია ზოგადი აწმყოს შინაარსის გადმოცემა.

§ 7. ხოლმეობითისა და აწმყოს პარალელური ხმარების ნიშნუხები. ხოლმეობითისა და აწმყოს ფუნქციითა სიახლოვე-თვისობისათვის დამახასიათებელია მათი ერთად ხმარება: შერთულ წინადადებაში (resp. რთულ წინადადე-

ბაში) ერთი და იმავე რიგის შემასმენლები ხან ხოლმეობითით გადმოიცემა, ხან კიდევ აწმყოთი—ხოლმეობითი და აწმყო სინონიმებია ფუნქციის მიხედვით (მორათოლოგიური სტრუქტურით—არა!): აწმყო ასეთ შემთხვევაში -ნ და -ედ სუფიქსიანია მეტ-წილად.

ამის ნიმუში იქნებოდა:

1. შეკრიან... დასდვიან... ჰნებავნ... იქმედ... იყვნიან... განიგრძვიან... უყუარნ...

პალიშ.: ...შეკრიან ტურთები მძიმე და ძნიად სატურთველი და დასდვიან ბექთა ზა კაცთასა ხ მათ თითითაცა ჰათითა არა ჰნებავნ შეძრვად იგი: ყოველთა საქმეთა მათთა იქმედ სახილველად კაცთა. ფართო იყვნიან სამოსელნი მათნი და განიგრძვიან ფესუები მათი უყუარნ მათ მვნის თაობად ტაძრობასა: და ზემთა ჯდომად შესაკრებელთა შინა... პალიშ. 49 ა, მთ 23₄₋₅.

ოპიზა-ტბეთ. (ურბნ. 51 r): ...შეკრ'იბ'იან... დასდვიან... უნებნ... იქმედ... განივრცნიან... განადიდნიან... უყუარნ.

ჯრუჟ-პარხ.: შეკრიან... დასდვიან... ჰნებავნ... იქმედ... ფართო ყვნიან... გრძელ ყვნიან... უყუარნ.

ძვ. სომხ.: *Կապեն բևւինս ծանունս և դժուարակիրս, և դենն ի վերայ ուսոց մարդկան, և մատամբ իւրեանց ոչ կամին շարժել զնոսս և դամենայն գործս իւրեանց տռնն ի ցոյցս մարդկան. լայնին վզբապանակս իւրեանց և կրկայնն զգլանցս հանդերձից իւրեանց. Սիրեն դյառաշադանս յլնթրիս և զնախախոս ի ժողովուրդս... Մտ 23₄₋₅.*

ბერძნ.: *δυσμεύουσαι δὲ φορέ:α βαρέα καὶ ἐπι:θ'έασιν ἐπὶ τοὺς ἄμους τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ δὲ τῶ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θ'έλουσιν κινήσαι αὐτά. πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσιν: πρὸς τὸ θ'εαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. πλατύνουσιν γὰρ τὰ φυλακτήρη:α αὐτῶν καὶ μεγάλυνουσιν τὰ κρέσπεδα, φιλοῦσιν δὲ τῆν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς θ'ε:πνοῖς καὶ τὰς πρωτοκθ'εδρ':ας ἐν ταῖς συναγωγαῖς... Mt 23₄₋₅.*

ლათინ.: *Ligant enim onera gravia difficiliaque portatu, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea movere. Omnia vero opera sua faciunt, ut spectentur ab hominibus: dilatant enim phylacteria sua, et producunt fimbrias palliorum suorum; amantque primos accubitus in coenis et primos consessus in conventibus... Mt 23₄₋₅.*

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *...ввязывают бремена тяжелые и трудно носимые и возлагают на плечи человеческие, перстом же своим не хотят двинуть их. Все же дела свои творят, чтобы видели их люди: расширяют же хранилища свои и увеличивают воскрслия одежда своих: любят же предвозлежания на пиршествах и председания в синагогах... Mt 23₄₋₅.*

ძვ. ქართულ ტექსტში შვიდი ზმნიდან ოთხი ხოლმეობითია, სამიც აწმყო; ძვ. სომხურში, ბერძნულში, ლათინურში, ძვ. სლავურში ყველა შესაბამისი ზმნა აწმყოშია; აწმყო და ხოლმეობითი ორივე გამოსადეგია, როგორც საშუალება წესის გადმოსაცემად: ასე და ასე იციან მწიგნობრებმა და ფარისეულებმა, ასეთია მათი ქტევა.

2. ითხოვნ... ეძიებნ... პოის... ირეკნ... განელის...

ჭადიშ.: ...რლი ითხოვნ მოიღოს და რლი ეძიებნ პოის: და რლი ირეკნ განელის... ჰადიშ. 14 ხ, მთ 7_გ.

ძვ. სომხ.: ...*ირ խնդրէ առնուև իւր հայցէ գտանէ և իր բախէ բացցի նախ... Մთ 7_გ*.

ბერძნ.: *ἰζη γὰρ ὅ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζῆτῶν εὑρίσκει, καὶ τὸ κηρῶν: χρο:γῆραα:...* მმ 7_გ.

ლათინ.: *Quisquis enim petit, accipit; et qui quaerit, invenit: et ei, qui pulsat, aperietur...* Mt 7_გ.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): *всякий просящий получает и ищущий обретает и стучашему отворятсѧ...* Мт 7_г.

ქართულ ტექსტში სამი რთული წინადადებაა ერთნაირი სტრუქტურისა და ერთნაირი ფუნქციისა; დამოკიდებული წინადადება სამსავე შემთხვევაში აწმყოშია („ზოგადი აწმყო“ - სუფიქსით): რლი ითხოვნ... რლი ეძიებნ... რლი ირეკნ...

მთავარი წინადადების ზმნა ორ შემთხვევაში ხოლმეობითია (პოის... განელის...), ერთგად — კავშირების მეორეში (მოიღოს). ეს მეორეული უნდა იყოს: წინათ (ე. ი. გადაწერამდის) აქაც ხოლმეობითი უნდა ყოფილიყო: დანარჩენი ორი წინადადების აგებულება ამას მოწმობს. ამგვარად, უნდა გვეკონოდა:

რლი ითხოვნ, მოიღოს და რლი ეძიებნ პოის: და რლი ირეკნ განელის...

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-პარხლის ტექსტში, ურბნ. (16 r), ნაბეკლ ოთხთავშიც ეს ადგილი ასე იკითხება:

...ყოველი, რომელი ითხოვდეს, მოიღოს და რომელი ეძიებდეს, პოვოს და რომელი ირეკდეს, განელოს მას (მთ 7_გ): აქ აწმყოს ადგილი ყველგან კავშირებით პირველს უჭირავს, ხოლმეობითისა — კავშირებით მეორეს.

აქედანაც ცხადია, რომ ჰადიშის ტექსტში მოიღოს ახალია, მოიღოს უორმის ნაცვალა.

ბერძნულსა და სლავურში განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება მეტწილია შიმლეობით, მთავარი წინადადების ზმნა აწმყოშია.

ძვ. სომხურსა და ლათინურში წინადადებათა სტრუქტურა ისეთივეა, როგორც ქართულში, ხოლმეობითისა და ზოგადი აწმყოს ნაცვალად აწმყო გამოყენებული; მხოლოდ უკანასკნელი ზმნა — განელის — მყოფადითაა გადმოცემული.

ძვ. ქართ.: ითხოვნ... მოიღის... ეძიებნ... პოის... ირეკნ... (განედის)
 ძვ. სომხ.: *խնդրէ... առնու... հայեչ... դասანէ... բაխէ... (բայցի նამ)*
 ლათინ.: *petit... accipit... quaerit... invenit... pulsat... (aperietur)...*
 ძვ. სომხური და ლათინური საეგებით უპერენ მხარს ხოლმეობითისა და აწმყოს ურთიერთობის შესახებ ზემოთქმულს; ძვ. სლავური და ბერძნული — აგრეთვე იმ ნაწილში, სადაც წინადადების სტრუქტურა ქართულიანებურია.

3. ესმინ... ყვბ... მოვიდის... მიიტაცის...

ჰადიშ.: ...რლსა ესმინ სიტყუაჲ იგი სასუფეველისაჲ: და არა გულისკვა ყვბ მოვიდის უკეთური იგი და მიიტაცის დათესული იგი გულსა მისსა... 28 ა₁ მთ 13₁₉.

ურბნ.: ...რლსა ესმის სტყჲ სასუფეველისაჲ და არა გულისკვა ყვბ მოვიდის უკეთური იგი და მისტაცის თესლი გულისაგან... 29 v.

ასევეა ოპიზა-ტბეთის ტექსტშიც (თესლი-ს ნაცვალად: 'დათესული იგი').

ჯგრუქ-პარბ.: ესმეს... გულისკვა ყვის... მოვიდის... მისტაცის...

ძვ. სომხ.: ...*որ լսէ զբանն արքայութեան և ոչ առնու ի միտ, դայ չարն և յափշտակէ զხրմանեան ի սիրտ նորա...* Մთ 13₁₉.

ბერძნ.: *παυτος δαξουστος τβχ λβγον τβς βταμει:ας και μη στυ:βνωος, βρ-χεται ο παυρηδς και δρπδζει τβ βπαρμβνον βν ηη καιδ:δ αν:σν...* მზ 13₁₉.

ლათინ.: *Quoties quispiam audit sermonem de regno illo, et non attendit, venit ille improbus et rapit quod satum est in corde ipsius...* Mt 13₁₉.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): *всякому, слышашему слово царствия и не разумеюшему, приходит лукавый и похищает посеянное в сердце его...* Мт 13₁₉.

ბერძნულსა და ძვ. სლავურში რლსა ესმინ... და გულისკვა ყვბ მიმლეობითაა გადმოცემული, მოვიდის და მიიტაცის—აწმყოს გვაძლევს (βρχεται:, прнходит... δρπδζει, похищает). ძვ. სომხურსა და ლათინურში ოთხივე ზმნა გვაქვს, ყველა აწმყოა; აქედან პირველი ქართ. აწმყოს უდრის, სამი სხვა — ხოლმეობითისა:

ძვ. ქართ.:	ესმინ...	გულისკვა ყვბ...	მოვიდის...	მიიტაცის...
ძვ. სომხ.:	<i>լսէ...</i>	<i>առնու ի միտ...</i>	<i>դայ...</i>	<i>յափշտակէ...</i>
ლათინ.:	<i>audit...</i>	<i>attendit...</i>	<i>venit...</i>	<i>rapit...</i>

4. გარდავლენ... დაიბანინ... კამედ...

ჰადიშ.: ...და ჰრქუეს რაჲსათჲს მოწაფენი შენი გარდავლენ: სწავლასი მას მღდელთასა: რ არა დაიბანინიან კელნი რეს პურსა კამედ... 32 ბ₁ მთ 15₃.

ურბნ.: ...რაჲსათჲს მწფნი შნი გარდაჰვლენ მოძღურებასა ხუცესთასა რ არა დაიბანინიან კელნი რქეს პურსა კამედ... 34 r.

ასევეა ოპიზა-ტბეთის ტექსტში.

ჯგრუქ-პარბ.: გარდაჰვლენ... დაიბანინიან... კამედ...

ძვ. სომხ.: *և ասն, ընդևր աշակերտքն զի անցանեն դուանդուքն-ամր մկրոցն, զի ոչ լուանան զձևոս յորժամ հաց ուտին...* Մտ 15.

ბერძნ.: *Δὲ τὸ οἱ μαθηταὶ σοὺ παραβάνουσιν τῆν παραδόσιν τῶν παρρητέρων; οὐ γὰρ νῖπτοντα: τὰς χεῖρας ἔσαν ἄρτον ἐσθῆσι...* Mt 15.

ლათინ.: *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? non enim lavant manus suas, quum edunt panem...* Mt 15.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): *зачем ученики твои преступают преда-ние старцев; не умывают рук своих, когда хлеб едят...* Mt 15.

გარდავლენ... დაიბანნიან... ჰამედ...: ერთი ხოლმეობითი გვაქვს (დაიბანნიან), ერთი—აწმყო—ედ დაბოლოებით (აწმყო ზოგადი, ე. წ. ხოლმეობითი—ჰამედ), ერთი—ჩვეულებრივი—ენ-სუფიქსიანი აწმყო (გარდავლენ);

ძვ. სომხურში, ბერძნულში, ლათინურში, ძვ. სლავურში ყველგან აწმყოა:

შდრ.: გარდავლენ... დაიბანნიან... ჰამედ...

ძვ. სომხ.: *ანցანեն...* *լուսანან...* *ստინ...*

ბერძნ.: *παραβάνουσιν...* *νῖπτοντα...* *ἐσθῆσι...*

ლათინ.: *transgrediuntur...* *lavant...* *edunt...*

ძვ. სლავ.: *преступают...* *умывают...* *едят...*

5. დაღვის... არნ... არიედ... იხილის... დაუტევენის... ივლტინ... წარბაცუნის... განაბნინის... ჰპირნ...

ჰადიშ.: ...შწყემსმან კეთილმან თავი თვის დაღვის საცხოვართა თვისთა ზა ბ სასყიდლითი იგი არა არნ შწყემსი რლისაჲ არა არიედ თვისნი ცხოვარნი ვა იხილის მგელი მომაჲალი დაუტევენის საცხოვარნი და ივლტინ და მგელსან წარბაცუნის და განაბნინის რ სასყიდლით დაღვენებულ არნ და არა რაჲ ჰპირნ ცხოვართა მათთს... ჰადიშ. 176 ბ, ინ 10₁₁₋₁₁.

ჯგრუჲ-პარბ., ურბნ. (196 v—197 r), ქსნიხა: დაღვის... არნ... არიედ... იხილის... დაუტევენის... ივლტინ... წარბაცუნის... განაბნინის... ჰპირნ...

ძვ. სომხ.: *...ღովի քաջ զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչխարաց: իսկ վարձկանն որ ոչ է հովիւ. որոյ ոչ իւր են ոչխարքն, իրեն տեսանէ զզայն և զի պայ, թողու զոչխարսն և փախչի, և պայն յա վշտակէ զնոսա և ցրուէ. քանզի վարձկան է և է իօրթ նմա վասն ոչխարացն...* Մն 10₁₁₋₁₁.

ბერძნ.: *ὁ ποιμὴν ὁ κελὲς τῆς ψυχῆς ἀποθεῖ τῆς θυσίας ἵνα πρὸς τὸν προβά-των. ὁ ποιμὴν τῶν οὐκ ἔστιν, ὁ οὐκ ἔστιν τὰ πρόβατα ἵνα, θείω-ρξ; τὸν λύκον ἐργόμενον καὶ ἀφῆσιν τὰ πρόβατα καὶ φεύγει, —καὶ ὁ λύ-κος ἀρπάξει αὐτὰ καὶ σκορπίσει—ὁ ποιμὴν τῶν ἐστίν καὶ ὁ μὲν ἀ-ποθεῖ τὸν πρόβατων...* Iv 10₁₁₋₁₁

ლათინ.: *...Bonus pastor animam suam deponit pro ovibus. Mercenarius autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, conspicit lupum venientem, et relinquit oves et fugit: lupus autem eas rapit et dispergit ovile: mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non est ipsi cura ovium...* Jn 10₁₁₋₁₁.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): ...пастырь добрый душу свою полагает за овец: а наемник, который не есть пастырь, которому овцы не свои, видит волка подходящего и оставляет овец и убегает и волк расхищает их и разгоняет овец: а наемник бежит, потому что наемник есть и не радеет об овцах... In 10₁₁₋₁₄.

შდრ. დადვის... არნ... არიედ... იბილის... დაუტევის... ივლტინ... წარიტაცინის... განაბნინის... ჰვირნ—სულ ხუთი ხოლმეობითია და ოთხი „აწყო ზოგადი“.

ყველა შესაბამი ზნა შესადირებლად აღებულ უცხო ტექსტებში აწყო-შია. ძვ. სომხურში მეცხრე ზნადა ნახმარი: *ჟ/ი ჟაჟ „რ“ მოვილს*,—ძვ. ქართულში აქ მიმღეობაა „მომავალი“, ასევეა ბერძნულში, ლათინურსა და სლავურში...

§ 8. ხოლმეობითის ხმარებისათვის ნაშყო უსრულის..., კავშირებითის ბაღლად. ხოლმეობითის შესატყვისად ყოველთვის აწყო როდი გვაქვს; ასე რომ ყოფილიყო, ხოლმეობითს აწყო დიერქმეოდა. ხოლმეობითი ნაშყო უსრულის ეკვივალენტობასაც კისრულობს.

1. გარდამოვარდის... *სიქსანქს* (მრავლ.)... *cadebant* (მრავლ.)...

ჰალიზ.: ...და ხწადინ განძლომად ნაბიკევისა მისგან რი გარდამოვარდის ტაბლისაგან მის მდიდრისადასა... 139 ხ₁ ლქ 16₁₁.

ურბნ.: და გული ეტყოდა განძლებად ბიკისაგან გარდამოცვენებულისა ტაბლისაგან... 152 r.

ჯრუქ-პარბ.: და გული ეტყოდა განძლებად ნაბიკევისა მისგან გარდამოცვენებულისა ტაბლისაგან...

ძვ. სომხ.: *ს ე ა ნ ჯ ა კ რ ე ბ ი ლ ვ ი რ ი ი ა ჯ ა ნ ჯ ი რ ჯ ი ჯ რ ა ნ ა გ ე ნ ი რ ა ნ ჯ ა ნ ჯ ე ჯ ე ნ ჯ ა ს ი ა ნ ო ჯ ა ს ი ა თ ა ნ ა ნ ...* 14 16₁₁.

ლათინ.: *et desiderans saturari micis quae cadebant e mensa divitis...* Lc 16₁₁.

ბერძნულსა და ძვ. სლავურში გარდამოვარდის ზნის აღვილს სათანადო მიმღეობა იქერს. ჩვენს მავალითში ყურიდლებას იპყრობს ხწადინ ზნის შესაბამისად ნაშყო უსრული ძვ. სომხურში (*ესანჯაკრ*) და ჯრუქ-პარბ. „გული ეტყოდა“ (ნამ. უსრ.) (ლათინურში მიმღეობა გვაქვს: *desiderans*).

ძვ. სომხურსა და ლათინურში მრავლობითია, ძვ. ქართულში მხოლოდობითი (გარდამოვარდის) სათანადო სუბიექტის რიცხვის შესაბამისად.

2. სწადინ... ხციხ... ქამედ...

ჰალიზ.: ...და სწადინ აღვსებად მუცლისა თვისისა რქისა მისგან რლხა ქამედ ღორნი და არავინ ხციხ მას... ჰალიზ. 137 ხ₁ ლქ 15₁₆.

ძვ. სომხ.: *ს ე ა ნ ჯ ა კ რ ე ბ ი ლ ვ ი რ ი ი ა ჯ ა ნ ჯ ი რ ჯ ი ჯ რ ა ნ ა გ ე ნ ი რ ა ნ ჯ ა ს ი ა ნ ო ჯ ა ს ი ა თ ა ნ ა ნ ...* 14 15₁₆.

ლათინ.: et desiderabat implere ventrem suum siliquis, quas edebant porci: et nemo ei dabat... Lc 15₁₆.

ბერძნ.: καὶ ἐπεθῆμαι γεμίσει: τῆν καλῖαν ἀντὶν ἐκ τῶν κεραιῶν ὧν ᾤσθη: οὐ οὐ χροῖται, καὶ οὐδὲις ἐδίδου αὐτῷ... Λκ 15₁₆.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): и желал насытить чрево свое рожками ко-торне или свиными: но никто не давал ему... Лк 15₁₆.

ლათინური და ძვ. სომხური ნამყო უსრულს ხმარობს იქაც, სადაც ძვ. ქართულში ხოლმეობითია (სცის) და იქაც, სადაც ძვ. ქართ. ზოგადს აწმყოს იყენებს: სწადინ... ჰამედ...: ხოლმეობითისა და ზოგადი აწმყოს ურთიერთობას ეს გარკვევით ახასიათებს.

სწადინ-ზმნის ადგილი ჯრუჟ-პარხ. უკავია გამოთქმას: გული ეტყოდა (ეტყოდა—ნამყო უსრ.); ჰსცის... ჰამედ მეორედება (ჰადისის ჩვენების მსგავსად).

შდრ. ურბნის. (149 v): და გული ეტყუნ განძღებად ბიქისაგან მუცლისა რქისა მის რლსა იგი ჰამედ ლურნი და არავინ სცის მს...

ამრიგად: სწადინ... გული ეტყუნ... გული ეტყოდა—ერთი და იმავე შინაარსის გადმოცემას ემსახურება.

3. ვთქუ... სახტ... dicebam...

ჰადის.: ...ესე იყო რლსათუხ ვთქუ... ჰადის. 157₂ ინ 1₁.

ჯრ.-პარხ.: ესე არს რომლისათუხ იგი ვთქუ...

ძვ. სომხ.: *սա է զոլմէ չախէ...* მს 1₁₆.

ლათინ.: hic est de quo dicebam... Jn 1₁₆.

ბერძნულსა და ძვ. სლავურში მიმდებობა გამოყენებული.

ვთქუ ნამყო ძირითადი არაა (ძვ. სომხური და ლათინური ამას მოწმობს); ეს ხოლმეობითია: ვთქუ (= ვიტყვ). ძვ. სომხურსა და ლათინურში მას ეფარდება ნამყო უსრული.

4. წარითაცის... შებორკილიან... სცევედ... განხეთქის... იდევენებინ...

ჰადის.: ...რ მრავალგზის წარითაცის: და შებორკილიან იგი ჯაკუთა: და საკრველითა: და სცევედ და განხეთქის საკრველი და იდევენებინ. ეშბაკისა მისგან უდაბნოთა... ჰადის. 120_{b1}—_{b2} ლკ 8₂.

ჯრ.-პარხ.: წარითაცის... შებორკილიან... სსცევედ... განხეთქის... იდევენებინ...

ასევეა ურბნისის ტექსტში (130 r), ქსნისაშიც (94 r).

ძვ. სომხ.: *զի բազում ժամանակս յախչտակեալ էր զնա և կապէր ի շրթայս և պահէր յերկայս, և խզէր զկապանսն և վառէր ի դիւն յանպատ...* ԶԿ 8₂.

ძვ. სომხურში უკანასკნელი ოთხი ზმნა ნამყო უსრულშია.

ლათინურში ablat. absolutus-ია გამოყენებული ორგან და მხოლოდ სცევედ და იდევენებინ არის ნამყო უსრულით გადმოცემული; წარითაცის-ის ადგილას plusquamperfectum-ია: corripuerat.

...nam a multo tempore corripuerat eum: itaque vinc-tus ille, catenis et pedicis custodiebatur; sed diruptis vinculis agitabatur a daemone in deserto... Lc 8₃₃.

არსებითად ასეთივე მდგომარეობაა ბერძნულსა და ძვ. სლავურში.

აქაც მიუფითებთ სცველ... იღვენებინ ზმნათა გადმოცემასზე ნამყო უსრულით ლათინურშიცა და ძვ. სომხურშიც.

5. მოვიდის... ეტყუნ... გასაქ... ასაქ... მიგრამ ლათინ.: venit... dicens...

...და მოვიდის მისა და ეტყუნ... ჰალიშ. 142₂ ლკ 18₃.

ასევეა: ფრუტ-პარხ., ურბნ. (154 ვ), ქსნ. (98 რ).

ძვ. სომხ.: ...გასაქ ან უა ს ასაქ... ლკ 18₃.

ლათინ.: ...venit ad eum dicens... Lc 18₃.

ძვ. სომხური ორსავე შემთხვევაში ნამყო უსრულს იყენებს, ძვ. ქართული —ხოლმეობითსა და ზოგად აწმყოს, ლათინური—აწმყოს ხოლმეობითის ფარდად და აწმყოს მიმღეობას (dicens) ეტყუნ-ზმნის შესაბამისად; ამგვარად, ეს ადგილი ძველს ეკვივალენტებსაც გვიჩვენებს (ლათინურში) და ახალსაც (ძვ. სომხურში).

კონტექსტში ლაპარაკია ქვრივის შესახებ, რომელიც სამართალს ეძიებდა, მიდიოდა მსაჯულთან და სთხოვდა „მისაჯე“ და სხვ. და ვერაფერს გახდა... ნამყო უსრული აქ ბუნებრივია. ლათ. venit praesens historicum-ი ჩანს.

6. იხილიან... შეუვრდიან... დალაღებედ... თხასანქჩნ... ანქანქჩნ...

აიყაყაქჩნ... ასაქჩნ... ასათქჩნ...

...ოდეს იხილიან იგი შეუვრდიან მას: დალაღებედ და იტყვიდ ვდ შნ ხარ ძე ღე დაღედ შეპრახხნის მათ... ჰალიშ. 69 ხ₁ მკ 3₁₁₋₁₂.

ფრუტ-პარხ.: და სულები... ჰხედვიდეს მას და შეუვრდიებოდეს და დალაღებდეს და იტყოდეს... და ფრიად შეპრახხნა მათ...

ასევეა: ურბნის. (72 ვ), ქსნ. (33 რ).

ძვ. სომხ.: ...იორძამ თხასანქჩნ ვნა, ანქანქჩნ ათაქჩნ იორა აიყაყაქჩნ ს ასაქჩნ რილ ხა იორქჩნ ასათიბიქ ხ უა კიქქ ასათქჩნ იორა... შკ 3₁₁₋₁₂.

ლათინ.: quum eum conspexerant, accidebant ei ad pedes et clamabant, dicentes 'Tu es filius ille dei, Ipse vero multum interminabatur eis... Mc 3₁₁₋₁₂.

ბერძნ.: ...ὄραν ἀπὸν ἐφ' ἑσφοσν, προσεῖπεν αὐτοῖς καὶ ἔχραζεν λέγοντάς τε: Ὡς εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ πολλὰ ἐπετίμα αὐτοῖς... Mk 3₁₁₋₁₂.

7. დაიდგნიან... თაყვანის სცემედ... ჰნერწყუვიდეს მას...

...და ჰნერწყუვიდეს მას და დაიდგნიან მუკლნი და თაყვანის სცემედ მას... ჰალიშ. 98 ხ₂ მკ. 15₁₉.

ფრუტ-პარხ.: ასევეა.

ძვ. სომხ.: ს ჰქაანქჩნ ვნა, ხ ჰბილერ ქხაქ ნერქჩრყა თაყანქჩნ... შკ 15₁₉.

ბერძნ.: καὶ ἐν ἑκείνῳ αὐτῷ, καὶ τῶν ἑνὸς τῶν ὑποκείμενων προσεχόντων
 აბრა... Mk 15₁₉.

ლათინ.: et inspuabant in eum, ac positis genibus adorabant
 eum... Mc 15₁₉.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): и плевали на него, и преклоняя колени, по-
 клонялись ему... Mk 15₁₉.

შესადარებლად აღებულ ენებში ხოლმეობითის ნაცვლად მიმღობაა
 (ქვისა)... ამჟინტეძ ტე ობატეძ... ანდა ablat. absolutus-ის (positis genibus) გა-
 შოყენებელი; positis ნამყო დროის მიმღობაა.

ილსანიშნავია ნამყო უსრული ქართული ზოგადი აწმყოსა და ნამყო უს-
 რულის ადგილას:

შდრ.: პნერწყუეიდეს... თაყვანის სცემედ...

ძვ. სომხ.: թքանէին... էրկիր-պაղանէին...

ბერძნ.: ἐν ἑκείνῳ... προσεχόντων...

ლათინ.: inspuabant... adorabant...

ძვ. სლავ. (რუს. თარგმ.): плевали... поклонялись...

8. მოვიდიან... ეტყუედ... გაქონ... სასქონ...

...და მოვიდიან მის წე და ეტყუედ გიხაროდენ... ჰალიშ. 192 ბ,
 ინ 19₃.

ჯრუქ-პარხ.: ასევეა.

ძვ. სომხ.: Ե գ ա յ ի ն ա ո ն ա և ա ս է ի ն, Ողջ եր... მს 10₃.

ბერძნ.: καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλεγον χαίρε... Ιν 19₃.

ლათინ.: Et dicebant, Ave... Jn 19₃.

ძვ. სლავ.: и говорили: радуйся... Ін 19₃.

მოვიდიან-ზმნა სულ არა ჩანს ლათინურსა და ძვ. სლავურში; ძვ. სომხურ-
 ში მას შეესაბამება ნამყო უსრული.

ზოგადი აწმყო: ეტყუედ ოთხსავე ენაში ნამყო უსრულითაა გადმოცე-
 მული. ე. ი. იმგვარადვე, როგორც ხოლმეობითი.

9. წარდვიან... მიუპყრიან... ეტყუედ...

...წარდვიან წე მიუპყრიან მას ძმარი და ეტყუედ... ჰალიშ. 153 ბ,
 ლქ 23₃₆.

ჯრუქ-პარხ.: მოუტდიან მას და ძმარი მიუპყრიან... ლქ 23₃₆.

ძვ. სომხ.: Ե կ ს ա լ ա ու լ ի մ ա տ ու ղ ո ս ն է ի ն ն մ ա զ ա ղ ա ի, և ա ս է ի ն...

24 23₃₆.

ბერძნულში, ლათინურში მიმღობებია:

...σφραγισθέντα: παραερχόμενοι. ὄξος παραφέροντες αὐτῷ καὶ λέγοντες...

Λα 23₃₆.

...milites accedentes, et acetum ei offerentes, dicentesque... Lc 23₃₆.

10. გამოსცის... *თაყრ...* edidit... ზღ:ბოა... დაღ...

...და გამოსცის ნაყოფი... და გამოიღის ერთმან ოცდაათი... ჰაღიშ. 70 ბ,
მკ 4_ა.

ძვ. სომხ.: *თაყრ ყოიღუ ხ რირტრ ღნუ მხოყ სრსიან...* შკ 4_ა.

ბერძნ.: *καὶ ἐδίδου καρπὸν... καὶ ἐσέφευ εἰς τρεῖςκαιεκα...* მკ 4_ა.

ლათინ.: *ediditque fructum... et tulit aliud tricena...* მს 4_ა.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): *я дало плод... и принесло плодов сам тридцать...* მკ 4_ა.

ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-ჰარხ.: ...და მოსცემდა ნაყოფსა... და მოაქუნდა ოცდაათეული... მკ 4_ა.

ეს შავალითი თავისებურია: ჰაღიშის ტექსტის ხოლმეობითს შეესაბამება ნაყოფი უსრული: გამოსცის... გამოიღის—მოსცემდა... მოაქუნდა...

ძვ. სომხურში ნაყოფი უსრულია: *თაყრ...* რირტრ...

ლათინურში და ძვ. სლავურში ნაყოფი სრულია. საქმე ეხება მთესვარის იგავს: ზოგი თესლი დაეარდა უხეირო ადგილას და ნაყოფი არ მოუტანია; ზოგიც კეთილ ნიადაგზე მოხვდი და კარგი ნაყოფი მოიტანა...

ქართულსა და სომხურში ეს შინაარსი გადმოცემულია თავისებური ნიუანსით: კარგ ნიადაგზე დაეარდნის მოქონდა ნაყოფი, ზოგადიდ ახსიათებენ ერთ-ერთ შესაძლო შემთხვევას... ლათინურში, პირუქუ, კონკრეტული ფაქტის სახე ეძლევა ამ შესაძლებლობას: აქა და აქ დაეარდნისა ასეთი ნაყოფი მოგვიტანა. იგავის შინაარსი ორივე სახის ინტერპრეტაციას საყვებით იგულებს.

მსგავსი შემთხვევა სხეც არის: ხოლმეობითს აორისტი ეფარდება.

დავდვი... განვთესი...

...იყოღე რ მე კაცი ვარ სასტიკი: მოვიღი რლი არა დავდვი: და მოვიმეო საღა არა განვთესი... ჰაღიშ. 145 ა, ლკ 19₂₂.

ჯრუჟ-ჰარხ.: ასევეა.

ძვ. სომხ.: *ყჩიქერ ქტ საყრ მჩ სთომრასკ სმ, რა იზამ ყირ იჯ სიქ, ჩხპსმ იღრ იჯ ასრმანხეც...* ლკ 19₂₂.

ბერძნ.: *...ὅτι ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι: ἀναγερὸς εἰμι: ἀφ' οὗ ἔσται ἔθνη καὶ καὶ φερῶν ἔσται ἔσπερα...* მკ 19₂₂.

ლათინ.: *Sciebas me hominem austerum esse, qui tollam quod non deposui. et metam quod nou seminaui...* ლკ 19₂₂.

ძვ. სლავ: (რუს. თარგ.): *...ты знал, что я человек жестокий, беру чего не клал и жну, чего не ссаял...* მკ 19₂₂.

დავდვი, განვთესი სომხურში აორისტითაა გადმოცემული, ლათინურში ნაყოფი სრულით (*perfectum*); ქართულში აქ მოსალოდნელი იყო: მოვიმეო, რლი არა დამითესიეს... (იხ. ქვემოთ აქვე). ასევეა მთ 25₂₄ (ჰაღიშ. 55 ა₁):

ჰაღიშ.: ...მოიმეო საღა არა სთესი და შეეკრიბი რლ არა განგიბნევიან... ტაბ. 55 ა₁ მთ 25₂₄.

ოპიზა-ტბ., ჯრუჟ-ჰარხ.: ...მოიმეო საღა არა დასთესი და შეეკრიბი, საღა არა განგიბნევიელ... მთ 25₂₄.

ძვ. სომხ.: ...*հնձևս զսր ոչ սկբի ա ն ს ց կ ք և ժողովևս ուսասի ոչ ս փ ու ք ց կ ք...* Մտ 25₃₁.

ბერძნ.: *Ἐπεὶ ἦσαν ὅπου ἔσπεραζα καὶ συναΐων ἐμὲν ὅ ἐστὸν ἄρτι-*
Mt 25₃₁.

ლათინ.: *qui metas ubi non sevisti et inde congreges ubi non dis-*
persisti... Mt 25₃₁.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): ...*Жиешь, где не сеял, и собираешь, где не-*
расщипал... Mt 25₃₁.

ხოლმეობითის ერთი წყვილი—მოიმკი... შეიკრიბი—იმას უდრის, რასაც ძვ. სომხურში, ძვ. სლავურში აწმყო გადმოგვცემს. სთესი კი აორისტისა და ნამყო სრულის (perfect.) ადგილას დგას. ამ მხრივ განვიხილავთ (ოპიზა-ტბ., ჯრ.-პარხ.: განვიხილავთ) უფრო ახლოსა სათანადო ზნის ფორმასთან უცხო ენებში: იგი ეტოლება *აქრსეკრ*, *dispersisti*, *рассточилъ еси*-ს.

უნდა ვიფიქროთ, რომ წინათ აქაც ხოლმეობითი იყო:

მოიმკი სადა არა სთესი და შეიკრიბი რლ არა განაზნით... მაშინ გვექნებოდა ბუნებრივი კორელაცია მთავარ და დამოკიდებულ წინადადებათა შორის (შდრ. ლკ 19₂₂: ...*მე კაცი ვარ სასტიკი მოვილი რლი არა დავდვი: და მოვიმკი სადა არა განვხთესი*).

ეს ვარაუდი დაადისტურა კიდევ ურბნისისა და ქსნის ოთხთავის ტექსტებში¹:

ურბნ.: მოიმკი სადა არა დასთესი და შეიკრიბი სადა არა განაზნით. 56r; მთლიანად ასევეა ქსნ. 14 v.

ხოლმეობითი, როგორც დაეინახეთ, სხვადასხვა ფორმათა ადგილას აღმოჩნდა: იქაც, სადაც აწმყო მოველოდით და იქაც, სადაც ნამყო უხრული შეიძლება ყოფილიყო, დასასრულ იქ, სადაც უცხო ენათა აორისტი თუ ნამყო სრული (perfectum) და ქარა. თურმეობითი პირველი გამოდგება. აწმყო და ნამყო უხრულის შესაბამისად ხოლმეობითის გამოყენება სავსებით ბუნებრივი გვეჩვენება, თუ მის პირველად ფუნქციას გავითვალისწინებთ (რ. ქვემოთ).

ხოლმეობითის მდიდარ შესაძლებლობათა დასახასიათებლად მისი ერთი ფუნქციაც შეიძლება გაკვრით აღვნიშნოთ: ხოლმეობითი კავშირებითის როლში გამოდის. უპირატესად ესაა ნამყო უხრულის ხოლმეობითი ვარიანტი.

1. უწყოდის (= უწყოდეს):

...ამცნეს მღვდელთ მოძღუართა მათ და ფარისეველთა თუ ვინმე უწყოდის სადა არს: გუთხარ რა შეიპყრან იგი... ჰადიშ. 180 ხ₁ ინ 11₈₇.

ჯრ.-პარხ.: ...*მიეცა მცნებამ მღვდელთ მოძღუართა მათ და ფარისეველთა-რაათა უკუეთუ ვინმე იყოდის, სადა არს, აუწყოს მათ, და შეიპყრან იგი...* ინ 11₈₇.

¹ ოცა შორხ: იწერებოდა, მაშინ ურბნ. და ქსნის ტექსტები ხელმისაწვდომი არ იყო.

შღრ. ნაბეკღი: ...უკღეთუ ვინმე უწყოღეს, საღა არს აუწყოს მათ...

უწყოღიან (=უწყოღენ, ცნან):

ამით უწყოღიან ყღლა რ ჩემნი მოწაღენი ხართ... ჰაღიშ. 184 ხ₁ ინ 13₃.

შღრ. ჯრუტ-ჰარხ., ნაბეკღ.: ამით ცნან ყოვეღლა, ჳრამეთუ (ნაბეკღი: ვითარმეღ) ჩემნი მოწაღენი ხართ...

2. გიღლოღის (=გიღლოღეს)... იტყოღის (=იტყოღეს):

...რჳს მოვიღეს სული იგი ჳეშმარიტებისაღ გიღლოღის თჳნ ყღლითა ჳეშმარიტებითა: რ არა თავით თჳსით რას იტყოღის აღ რაღენი ესმის იტყოღის ღა მოსღვათაღ მათ გითხრას თჳნ... ჰაღიშ. 188 ა₁—ა₂ ინ 16₁₂.

ჯრუტ-ჰარხ.: გიღლოღის... იტყოღის... ესმეს... იტყოღის...

შღრ. ნაბეკღი: ხოლო ოღეს მოვიღეს სული იგი ჳეშმარიტებისაღ, გიღლოღეს თჳუენ ჳეშმარიტებასა ყოვეღსა, რამეთუ არა იტყოღეს თავით თჳსით, არამეღ რაოღენი რა ესმეს, იტყოღეს ღა მომავალი იგი გითხრას თჳუენ...

3. უხაროღის (=უხაროღეს):

...მერმე გიხიღნჳ თჳნ ღა უხაროღის გუღლა თჳნთა: ღა სიხარული იგი თჳუენი ვერვინ მიგიღოს... ჰაღიშ. 188 ხ₁—ხ₂ ინ 16₂₂.

ჯრუტ-ჰარხ.: ღა უხაროღის გუღლა თჳუენთა...

შღრ. ნაბეკღი: მერმე კუღლად გიხიღნე თჳუენ ღა უხაროღეს გუღლა თჳუენთა ღა სიხარული თჳუენი არავინ მიგიღოს თჳუენგან...

პირუტყუ, ძვეღს ჳართუღში არის შემთხვევები, როღესაც კავშირებითი I ნამყო უსრუღის მნიშვნეღობითა ნახზარი (ამად ეტიროღი ღა ვგოღებღე ღღეთა სიბერისა ჩემისათა... კიმ. I, 162₂₁); ასეთი რამ ნამყო უსრუღისა ღა კავშირი. I ისტორიული ურთიერთობისათვის ნიშანღობლივია. ჩვენ აჳ გვიანტერესებს ამ ურთიერთობის ერთი მხარე, —ნამყო უსრუღის ფუნჳციას რომ გმოავღენს, —გახწიოხ კავშირებითი პირვეღის მავიგროზა. ეჳვი არაა, ესაა ძვეღი ვითარების მალუწებელი, ვითარებისა, როღესაც ღიფერენციაცია ნამყო უსრუღისა ღა კავშირებითი პირვეღის ფუნჳციებს შორის არ იყო ღამთავრებულღ¹.

რაკი ნამყო უსრუღის ხოლმეობითი ვარიანტი კავშირებითი პირვეღის მონაცვეღედ შეიღლება გამოვიღეს, სრულიად ბუნებრივია, რომ იგი ბრძანებთის გამოსახატავადაც იყოს გამოყენებულღ:

...ეგრე ნათოზღინ ნათელი იგი თჳნი წე კაცთა... იოანე ბოღნ. 21₁₁.

ნამყო უსრუღის ფორმებზე აჳ ვლაპარაკობთ იზღუნად, რამღუნადაც აჳ მესამე პირში გარჩეულია ხოლმეობითის ვარიანტი.

რაც შეეხება ხოლმეობითის, მასაც იყენებღა ძვეღი ჳართული მესამე პირის ბრძანებთის გაღწოსაცემად: ...წითხოვღით ღა მოგვეღს თჳუენ. ხეჳიებღღით ღა ხპოოთ. წიორეკღით ღა განგეღოს¹ თჳუენ.

¹ იხ. არნ. ჩიქობავა: „მესამე პირის სუბიექტის უძვეღესი ნიშანი ჳართვეღურ ენებში“, —ენიშკის მოამბე, V—VI (1940), გვ. 26.

² სზვა მავალითები იხ. ხემოზუნებულ წერიღში—გვ. 26 ღა მემღ.

რ ყოველი რი ხითხოვნ მოილინ—ხანნეტ. ტექსტ.—ივ. ჯავახიშვილი: უნივერსიტ. შოამბე, II, გვ. 377 ...ხოლმ: შოილინ=შოილოხ.

აპა ქალწული მიუდგეს და შვეს ძმ და უწოდოან სახელი მისი ენმანუელ... ქალიშ. 6 ა₂, მთ 1₂.

...უწოდოან სახელი... ასევეა ოპიზა-ტბეთ., ჯრუჟ-პარხლის ტექსტში.

უწოდოან=უწოდონ (შდრ. მიუდგეს, შვეს—კავშირებითი II).

და რ ბრმაჲ იშუვა ხ აწ ვ რ ხედავს არა უწყით ანუ ვინ აღუხილნა. თვალნი მაგისნი ჩნ არა უწყით. მაგას ჰკითხეთ გასრულდებულ არს თუთ თავისა თვისსათს თქუნ... ქალიშ. 175 ა₂—ბ₁, ინ 9₁.

თქუნ=თქვნ¹ ხოლმეობითის მესამე პირია (სუბიექტის მესამე პირის არქ. -ნ სუფიქსით); თქვნ=თქვას: „სრულ ასაკოვანია, თავის თავის შესახებ თვითონ თქვას!“

ჯრუჟ-პარხ. ტექსტში აქ კავშირებითი ზის კიდევ (კავშირ. I):

პასაკი აქუს ეგე თავისა თვისსათს იტყოდენ... ინ 9₁.

ასეთი მაგალითები შედარებით იშვიათია. მაგრამ ასეთი რამ სავარაუდებელია: კავშირებითი პირველი ისეთსავე მიმართებაში იმყოფება ნამყო უსრულსა და მის ხოლმეობითს ვარიანტთან, როგორშიაც კავშირებითი მეორე იმყოფებოდა ნამყო ძირითადსა და ხოლმეობითთან².

უფრო დაწვრილებით არ ვჩერდებით ხოლმეობითის უნარზე—გასწიოს ნამყო უსრულისა და კავშირებითის მაგვირობა. ჩვენთვის მთავარია ის, რომ ხოლმეობითი აწმყოს მაგვირობას ეწევა: ერგატორული კონსტრუქციის პრობლემისათვის ესაა არსებითი.

§ 8. ხოლმეობითისაგან ნაწარმოები ნამყო უსრული (არქაული-ნამყო უსრული). გარდამავალ ზნაათა ხოლმეობითი, როგორც ენახეთ, აწმყოს მაგვირობას ეწეოდა. ეს გვაჩვენებს ხოლმეობითის ფუნქციის ანალიზმა გარკვეულს კონტექსტებში. ამისვე მოწმობს—უფრო დემონსტრაციულად—ნაკვთა წარმოება.

ძველ ქართულში უკვე ჩამოყალიბებულია უღვლილების გარკვეული სისტემა. გვაქვს ნაკვთთა ორი წყება: ერთს საფუძვლად აწმყოს ფუძე უღვეს, მეორეს—ნამყო ძირითადის (აორისტის) ფუძე (უფრო ზუსტად: ის მარტივი ფუძე, რომელიც საერთოა ნამყო ძირითადისა და ხოლმეობითისათვის).

აწმყოს ფუძისაგან იწარმოება ნამყო უსრული, ნამყო უსრულისაგან—კავშირებითი პირველი. ნამყო ძირითადისაგან იწარმოება კავშირებითი მეორე:

¹ ხდიშის ოთხთავის სტამბურ გამოცემაში თქუნ დატოვებულია უცვლელად, უშინიშნოდ.

² ამ დებულების დასაბუთება მოცემული იყო ერთ-ერთ ჩვენს მოხსენებაში, რომელიც წაკითხული იყო კართ. საენათმეცნ. საზოგადოებაში.

მოვკალ--მოვკლა... მოვკუედ—მოვკუედ-ე... ვიქმენ—ვიქმენე... ვწერ-ე—ვწერ-ო...
ვაკეთ-ე—ვაკეთ-ო... ხოლმეობითსა და ნამყო ძირითადს საზიარო მარტივთ
ფუძე აქვს; ხოლმეობითი ნამყო ძირითადისაგან არ იწარმოება (შდრ. ვაკე-
თებ—ვაკეთ-ებ-დ-...). ისეთ ზმნებთან, რომელთაც ნამყო ძირითადში ყველაზე
სადა ფუძე აქვთ, ე. ი. ნამყო ძირითადის სუფიქსი არ გააჩნიათ, ხოლმეობი-
თი იმეორებს მთელს ნამყო ძირითადს (შევაბ—შევაბ-ი... მოვკალ—მოვკალი...);
ესეც იმას მოწობს, რომ მარტივე ფუძეა ორივე ნაკეთში ამოსავალი¹.

ნაკეთთა აწმყოს წყება:	ნაკეთთა ნამყო ძირითადის წყება:
აწმყო: ვაკეთ-ებ	ნამყო ძირითადი: ვაკეთ-ე
	ხოლმეობითი: ვაკეთ-ი
ნამყო უსრ.: ვაკეთ-ებ-დ—კავშირ. I.	კავშირ. II: ვაკეთ-ო—*ვაკეთ-ე-ე
	ვაკეთ-ებ-დ-ე
ნამყო უსრ. ხოლმ.: ვაკეთებ-დ-ი	
(III პ. აკეთებ-დ-ის)	

ამ პირობებში ნამყო უსრულის ფუძის შედგენილობა საკონტრაოლო ხა-
შუალებდა იმ ფუძის რაობის ვასათვალისწინებლად, რომელიც მას ხაფუძე-
ლად დასდებია, და იმ ცვლილებათა გასარკვევად, რაც საწარმოებელ ფუძეში
(„აწმყოში“) მომხდარა. შეიძლებოდა ასეც გვეთქვა: ნამყო უსრული საშუალებას
გვაძლევს აღვადგინოთ აწმყოს ფუძე... მაგრამ რაღა აღვადგენა პირდება აწმყოს?
იგი აკი მოცემულია, როგორც ამოსავალი. საქმეც ისაა, რომ ძველს ქართულ-
ში მოიპოვება რიგი ფაქტები, რომელთა გაგება შეუძლებელია, თუ აწმყოს
ვივარაუდებთ ამოსავლად ნამყო უსრულის ფუძისათვის, მაგრამ სავსებით გა-
საგები გამოდის, თუ ასეთ ამოსავლად ხოლმეობითი იქნებოდა ნაგულვები.

1. ნამყო უსრ.: ვიდ-ო-დ-ა... ვიდ-ო-დ-ი-ს 2. კავშირ. I: ვიდ-ო-დ-ე-ს
ამ ზმნას აწმყოში ფუძედ მოუდის ვალ: მე ვალ—ე-ვალ
შენ ხ-ვალ
იგი ვალ-ს

ნამყო ძირითადის ფუძეა ვედ: მე ვედ—ე-ვედ
შენ ხ-ვედ
იგი ვიდ-ა

ვედ-ფუძე ვიდ-ად იცვლება ყველგან, სადაც მას მოსდევს ხმოვანი, თუ
კი ეს უკანასკნელი ფორმანტის ნაწილია ანდა ფორმანტია; ამიტომ ნამყო ძი-
რითადის პირველსა და მეორე პირში ვედ- გვექნება; შესამე პირში -ა, -ეხ
სუფიქსთა დართვისას: ვიდ. ვიდ-ფუძეა ხოლმეობითსა და კავშირებითს მეორე-
შიც: -ი და -ე სუფიქსთა დართვისთან დაკავშირებით:

¹ ამასთან დაკავშირებულ საკითხებს ცალკე განხილვა ესაქიროება.

ნამყო ძირითადი	ხოლმეობითი	კ ა ვ შ ი რ. II
მე ვედ (-ვედ)	მე ვიდ-ი	მე ვიდ-ე
შენ ხ-ვედ	შენ ხ-ვიდ-ი	შენ ხ-ვიდ-ე
იგი ვიდ-ა (შდრ. მო-ვედ-ი-ნ ბრძან. 3 პ.)	იგი ვიდ-ი-ს	იგი ვიდ-ე-ს
ჩუენ ვედ-ი-თ (-ვედით)	ჩუენ ვიდ-ი-თ	ჩუენ ვიდ-ე-თ
თქუენ ხ-ვედ-ით	თქუენ ხ-ვიდ-ით	თქუენ ხ-ვიდ-ე-თ
იგინი ვიდ-ე-ს	იგინი ვიდ-ი-ან	იგინი ვიდ-ე-ნ

ამ ვიდ- ფუძეზეა დაფუძნებული ნამყო უსრული ვიდ-ო-ლ-ა: მომდევნო -ო- ცხადყოფს ამოსავალ ფუძეში -ი-ს თანაპოვნიერებას: ვიდ-ი-ს—ვიდ-ო-ლ-ა (შდრ. ყურ-ი-ს—ყურ-ო-ლ-ა).

ვიდოლა: ...ხედვიდეს იჯს რ ვიდოლა ზღუასა მას... ჰადიშ. 167ა₂ ინ 61₉.

ვიდოდეს: ...წილ ვიდოდეს ზღუასა მას კაპარნაუმდ კერძო... ჰადიშ. 167ა₂ ინ 61₇.

ვიდოდის: ...უკუშთუ ვინმე ვიდოდის დღისი არა უბრკუმეს რ ნათელსა ამის სოფლისასა ხედაეს და თუ ვინმე ვიდოდის ღამე უბრკუმეს... ჰადიშ. 178ბ₁ ინ 11₉₋₁₀.

ვიდოდე: ...ჰქა მას იჯ ვიდოდე ძე იგი შენი ცოცხალ არს... ჰადიშ. 164ა₂ ინ 4₃₀.

... ჰრქუა მას იჯ ვიდოდე და ჰყოფდ შნცა ეგრეთე... ჰადიშ. 126ბ₁ ლქ 10₂₇.

განვიდოლა ...შევიდოლა: ...და თუთ განვიდოლა შს სამარისასა და გალი-ლუასა და ვრ შევიდოლა დაბასა რლსამე შეემთხუნეს მას ათნი კაცი... ჰადიშ. 141ა₁ ლქ 17₁₁.

შთავიდოლა... წარმოვიდოლა: ...მღელი ვინმე შთავიდოლა მას გზასა... ეგრეთე ლევიტელი მასვე ადგილსა მოვიდა... მერმე სამარიტელი ვინმე წარმო-ვიდოლა და მოვიდა მასვე ადგილსა... ჰადიშ. 126ბ₁ ლქ 10₃₁₋₃₄.

გარდამოვიდოლა: კაცი ვინმე გარდამოვიდოლან იშლმთ იერიქოლ... ჰადიშ. 126ა₂—ბ₁ ლქ 10₃₀.

გარდავიდოლა: და ვრ გარდავიდოლა მოეკებუოდეს მას მონანი მისნი... ჰადიშ. 164ა₂ ინ 4₃₁.

მოვიდოლა: შეიპურეს ვინმე სიმონ კურინელი რი მოვიდოლა აგარაკით... ჰადიშ. 153ა₂ ლქ 23₂₆.

მოვიდოდეს: გამოვიდოდეს ქალაქისა მისგან: და მოვიდოდეს მისა... ჰადიშ. 163ა₂ ინ 4₃₀₋₃₀.

მოვიდოდოლან: და მოვიდოდოლან შნის აღმოსავლით და შნის დასავალით ჩრდილოეთ და სამხრით... ჰადიშ. 134ა₂ ლქ 13₃₀.

ნაბექლშია: მოვიდოდენ!

...და მრავალნი მოვიდოდოლან სახელითა ჩემითა და იტყოდიან... ჰადიშ. 148ბ₁₋₂ ლქ 21₆... ნაბექლშია: მოვიდოდენ და იტყოდენ...

მივიდოდეს... მიეხლეს დაბასა მას რ'ლსა მივიდოდეს... ჰადიშ. 155b, ლკ 24₂₈.

...და აჰა ორნი მითვანი მოვიდოდეს... ჰადიშ. 155a, ლკ 24₁₁.

გამოვიდოდან: და გამოვიდოდან კეთილისა მოქმედნი... ჰადიშ 165b, ინ 5₂₉.

ნაბეკლშია: და გამოვიდოდენ!

აღვიდოდან და გარდამოვიდოდან: იხილნეთ... ანგელოზნი... რ' აღვიდოდან და გარდამოვიდოდან ძესა ზ'ა კიცისასა... ჰადიშ. 159a, ინ 1₁₁.

ნაბეკლშია: აღმავალნი და გარდამომაველნი...

მოხვდოდეს: ნომიქსენე მე ო'ო რ'ეს მ ო ხ ვ ღ ო დ ი სუფევეით მით შენითა... ჰადიშ. 154a, ლკ 23₃₁.

ნაბეკლშია: ოდეს მოჰხვდე.

მორაგვიდოდა: და იყო მორაგვიდოდა იგი: სახ'ლსა ვისამე... ჰამად ჰუ-რისა... ჰადიშ. 134b, ლკ 14₁.

ნაბეკლშია: და იყო მორაგვიდა...

გამორაგვიდოდით: ...გამორაგვიდოდით უბანთა მისთა არქუთ მათ... ჰადიშ. 125a, ლკ 10₁₀.

ნაბეკლშია: გამორაგვიდოდეთ...

ყველა ამას საფუძელად უდევს ვიდ-ი-ს ფუძე:

ვიდ-ი-ს, შთა-ვიდ-ი-ს, გან-ვიდ-ი-ს, შე-ვიდ-ი-ს, მი-ვიდ-ი-ს, მო-ვიდ-ი-ს გარდა-ვიდ-ი-ს, აღ-ვიდ-ი-ს და სხვ.

მოყვანილი ფორმები იხმარებოდა აწმყოს მნიშვნელობით და მათგანაა ნაწარმოები ნაშუო უსრული. ამ ვარაუდის უფლებას გვაძლევს ის მასალა, რაც ხოლმეობითის ფუნქციის დასახასიათებლად იყო წარმოდგენილი ზემოთ.

გარდა ამისა, არის შემთხვევა, როდესაც თვით მოვადის ზმნა აწმყოს მნიშვნელობით არის ნახმარი:

...რ' ყ'ლი რ'ლი იქმნ ბოროტსა სძულნ ნათელი და არა მოვადის ნათლად: რ' არა ემხილნენ საქმენი მისნი, ხ' რ'ლი ჰყოფნ კეშმარტებასა მოვადის ნათლად რ'ა განცხადნენ საქმენი მისნი... ჰადიშ. 161a, ინ 3₁₀₋₃₁.

ჯგურუჰ-მარხ.: ასევეა— იქმნ... ჰსძულნ... მოვიდის...

ნაბეკლში გვაქვს:

რ'ამეთუ ყოველი რომელი ბოროტსა იქმხ, სძულს მას ნათელი და არა მოვალხ ნათელსა, რათა არა ემხილნენ საქმენი მისნი, ხოლო რომელი იქმნ კეშმარტებასა, მოვალხ ნათლად, რათა ცხად იყუნეს საქმენი მისნი...

ამგვარად: მოვადის ორსავე შემთხვევაში უდრის მოვალხ...

კონტექსტი რომ აქ აწმყოს გულისხმობს, ჩანს სხვა ენათა ჩვენებიდან:

ძვ. სომხ.: *Ձի ամհնայն որ դար գործէ աստայ զլոյս և ոչ գոյ աս լոյսն, զի մի յանգիմանսցին գործէ նորա: Իսկ ուր ասնէ զձմարտուի խն գայ աս լոյսն, զի յայտնի լիցին գործէ նորա...* ՄՆ 3₁₀₋₃₁.

ბერძნ.: $\pi\alpha\zeta\gamma\beta\rho\phi\alpha\lambda\alpha\ \pi\rho\acute{\alpha}\tau\omega\sigma\ \mu\iota\tau\alpha\iota$: τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἕλεγχῆσθῃ τὴν ἔργα ἀποῖν. ὁ δὲ πᾶσις τῆς ἀλήθειαν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῆναι αὐτὸν τὴν ἔργα... In 3₂₀₋₂₁.

ლათინ.: Quisquis enim quae mala sunt agit, odit lucem: venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius: qui vero dat operam veritati, venit ad lucem: ut manifesta fiant opera ipsius... In 3₂₀₋₂₁.

ძვ. სლავ. (რუს. თარგ.): Всякий, делающий злое, ненавидит свет и не приходит к свету... ..творющий же истину идет к свету... In 3₂₀₋₂₁.

ძვ. ქართ. შოვიდის—ძვ. სომხ. $\mu\alpha\gamma$ —ბერძ. $\xi\rho\chi\epsilon\tau\alpha$:—ლათ. venit, რუს. приходит, идет.

მოვიდის, ექვს გარეშეა, აწმყოს ფუნქციას ასრულებს და ესაა ზოგადი აწმყო. შოვიდის-ზმნის ნაცვლად შეედლოთ ეხმარათ შოვალნ...

მაგრამ საქმეც ისაა, რომ ვალ- ფუძე ვედ-ფუძის აწმყოდ მაშინ არ განიხზრებოდა. ვალ-ფუძე ამ ზმნის უღვლილების სისტემაში მერე შემოიჭრა ისევე. როგორც ოტყვს ფუძემ დაიკავა თქვს-ფუძის იდგილი.

ამრიგად, ვედ- ფუძის უღვლილების ძველი სახე ასე წარმოიდგინება:

I. ხოლმეობითი: ვიდ-ო-ს

II. ნამყო ძირითადი: ვიდ-ა

ნამყო უსრ.: ვიდ-ო-დ-ი-ს||ვიდ-ო-დ-ა

კავშირ. II: ვიდ-ე-ს

კავშირ. I: ვიდ-ო-დ-ე-ს

ვიდის-ზმნაც აწმყოს ფუნქციისაა და თქვს-ზმნაც (იხ. § 4). განსხვავება ისაა, რომ პირველისაგან იწარმოება ნამყო უსრული (და აქედან უკვე კავშირებითი I: ვიდის—ვიდოდა—ვიდოდ-ე-ს). თქვს- ზმნისაგან ნამყო უსრული არ იწარმოება, ყოველ შემთხვევაში, ასეთი ნამყო უსრული არ შეგვრჩენია არც ძველს ქართულში, არც ახალში¹. ვგულისხმობთ სალიტერატურო ქართულს, თორემ დიალექტებში გვაქვს:

ხევსურული: ვთქვიდი, სთქვიდი („დედის ერთა ორ, რად არ სთქვიდიო“... იხ. § 18).

ფშაური: ვთქოდი, სთქოდი („მომიგონოდით, სწორებო, შანდობა სთქოდიო ჩემია“—იხ. § 18).

ხოლმეობითისაგან ნაწარმოებ ნამყო უსრულს ჩვენ ვუწოდებთ არქაულ ნამყო უსრულს: ვიდოდა—არქაული ნამყო უსრულის ნიმუში იქნებოდა. აქეთებდა, ნაწარმოები აწმყოს ფუძისაგან, ორდინარული (რიგითი) ნამყო უსრულია. მის აღსანიშნავად ბუნებრივია დარჩეს მარტივად „ნამყო უსრული“.

¹ ქვეთა ზმნამ, რომელსაც თქუა-ზმნასთან სახიარო ძირი აქვს, გაიჩინა ნამყო უსრული დასაქლურ კილოებში: „ქვიდა“ (ლიტერატურულია: ვრქვა).

არქაული ნამყო უსრული აქა-იქ გარჩენილია ძველი ქართულის უძველეს ძეგლებში. ქვემოთ მიეუთითებთ მის ნიმუშებზე.

არქაული ნამყო უსრულის მაგალითები:

1. ხოლმეობ. მისც-ი-ან — არქ. ნამყო უსრ. მისც-ო-დ-ი-ან:

...და საყურძენი იგი მისცეს სხუათა მოქმედთა რ^ალთა მისცოდიან მას ნაყოფი ეამთა მათთა... ჰაღიშ, 46ბ, მთ 21₁₁.

ოპიზა-ტბეთის ოთხთაეში იკითხება:

...და ვენაჟი იგი მისცეს სხუათა ქ^აყნის მოქმედთა რ^ალთა მისცენ მას ნაყოფნი ეამსა თუსსა... მთ 21₁₁.

ჯრუჟ-პარხ.: ...რომელთა მისცენ ნაყოფი ეამსა თუსსა.

კავშირებითი (მისცენ) ნამყო უსრულის ხოლმეობითის ნაცვლად არა ერთგან ზემოთაც გვექონდა (იხ. ზემოთ: მოვიდოდიან = მოვიდოდენ... და მსგავსი მაგალითები, გვ. 52—56); ნამყო უსრულის ხოლმეობითის ხმარება ძველი მოვლენაა, კავშირებითის გამოყენება მის ნაცვლად შედარებით იშვიათია (იხ. ზევით, გვ. 53):

მისცის: მისც-ო-დ-ი-ს — ვიდ-ი-ს: ვიდ-ო-დ-ი-ს.

ძე. სომხურში მისცეს... მისცოდიან გადმოცემულია მყოფადით (ორივე):

თ ა ს ყ ღ... ი რ ე თ ა ს ყ ე ს ს უ მ ა ს ი კ ა თ ი ი ღ ა... შწ 21₁₁.

ლათინურში: qui reddent — (conjunct).

ძე. სლავ. (რუს. თარგმ.): которые возвращают ему...

2. ხოლმეობ. წარავლინ-ი-ს იგი — არქაული ნამყო უსრული: წარავლინ-ო-დ-ი-ს იგინი; ხოლმეობ. წარავლინ-ნ-ი-ს იგინი — არქაული ნამყო უსრული: წარავლინ-ნ-ო-დ-ი-ს იგინი:

...და უენა იგინი ათორმეტ რ^ა იყუენენ იგი (!) მის თანა და მოციქულ სახელი დასდუა მათ და რ^ა წარავლინნოდის იგინი ქადაგებად... ჰაღიშ. 69ბ, მკ 3₁₃.

შდრ. ოპიზა-ტბეთ.: და ყენა ათორმეტნი იგი. რ^ა იყუენენ მის თანა და რ^ა წარავლინნენ იგინი ქადაგებად... მკ 3₁₃.

საესებით ასევეა ჯრუჟ-პარხლის ოთხთაეშიც: ...რამთა წარავლინნენ იგინი...

ძე. სომხ.: ...ყი თოთხხუც ღწითას ჟაროიქს... შწ 3₁₃.

ლათ.: ...ut mitteret eos ad praedicaudum... მც 3₁₃.

3. ხოლმეობ. გარეწარმც-ი შენ მე იგი—არქაული ნამყო უსრულისაგან ნაწარმოები კავშირ. I: გარეწარმც-ო-დ-ე შენ მე იგი.

...და იტყოდა აბბა მამაო. ყ^ალი შესაძლებელ არს შენდა. გარეწარმც-ო-დე¹ მე სასუმელი ესე... ხ^ა არა რამ იგი მე მნებაეს ა^ად რამ შენ... ჰაღიშ. 96ბ, —ბ, მკ 14₃₆.

¹ ავ. შანიძის ძეგლის ჩაღიშის ტექსტში ამ ადგილას შეაქვს „გარეწარმვადე“; ავ. შანიძე განაზარტავს: „ზემოთ (მკ 14₃₆) ნათქვამია „რამთაგან გარეწარმც-ო-დ-ე მას ეამი იგი“. და ამის მიხედვით შევასწორეთო“ (წინასიტყვ., გვ. 43). ეს გამოცემა ტექსტის კრიტიკულ დადგენას მიზნად არ ისახავს და ამგვარი ცვლილების შეტანა ვაუზართლებელია.

ჯრუტ-პარხ., ნაბეჭდშიც: აბბა მამო ჩემო ყოყელივე შესაძლებელ არს შენ მიერ თანა წარხლვად სასუმელი ესე ჩემგან... მკ 14₂₆.

შდრ. ძვ.სომხ.: ...Արքա, Հայր, ամենայն ինչ զև հարապար է տրეւ զբաժակս զայս յիսն... Մկ 14₂₆.

ბერძნ.: ...αρχε εχθε τὸ ποτήριον τούτου ἀπ' ἐμοῦ... 3[κ 14₂₆.

ლათინ.: ...transfer a me istud poculum... Mc 14₂₆.

ძვ. სლავ.: ...а҃мѣо не си от мене чашу сию... Мк 14₂₆.

გარეწარმცოდე ზმნის ფუძე ამგვარად ცოდ კი არაა, არამედ -ც-ი- (ზნა ს-ც-ი-ს) ობიექტით პირველ პირში:

გარეწარმცი—გარეწარმც-ო-დე (შდრ. მი-ს-ცი—მისც-ო-დე); კავშირე-ბითის ნაცვლად აქ შეიძლებაოდა ყოფილიყო ნამყო უსრული: გარეწარმცოდო...

5. ხოლმეობ. აღიღ-ი-ბ—არქაული ნამყო უსრული აღიღ-ო-ღ-ი-ს:

...და განუთხინე აღსაღებელნი გრკალთა მათ რომელი იყვნენ კიდეთა მათ კიდობნისათა რაჲთა აღიღოღის კიდობანი იგი მით... ოშკ. 105v გამოსლ. 25₁₄.

ნაბეჭდშია: რაჲთა აღიღებოდის კიდობანი იგი მით...

...და განასხნა მას ოთხნი გრკალნი ოთხთა მათ კიდეთა... და აღიღოღიან მით საკურთხეველი იგი... ოშკ. 115r გამოსლ. 38₁₁.

ნაბეჭდშია: რაჲთა აღიღებოდინ მით საკურთხეველი იგი...

...და იყვნენ გრკალნი იგი განსაცუმელად აღსაღებელთა მათ რაჲთა აღიღოღიან მით ტაბლაჲ იგი... და ჰქმნენ აღსაღებელნი იგი ძელთაგან ულპოლველთაჲსა და შეჰმოსნენ იგინი ოქროჲთა წმიდითა და აღიღოღიან მით ტაბლაჲ იგი... ოშკი 106v გამოსლ. 25₂₆, 27.

ნაბეჭდ „დაბადებაში“ უკანასკნელი „აღიღოღიან“ მეორდება: გამოსლ. 25₂₇; და ჰქმნენ სატურთველი მისი ხისაგან ულპოლველისა და შოაოქრო იგი ოქროაქთა წმიდითა და აღიღოღიან მით ტაბლაქ იგი... გამოსლ. 25₂₈-ში კი „აღიღოღიან“ არა გვაქვს, მას სცელის კავშირებითი II:

და იყვნენ გრკალნი იგი განსაცუმელად აღსაღებელთა მათ, რაჲთა აღიღონ მით ტაბლაქ იგი...

...ორი ერთ კერძო და ორი ერთ კერძო სიერცისაებრ მათ განსაცუმელთაჲსა რაჲთა აღიღოღიან იგი მით... ოშკ. 114r გამოსლ. 38₂₄.

ნაბეჭდშია: რა აღიღონ იგი...

...ორნი კარშიენი ერთ კერძოსა კიდესა და ორნი კარშიენი კიდესა მას მეორესა სიერციო, რაჲთა აღიღოღიან იგი უღლითა მით... ოშკ. 114r გამოსლ. 38₁₀.

ნაბეჭდშიც ასეა: რა აღიღოღიან იგი უღლითა მით... გამოსლ. 38₄.

...და შენ დაადგინენ ლეციტელნი კარაჲსა წამებისასა... და მათ აღიღოღიან კარაჲი იგი... რიცხ. 1₃₀.

6. ხოლმეობ. და-ი-ბან-ი-ბ—არქაული ნამყო უსრ. და-ი-ბან-ო-ღ-ი-ან:

...ქმენ ემბაზი რულისაჲ..., რაჲთა დაიბანოღიან კელნი და ფერენი მათნი და დასდგა იგი შოერის კარაჲსა მას საწამებლისასა და შთასხნა მას წყალი,

და დაიბანოდიან აპრონ და ძეთა მისთა ჯელნი და ფერჯნი მათნი, ოდეს შევიდოდიან და დაიბანოდიან წყლითა... რკმს მოვიდოდიან იგინი... შეწირვად მსხუერპლისა, დაიბანოდიან წყლითა... ოშკ. 108r გამოსლ. 30₁₈₋₂₀.

ნაბეკდ ტექსტში მხოლოდ პირველ შემთხვევაშია დაიბანოდიან (რა დაიბანოდიან ჯელნი და ფერჯნი), მეორეშია—და ი ბ ა ნ დ ე ნ, მესამეში—და ი ბ ა ნ ო ნ, მეოთხეში—და ი ბ ა ნ დ ე ნ...

...და ქმნა საბანელი იგი რაჟთა იბანდენ მას შინა მოსე და აპრონ და ძენი მისნი ჯელთა და ფერჯთა მათთა შერაჟვიდოდიან იგინი კარვად საწამებელისა ანუ ოდეს მოვიდოდიან საკურთხეველად მსახურებად მისა, დაიბანოდიან მისგან ვითარცა უბრძანა უფალმან მოსეს... ოშკ 115v გამოსლ. 38₂₇.

ნაბეკდ ტექსტშიც გვაქვს დაიბანოდიან:

...შერა(ა)ვიდოდიან იგინი კარაყად საწამებელისა ანუ ოდეს მოვიდოდიან საკურთხეველსა მსახურებად მისა, დაიბანოდიან მისგან... (ნაბეკდში ესაა გამოსლ. 38₂₁ და არა 27 მუხლი).

ჰადიშის ოთხთავში დაცულია დაჰბანი დაჰბანი-ის ნაცულად:

...და იწყო ბანად ფერჯთა მათ მოწაფეთასა და წარჰკოცდა მწუროთა მით: რლ მოერცყა: მოვალს სიმონ პეტრესა: და მან ჰრქუა მას ორო შენ დაჰბანია ფერჯთა ჩემთა მიუგო მას იჯ და ჰრქუა რასა ესე მე ვიქმ აწ არა უწყი... ჰადიშ. ტაბ. 183₂, ინ 13₂₋₇.

აწმყო ზის ჯრუჟ-ჰარხლის ტექსტში... ორო შენ დაჰბანა ფერჯთა ჩემთა.

ასევეა ნაბეკდ ოთხთავშიც.

რომ აქ დაჰბანი აწმყოს ფუნქციისაა, სხვა ენათა ჩვენებაც ადასტურებს:

ძე. სომხ.: ...*Եւր դու զիս գոით ւուսանաս...* მხ 13₆.

ბერძნ.: ...*Κάτις τὸ μὴ ἦ! π τ ε : ε ζ τ ο σ ζ ῥ ὀ β ε ζ...* Iv 13₆.

ლათინ.: ...*Domine tu mihi lavas pedes...* Jn 13₆.

ყველგან ერთნაირადაა: „უფალო, შენ მბან მე ფეხებს!“

დაჰბანი ხოლმეობითია და აწმყოს მნიშვნელობა აქვს; დაჰბანი-საგან იწარმოებოდა ნამყო უსრული არქაული: დაჰბანოდის (შდრ. ზევით მოყვანილი დაიბანის—დაიბანოდიან, იბანის—იბანოდიან...). სხვა ზმნებთანაც ხომ ასეა: არქაული ნამყო უსრული გულისხმობს, რომ ამოსავალია ხოლმეობითი და ამ ხოლმეობითს აწმყოს ფუნქცია აქვს. რითაა თავისებური დაჰბანი-ის შემთხვევა? იმიტ, რომ ის ხოლმეობითია (დაჰბანი-ი), მაგრამ რეალურ ობიექტს მიცემითში მოითხოვს, და არა სახელმძივითში, ე. ი. ხოლმეობითის აგებულება შერჩენილი აქვს, სინტაქსური კონსტრუქცია კი ეროგატიული აღარაა.

7. ხოლმეობ. დაიხახ-ი-ხ—არქაული ნამყო უსრ. დაიხახ-ო-დ-ი-ან.

...და წინა დასხნა კურთხინი... რათა მოვიდოდიან ცხოვარნი სუმალ წინაშე კურთხთა მოსლვასა მათსა სუმალ, დაიხახოდიან ცხოვარ(ნი)(!) კურთხთაებრ და შობდენ ცხოვარნი კურთხისაებრ და შობდენ ცხოვარნი მოთეთროთა და კრელთა და ნაცრის ფერად სხურებულთა... შექმნ. 30₄₀₋₄₁.

ოშკის „დაბადებაში“ ეს ადგილი ასეა

...და დაუსულა კურთხეები იგი ისარჩებას მას წყლის სასუმელთასა რაათა რადაემს მოვიდეს ცხოვარი სუმად წინაშე კურთხეებას მას მოვიდენ სუმად და მიხედონ ცხოვართა მათ კურთხეებას მას და შობდეს ცხოვარ(ნი) იგი სპეტაკსა და ქრელსა და ნაცრის ფერად სხურებულსა... ოშკ., შექმნ. 30₃₅₋₃₆.

მ. ხოლმეობ. მოართვს—არქაული ნამყო უსრ. მოართ-ო-დ-ი-ან:

...ესე არს შუგული შესაწირავთაჲ რომელ მოართოდან ძეთა აპრონისთა წინაშე ღმრთისა პირისპირ საკურთხეველსა... ოშკ. 126₄ ლევიტ. 24₁₇.

ნაბეჭდშია: რომელ მოართმიდიან ძეთა არონისთა მღვდელთა წინაშე უფლისა...

ღედანში აქ თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო მოართოდანი; წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარი ექნებოდა რეალური სუბიექტის დასმა მოთხრობითში:

მოართმიდიან ...მღვდელთა (უნდა ყოფილიყო მოართმიდიან მღვდენი), ჩანს, არქაული მოართოდან შეუცვლიათ მოდერნიზებული მოართმიდიანი-თ, სინტაქსური კონსტრუქცია კი წინანდელი დარჩენილა.

9. ხოლმეობ. მოგართვს... განსაჯის... აღვიმცირის...—არქაული ნამყო უსრ. მოგართოდან... განსაჯოდან... აღვიმციროდან:

და შვიდენ ყოველსა ეამსა ერსა ამას და ყოველი სიტყუაჲ მძიმე მოგართოდან შენ და სიტყუაჲ ადვილი განსაჯოდან მათ და აღვიმციროდან და შეგეწეოდან შენ... ოშკ. 96₁ გამოსლ. 18₃₃.

ნაბეჭდშია: და სჯიდენ ერსა ამას ყოველსა ეამსა და ყოველი სიტყუა(ჲ) მძიმე მოგართუან შენ და სიტყუაჲ ადვილი განსაჯონ მათ და სჯიდენ მათ და აღვიმცირონ შენ და შეგეწეოდან შენ.

მოგართოდან... განსაჯოდან... აღვიმციროდან წაქეზებითი ბრძანებითია ისევე, როგორც ფშაურში (იხ. ქვ.). ბუნებრივია, თუ ნაბეჭდს ტექსტში სათანადო ადგილას კავშირებითი მეორე ზის: მოგართუან... განსაჯონ... აღვიმცირონ.

განსაჯოდან მათ—ნამყო უსრულია წარმოებით, რეალური სუბიექტი კი მოთხრობითშია (და არა სახელობითში!): ერთი სიტყვით, ისევეა, როგორც იკოდან, უწყოდან მათ... სინტაქსური კონსტრუქციითაც განსაჯოდან მათ ფშაურ პერმანსივს ეკედლება, ოღონდ აქ მესამე პირის ფორმა, სწორედ ის ფორმა, რომელიც ფშაურში -ოდ- სუფიქსით არ იწარმოება (იხ. ქვევით).

10. ხოლმეობ. განათი-ი-ს —არქაული ნამყო უსრ. განათი-ო-დიან:

...რაათა მოუკლებლად შაბათი კვრიაკედ ღამეშ განათიოდან მწუხრითგან ღიღუღლადმდნ... ცხორ. საბა პილესტ. თ. 33—ჯიმენი II, 163₁₆.

11. ხოლმეობ. აღასრულ-ი-ბ... ეზიარ-ი-ბ—ნამყო უსრ. აღასრულ-ნ-ი-დ-ი-ან, ეზიარ-ნ-ი-დ-ი-ან:

...შეჯული შეუთხრა მათ ნეტარმან მან რაფთა ევანგელჷ და სხუანი ლოცვანი აღასრულნოლიან სომეხთა ენითა, ხოლო ეამის წირვასა შეკრბენ ბერძენთა ეკლესიასა და მათ თანა ეზიარნოლიან¹... ცხორ. საბა პალესტ. თ. 32—კიმენი II, 162_გ.

ი-დ-ის წინ ნ პირველ შემთხვევაში ობიექტის მრავლობითობაზე მიუთითებს (ლოცვანი აღასრულნოლიან მათ), მეორე შემთხვევაში—ენებითის მრავლობითისთვის დამახასიათებელი -ნ- სუფიქსია ნაკვთთა მეორე წყებაში (იგი ეზიარის—იგინი ეზიარ-ნ-იან).

12. ხოლმეობ. ყვ-ი-ბ—ნამ. უსრ. ყ-ი-დ-ი-ბ (-ყვ-ი-დ-ი-ს):

...შეჯული ესე დადვა რაფთა შაბათსა კრებად ღმრთით ქმულსა ეკლესიასა ყოლიან... ცხორ. საბა პალესტ.—კიმენი II, 163_გ.

შღრ. ფშაური: ვიყოლი (იხ. ქვევით).

13. ხოლმეობ. აღირაცხ-ი-ბ — არქაული ნამყო უსრ. აღირაცხ-ი-დ-ი-ბ:

...განმრავლებით განვაძრავლო თესლი შენი და არა აღირაცხოლდის სიმრავლისაგან... მოსე, შექმნათა, 16_ი.

აქამდის განხილული მავალითები გარდამავალ ზმნებს ეხებოდა; აღირაცხის გარდაუვლი ზმნაა², ენებითი გვიარისა... მით უფრო საგულისხმოა ამგვარ ზმნაში, ხოლმეობითის ფუძის გამოყენება (აწმყოს ფუძის ნაცვლად) ნამყო უსრულის საწარმოებლად: ენებითი უპირისპირდება მოქმედებითს; ეს დაპირისპირება მკვეთრად იგრძნობა აწმყოში: მოსალოდნელი იყო აღირაცხ-ებ-ო-და (აწმ. აღირაცხ-ებ-ი-ს—შღრ. აწმ. მოქმდ. აღპრაცხავ-ს). აქ კი ენებითმა (აღირაცხ-ი-ს) დაგვიდასტურა ის მდგომარეობა, როცა აღირაცხ-ი-ს—(ხოლმეობითი) ასრულებდა აღრაცხავ-ს ნაკვთის (აწმყოს) როლს, ანალოგიური მავალითები შემდეგია:

მოგვეხენ-ი-ს — ნამყო უსრ. მოგვეხენოლიან:

...და იყვენ იგი ფესუსა მას თქუნესა და იხილავდით(!) მას და მოგვეხენოლიან ყოველნი მცნებანი უფლისანი... რიცხ. 15_გ.

14. ხოლმეობ. შეიწირ-ი-ბ — არქაული ნამყო უსრ. შეიწირ-ი-დ-ი-ან: \

...შვარი იგი შესაწირავისა და მკერდი იგი განჩემებისა ნაყოფთა თანა ცმელისათა შეიწიროლიან განჩემებად განჩემებული იგი... ლევიტ. 10_ა.

¹ განათიოლიან, აღასრულნოლიან, ეზიარხოლიან, ყოლიან ზმნათა წარმოების უცნაურობას ყურადღებას აქცევს კიმენის გამოშვებული კორნ. კავლიძე (იხ. გვ. 136, შენიშვნა).

² გარდაუვალ ზმნათა ხოლმეობითი რომ აწმყოს ფუნქციით გამოუყენებიათ, ეს პარალელური ტექსტების უპირისპირებამ გამოაუღიანა (ნიმუშები იხ. § 6, გვ. 36—42). აქ ნამყო უსრულის წარმოება იმასვე ამკლავებს.

15. ხოლნობ. გამომცხად-ი—არქაული ნაწყო უსრ. გამომცხად-ო-დ-ი...
კაენირ. I: გამოგეცხადოდე...

...და მიქმენით მე სიწმინდელ და გამოგეცხადოდი თქვენ... ომქ. 105v.
გამოსლ. 25v.

ნაბეღშია: გამოგეცხადოდე...

...და გამოგეცხადოდი შენ მიერ და ვეტყვოდი... ომქ. 106v გამოსლ. 25₁₁.

ნაბეღშია: და გამოგეცხადებოდი შენ მათგან და მოგიფხრა შენ...

...და დასდუა იგი წინაშე საწამებელთასა და კარსა საწამებელისასა; ვინა იგი გამოგეცხადოდი შენ... მოსე, გამოსლვათა, 30₈

შდრ. ...და გამოგეცხადებოდი შენ მათგან... მოსე, გამოსლვათა, 25₁₁

...ვინა იგი გამოგეცხადებოდე შენ... მოსე, გამოსლვათა, 30₈.

§ 10. პარაბოლური კონსტრუქცია არააულ ნაშყო უსრულთან. ხოლმეობითის ადგილი რომ გავვერკვია ძველი ქართული ზმნის უღვლილების სისტემაში, მივმართავდით ორ საშუალებას: 1. რა მნიშვნელობა ქონდა ხოლმეობითის ძველ ქართულში და 2. რა ადგილი ეკავა მას ნაკვთა წარმოებაში, საუღვლებელ ფუძეთა წარმოქმნაში.

მნიშვნელობის გასარკვევად შედარებას ვიყენებდით: ქართული ოთხთავის სხვადასხვა ხელნაწერის ჩვენებას ვუდარებდით ერთმანეთს, ანდა სხვა ენათა ოთხთავის ტექსტებს ეოშველივდით.

ნაკვთა წარმოებისას ნაშყო უსრული იდგა ყურადღების ცენტრში: რისგანა იგი ნაწარმოები—აწმყოს ფუძისგან თუ ხოლმეობითისგან, ჩვეულებრივი ნაშყო უსრულია თუ არქაული ნაშყო უსრული.

ამ ორი საშუალებიდან პირველი უფრო რთულია მოსამარჯვებლად: გიღმოსაკემ საშუალებათა ერთგვარობაა აუცილებელი წინაპირობა შედარებისას, ე. ი. სტილისტური მომენტია გასათვალისწინებელი (და მაშასადამე, ნიუანსებია მხედველობაში მისაღები). ამ გზით მიღებული დასკვნაც ყოველთვის ორა სავესებით თანაბარი ძალისა.

არქაული ნაშყო უსრულის წარმოება კი შესაძლებელს ხდის მარტივად და ექვემოტანლად წარმოვიდგინოთ ამოსავალი ფუძე (ხოლმეობითი).

ამრიგად, არქაული ნაშყოს წარმოებას განსაკუთრებული ღირებულება აქვს ხოლმეობითის ისტორიის აღდგენის თვალსაზრისით.

არქაული ნაშყო უსრული ერგატულ კონსტრუქციას მოითხოვს:

...რ'ლთა 'მოქმედთა' მიხედვიან მას ნაყოფი: მათ მას იგი...

...რ'ა წარავლინოდიხ 'მან' ივინი...

...გარეწარმყოდე მე 'შენ' სასუმელი ესე...

...და აღილოდიან მით 'მათ' ტაბლაჰ იგი...

1 ფრაზილებში ჩასმულია რეალური სუბიექტი.

2 „დაიბანოდიან“ გარდაუვალი ზმნის არქაული ნაშყო უსრულიცაა:

რ'კმს მოვიდოდიან... შეწირვად მსხუტრალისა და იბანოდიან წყლითა... (აქ კონსტრუქცია ნაშინატურია: ივინი დაიბანოდიან წყლითა).

...და მათ აღილოდიან კარავი იგი...

...და დაიბანოდიან აპრონ და ძეთა მისთა კელნი და ფერკნი მათნი...

...სიტყუად მძიმს მოგართოდინ მათი შენ და სატყუად აღვილი განსაჯო-
დიან მათ და აღვიმციროდიან მათი შენ ტვრთი...

...ლამე განათოდინ მათი...

...სხუანი ლოცვანი აღასრულნოდინ მათი...

...კრებად ეკლესიასა უოდინ მათი...

ჩვეულებრივს ნამყო უსრულს შეეფერება ნომინატიური კონსტრუქცია,
ისევე როგორც აწმყოს:

იგინი მისცემდიან მას ნაყოფსა (შდრ. მათ მისცოდინ მათ ნა-
ყოფი)...

იგინი აღიღებდიან კარავსა მას (შდრ. მათ აღილოდიან კარა-
ვი იგი)...

იგინი დაიბანდიან კელთა და ფერკთა (შდრ. მათ დაიბანოდიან
კელნი და ფერკნი)...

იგინი მოგართუმიდიან სიტყუასა მძიმესა შენ (შდრ. მათ მოგარ-
თოდინ სიტყუად მძიმს შენ).

ერგატიული კონსტრუქცია ნაკვეთთა პირველ წყებაში (ახლანდელ აწმ-
ყოს წყებაში) ესაა არსებითად ახალი ვითარება ხინტაქსური თვალსაზრისით,
რადიკ არქაულმა ნამყო უსრულმა შეგვძინა. ამით მოიშალა ზღვარი ნაკვეთთა
პირველსა (აწმყოს) და მეორე წყებას (ნამყო ძირითადის წყებას) შორის; ერ-
გატიული კონსტრუქცია (მოთხრობითიანი კონსტრუქცია) აღმოგვიჩნდა რო-
გორც მეორე, ისე პირველი წყების ნაკვეთებთან (იხ. § 26).

§ 11. უწყის, როგორც ხოლმეობითი ძველ ქართულში. ხოლმეობი-
თის ისტორიის აღსაღებნად მეტად ფასიულია იცის, უწყის, ჰრქვან ზმნათა
ჩვენება.

უწყის:

...არაეინ უწყინ რასა იგი იქმნ... კიმენი I, 35₁₆.

ბ დლისა მისთვის და ეამისა არაეინ უწყის... ჰადიშ. ტაბ 94₂ მკ 13₂₂.

...რ რლი ვალნ ბნელსა არა უწყინ ვე ვალნ... ჰადიშ. 182₂ ინ 12₃₆.

...არა უწყინ მან რ თავით თუსით ქენამან მან გამოილის ნაყოფი...
ჰადიშ. 72₁ მკ 4₁₇.

უწყი:

...მათ ჰრქუეს ჩნდა რად შენ უწყი... ჰადიშ. 60_b მთ 27₄₋₅.

...შენ გნებავს განცდად მისი შენ უწყი... წარტყ. ნა₂₁.

...ვითარცა შენ მხოლომან უწყი... სასულ. ტით₁₀ ქე.

...შენ უწყი რიცხვ დღეთა და ეამთა ჩუენთად... სასულ. რმდ₁₇.

ვუწყი:

...და თქუა არა ვე უწყი რასა იტყუ... ჰადიშ. 60₂ მთ 26₇₀.

შდრ. ჯრუჟ-პარხლ.: და თქუა არა ვიცი რასა იტყუ... მთ 26₇₀.

არნ. ჩიქობავა. ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა. I

...უწყყი მე უძლურებად გონების ჩემისაჲ.. წარტყ. ბ₂₈.

...უწყყი მე მისი დიდი სიტკბოებაჲ... ბოლნ. 11₁₀.

უწყყიან:

...აწ უწყყიან რ' ული რაჲ მომეც მე მივეც მათ... ჰადიშ. 189_ხ ინ 17
...მითხარლა ნიში იგი ნათესაისა მის შენისაჲ ვინ არს ვ'რ იგი უწყყიან... კიმენი I, 116₃₁.

...ქართველად სახელსდებენ თავთა თჳსთა და არა უწყყიან, თუ რაჲ ზ'რახევენ... ათონ. 313₁.

უწყყით:

...უწყყით რ' ორისა დღისა შემდგომად ზ'ატყი ყოფად არს... ჰადიშ. 56_ხ მთ 26₃.

...არა უწყყით რასა ითხოვთ... ჰადიშ. 43_ა მთ 20₃; ჰადიშ. 87_ხ მკ 10₃

...უწყყით რ' მთავარნი იგი... ჰადიშ. 43_ხ მთ 20₃.

..რ' არა უწყყით ოდეს იყოს ეამი იგი... ჰადიშ. 94_ა მკ 13₃₃.

...აწ მღუძარე იყუვენით რ' არა უწყყით დღე იგი არცა ეამი... ჰადიშ. 54_ა მთ 25₁₃.

ნამყო უხრული:

უწყყოლა:

...და არა უწყყოლა თუ ვინაჲ იყო.. ჰადიშ. 159_ა ინ 2₉.

...და არვინ უწყყოლა მიზეზი... კიმენი I, 167₃₄.

...უწყყოლა ვ'დ საესებაჲ მუცლისაჲ და ამპარტავენებაჲ ვერ შემძლებელ არიან მღუძარებად... კიმენი I, 15₂₈.

...ესე თუმცა იყო წ'ნწყული უწყყოლამცა რაბამი დედაკაცი შეეხების.. ჰადიშ. 118_ა ლკ 7₃₉.

უწყყოლის:

მოვიდეს ო'ნი იგი მის მონისაჲ დღესა რ'ლსა არა მოელოდის და ეამს რ'ლსა არა უწყყოლის... ჰადიშ. 53_ხ მთ 24₃₀.

უწყყოლეს მათ:

...უწყყოლეს მშობელთა მისთა ჰგონებდეს... ჰადიშ. 107_ხ ლკ 2₁₃.

უწყყოლან მათ:

...ამით უწყყოლი იან უ'ლთა რ' ჩემნი მოწაფენი ხართ... ჰადიშ. 184₁ ინ 13₃₅.

..რ'ა უწყყოლი იან ყოველთა რ' ქ'ს მოწამე არს... აბო 75₃₁.

უწყყოლით:

..რ' უწყყოლით რ' ქეშმარიტსა გითხრობ თქუენ... წარტყ. 0₃.

...უკუეთუ ვინმე უწყყოლით სად არს იგი გჯთხართ ჩ'ნ... ბოლნ. 78₃.

წ'გ'უწყყოლით:

...ქრქუა მას თომა ო'რო არა უწყყით ვ'ე იგი მიხვალ დავრ'მე გზაჲ ი; უწყყოლით... ჰადიშ. 185_ა ინ 14₃.

კავშირებითი I:

უწყოდენ:

პრქუა ნეტარმან მან არტემი: ამით უწყოდენ ძლიერებაჲ თჳსი...
კიმენი I, 158₁.

უწყოდე:

და ესეცა უწყოდევე: ზ კაცო რასა იგი იქმ მოყუსისა მიმართ ძისა...
ბოლნ. 83₁ კვ.

...ქეშმარიტად უწყოდე შეილო ჩემო... კიმენი I, 21₂.

...და მომეგებვოდე მე დაყენებად ჩემდა: ანუ არა უწყოდეა რ' მეფე ვი-
ყავ... კიმენი I, 44₂.

ვ'უწყოდე:

• ...ოდეს ესე ვ'რი კაცი იყო სახლსა შინა რაჲსა არა მითხრობდი? ჰქა მას
მეფემიანი: ცხოველ არს ლ'ი არა უწყოდე მე!... კიმენი I, 163₂.

...და არა უწყოდე მე ვიყავ რაჲ საპყრობილესა შინა... ბრძოთ. 29, კვ.

უწყოდეთ:

ესე უწყოდეთ რ' არა დაეპრიდოთ მცოვანებასა თქუენსა ად ძკრ-
ძკრად აღეასრულო სიბერე თქუენი... კიმენი I, 142₂.

ვ'უწყოდეთ:

...დამეცა ჩ'ნ ზ'ა შიში ღიღი არა უწყოდეთ. რაჲმცა იგი ვყავთ... კიმე-
ნი I, 36₂.

ნამყო უსრული ხშირად კავშირებითის მნიშვნელობითაა ნახმარი:

...უკეთუ ვინმე უწყოდით (=უწყოდეთ, იცოდეთ) თუ სადა არს იგი
გჯთხარტ ჩ'ნ... (იხ. ზემოთ).

...რ'ა უწყოდითან (უწყოდენ, იცოდეთ) ყოველთა... (იხ. ზემოთ).

...ერ'მე გზად იგი უწყოდით (=როგორღა ვიცოდეთ გზა, როგორღა
გვეცოდინებოდა გზა...) (იხ. ზემოთ).

უფრო საინტერესოა აწმყოხ (=ხოლმეობითის) ხმარება კავშირებითის მნი-
შვნელობით:

...გირნა. ესემცა უწყით რ' მოახლოებულ არს სასუფეველი... ჰა-
დიშ. 125b₁ ლკ 10₁₁.

...ხ' ესემცა უწყით: უკუეთუმცა იცოდა სახლისა ო'ნ: რ'ლსა ეამსა
მპარავი მოვიდეს ილუქებდამცა და არა უტევა დათხრად გუერდი სახლისა...
ჰადიშ. 135 b₂ ლკ 12₉.

აქ კავშირებითის მნიშვნელობა - მცა ნაწილაკის ხმარებითაა შეპირობე-
ბული, მაგრამ ხოლმეობითის უამნაწილაკოდაც შეეძლო გადმოეცა კავშირებითი,
როგორც ეს სხვა მაგალითებიდან ვიცით (იხ. § 8, გვ. 52) და უწყის ხომ
ხოლმეობითია! მერე და: -მცა ნაწილაკი რომ კავშირებითს გადმოგვეცემს, ეს
ფაქტია¹, რომელსაც ახსნა ქირიდემა: -მცა ლექსიკური საშუალებაა და არა
ზმნის მორფოლოგიური ელემენტი: იგი ზმნას შეიძლება არც დაერთოს (იხ.

¹ ამ ფაქტზე მიუთითა აკ. შანიძემ: „მცა ნაწილაკი ძველს ქართულში“, „პრობლემა“, 1918, № 1, გვ. 79-80.

ესეშცა უწყით...). მაგრამ ეს საკითხი ზმნის პირველადი ნაკეთების ფუნქციონირებას გულისხმობს და მასზე შეჩერება აქ უადგილო იქნებოდა.

უწყის-ზმნა ერგატიულ კონსტრუქციას მოითხოვს; ობიექტი მასთან სხელობითში დაისმის; თუ ეს ობიექტი მრავლობითშია, მისი აღმნიშვნელი ს; ფიქსი ზმნაში დაჩნდება: მან უწყის იგი—მან უწყის იგინი:

..ხ^ლ უწყისის გულნი თქ^ნნი... ჰალიშ. 139 ხ₁ ლკ 16₁₈.

შდრ. ჯრუკ.-პარხ.: ღმერთმან იცნის გულნი თქუენნი... ლკ 16₁₅.

ამ ნონაცვალეობის შესახებ (უწყის|იცის) იხ. ქვემოთ.

ილსანიშნავია, რომ უწყისის-რიგის მაგალითები იშვიათია. ისიც იტყვს უზრადლებას, რომ ნამყო უსრულსა და კავშირებითს პირველში უწყისი ზნა არც თუ ხშირია (შედარებით იცის-ზმნის ფორმებთან). ნამყო უსრულ და კავშირებით პირველში რომ ობიექტის მრავლობითობა აისახებოდეს, ასეთი მაგალითები ჩვენს განკარგულებაში არაა: თეორიულად მოსალოდნელი უწყისი ნოდა (შდრ. იცნოდა), უწყისოდეს (შდრ. იცნოდეს) არა გვაქვს. საამისო შეთხვევაში იცის-ზმნის ფორმებს ვხვდებით. უწყისი-ზმნა არქაულია ძველი სალიტერატურო ქართულისათვის (იხ. ქვემოთ) და ყველა შესაძლო ფორმა ამიტომ არ ეწარმოება (და არა იმიტომ, რომ მრავლ. ობიექტის აღნიშვნის ნორმებში ზმნაში სხვაა).

ძველს ქართულში უწყისის ზმნის ობიექტი მესამე პირშილა დაესმის: უწყისი იგი; მეორე და პირველი პირის ობიექტი (*გიწყის, *მიწყის) არსად ჩანს (შდრ. მიცი, გიცი—იხ. ქვემოთ).

§ 12. იცის, როგორც ხოლმეოღითი (= აწყვო) ძველ ქართულში.

იცის მან იგა:

იცის-ზმნა, პირველ ყოვლისა, იმავე ფორმებითაა ცნობილი ძველს ქართულში, რომლებიც ახალ ქართულშიც იხმარება:

იცის, იცი, ვიცი—იცინ, იცით, ვიცით

იცოდა, იცოდი, ვიცოდი—იცოდეს, იცოდით, ვიცოდით

იცოდეს, იცოდე, ვიცოდე—იცოდენ, იცოდეთ, ვიცოდეთ

...ვინ იცის ამისა შეიკლიმონ... ჰალიშ. 146ხ₂ ლკ 20₁₃.

...კაცნი ზა ვლენ და არა იციან... ჰალიშ. 129 ა₂ ლკ 11₁₄.

...არავე იცით იგავი ესე... ჰალიშ. 71ა₁ მკ 4₁₃.

...სტებით და არა იცით წიგნი... ჰალიშ. 48ა₂ მთ 22₃₉.

...არა ვიცი კაცი იგი... ჰალიშ. 60 ხ₁ მთ 26₇₂.

...და არა იცოდის თქუმული იგი... ჰალიშ. 144ა₁ ლკ 18₃₄.

...რ^ნ არა იცოდის... ჰალიშ. 138ა₁ ლკ 12₁₈.

ამგვარ მაგალითებზე შეჩერება საჭირო არაა,

მრავლობითში დასმული ობიექტი იცის-ზმნაში წარმოდგენილია ჩვეულებრივი წესისამებრ:

იცო იგო—იცნი იგინი:

...მცნებანი იცნი ნუ იმრუშებ ნუ კაც ჰქლავ... ჰადიშ. 143₂ ლკ 18₉₉.

...მცნებანი იცნი ნუ კაც ჰქლავ ნუ იპარავ ნუ ცილსა ჰსწამებ... ჯრ.-

პარხ. მკ 10₁₈.

იცოდა იგი—იცნოდა იგინი:

...ბ' იჯ იცნოდა გულის ზრახვანი მათნი... ჰადიშ. 124₂ ლკ 9₁₇.

...ბ' თავადმან იცნოდა ზრახვანი მათნი... ჰადიშ. 128₂ ლკ 11₁₇₇

ჰადიშ. 114₂—ბ₁ ლკ 6₅.

უწყს-ზმნასაც შეეძლო ილენიშნი მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობა (უწყნის მან იგინი); ამ მხრივ არსებითი სხვაობა უწყის და იცის-ზმნებს შორის არაა; მაგრამ უწყის არ იძლევა ობიექტის მეორე და პირველი პირის ფორმებს, იცის-ზმნისაგან ასეთი ფორმებიც იწარმოება:

მიცით თქუენ მე: ...ჰრქვა მათ არცა მე მიცით არცა მამად ჩემი...

ჰადიშ. 172₂ ინ 8₁₉.

გიცით შენ ჩუენ: ...გიცით შ'ნ ვინ ხარ წმიდად ეგე ღ'ი... ჰადიშ.

111₂ ლკ 4₂₄.

გიცნი თქუენ მე: ...გრქუას თქ'ნ არა გიცნი თქ'ნ ეინანი ხართ...

ჰადიშ. 134₂ ლკ 13₃₃.

...მართლიად გეტყუ თქუენ არა გიცნი თქუენ... ჰადიშ. 54₂ მთ 25₁₃.

...არა თქ'ნ ყლ'თათუ ვიტყუ რ' მე გიცნი რ'ლნი ეგე გამოგირჩიენ...

ჰადიშ. 183₂ ინ 13₁₆.

გიცნოდე თქუენ მე: ...არა გიცნოდენ(!) თქ'ნ განმეშორენით ჩემგან ყ'ლნი

მოქმედნი უსჯულოებისანი... ჰადიშ. 15₂ მთ 7₃₂.

შღრ. ტბეთ...ობიზ:

...არა გიცნი(!) თქუენ განმეშორენით ჩემ გან... მთ 7₃₂.

ვიცოდე:

...და მე არა ვიცოდე იგი ა'ღრ'ნ მომავლინა მენათლისცემად... ჰადიშ.

158₂ ინ 1₃₃.

შღრ. შიცოდეთ:

...და თუმცა მე მიცოდეთ იცოდეთცა მამადცა ჩემი... ჰადიშ. 185₂

ინ 14₄.

...უკეთუმცა მე მიცოდეთ ვინ უწყის მამადცამცა ჩემი იცოდეთ...

ჰადიშ. 172₂ ინ 8₁₉.

§ 13. უწყის და იცის ზმნათა ინტოკრადული ურთიერთობისათვის ამოდ ძართულში.

უწყის და იცის სინონიმებია:

...ჰრქვა მას არცა ვიცო და არცა უწყი რ'ასა ეგე შენ იტყუ... ჰადიშ.

98₂ მკ 14₉₉.

ობიზა-ტბეთ.: და თქუა არა ვიცო და არცა ე'უწყი რ'ასა ეგე შენ იტყუ...

მკ 14₉₉.

მათი შესატყვისებია:

ძე. სომხურში: ոչ նահայեցև ե ոչ գիտեմ...

ბერძნულში: οὐκ οἶδα ὅτι εἶμι...

ლათინურში: non novi, neque scio...

ძვ. სლავურში: не знаю, ниже знаю...

ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში ეს სიტყვები სხვადასხვა დიალექტურ წრის შემონატანი უნდა იყოს, მასთან სხვადასხვა დროს: უწყის უფრო ძველია. იცის — შედარებით ახალი: ჰადიშის (შატბერდის) ოთხთავის, ოპიზა-ტბეთის ოთხთავის გამოცემული ნაწილისა და ნაბეკლი ოთხთავის ტექსტთა შედარება ცხადყოფს, რომ რიგს შემთხვევაში ჰადიშის ოთხთავში უწყის იხმარება, ოპიზა-ტბეთისაში და ნაბეკლში კი იცის ზის იმავე ადგილას, ანდა ორივეში უწყის იკითხება, ნაბეკლი ტექსტი კი უპირატესობას აძლევს იცის-ზმნისა.

ჰადიშის ოთხთავში უწყის გვაქვს } მკ 13_{23, 23}; მკ 10₃₈; მთ 20₂₂; ლკ 16₁₅;
ჯრუტ-პარხლისაში (ნაბეკლშიც) იცის } მკ 12₁₄; 12₁₈.

საწინააღმდეგო შემთხვევა თითქმის არ არის (სულ ერთი მაგალითი შეგვხვდა, მაგრამ ესეც იმის მაჩვენებელია, რომ მერმინდელმა შემთხვევით ძველი დაიცვა, ადრე გადაწერილში უწყის შეცვლილ იქნა იცის-ზმნით).

ჩვენ რომ ჰადიშის ოთხთავი იმ სახით შემოგვრჩენოდა, რაც მას გადაწერამდის ჰქონდა, ეკვი არაა ქართული ენის უძველესი ისტორიის ძვირფასი დოკუმენტი გვექნებოდა ხელთ: გადაწერისას, ჩანს, არა ერთი სრულიად ახალი მოვლენა შეეძინა ხელნაწერს ცოცხალი მეტყველებიდან...

უწყის-ზმნა უფრო ძველია (იცის-ზმნასთან შედარებით), მასთან არა მხოლოდ სალიტერატურო ენის ისტორიის თვალსაზრისით: შესაძლოა ვამტკიცოთ უწყის-ზმნის სიძველე ზეპირი მეტყველების თვალსაზრისითაც; ამის უფლებას გვაძლევს ზმნის ფუძის აგებულება, მაგრამ ამაზე აქ ვერ შევჩერდებით; ვიტყვით მხოლოდ: ეს ზმნები (უწყის, იცის მან იგი) ისეთი სიძველისაა და უღვივლილების ისტორიის თვალსაზრისით იმდენად მნიშვნელოვანია მათი ჩვენება, რომ მონოგრაფიული შესწავლის ღირსია — მათი ფორმები, მათი ფუნქცია, მათი გამოყენება (სინონიმებალ)¹.

§ 14. ჰრქჷან, როგორც ხოლმეოპითი (= აფხუო) ძველს ძართულში.

ჰრქჷან სამპირიანი ზმნა ძველ ქართულში: ჰრქჷან 'მათ' იგი მას:

მე ვარქჷ || ვჰრქჷ მას იგი ჩუენ ვარქჷთ || ვჰრქჷთ მას იგი...

შენ არქჷ || ჰრქჷ " " თქუენ არქჷთ || ჰრქჷთ " "

მან ჰრქჷს " " მათ ჰრქჷან " "

რ მეცა კაცი ვარ გელმწიფებასა ქუეშე განწესებული და მქონან ჩემს ქუეშე ერისა კაცი. და ვჰრქჷ (= ვჰრქჷ) მას წარვედ და წარვიდის და სხუასა ვჰრქჷ (= ვჰრქჷ) მოვედ და მოვიდის და მონასა ჩემსა 'ვჰრქჷ' ყავ ესე და ყვის... ჰადიშ. 116₆, ლკ 7₆; იხ. აგრეთვე მთ 8₆ (შესაბამისი ადგილი).

¹ ჩვენ აქ მხოლოდ იმდენად ვებებით ამ ზმნათა უღვივლილების ფაქტებს, რამდენადაც ამას ჩვენი თემა მოითხოვს.

რად თქვან ჩემთვის... = რას იტყვან ჩემთვის („რას ამბობენ“, „რა სახელს მდებენ“)...

მ რ კ ჯ ა ნ ზ მ ნ ა ი შ ვ ი ა თ ი ა, პ რ კ ჯ ა ნ — ძ ა ლ ზ ე ხ შ ი რ ი. უ ქ ვ ე ძ ე ე ლ ს ქ ა რ თ უ ლ შ ი ა მ ზ ნ ა ს თ ა ნ გ ა უ ფ ე რ უ ლ დ ა დ ა ი კ ა რ გ ა R S მ ა თ :

მ ა თ პ რ კ ჯ ა ნ მ ა ს ს ა ხ ე ლ ი (||მ ტ კ უ ა რ ი)— პ რ კ ჯ ა ნ მ ა ს ს ა ხ ე ლ ი (||მ ტ კ უ ა რ ი)... ზ მ ნ ა ი ს ე ე ს ა მ პ ი რ ი ა ნ ი დ ა რ ჩ ა : მ ი ს ი ვ ნ ე ბ ი თ ი ე რ კ ჯ ა || ე რ კ ლ შ ი მ ს ო რ პ ი რ ი ა ნ ი ა :

დ ა ი ყ ო ი მ ლ შ მ ს ც ხ ო ვ ა რ თ ს ა ბ ა ნ ე ლ ს ა მ ა ს რ ლ ს ა ე რ კ ლ შ ი მ ს პ ე ბ რ ა ე ლ ე ბ რ ბ ე თ ი ს . . . ჰ ა დ ი შ . 164 ხ₁ ი ნ 5₂.

ვ ა მ ი ე ა ხ ლ ნ ე ს ა დ გ ი ლ ს ა მ ა ს რ ლ . . . ე რ კ ლ შ ი მ ს თ ხ ე მ დ ა მ უ ნ ჯ უ ა რ ს ა ც უ ე ს ი გ ი . . . ჰ ა დ ი შ . 153 ხ₁ ლ კ 23₂₂.

რ ა ც შ ე ე ხ ე ბ ა ფ უ ნ ქ ე ი ა ს, ი გ ი თ ქ ვ ხ - ზ მ ნ ი ს ა ს მ ო გ ე ა გ ო ნ ე ბ ს, ო ლ ო ნ დ ი მ გ ა ნ - ს ხ ვ ა ე ბ ი თ, რ ო მ მ ა ს ა რ ა თ უ ქ ო ნ დ ა „ზ ო ვ ა დ ი ა წ მ უ ს“ მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა, ა რ ა მ ე დ ე ს მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა შ ე ი ნ ა რ ჩ უ ნ ა კ ი დ ე (მ ა შ ი ნ, რ ო დ ე ს ა ც თ ქ ვ ხ - ზ მ ნ ა ზ ე მ ა ს ვ ე რ ვ ი ტ ყ ვ ი თ — ი ხ. ზ ე მ ო თ).

§ 15. პ რ კ ჯ ხ, ი ც ი ხ, უ წ ყ ხ - ზ მ ნ ე ბ ი დ ა ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი ხ ი ს ბ ო რ ი ა. პ რ კ ჯ ხ ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი ა, მ ა ს შ ე ე ს ა ბ ა მ ე ბ ა პ რ კ ლ ა — ნ ა მ ყ ო ძ ი რ ი თ ა დ ი, პ რ კ ლ ა ხ — კ ა ე შ ი რ ე ბ ი თ ი მ ე ო რ ე. წ ა რ მ ო ე ბ ი ს მ ი ხ ე დ ე ლ თ ს ა მ ი ე ე ნ ა კ ე თ ი ნ ა მ ყ ო ძ ი რ ი თ ა დ ი ს წ ყ ე ბ ა ს გ ა ნ ე კ უ თ ე ნ ე ბ ა. რ ა ც შ ე ე ხ ე ბ ა მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა ს, ძ ე ე ლ ი მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა შ ე ი ნ ა რ ჩ უ ნ ა მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი ს მ ე ს ა მ ე პ ი რ ი ა : პ რ კ ჯ ა ნ — პ ქ ე ი ა (ნ) ა წ მ ყ ო დ დ ა რ ჩ ა. ა ლ ს ა ნ ი შ ნ ა ე ი ა, რ ო მ ე ს მ ე ს ა მ ე პ ი რ ი მ ო წ ყ ე დ ა ს ხ ე ა პ ი რ ე ბ ს : ვ პ რ კ ჯ || ვ ა რ კ ჯ ვ ა წ მ ყ ო ს მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ი თ ქ ა რ თ უ ლ ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო ე ნ ა ს ა რ დ ა უ ც ა ვ ს (ა წ მ ყ ო შ ი ი მ ა ე ე ძ ი რ ი ს ა ვ ა რ კ მ ე ე ვ გ ე ე ქ ე ნ ე ბ ა).

ი ც ი ხ - ზ მ ნ ა ს თ ა ე ი ს ი ნ ა მ ყ ო ძ ი რ ი თ ა დ ი ა რ ა ა ქ ე ს. ნ ა მ ყ ო ძ ი რ ი თ ა დ ი უ ნ დ ა ყ ო ფ ი ლ ი ყ ო ვ - ც ა ნ, ს - ც ა ნ, ც - ნ ა, მ ა გ რ ა ი ც ი ხ დ ა ც ნ ა ზ მ ნ ა თ ა კ ა ე შ ი რ ი ს ა გ რ ძ - ნ ო ბ ი ა რ ა ა ; მ ი ზ ე ზ ი, ა ლ ბ ა თ, ი ს ი ც ა ა, რ ო მ ი ც ი ხ გ ა ნ ე კ უ თ ე ნ ა ა წ მ ყ ო ს, ც ნ ა — მ ო ე ქ ე ა ნ ა კ ე თ ა მ ე ო რ ე წ ყ ე ბ ა შ ი დ ა ს ა ე უ თ ა რ ი ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი ც გ ა ი ჩ ი ნ ა : ც ნ - ი - ს.

ი ც ი ხ - ზ მ ნ ი ს ა გ ა ნ ი წ ა რ მ ო ე ბ ა ნ ა მ ყ ო უ ს რ უ ლ ი (ი ც ო დ ა) დ ა კ ა ე შ ი რ ე ბ ი თ. პ ი რ ე ე ლ ი (ი ც ო დ ე ს), ა ს ე ე — უ წ ყ ხ - ზ მ ნ ი ს ა გ ა ნ ა ც : უ წ ყ ო დ ა, უ წ ყ ო დ ე ს. ა რ ა ჩ ა ნ ს, ო ლ ო ნ დ, ნ ა მ ყ ო ძ ი რ ი თ ა დ ი ; ა რ ც ა ა ქ ე ს დ ა ა რ ც უ ნ დ ა ქ ო ნ ო დ ა. ა მ მ ხ რ ი ე უ წ ყ ხ ს ზ მ ნ ი ს ჩ ე ე ნ ე ბ ა ძ ა ლ ი ა ნ ს ა ყ უ რ ა დ ლ ე ბ ო უ ნ დ ა ი ყ ო ს. გ ა რ დ ა მ ა ე ა ლ ი ზ მ ნ ი ს პ ი რ ე ე ლ ი ნ ა კ ე თ ი მ ა რ ტ ო დ ე ნ ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი შ ე ი ძ ლ ე ბ ო დ ა ყ ო ფ ი ლ ი ყ ო : ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი ე ვ ე - ლ ა ზ ე ძ ე ე ლ ი ზ მ ნ უ რ ი წ ა რ მ ო ნ ა ქ მ ნ ი უ ნ დ ა ი ყ ო ს. ყ ო ე ე ლ შ ე მ თ ხ ე ე ვ ა შ ი, გ ა რ დ ა - მ ა ე ა ლ ზ მ ნ ე ბ ო ა ნ (გ ა რ დ ა უ ე ა ლ ზ მ ნ ე ბ ო ა ნ — ი ხ. § 23 — ა ს ე თ ი ე ე ა დ გ ი ლ ი უ ქ ი რ ა ე ს ა წ მ ყ ო ს, ე ს ა წ მ ყ ო ი გ ი ე ე ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი ა — ი ხ. § 6).

რ ი ე ზ მ ნ ა ს თ ა ნ ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ს ა ლ მ ო ა ჩ ნ დ ა ა წ მ ყ ო ს ფ უ ნ ქ ე ი ა. რ ი ე მ ა ზ მ ნ ა მ ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი ს ა გ ა ნ ა წ ა რ მ ო ა ნ ა მ ყ ო უ ს რ უ ლ ი (ა რ კ ა ე უ ლ ი ნ ა მ ყ ო უ ს რ უ ლ ი) დ ა ნ ა მ ყ ო უ ს რ უ ლ შ ი მ ო გ ე ვ ც ა ე რ გ ა ტ ი უ ლ ი კ ო ნ ს ტ რ უ ქ ე ი ა.

ი ც ი ხ, უ წ ყ ხ ს ზ მ ნ ე ბ ო ა ნ კ ი ს ა მ ი ე ე ე ს თ ე ი ს ე ბ ა მ ო გ ე ე პ ო ე ე ბ ა : ო რ ი ე ე ზ მ ნ ა მ შ ე ი ნ ა რ ჩ უ ნ ა ა წ მ ყ ო ს მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა, შ ე ი ნ ა რ ჩ უ ნ ა ა რ კ ა ე უ ლ ი ნ ა მ ყ ო უ ს - რ ო ლ ი ს (დ ა კ ა ე შ ი რ ე ბ ი თ ი პ ი რ ე ე ლ ი ს) წ ა რ მ ო ე ბ ა, შ ე ი ნ ა რ ჩ უ ნ ა ე რ გ ა ტ ი უ ლ ი

კონსტრუქცია. ერთი სიტყვით, ამ ზნნებთან შემოგვჩა ძველი მნიშვნელობა, ძველი წარმოებაც (არქაული ნაშროს უსრული) და ძველი სინტაქსური კონსტრუქციაც (ნაკეთთა პირველ წყებაში) ¹.

ეს ზნნები არქაული ვითარების ნამდვილ ნაკრძალად გვევლინება.

საინტერესოა ერთი რამ: არქაული ვითარება იცის, უწყის-ზნნებთან დასტურდება, ვთქვათ, არა უძველეს ძეგლებში, არამედ დღესაც, მეოცე საუკუნის ქართულში, მასთან სალიტერატურო ქართულშიცა და ცოცხალს კილოებშიც: ბავშვმა იცის წერა-კითხვა (არაფინ იტყვის: ბავშვი იცის წერა-კითხვა..., თუმცა სხვა გარდაამავალი ზნნები აწმყოში სწორედ სახელობითის მოითხოვენ: ბავშვი წერს და არა: ბავშვმა წერს).

§ 16. ხოლმეობითი და აწმყო მკის-ბიპის ზმნებში. მხედველობაში გვაქვს ზნნების ერთი ჯგუფი, რომელთაც აწმყოში — სუთიქი მოულის (ფუძის საწარმოებლად):

მკ-ი-ს, კრწნ-ი-ს, ყიდ-ი-ს, ვსნ-ი-ს, რყუნ-ი-ს, ცვლ-ი-ს, ზრდ-ი-ს, სჯ-ი-ს... (მოგვეყავს უპრეფიქსოდ).

ამათგან ნაწილს აწმყო და ხოლმეობითი გარჩეული აქვს, ნაწილს აწმყო და ხოლმეობითი საზიარო აქვს.

აწმყო და ხოლმეობითი გარჩეულია:

ხოლმეობითი: ზარდ-ი-ს, საჯ-ი-ს, ცვალ-ი-ს, განჰვად-ი-ს—მან იგი აწმყო: ჰზრდ-ი-ს, ჰსჯ-ი-ს, სცვლ-ი-ს, განჰვად-ი-ს—იგი მას.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, განსხვავებას ქმნის ფუძის კუმშვა: ხოლმეობითის შეუკუმშავი ფუძე აქვს (ისევე, როგორც ნაშროს ძირითადს: შდრ. ნ. ძირით.: მან იგი ზარდა, საჯი, ცვალა, განჰვადა...—მან იგი ზარდის, საჯის, ცვალის, განჰვადის...), აწმყოში ფუძე შეკუმშულია, ფუძისეული ა გამქრალია (იგი მას ჰზრდის, ჰსჯის, ჰსცვლის, განჰვადის). მიზეზია -ი- სუფიქსი; იგი ხოლმეობითშიც არის და აწმყოშიც, მაგრამ ხოლმეობითში ფუძისეული ხმოვნის რედუქციას ირ იწვევს, აწმყოში ფუძისეულ ხმოვანს კარგავს.

აწმყო და ხოლმეობითი გარჩეული არაა:

ხოლმეობითი: მო-მკ-ი-ს, გან-ვსნ-ი-ს, გან-ყიდ-ი-ს, გან-რყუნ-ი-ს, გან-კრწნ-ი-ს—მან იგი.

აწმყო: ჰ-მკ-ი-ს, ჰ-ვსნ-ი-ს, ჰ-ყიდ-ი-ს, ჰ-რყუნ-ი-ს, ჰ-კრწნ-ი-ს—იგი მას.

არ უნდა ვითქვით, თითქოს პრეფერბის მქონებლობა-უქონლობა განმასხვავებელ საშუალებად გამოდგებოდეს—(ხოლმეობითში გვქონდეს, აწმყოში—არა): ძველს ქართულში პრეფერბიანი აწმყო ჩვეულებრივია. ამრიგად, სხე-

¹ შდრ. ავ. შ ა ნ ი ძ ე: იცის, უწყის, პრკან „თუმცა მრავალბხით ნაშროში იხმარება, მაგრამ მნიშვნელობა აწმყოსი მიიღო...“ (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.)... „რომ იცის და უწყის ნაშრო მრავალბხითია, ამას გვიჩვენებს მათი სინტაქსური ძალა: კაცმან იცის, ღმერთმან უწყის და სხვ.“—იბ. „სუბ. პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტ. პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზნნებში“ (1920), გვ. 6, შენიშვნა 2.

² განჰვადის მან იგი მას—უნებ.: გ ა ნ ე ქ ა დ ა ი გ ი მ ა ს.

ნებულ ზნებში აწმყო და ხოლმეობითი საზიარო ნაკეთითაა წარმოდგენილი, განსხვავებას სინტაქსური კონსტრუქცია ქმნის; ობიექტის ნიშნის ხმარება-უხმარება-სინტაქსური კონსტრუქციის სხვაობას ასახავს: ვსნის მან იგი—ჰვსნის იგი მან...

როგორ უნდა აიხსნას ეს მოვლენა: აწმყო და ხოლმეობითი განსხვავებული იყო და მერე დაემთხვა ერთერთს თუ პირუკუ?

იმის მიხედვით, რაც გაირკვა ხოლმეობითის შესახებ, დასკვნა ერთიდაი შეიძლება იყოს: სინტაქსური კონსტრუქციის სხვაობა აქ მეორეულია; განსხვავებას ადგილი დაურჩა მას შემდეგ, რაც სხვა ტიპის ზნებში გაირჩა აწმყო და ხოლმეობითი (პოვის, აკეთის—პოვებს, აკეთებს), მოხდა დიფერენციაცია გარდამავალი ზნების პირველი და მეორე წყების ფუძეებში (ნაკეთებში) და ამ რიგის ზნებში ახალი, ნომინატიური კონსტრუქცია დაუპირისპირდა ერგატიულ კონსტრუქციას.

მაშასადამე, მკიხ, ვსნის, ყიღის ისტორიულად ხოლმეობითია, ჩვეულებრივი ხოლმეობითი (მკის, ვსნის. განყიდის—მან იგი). ძველ ქართულშივე ეს ნაკეთი საზიარო ხდება აწმყოსა და ხოლმეობითისათვის (მკის მან იგი—ჰმკის იგი მან). ახალ ქართულ სალიტერატურო მეტყველებაში ხოლმეობითი არა გვაქვს, და ხოლმეობითისეული მკის, ვსნის... მხოლოდ აწმყოდ წარმოგვიდგება: მას მოზიარე აღარ ყავს.

ამრიგად: მკის, ვსნის, ყიღის... ზნებში ძვ. ქართულში ისტორიულად ხოლმეობითია, მათი ფუძის საწარმოებელი -ი- ხოლმეობითის -ი- სუფიქსია.

უფრო რთული ვითარება გვაქვს -ი- სუფიქსიან ზნათა მეორე წყებაში: ზარდ-ის—ჰზარდ-ის ტიპის ზნებში, სუფიქსისეული -ის-ს იდენტიფიკაცია აწმყოსა და ხოლმეობითში გაძნელებულია იმით, რომ ეს -ი- ერთს შემთხვევაში იწვევს ფუძის შეკუმშვას (აწმყო: ჰზარდის), მეორეში—არა (ხოლმეობითი: ზარდის)...

ასეთი მდგომარეობა ძველად არ უნდა გვექნოდა: ზარდის-ტიპის ზნებში ხოლმეობითი და აწმყო გარჩეული არ უნდა ყოფილიყო ისევე, როგორც არ იყო გარჩეული მკის, ვსნის-ტიპის ზნებში: აწმყო-ხოლმეობითის დიფერენციაცია აქ მეორეულია. შეკუმშულ და შეუკუმშავ ფუძეთა გარჩევა სადიფერენციაციოდ შემდგომში გამხდარა. თავდაპირველად ორი პარალელური ვარიანტი უნდა გვექნოდა: შეუკუმშველი—ერთი რიგის კილოებში და შეკუმშული—სხვა დიალექტებში: როცა აწმყო, როგორც გარკვეული ნაკეთი, ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული, ეს პარალელური ვარიანტები ხოლმეობითში გვექნოდა (და ხოლმეობითი ეწეოდა აწმყოს მაგივრობას): ზარდის მან იგი || ზარდის მან იგი—ორივე ხოლმეობითი იყო სხვადასხვა დიალექტისთვის. ძველი ქართულიდან ცნობილი ვითარება პარალელური ვარიანტების შეზამების შედეგია (აწმ.: ჰზარდის—ხოლმეობ.: ზარდის).

საგულისხმოა, რომ აწმყოს განეკუთვნა შეკუმშული ვარიანტი; ხოლმეობითისთვის კი შეუკუმშავი ფუძე გამოიყენეს: ამაში უნდა ჩანდეს წიგნის მეტყველებასთან უფრო ძველი და მკიდრო კავშირი ფუძე-კუმშვადი კილოსი (კილოებისა)...

რა უფლება გვაქვს ვიფიქროთ, რომ შეუკუმშავი ფუძე (ზარდის, განჯადის, საჯის...) აწმყოს წყებაში შეიძლება არსებულიყო?

ძველ ქართულს შემოუნახავს რამდენიმე შემთხვევა, სადაც აწმყო შეუკუმშავ ფუძეს იყენებს, ე. ი. პირველი და მეორე წყების ნაკეთობა ფუძეებს ფუძისეული ხმოვნის ამოლება არ განახსნავებს:

გამოიცადებინ = გამოიცილებინ (ახ. ქართ. გამოიცილება).

...ოქროდ იგი რაედენცა გამოიცადებინ უწმიდეს იპოებინ... ბოლნ. 64₂ ქვ.

...და ორმოც დღე გამოიცადებოდა ეშმაკისაგან... ჰაიდშ. 109 ხ. ლკ 4₂.

...ვინაძთგან თუთ თავადმან იენე და გამოიციადე. ძალ გიც მათლაცა შეწეენად რომელნი იგი გამოიცადებოდიან ჰახეთაგან და საცთურთა მტერისათა... ხანძთ. ომ₂ ქვ.

...უდაბნოსა ზა ეშმაკისაგან განიცადებოდა... ბოლნ. 16₂.

გამოითარგმანების = გამოითარგმნების (ახ. ქართ. გამოითარგმნება):

...პანდოქიონი გამოითარგმანების შემწყნარებელი ყლთაჲ... ბოლნ. 64₂.

...რლსა აწეწოდების კვრიკპ რი გამოითარგმანების საუფლოდ... ბოლნ. 79₂.

...რადი რლ გამოითარგმანების მოძლუარ... ჰაიდ. 158₂ ინ 1₂₂.

...არს მვეცი რლსა სახელი ჰრქვან იქნამონ. რი თარგმანების ვიკტოლ...
სახისმეტყ. 37₂.

შდრ. ...ბერძნულითა ენითა გიორგი მუშაკად გამოითარგმნები ს...
ათონ. 286₂ ქვ.

იცვალების = იცვლების (ახ. ქართ. იცვლება):

...ბილწი მვეცი არს რ იცვალების... სახისმეტყ. 35₁ ქვ.

იზარდებოდა (აწმ. იზარდების) = იზრდებოდა:

...ხოლო ასაკისა ხილითა ჩნდა მრთელად და იზარდებოდა ვითარცა
სხუაჲ ყრმაჲ... ხანძთ. ნა₂.

...ტრაპეზისაგან რლ ნეშტი დაუშთებოდის, მით ვიზარდებოდი... კიმ. 163₂.

ჯელითა შურებოდა და მით იზარდებოდა და ყლგან ვილოდა... კიმ. 169₂.

...რომელნი იგი იზარდებოდეს... მწუანვილითა და ხილითა... ხანძთ. გ₂ ქვ.

...და მარხვათა შინა იზარდებოდა მსგავსად წინამორბედისა... ხანძთ. შ₂.

...და იზარდებოდეთ საზრდელითა ზეცით მოცემულითა... სასულ. რკე₂.

შდრ. ნ. ძირით.: ვითარ აღიზარდნეს ყრმანი იგი... წარტყ. მბ₁.

...მონასტერისა არა დაიშვირინის... გარე სოფელთა გაგზავნის... და მუნ
აღიზარდნიან... ათონ. 48₁₁ ქვ.

ახ. ქართულისათვის დამახასიათებელ შეკუმშულ ფუძეს გამოგვიყენებს შემდეგი მაგალითები:

...და იზრდებოდა ჯორციელისა თანი ჰასაკისა სულიერითაცა ჰასაკითა... ათონ. 287₁.

...სადა იგი ყოველი ხუასტავი ეკლესიისა უხუშით გამოიზრდების...
ათონ. 302₁₁ ქვ.

ილუაწილის (აწმყო ილუაწის!)—ნაცვლად ჩვეულებრივი წარმოებისა ილუაწის: ...და კუალად ლიტონთა დღეთა თავისთჳს ილუაწიდიან...; ხოლო დღე-სასწაულთა ერთგან... აღასრულიან წესი ლოცვისაჲ... ათონ. 53 ო.

შდრ. ...და ესრეთ ილუაწიდა სიკაბუკესა თჳსსა... კიმ. I, 16 ო.

...ად ილუაწიდა ლოცვითა... კიმ. I, 166 ო.

ილუაწილის ნამყ. უსრულია და ნაწარმოები ილუაწის-ისაგან: თუ ილუაწის აწმყოს როლს ასრულებს, იგი ხოლმეობითს დაემთხვევა (მან ილუაწა, ილუაწის), განსხვავება სინტაქსურ კონსტრუქციაშიდა იქმნება. ილუაწის, მაშასადამე, ჯსნის-ტიპისა გამოდის.

გამოიცადების, გამოითარგმანების, იცვალების, იზარდების ყველა ენებითა, და, თუმცა ფუძე შეუკუმშავია, მაინც პირველი და მეორე წყების ნაკვთები ერთმანეთს არ ემთხვევა; -ებ-სუფიქსი ქმნის განსხვავებას.

ხოლმე.: იგი გამოიცად-ის, გამოითარგმან-ის, იცვალ-ის, იზარდ-ის...

აწმყო: იგი გამოიცად-ებ-ის, გამოითარგმან-ებ-ის, იცვალ-ებ-ის, იზარდ-ებ-ის... მოქმედებითი გვარის შეუკუმშავი ფუძე აწმყოში ხოლმეობითისას გამოეორება:

ხოლმე.: მან იგი გამოიცად-ის, გამოითარგმან-ის, იცვალ-ის, იზარდ-ის...

აწმყო: იგი მას *გამოსცად-ის, *გამოსთარგმან-ის, *სცვალ-ის,

*იზარდ-ის...

მაგრამ მოქმედებითი გვარის აწმყო—უკუმშველი—არ შემოგერჩენია; რომ ასეთი აწმყო უნდა გვექონოდა, ექვი არაა: ენებითი მოქმედებისაგანაა ნაწარმოები, აუ გნებითში გვაქვს შეუკუმშავი ფუძე (იცვალების... გამოიცადების)... სწორედ იმიტომ, რომ ასეთ ფუძეს მოქმედებითი იყენებდა.

ბუნებრივია ეიკითხოთ: იმიტომ ხომ არ შემოგვენახა ამ ზმნებთან შეუკუმშავი ფუძე ენებითში, რომ აწმყოს ფუძეს ნამ. ძირითადის ფუძისაგან -ებ-სუფიქსი განასხვავებდა? და პირუკუ: შეკუმშულ ფუძეს (ზრდის) მოქმედებითი გვარის აწმყო იმიტომ იყენებს, რომ განასხვავოს იგი ნამყო ძირითადის ფუძისაგან (ზარდა)? ამრიგად კვლავ მივიღივართ აწმყოს ფუძის დიფერენციაციის საკითხთან... ეს ცალკე საკითხია.

ძველი ქართლის ზემოთ მოყვანილი მაგალითები საკმაო საბუთია იმისათვის, რომ შეუკუმშავი ფუძის რეალურობა გარდამავალი ზმნის აწმყოს წყებაში ვიგარძნოთ: ასეთი ფუძეების არსებობა ვიარული კი ირია, ფაქტია. მაშასადამე: აწმყოში ზზარდის (იგი მას) ისევე შეიძლებოდა გვექონოდა, როგორც ნამყო ძირითადში—ზარდა (მან იგი) და ხოლმეობითში—ზარდის (მან იგი).

§ 17. ხოლმეობითი, ჩოგოკს მოქმედების განგრობითი ახამბი (და პრდ ღკმ). ხოლმეობითის ფუნქციათა შესახებ ერთგვარი მასალა გვითვისისწინეთ.

ბუნებრივია ეიკითხოთ: რა დროა ეს ხოლმეობითი, რომელსაც ასეთი ნაირ-ნაირი ფუნქციები აღმოაჩნდა?

* ამ ზმნის ახ. ქართულში შეკუმშული ფუძე აქვს ნაკვთა ორსავე ჯგუფში: იგი თარგმნის—მან თარგმნა (მან თარგმნის)...

ფუძის აგებულების მიხედვით ხოლმეობითი ნამყო ძირითადის წყებას ეკუთვნის. ფუნქციით—აწმყოს მაგვირობასაც ეწევა და ნამყო უსრულისასაც, კავშირებითის ნაცვალიცაა (ბრძანებითის გადმოსაცემადაც გამოიყენება).

ეს შესაძლებელია იმიტომ, რომ ხოლმეობითი არაა დრო, არამედ ასპექტი. ხოლმეობითი იმას კი არ აღნიშნავს, როდის მიმდინარეობდა ესა თუ ის პროცესი—მის შესახებ ლაპარაკის დროს, ლაპარაკზე ადრე თუ შემდეგ—, არა, იგი მიუთითებს, როგორ მიმდინარეობს ეს პროცესი, რა ხანისაა იგი. პროცესის განგრძობილობა—აი რის ჩვენებაა ხოლმეობითის ამოსავალი ფუნქცია.

ზევით საკმაო მაგალითი იყო დასახელებული იმის საჩვენებლად, რომ ხოლმეობითი ბუნებრივად ეწყობა ნამყო უსრულისაც და აწმყოსაც, მეტადრე -ნ||-ედ სუფიქსებიან აწმყოს, ე. წ. აწმყო ხოლმეობითს, ზუსტად რომ ითქვას „ზოგად აწმყოს“...

ხოლმეობითი იმ დროინდელი წარმონაქმია, როდესაც ზმნის უღვლილება დროთა მიხედვით ცვლას არ გულისხმობდა, უღვლილება ასპექტების ანუ პროცესის სახეობათა აღნიშვნაში მდგომარეობდა.

↓ ამდენადვე ხოლმეობითი ქართული ზმნის უღვლილების ძველის ძველი მონაცემია¹.

• ასპექტის ანუ სახეობის კატეგორია დროის კატეგორიის წინ უსწრებს არა მხოლოდ ქართულ ენაში. დებულებას ძალა აქვს ინდო-ევროპულ ენათა მიმართაც². ამავე დასკვნის გაკეთება შესაძლებლად მიაჩნიათ სემიტურ ენათა შესახებაც. ხსენებული დებულების სისწორე დასტურდება იბერიულ-კავკასიურ ენათა ისტორიითაც; ამდენად ეს დებულება, შეიძლება ითქვას, ზოგადი ენათმეცნიერების ცნობილი დებულებაა.

ხოლმეობითი ძველი ქართულისა ასპექტის კატეგორიის მკვეთრად გამოხატული ნიმუშია. ხოლმეობითი მოქმედების განგრძობითს, დიურატიულ სახეს (ასპექტს) იძლევა. ამიტომია, რომ მას შეუძლია აწმყოს მაგვირობაც გასწიოს; ამიტომია, რომ მასთან ფუნქციურად ახლოსაა ნამყო უსრულიც: აწმყოც, ნამყო უსრულიც იმავე განგრძობითი ასპექტის ნაკეთებია, რომლის უძველესი წარმომადგენელიც (გარდამავალ ზნებში) ხოლმეობითია. ერთბაში (წყვეტილი) ასპექტი ორივესთვის უცხოა.

ამრიგად: ეთქვ, სთქვ, თქვს—ხოლმეობითი—განგრძობითი ხანისა (დიუ-რატიული ასპექტისაა).

ეთქუ, სთქუ, თქუა—ნამყო ძირითადი—ერთბაში, წერტილებრივ, წვეტილი ხანისა (მომენტობრივი ასპექტისაა).

¹ თუმც კავრიით, მაგრამ გარკვევით ეს აღნიშნული აქვს ა. შანიძეს: იხ. პრეფიქსები გვ. 6, შენიშვნა 2 (დაწვრილებით იხ. აქვე, გვ. 78).

² ა. კურტიუსიდან მოყოლებული ძველი ბერძნული ენის უღვლილებაში, მაგალითად, განასხვავებენ სამ სახეს (ასპექტს): განგრძობითს, ერთბაშია და სრულს (იხ. II. В. Никитин: „Греческая грамматика“, 1884 (ლითოგრა.), გვ. 177—188).

³ ა. შანიძემ ნამყო ძირითადისათვის (ნ. მარის „აორისტისათვის“) იმხარა „წყვეტილი“, „ნამყო წვეტილი“ (ქართ. გრამატ., 1929), მარტივად „წყვეტილი“ (ქართ. გრამატ. საფუძვლ.)

1920 წელს გამოსულ ნარკვევში—„სუბიექტ. პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა“—აქ. შანიძე შენიშვნაში ხოლმეობითის (ნამყო მრავალგზითის) შესახებ წერდა: „ნამყო მრავალგზითი, კაცმა რომ თქვას, განსაზღვრული დრო არ არის: იგი გამოჰხატავს ხოლმე მოქმედებას არა რომელსამე დროში განსაზღვრულს (ნამყოს, აწმყოს თუ მეობადში), არამედ ისეთს. რომელიც ყოველთვის ჩვეულებრივია და მარად და მარად დამახასიათებელია მოქმედი პირისათვის. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ მრავალგზითი ნამყოს ფორმები ქართული ზმნის უძველესი ფორმაციის დროსაა უნდა იყოს...“

შემდეგ აღნიშნულია, რომ ახალმა სალიტერატურო ქართულმა ეს მრავალგზითი ნამყო ხმარებიდან განდევნა, მაგრამ ზოგმა კილომ იგი შეინარჩუნა... თავდება ეს ვრცელი შენიშვნა ამგვარად: „ზოგიერთი ზმნა თუმცა მრავალგზით ნამყოში ივმარება, მაგრამ მნიშვნელობა აწმყოსი მიიღო: იცის, უწყოს, პრქვან და სხვ. (რომ იცის, უწყის ნამყო მრავალგზითაა და არა აწმყო, ამას გვიჩვენებს მათი სინტაქსური ძალა: კაცმან იცის, ღმერთმან უწყის და სხვ.)“¹.

ამ შენიშვნაში მარჯვედ არის დახასიათებული ხოლმეობითი: „იგი გამოხატავს მოქმედებას, რომელიც ყოველთვის ჩვეულებრივია და მარად და მარად დამახასიათებელია მოქმედი პირისათვის“—ო.

მაგრამ ამისდა მიუხედავად იცის, უწყის ზმნები ნამყოდ არის ნაეარადღევი ძველად და აწმყოს მნიშვნელობა შერე შექმნილადა წარმოდგენილი: („აწმყოს მნიშვნელობა მიიღო“); აიხსნება ეს, ალბათ, იმით, რომ წარმოების მიხედვით ეს ზმნები ნამყო ძირითადის ჯგუფში შედიან...

ძველი ქართულის მორფოლოგიის მოკლე მიმოხილვაში აქ. შანიძე განასხვავებს „აწმყოს ხოლმეობითსა“ და „წყვეტილის ხოლმეობითს“ და „ხოლმეობითს“ ასე ახასიათებს: „ხოლმეობითის ფორმები წარსულში მომხდარ ამბავს

1943; ნამყო უსრულის ადგილი დაიკირა „ნამყო უწყვეტელმა“, მერე—„უწყვეტელმა“. ამას გარკვეული საბუთი მოეპოება.

მაგრამ „წყვეტილი“ განა მხოლოდ ნამყო ძირითადია (თქვა)? კავშირებით მეორეც (თქვა) აგრეთვე წყვეტილია... თურმეობითი I (უთქვამს) აგრეთვე წყვეტილია...

მეორე წიგნი: აწმყო (ამბობს) არანაკლება უწყვეტელი, ვინემ ნამყოს უსრული („უწყვეტელი“—ამბობდა).

ზმნის ნაკვთები გადახლართულია ასპექტის, დროის თუ სხვა კატეგორიათა ფუნქციები—ერთ-ერთ მათგანის მიხედვით სახელდება ნაკვთისა მართებული ვერ იქნება. თანამიმდევრობას თუ დავიკავდით, ნაკვთები რიგითი ნომრებით უნდა აღგვენიშნა (პირველი, მეორე, მესამე... ნაკვთი) და დაგვეზუსთებინა: აა და ამ დროისა, სახისა, კილოს... ფუნქციის მქონე... თუ ანას დავერიდებით, „წყვეტილი“—„უწყვეტლობა“ ისევე არახუსტი იქნება, როგორც ნამყო უსრული, ნამყო სრული... ტრადიციის დარღვევა ამ ბიოობებში ვერ გამართლდება: სიწუხტე დატულია არაა, აღრევა მატულობს. ასეთივე მდგომარეობა გვაქვს აქი ბრუნვებშიც: „სათესაობითა“, „მეცემითი“, „მითარობითი“... ბრუნვა უფრო უმართებულოა ახსებითად, ვინემ „ნამყო უარული“... ბრუნვის საელებიც ამ ტრადიციას უდგას.

¹ ა. შანიძე: პრეფიქსები, გვ. 6, შენიშვნა 2. ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.

გადმოგვცემენ ან კიდევ ისეთ ამბავს, რომელიც ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე რო. მელიმე გარკვეული დროის აღუნიშნელად¹. ამიტომ შესაძლებელია მათი ერთ-მანეთში გარევაო¹: „რომელი გარდამრს საქმს არს, მას აუწყიან“.

აქ „წარსულში მომხდარის აღნიშვნა“ პირველ რიგშია მოქცეული პერმანსივის ფუნქციათა ჩამოთვლისას; ის კი, რაც სპეციფიკურია ხოლმეობითისათვის, მერეა მოხსენებული; ამ ფუნქციათა ხვედრი წონისა და მათი ისტორიული ურთიერთობის შესახებაც არაფერია ნათქვამი.

გ. დეეტერსის თქმით „პერმანსივი“ გამოხატავს ზოგადი მნიშვნელობის კემზარბიტებათ, რომელთაც ძალა უკვთ დროის გარეშე...“², „პერმანსივის ამ ფუნქციას მკიდროდ უკავშირდება მისი გამოყენება ჩვეულებრივი მოქმედების აღსანიშნავად, ზნე-ჩვეულებათა გადმოსაცემად“³.

აწმყოსა და ხოლმეობითის ასპექტების შესახებ გ. დეეტერსი წერს: -ნ || -ედ-იან აწმყოსა და პერმანსივის შორის განსხვავება ასპექტშია: აწმყო იმპერფექტიულია, პერმანსივი იხვევ, როგორც აორისტი, პერფექტიულია⁴.

ეს აზრი მეორე ადგილასაცაა გამოკრებული: „მიუხედავად იმისა, რომ პერმანსივი ხოლმეობითს ასპექტს გადმოგვცემს, იგი მაინც პერფექტულია, მისი იმპერფექტული საპირისპირო წარმოება (Gegenstück) არის -ი || -ენ-ი-ანი აწმყო“⁵.

ასეთი გაგება არ შეეფერება საქმის ვითარებას, არ ეთანხმება იგი არც იმას, რაც პერმანსივის დახასიათებისას გ. დეეტერსის მიერვე იყო თქმული; სხვას რომ თავი დაეანებოთ, დეეტერსი შენიშნავდა—პერმანსივი ნამყო უსრულითაც შეიძლება ითარგმნოს; ნამყო უსრული კი (Imperfekt) პერფექტული ასპექტი⁶ სად, ცხადია, ვერ მიიჩნევა.

ხოლმეობითის განმარტება, როგორც პერფექტული ასპექტისა, არ ვგუე-ბა ძველი ქართულის ფაქტებს; ხოლმეობითისა და -ნ || -ედ-იან აწმყოს გამიჯვ-ნა არ ხერხდება: ხშირად ერთსა და იმავე ნაწყვეტში აწმყო ცვლის წინინდელ ხოლმეობითს, ზოგჯერ კიდევ—ნამყო უსრული (იხ. §§ 7, 8).

ხოლმეობითისა და აწმყოს გამიჯვნა არც არის საკირო: ფუძის აგებუ-ლება მათ ისედაც განასხვავებს (ზოგიერთ შემთხვევათა გარდა, სადაც ძველი ვითარებაა დატული—იხ. § 16). რაც შეეხება ფუნქციას, ამ მხრივ მათ აერ-თიანებას ასპექტო. ასპექტით კი არ გაიჩნევა ხოლმეობითი (პერმანსივი), -ნ || -ედ-იანი აწმყო და ნამყო უსრული, არამედ, პირუკუ, ასპექტია, მათ რომ აერთიანებს და ეს ასპექტი იმდენად იმპერფექტული არაა,—რამდენად გან-გრძობითი, დიურატიული, ხაზოვანი (და არა ერთბაშე, წერტილებრივი, წყვე-ტილ-წყვეტილად წარმოდგენილი). მერე: ერთმანეთს უპირისპირდება—ასპექ-ტების მიხედვით—არა ხოლმეობითი (პერმანსივი) და აწმყო, არამედ ხოლ-

¹ ა. შანიძე, ა. ბარამიძე, ი. აბულაძე: „ძველი ქართული ენა და ლიტერა-რა“ (1939), გვ. 300, § 45, შენიშვნა 1.

² გ. დეეტერსი: „ქართველური ენებას ზნა“, 1930, გვ. 111—112 (§ 195).

³ იქვე, გვ. 112, § 196.

⁴ იქვე, გვ. 53, § 94.

⁵ იქვე, გვ. 112, § 197.

მეობითი (პერმანსივი) და ნამყო ძირითადი (აორისტი): ხოლმეობითი, როგორც ხაზოვანი და ნამყო ძირითადი, როგორც წერტილებრივი.

ჩანს, მკვლევრებს ერთგვარად ზღუდავს ის გარემოება, რომ ხოლმეობითი (პერმანსივი) და ნამყო ძირითადი (აორისტი) ერთი და იმავე წყების ნაკვთია მაშინ, როდესაც აწმყოს წყებას, როგორც წესი, განსხვავებული ფუძე აქვს.

მაგრამ ისტორიულად ნამყო ძირითადის საპირისპირო აწმყო კი არ ყოფილა, არამედ—ხოლმეობითი. ხოლმეობითის -ი სუფიქსია, განგრძობითს ახპექტს რომ გამოხატავს და ხოლმეობითს ნამყო ძირითადისაგან განასხვავებს დასაპირისპირებლად აწმყო იმიტომაც არ გამოდგება, რომ გარდამავალ ზმნებში იგი შედარებით ახალი წარმონაქმია.

ნ. მარს ხოლმეობითი (როგორც ეს აღნიშნული გვაქვს § 2, გვ. 6) ზმნის უღვლილების ნაკეთებში შეტანილი არა აქვს; ეს მით უფრო მოულოდნელია, რომ ნაკეთებად დალაგების პრინციპი (ე. ი. ფუძეთა წარმოების მიხედვით უღვლილების ერთეულთა დალაგება) ქართულ გრამატიკაში ნ. მარსა დანერგა (და ეს მნიშვნელოვანი მიღწევაა. იხ. § 26).

ხოლმეობითი დასახელებულია მოვიდა, თქუა ზმნეთან (მას ეწოდება „აორისტი ჩვეულებითი“; იხ. ერცელი ქართული გრამატიკა ფრანგულ ენაზე, ბრიერის თანავტორობით გამოცემული 1931 წელს პარიზში: „La langue géorgienne“, §§ 215, 216, გვ. გვ. 192, 194), მაგრამ ზმნის უღვლილების პარადიგმებში (გვ. გვ. 406—515) ხოლმეობითი არა ჩანს (გვხენ ზმნასლა აქვს დართული ვჯხნი პარალელურ სახეობად—გვ. 422).

სინტაქსში (§ 378, 2. გვ. 318) ნათქვამია: „ჩვეულებითი აორისტი ფრანგულად ითარგმნება, როგორც წესი, აწმყოთი და ზოგჯერ ნამყო უსრულითა“.

დაეასკენით: ზმნის უღვლილების დასაწყის ეტაპებზე გარდამავალი ზმნის ორი ასპექტი გაირჩეოდა (განგრძობითი და ერთბაში) და ორი ნაკვთი გვქონდა: ხოლმეობითი და ნამყო ძირითადი. ხოლმეობითი ასრულებდა იმ როლს, რაც შემდეგში აწმყოს დაეკისრა. ნამყო ძირითადი ხოლმეობითის უპირისპირდებოდა ასპექტს მიხედვით. ხოლმეობითი აწმყოს ჩამოყალიბების შემდეგაც კარგა ხანს გამოდიოდა აწმყოს მონაცვლედ: ერთი მეორის გვერდით არსებობდა არქაული და მერმინდელი ნაკვთები თავ-თავისი ფუნქციით.

ორი ასპექტი გაირჩეოდა, რომ ვთქვით, ეს არ ნიშნავს, თითქოს ყველა გარდამავალ ზმნას ეს ორი ასპექტი ერთდროულად გაუჩნდა და იმთავითვე ნოვოვებოდა (უთუოდ გვაქვს ისეთი ზმნები, რომ ერთი ასპექტითაა ცნობილი დღემდის—მაგალ., უწყის... იხ. § 22).

✓ § 18. ფშაურ-ხევისურული ხოლმეობითი და არქაული ნამყო უსრული. ხოლმეობითისა და აწმყოს ისტორიული ურთიერთობის გარკვევით შუქი ეფინება ხოლმეობითის წარმოებას ფშაურსა და ხევსურულში (resp. თუშურში).

ფშაური ხოლმეობითის შესახებ აკ. შანიძე წერს: „არქაიზმი მრავალგზი-

თი ნამყოს¹ სახით ფშაურსაც აქვს შერჩენილი, მაგრამ მისი ფორმების საწარმოებლად ნამყო სრულის წმინდა თემა აღებული აქვს მხოლოდ მესამე სუბიექტური პირისათვის, ხოლო დანარჩენ სუბიექტურ პირებში ამ თემისათვის მას დაურთავს ნამყო უსრულის სუფიქსი -ოდ. ააგვარად ნაწარმოების მრავალგზითი ნამყოს მეორე სუბიექტური პირის ფორმები მას შესესხებია მეორე ბრძანებითის გამოსახტავად, რომელიც პირველი ბრძანებითისაგან იპით განახავედება, რომ პირველი ბრძანება ერთგზითი ბუნებისაა, მეორე კი—მრავალგზითისა, როგორც ძველს ქართულში; ეს ერთი, და მეორეც ისა, რომ პირველი ბრძანება კატეგორიულად ხანათისაა, მაშინ როდესაც მეორეს თხოვნისა და ხეყწნის ელფერი გადაჰკარავს ხოლმე².

მაგალითად: გა-ლეწის, გა-ღლეწოდი, გა-ვლეწოდი; გა-ლეწიან, გა-ღლეწოდი, გა-ვ-ლეწოდი (ბრძანებითი; გა-ღლეწოდი! გა-ღლეწოდი!)... გადაფრინდის, გადა-ფრინდოდი, გადა-ვეფრინდოდი; გადა-ფრინდიან, გადა-ფრინდოდი, გადა-ვეფრინდოდი... გა-ტეხის, გა-მსტეხოდი, გა-ვეტეხოდი, გა-ტეხიან, გა-მსტეხოდი, გა-ვეტეხოდი...³

თუშურსა და ხევისურულს -ოდ- სუფიქსის ნაცულად -ოდ- მოუდის:

თუშური: გა-ლეისი, გა-ღლეისი, გა-ვლეისა; გა-ლეისიან, გა-ღლეისი, გა-ვლეისი-დი (ბრძან. გა-ღლეისი! გა-ღლეისიდი!)...⁴

ხევისურული: გა-ტეხის, გა-მსტეხი, გა-ვეტეხი; გა-ტეხიან, გა-მსტეხი-დი, გა-ვეტეხი-დი...⁵

ფშაურისათვის იმანდობლივი წარმოება ვაეას პოემებში დასტურდება (ღექსებშიც,—თუმც აქ უფრო იშვიათად!):

შავებურადით... ვავთხიფოდით... ვავაციოდით... ჩავწვინოდით... ვა-თქმეინოდით:

...გვიყვარდა. შავებურადით, უწოდით ტყავსა კალთაზე

ან ვავთხიფოდით ლაფითა, მაგრამ არ ვაწყრის ამაზე.

ძლიე მაშინ გამოიცვალის, ძლიე მაშინ ვავაციოდით,

როცა მეგუბლით ვდაღავდით ან ლაფში ჩავაწვინოდით,

მაშინ ძლიე ვათქმეინოდით სიტყვა საამო პირითა...⁶

დავიწყოდით... დავსხლოდით:

...ჩენც დავიწყოდით ღრეობა, მწყრეად დავსხლოდით ყველანი...⁷

ჰნახოდი... დამისახოდი:

...ბერდიას რამდენ შეშა აქვ, როგორს ცეცხლს იხუებს, ჰნახოდი

ცხოვრების მაგალითადა ბრიყვები დამისახოდი...⁸

¹ „მრავალგზითი ნამყოს“ იმ ხანად აკ. შანიძე ხმარობდა „ხოლმეობითის“ ნაცულად.

² აკ. შანიძე: „სუბიექტ. პოემე. მეორე პირისა და ობიექტ. პოემე. მესამე პირისა ქართულ ხმევიში“, 1920, § 08, გვ. 154—155.

³ იქვე, გვ. 155, 156.

⁴ იქვე, გვ. 161.

⁵ იქვე, გვ. 168.

⁶ ვაჟა-ფშაველა: „ივანე კოტორაშვილის ნააზობი“, თბილ. III (1930), გვ. 294. ორ-ორი სტრიქონია გაერთიანებულია

⁷ იქვე, გვ. 292

⁸ „გუელის-მკამელი“, თბილ. IV (1932), გვ. 38

დაიწყო... დაიკროდი... გამითხაროდი... მამაყაროდი:

...მთავ. შენ ის ჩემი ნათქვამი გულ-მკერდზე და იწეროდი!

ბარო, წარბნი და წამწამნი იმ სიტყვით დაიკროდი!..¹

...მალისა მთისა წვერზედა საულავი გამითხაროდი,
ჩემი სამშობლოს ქვიშანი ხშირ-ხშირად მომაცაროდი!²

ჩამაყოლოდით... უთხოვდით:

...ხმალიც თან ჩამაყოლოდით, ჩემი ფრანგული ფხიანი!

ქალს, თვალ-შალ-შავას უთხოვდით, მალე მოიქრას თმანია!³

გამიგონოდით:

...ფშველებო, გამიგონოდით, დიდს არას მოგცემთ ზიანსა!⁴

გაუცინოდით... მნახოდი:

...გაუციოდით, ლამაზო, ახარე გული ბიჭისა!⁵

...არ მილალატო, ოცნებავე, მნახოდი მალე-მალეო!⁶

ვნახოდი (=ენახოდი ისინი):

...საკმისას ჩამოშვებულნი შუქნი ვნახოდი მზისანი...⁷

შომიგონოდით... ხთქოდით:

...მომიგონოდით, სწორებო, შანდობა სთქოდით ჩემია...⁸

ხეესურულისათვის დავიმოწმებთ ბეს. გაბუურის ტექსტებსა და „ხმით ნატრიოლის ნიმუშებს“.

წამაიყვანიდი:

შენ მატყუებით წამაიყვანიდი...⁹

დაგვიხვდიდი... გამაიყვანიდით:

აბა, ეხლა ჩქარა წაედი, გინდა მარტუა დაგვიხვდიდი, გინდა ყმა-წვილებიც კიდე გამაიყვანიდით ჩვენ საომრად. მაშინ გამაჩინდების, ეხლა კვეხნა არ გვინდა...¹⁰

დაგვიბარიდი:

თუ კიდევ რა მათუდ თაოლებს, საჩქაროდ დაგვიბარიდი...¹¹

¹ „სიმღერა“, ტ. I (1928), გვ. 119.

² იქვე, გვ. 5.

³ „წყუბისი ანდერაჟი“, თხზულ. I (1928), გვ. 20.

⁴ იქვე, გვ. 21.

⁵ „სიმღერა“, I (1928), გვ. 75.

⁶ „სიმღერა“, იქვე, გვ. 200.

⁷ ვ. ხორნაულცი: ფშაური მილექსებანი, გვ. 39.

⁸ იქვე, 46.

⁹ ბეს. გაბუური, „წელიწადი“, 175₁₀.

¹⁰ იქვე, 182—183.

¹¹ იქვე, 164₁₀.

უთხრიდით:

თუ გკითხნათ, აის უთხრიდით: „ქალაქ ას ბატონსთანაო!“
 ბატონმ თუ გკითხასთ, უთხრიდით: „ომში ას სწორებსთანაო!“
 სწორებმ თუ გკითხნათ, უთხრიდით: „სულეთ ას იარაღთანაო!“¹
 ...თუშეთ უთხრიდი თუშებსა, ზეზეას დაუდგან მჯარსაო...²

მავეკლიდით:

...მავეკლიდით სამ-სამ. ოთხ-ოთხი, მკედარ თვალთ ვერ ნახიანო...³

მითქვიდი:

მამას მინდიას მითქვიდი: „ნუ შეეკცევი თავსაო!“⁴

მისციდით:

აი ეს ქალაღ მამასახლისს მისციდით!⁵

ჩაასწავლნიდით:

კოტინას ხომიზურასა ჩაასწავლნიდით გზანიო!⁶

ღამაფარნიდით:

რა დაღვას უღარობანი, დამათარნიდით თბენია!⁷

ჩაიცვიდი... დაიწნიდი... გაზარდიდი... ხარიდი... ჩაახვიდი:

...ღედა გენაცვლოს, ღედის ქალაო, ახალ ტალავარ ჩაიცვიდიო!
 ე თმანი ხუთად დაიწნიდიო, სულეთ ბიბინით იარაღიო!
 ობლის ობოლი გაზარდიდიო, ღედო კალთაჩი ჩაახვიდიო!⁸

შავიდიდი... დავაღიდი:

სატუსალოჩი შავიდიდი, ციხის კარები დაეაღიდიო...⁹

ხთქვიდი:

ღედის ერთა ორ, რად არ სთქვიდიო...!¹⁰

აპატვიდი... უშველიდი... შააშორიდი... მაუმატიდი:

...თუ რა შეგაწყინან უცოდრობითა..., შანაწყენ აპატვიდი, ავს ღღეს-
 თანით უშველიდი, ...ჰმა სიკვდილისა შააშორიდი, თავებით პურსა,
 წულს მაუმატიდი...¹¹

¹ იქვე, 241₂₋₁.

² იქვე, 162₁₈.

³ იქვე, 242₁₈.

⁴ იქვე, 187₂₃.

⁵ იქვე, 201₇.

⁶ იქვე, 237₆.

⁷ იქვე, 751₁₃.

⁸ „ხმით ნატირ.“, მასალ. საქართ. ეთნ., 121.

⁹ იქვე, გვ. 120.

¹⁰ იქვე, გვ. 103.

¹¹ გ. ბ. რ. დ. ა. ვ. ლ. ი. ძე: დამწყვალბნება..., მასალ. საქართ. ეთნოგრა., გვ. 13.

გარდაუგდიდი... მ:უჯდინიდი... გადააყრიდი... დაუწერიდი... მაუშორიდი:
...აეს საქმეს ეკერძობოდას, გ ა რ და უ გ დ ი დ ი, ავ საქმე კახე მა უ ჯ დ ი -
ნ ი დ ი, ზაფხულობა მშვიდობითა გადააყრიდი, ნაოფლარს, ნამაშერალს
ჯვარ და უ წ ე რ ი დ ი, მაქარ-მალალატე მა უ შ ო რ ი დ ი...¹

შეგადართ ძვ. ქართული ხოლმეობითი ფშაურისა და ხევსურულისას:

ძვ. ქართ.: მან	მას იგი	მისუთხრ-ის	ფშაური:	უთხრ-ის
შენ	"	მისუთხრ-ი		უთხრ-ო-დ-ი
მე	"	მისე-უთხრ-ი		ვ-უთხრ-ო-დ-ი
მათ	"	მისუთხრ-ი-ან		უთხრ-ი-ან
თქვენ	"	მისუთხრ-ი-თ		უთხრ-ო-დ-ი-თ
ჩვენ	"	მისე-უთხრ-ი-თ		ვ-უთხრ-ო-დ-ი-თ
ხევსურ.: მან	მას იგი	უთხრ-ის		
შენ	"	უთხრ-ი-დ-ი		
მე	"	ვ-უთხრ-ი-დ-ი		
მათ	"	უთხრ-ი-ან		
თქვენ	"	უთხრ-ი-დ-ი-თ		
ჩვენ	"	ვ-უ-რ-ხრ-ი-დ-ი-თ		

მესამე პირი ერთნაირია ძველ ქართულშიცა და ფშაურ-ხევსურულშიც, განსხვავება პირველსა და მეორე პირშია: ძვ. ქართულის -ო სიფიქსის ნაცულად ო-დ-ი და -ი-დ-ი სუფიქსებს ვებდავთ; -ო-დ-ი—ფშაურისაა, ი-დ-ი—ხევსურულისა. მეორე პირის ხოლმეობითი—თხოვნა-წაქეზებამ გადმოგვცემს, თხოვნით-ბრძანებითი ფუნქციისაა; პირველსა და მესამე პირს „ხოლმეობითის“ შინაარსი აქვს, ჩვეულებრივ რაც ხდებოდა, იმას აღნიშნავს:

ფშაური: შდრ. II პ.: „ხმალიც თან ჩამაყლოდით, ჩემი ფრანგული ფხიანი...“
„მომიგონოდით, სწორებო, შანდობა სთქოდით ჩემია!“
(იხ. ზემოთ).

I პ.: „გვიყვარდა. შავეხუმროდით, უწოდით ტყავსა კალთაზე
„ან გაეთხიფოდით ლაფითა, მაგრამ არ გაწყურის ამაზე,
„როცა მუგუზლით ვდალავდით ან ლაფში ჩავაწვინოდით,
„მაშინ ძლივ ვათქმეინოდით სიტყვა საამო პირითა“
(იხ. ზემოთ).

ხევსურული: შდრ. II პირი: „ღედის ერთა ორ, რად არ სთქვიდიო?...“
„მამას მინდიას მითქვიდი: „ნუ შეეჭკევი თავსაო!“
„თუპეთ უთხრიდი თუმებსა, ზეზვას დაუდგან მჯარსაო!“
(იხ. ზემოთ).

III და I პირი: „სატუსაღოში შავედიდი, ციხისკარები დაეღდიო...“
„მავკელიდით სამ-სამ, ოთხ-ოთხი, მკედარ თვალით
ვერ ნახიანო! (იხ. ზემოთ).“

¹ ვ. ბარდაველიძე: დამწყ. ლობნება, იქვე, გვ. 14.

✓ ხოლმეობითი შინაარსი მეორე პირში აღმოგვაჩნდება ისეთ მაგალითებში, როგორიცაა ხევსურული „იცივემდი... იტანდი...“
...ერთ დროს რო სთაგაურობდი დიო, ქისტურ ტალავარ იცივემ-
დი დიო, წელჩი დაბანჩას იტანდი დიო (ამგვარა მაგალითები იხ. ქვევით).

ფშაური და ხევსურული ხოლმეობითის წარმოება რიგ საკითხს აღძრავს:

1. რა მიმართებაშია -ოდ-||-ოდ-იანი წარმოება პირველი და მეორე პირისა იმავე რიგის მესამე პირის წარმოებას იან, როგორიცაა ეტოლე-ბოდიან, განმარტავდიან, იცსენებდიან (როგორც იქით ეტოლე-ბოდიან¹, ...განმარტავდიან მათ ამბავს, იცსენებდიან ქებითა²);

2. რატომ იყენებს -ოდ- სუფიქსს ფშაური ყველა ზნასთან—გარდამავალ-თანაც და გარდაუვალთანაც—და ასევე ხევსურული—-ოდ- სუფიქსს?

3. რატონაა გათიშული პირველი და მეორის წარმოება (-ოდ-||-ოდ- სუ-ფიქსებიანი) მესამე პირის წარმოებისაგან (ვთქვ-ოდ-ით—თქვ-ი-ან)?

4. რა წყების ნაკეთია ფშაური და ხევსურული ხოლმეობითი—აწმყოს წყებისა თუ ნამყო ძირითადის წყებისა?

ჩვენ, პირველ ყოვლისა, ამ უკანასკნელ საკითხზე შეეჩერდებით. ერთი სუხედვით, საკითხი ნათელია, ფშაური და ხევსურული ხოლმეობითი ნამყო ძირითადის (აორისტის) წყებისა ჩანს, მეორე წყების ნაკეთად წარმოგვიდგება. ამას გვაფიქრებინებს:

1. მესამე პირის აგებულება: თქვის, უთხრის, მისცის, დაწერის—ჩვეულებრივი ხოლმეობითია ძველი ქართულისა, დამთხვევა სრულია.

2. შეუყუჰმავი ფუძე ისეთი ზნებისა, როგორიცაა ზრდის, გადაუტდის; ამათი ხოლმეობითია გაზარდი, გადაუტადი:

...ახიელას იარალიო, ბალიას დაეძარგილიდიო, მადლობა გადაუტადი დიო...³ დაგზა ყმაწვილი აკავანთაო, თქვენი კირიმეთ, გაზარდი დითო!⁴
ამ ზნებს შეუყუჰმავი ფუძე მეორე წყების ნაკეთებშია აქვს: გადაუტადა, გადაუტადის... გაზარდა, გაზარდის—შდრ. აწყყო-მყოფადი: გადაუტდის... გაზარდის...

3. ხინტაქსური კონსტრუქცია: -ოდ-||-ოდ- სუფიქსიან ზნებთან ვერბალური ობიექტი სახელობითში დაისნის (და არა მიცემითში, როგორც ეს შეფუერება აწმყოს წყების ნაკეთებს):

¹ „სმით ნატირ“, მასალ. საქართვ. ეთნოგრ., გვ. 104.

² ვაფა-ფშაველა: „გველი მკამელი“, IV, გვ. 2ა.

³ „სმით ნატირ“, მასალ. საქართვ. ეთნოგრ., გვ. 11ა. „გადაუხადიდი“ ხანითაჲ აღბათ, კალმის მუცთომაა.

⁴ იქვე, გვ. 128.

ხმალის¹ თან ჩამაყოლოდით (იხ. ზემოთ)... შანდობა სთქოდით (იხ. ზემოთ)...
 უშაწვილუხა²ც გამაიყვანიდით (იხ. ზემოთ)... ეს ქალაღ მამასახლისის მისცი-
 დით (იხ. ზემოთ)...

თუ ეს ობიექტი მრავლობითშია, ზმნაში -ნ- სუფიქსიც შეიძლება გვეკონ-
 დეს (ვაქასთან ძველი ქართულის ეს ნორმა არაა დაცული):

...შუქნი ვნახნოდი მზიანი...: შუქი ვნახოდი—შუქნი ვნახნოდი...

...ჩაასწავლნიდით გზანია...: ჩაასწაველიდით გზა—ჩაასწავლნიდით გზანი...

...დამაფარნიდით თბენია...: დამაფარიდით თბე—დამაფარნიდით თბენი...

✓ ყოველივე ამის მიხედვით ფშაურ-ხევსურული ხოლმეობითი ძველი ქარ-
 თულის ხოლმეობითი ტოლი გამოდის და ნაკეთთა მეორე წყებას ეკუთვნის;
 მაგრამ ო-ა ასეა, რო-ორღა მოხდა, რომ ამ ფშაურ-ხევსურული ხოლმეობითი
 -ო-ღ-ი-ღ- სუფიქსებს დაირთავს? ეს ზომ ნამყო უსრულს სუფიქსებია?

~ ფშაურ-ხევსურული ხოლმეობითისათვის ეს სუფიქსები შემთხვევითი არაა:
 ფშაურ-ხევსურული ხოლმეობითი ნაკეთთა პირველ წყებას ეკუთვნის, იგი ნამ-
 ყო უსრულისა და ხოლმეობითის შერწყმის შედეგია, სახელდობრ, არქაული
 ნამყო უსრულისა და ხოლმეობითისა—არქაული ნამყო უსრულისაა პირველი
 და მეორე პირი, ხოლმეობითისა—მესამე პირი.

ფშაური ხოლმეობითის პირველი და მეორე პირი საესებით ემთხვევა არ-
 ქაული ნამყო უსრულის პირველსა და მეორე პირს: კონსტრუქცია აქაც ერ-
 გატულია, საყრდენი ფუძე აქაც ხოლმეობითია, გარდამავალი და გარდაუვა-
 ლი ზნა აქაც თანაბრად დაირთავს -ოღ- სუფიქსს.

ფშაური: შანდობა სთქოდით... ხმალის თან ჩამაყოლოდით...

ნაღლისა მითსა წვერზედა საფლავი გამითხაროდით...

ჩემი სამშობლოს ქვიშანი ხზარ-ხშირად მომეყაროდით... (იხ.
 ზემოთ).

სთქვით—სთქოდით... ჩამაყოლით—ჩამაყოლოდით... გამითხარი—გამითხა-
 როდით... მომეყარი—მომეყაროდით... ამოხვალთა წარმოებისას ხოლმეობითი,
 რომელსაც აწინდელ აწმყოს მაგიერობა ეკისრებოდა, მას დაერთვის ნამყო უს-
 რულის სუფიქსი; კონსტრუქცია ერგატულია, მნიშვნელობა თხოვნა-წაქეზება...

ყველა ეს თვისება აქვს ძვ. ქართულის არქაულ ნამყო უსრულს: იხ. რა
 წარავლინოდის იგინი ქაღაგებად... და აღიღოდითან მით ტაბლაჲ
 იგი... ..და დაიბანოდითან აპრონ და ძეთა მისთა ჴელნი და ფერწნი მათ-
 ნი... რა შაბათსა კრებაჲ ყოდითან... (§ 9). ყველგან ამ არქაულ ნამყო უს-
 რულს კავშირებითის მნიშვნელობა აქვს, ერგატულ კონსტრუქციას მოითხოვს
 და ხოლმეობითის ფუძისაგანაა ნაწარმოები ნამყო უსრულის -ღ- სუფიქსით.

ფშაური ხოლმეობითის რაობის გარკვევით წყდება ხევსურული ხოლმეო-
 ბითის საკითხიც: განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ -ღ- სუფიქსს ხევსურულში
 -ი- უსწრებს, ფშაურში—-ო-; არც ერთი და არც მეორე ნამყო უსრულის სუ-
 ფიქსის კუთვნილება არაა: -ი-(-ო-) საყრდენი ფუძისა, ხოლმეობითისაა; ხევსუ-
 რულში იგი უცვლელად გადაყება ნამყო უსრულში, ფშაურში—-ი-ს ადგილს

¹ ეს სახელიც ხ-ანითაა!

-ო- იქერს (საფიქრებელია, რომ ეს -ო- მიღებული იყო წინამავალ -გ-სთან შე-
რწყებით; ამ -გ-ს მქონებლობა დიალექტური ნორმა უნდა ყოფილიყო)... ✓

ხეყურული -ო-ღ-, ფშაური -ო-ღ- და არქაული ნამყო უსრულის -ო-ღ-
სუფიქსები გარდაუვალა-გარდადაჟლობას არ განასხევეებს; სალიტერატურო
ქართულში კი -ო-ღ- გარდაუვალ ზმნებთან გიწვდება, -ო-ღ-—გარდამავალთან;
ამ სუფიქსთა ასეთი გამოყენება მეორეული უნდა იყოს: ძველ ქართულში (ახალ-
შიც!) გარჩენილია გარდავაელი ზმნები „იცოდა, უწყოდა—მან იგი“: -ო-ღ-
სუფიქსი გარდამავალ ზმნებთან ძველი ნორმის გადმოწამითაა. გარკვეული დია-
ლექტის მიხედვით უნდა გვეჩონოდა -ო-ღ- სუფიქსიც გარდაუვალსა და გარდა-
მავალ ზმნებთან—სხვა დიალექტის ნორმათა შესაბამისად.

არქაულ ნამყო უსრულს მესამე პირში წარმოგვიდგენენ ძველი ტექსტები;
ეს შემთხვევითია: პირველი და მეორე პირიც უნდა გვეჩონოდა (შდრ. ვიცოდი
იცოდი... ვუწყოდი, უწყოდი...)/ფშაური და ხეყურული ხოლმეობითი არქაუ-
ლი ნამყო უსრულის წარმოებას მხოლოდ პირველსა და მეორე პირში იმყო-
რებს; მესამე პირი ძველი ქართულის ხოლმეობითისაა (თქვის... უთბრის...
ყვის...).

ძველ ქართულ ტექსტებში ხოლმეობითი გამოდის აწმყოს ფუნქციითაც,
კავშირებითისა და ნამყო უსრულის ნაცულადაც (იხ. § 8, გვ. 47...); დიურატიულო-
ბა აერთიანებს აწმყოსა და ნამყო უსრულს; ამიტომ გასაგებია, როგორ შეიძ-
ლებოდა თქვის, ყვის ნამყო უსრულის მნიშვნელობით მოგველენოდა. ფოკლოდი,
სოქვოდი შემდეგაა გართულებული ნამყო უსრულის საწარმოებელი სუფიქსებით.

თუ როგორ უნდა მომხდარიყო ეს, ერთგვარად გასაგები ხდება ხეყურ-
ული ხოლმეობითის ახალი ვარიანტის აღნაგობიდან: არქაული ნამყო უსრუ-
ლის პირველი და მეორე პირი აქ ქლავ დაირთავს ნამყო უსრულის სუფიქსს—
ღ-ო-ს. ამგვარად ვიღებთ ორკვეც სუფიქსაციას: -ღ-ო-ღ-ო.

ამგვარი ორკვეც-სუფიქსიანი ხოლმეობითის (resp. არქაული ნამყო უსრუ-
ლის) ნიმუშები თხრობით კილოს გადმოგვცემენ, ჩვეულებრივ რაც ხდება, იპას
აღნიშნავენ: ✓

სთაგაურობდიდი... იცვემდიდი... იტანდიდი...

...ერთ დროს რო სთაგაურობდიდიო, ქისტურ ტალავარ იცვემ-
დიდიო, წელი დაბანჩას იტანდიდიო...¹

სთაგაურობდიდი = სთაგაურობდი ხოლმე. იცვემდიდი = იცვამდი ხოლმე,
იტანდიდი = იტანდი ხოლმე.

მეორე პირს ხოლმეობითში თხოვნი-წაქვებებითი „ბრძანებითის“ მნიშე-
ნელობა ქონდა (იხ. გვ. 84). აქ ეს მნიშვნელობა არა ჩანს: თხრობით კილოს
ხოლმეობითია... შენახვევითიაო, კაცი იტყოდა, რომ იშვიათად იხმარებოდეს...

ვიარებოდიდი: ...თიანეთ ვიარებოდიდიო...²

ვიარებოდიდი = ვიარებოდი ხოლმე.

¹ „მით ნატირ.“, მასალ. საქართ. ენოგრაფ. გვ. 119.

² იქვე, გვ. 120.

ვიძახდიდი: ...ლელაე, მიშველე, ვიძახდიდიო...¹

ვიძახდიდი = ვიძახდი ხოლმე.

იციოდიდი: ..სკლატის ცმა არა იციოდიდიო...²

იციოდიდი = იციოდი ხოლმე.

ლვედრიდიდი: ...გაჯაერებული ღვედრიდიდიო...³

ლვედრიდიდი = ღვედრიდი ხოლმე.

ხანჯრევიდიდიო... აჯხენებდიდიო: ...ქისტას ბუჟკას რომ ხანჯრევიდიდიო, აჯსენებდიდიო, ბოსელასაო...⁴

ხანჯრევიდიდიო = ხანჯრევიდიდი ხოლმე; აჯსენებდიდიო = აჯსენებდიდი ხოლმე.

✓ -ღ-ს სუფიქსის განმეორება თხრობითი კლასის შინაარსის გადმოსაცემადია გამოყენებული: **ღ-ცვემღი** (= ჩაიცივაბღე) — თხოვნით-წაქეზებითია, **იცივემღიდი** (= იცივაბდი ხოლმე) — თხრობითი კილოა ხოლმეობითის შინაარსისა.

უნდა ვიფიქროთ, ანალოგიური დანიშნულება უნდა ქონოდა -ღ-ი-სუფიქსს, როცა იგი პირველად დაერთო ხოლმეობითის პირველსა და მეორე პირს⁵.

საკითხში მაინც არაა მთლად ნათელი მესამე პირისა და პირველი ორი პირის თავისებური შეხამება: რატომ დარჩა მესამე პირი უცვლელად? საჭიროა დაწატებითი შესწავლა სხვა მსგავს ფაქტებთან ერთად.

✓ მაინცა და მაინც ფაქტია, რომ ამოხავალია ხოლმეობითი, და მას დაერთვის ნაშყო უხრულაბ დაბოლოება: ხოლმეობითის ასეთ შემთხვევაში აწმუოს ადგილი უკავია. ფაქტია ისიც, რომ -ღ-ს სუფიქსი პირველსა და მეორე პირთან გვაქვს, მესამე პირში არც მაშინ გავგანაღდა, არც ახლა გააჩნია ორკეც სუფიქსიან წარმოებას.

ამგვარად, ორკეც-სუფიქსიანი წარმოება ერთკეცის წარმოქმნის მოტივებსაც გვანიშნებს და თვით წარმოების ადგილსაც ხაზგასმით გვამცნობს: ვთქვიდი | ვთქოდი ნაკვთთა პირველ წყებაშია მოქცეული. ამას ხელს არ უღლის არც მესამე პირის აგებულება (იქცის), არც ერგატორული კონსტრუქცია (შანდობა სთქოდიო...).

ვთქვიდი | ვთქოდი წარმოება არქაული ნამყო უსრულის რიგისაა, ამას ზოგი სხვა გარემოებაც მოწმობს.

✓ 1. ფშაურ (-ხეფსურული) თურმეობითიდან შეიძლება აწარმოონ კავშირებითი პირველი: -ღ-ვ-სუფიქსები ამაში ექვს არ ტოვებენ:

¹ „ხშით ნატორ.“, მასალ. საქართ. ეთნოგრა., გვ. 119.

² იქვე, გვ. 104.

³ იქვე, გვ. 110.

⁴ იქვე, გვ. 102.

⁵ ზუსტად რომ ვთქვათ, პირველ პირს: ხოლმეობითის გაგება მას აქვს. მეორე პირი -ღ-ს სუფიქსითა თხრობითი არაა: თხოვნით-ბრძანებითია (თუ ასეთი მნიშვნელობა მერე არ გაუჩნდა ამ მეორე პირს).

დაუყრ-ო-ღ-ე-ნ: სხვა მოიძიონ პატრონი, სხვა დაუყროდენ თ ვიო...¹

აღნიშენის ღირსია, რომ ეს მესამე პირის ფორმა და მასში ვპოუბო -ო-ღ-სუფიქსს: -ო-ღ- სუფიქსიანი წარმოება შესაძლებელი ყოფილა ამჟამად პირში!

ყოლდე: მერიდე, იქით ყოლდე, ცუდი მერის ხესიათი!²

შღრ. ვიყოლდე: ...მე პურ არ მიწდა, ღელაო. გელა შამყრა რაღავე!

წღხელ ცუდ სიზმრე-ი ვიანგე, რაგში ვყოლა თ ღავე!³

აქ ვიყოლა ვინყოფებოდინ“-ს უღრის, ხოლმეობითის წინაარსი არა ჩანს, ჩვეულებრივი ნაშა უარულია... ყოლდე—კავშირებითი პარკულია, თხოვნით-შა-ქეხებითი ზრახვებითა (აქ—რჩევას გაღმარა ექვათ ხმარებულა). ანაზა ი კი ორივესათვის ხოლმეობითა: ვყვი, ივეი, იყვას. ამის ფუნქციონირების ნაშა უარულია და კავშირებითის საშარეობებულა სუფიქსი.

ახლანდელი ჩვენი გავებით არის-ზნას ნოლოდ აწყო აქვს: ნაშაში სხვა ფუნქციონირება: ყო; აწღან იწარმეება ხოლმეობითი იყვას, დი კავშირებითი მეროდე—იყოს.

ძველ ქართულში იყო-ზნას ნაგეთა პირველი წყებაც საკუთარი მოგზავებოდა:

აწყოს წყება:	წამყო ძირითადის წყება:
აწყო: იყოვენი	წამყო ძირითადი: იყო
წამყო უარ: იყოფოდა	ხოლმეობითი: იყვას
კავშირ. I: იყოფოდა	კავშირებითი II: იყოს

ღურა ძველი ვითარება სხვაგვარია: გუქვს ორი წაკვთი—იყვის და იყო. იყვის წარმოშობი აწყოს აღვილს იწერდა წაკვთა სისტემაში; მისგან იწარმოებოდა ნაშა უარული და კავშირებითი პირველი:

ხოლმეობითი: ვიყვი—აოქ. ნაშა უარ: ვიყოლდე—კავშირებ. პირველი: ვიყოლდე—ღმარობი: ვიყოლდე, ვიყოლდე ამის მარეობილია.

2. უარყოფითის ბრძანებითში ფშაურ და ფეხსურულ ხოლმეობითთან წე- ნაშა-ღ-ე-ნ-ი განყოფილები:

წე მიტაროლდე: თუ წაგ, თ ჯაერი შეგება, წე მიტაროლდე მკლდარია!⁴

წე გაჰვადოლდე: საანგათოდ წე გაჰვადოლდე, წეარანში იღვა ცხვარია!

სანანგათოდ წე გაჰვადოლდე ჩემი წარკვამი წმლია!

სანანგათოდ წე გაჰვადოლდე იარგელთ წეფის ქალია!⁵

მ ტაროლდე ხოლმეობითი (თხოვნითი შინაარსი), გაჰვადოლდე კავშირობითი პირველი (იხილეთ წინაარსი); ორივეს წე ნაწილაკი უძღვის... მი-

¹ ვ. გომიჯიანი, „ქართული ენა“, 1946, გვ. 245.

² ვ. გომიჯიანი, „ქართული ენა“, 1946, გვ. 25.

³ ვ. გომიჯიანი, „ქართული ენა“, 1946, გვ. 25.

⁴ ვ. გომიჯიანი, „ქართული ენა“, 1946, გვ. 215.

⁵ ქართ. ენა, 1946, გვ. 23.

ტიროდით, გაქვადოდეთ ნამყო ძირითადის წყების ნაკეთი რომ იყოს, არ ნაწილაკი უნდა გაჰოეუენებინათ უარყოფისათვის (არ მიტირო! არ გასადლო! არ მოიტანო!) და თუკი ნუ ნაწილაკი იგუა ზმნამ, ჩანს, პირველი წყების ნაკეთთან გვეკონია საქე (ნუ მიტირებ! ნუ გახდი! ნუ მოიტანი!).

✓ დაგვიჩა უპასუხოდ ერთი კითხვა. ფშაურ-ხევსურულ ხოლმეობიაში შეუქუმში ფუძე აქვს ისეთ ზმნებს, როგორცაა გახარდიდი, გადაუქადიდი... ასეთი ფუძე კი ნაკეთთა მეორე წყებას შეეფერება, ნაკეთთა პირველ წყებაში ფუძე შექუმშულია: აწყო-ყოფ. გახარდის, გადაუქადის... თუ ფშაურ-ხევსურული ხოლმეობითი პირველი წყების ნაკეთთა, რატომაა ფუძე შეუქუმშია? რატომ არაა ფუძე შექუმშული?

ამაზე უნდა ვუპასუხოთ: ნაკეთთა გარჩევა ყუძის კუმშვა-უქუმშელობის მიხედვით მეორეულია. ძველად აწყოს წყებაშიც შევხვდებოდით შეუქუმშია ფუძეს (იხარდებოდა—ახ. ქართ. იხრდებოდა-ს ნაცულად). ცოცხალ მტყეულებაში უნდა გვეკონოდა კილოები, რომელთაც ყველა ნაკეთში შექუმშული ფუძე ახასიათებდა და კილოები, რომელთაც ყველა ნაკეთში შეუქუმშია ფუძე ქონდათ; ამ ორი განსხვავებული ტიპის შეხამებაა ცნობილი ნორმა: აწყოს ჯგუფში შექუმშული ფუძით (ხარდის... შლის...) და ნამყო ძირითადის ჯგუფში შეუქუმშია ფუძით (გახარდა, გახარდის... გაშალა, გაშალის...). დაწვრილებით ამაზე—აქვე, § 16.

✓ ყოველივე ზემოთქმული გვაეალებს დავასკნათ: ფშაური და ხევსურული (resp. თუშური) ხოლმეობითი ნაკეთთა პირველი წყების წყერია. ამ ხოლმეობითის მესამე პირი იგივეა, რაც ძე ქართულის ხოლმეობითის მესამე პირი.

მეორე და პირველი პირი კი ემთხვევა არქაულ ნამყო უსრულს: ნამყო უსრულის საწარმოებელი სუფიქსი -დ-ი, საყრდენი ფუძე—ხოლმეობითი, ერგატიული კონსტრუქცია თანაბრად ახასიათებს არქაულ ნამყო უსრულსაც და ფშაურ-ხევსურულ ხოლმეობითს.

რაც შეეხება -დ-ი-ს სუფიქსის წინამაგალ ხმოვანს, აქ ფშაური იმეორებს ძველი ქართულის არქაულ ნამყო უსრულს¹. ხევსურულში -ი- გვაქვს (ეთქედ-ი). მაგრამ ეს ხმოვანი საყრდენი ფუძის—ხოლმეობითის—ქუენილებაა მაშინ-ც, როცა უცვლელადაა წარმოდგენილი (ეთქედ-ი) და მაშინაც, როცა ბაგისმიერთან -ო-ს იძლევა (ეთქო-დ-ი).

✓ ხოლმეობითის ისტორიული რაობის გათვალისწინება ფშაური და ხევსურული (resp. თუშური) ხოლმეობითის აღნაგობის თავისებურებას გასაგებს ხდის.

¹ კორნ. ე. ე. ლიძე ერთგან ძველი ქართული ძველის გამოცემისას წენაწავს: „საყუ-რადღებ-ა არაქუქუაქუი თითქოს დიალექტური ფორმება ზმნისა: აღასრულნოდინ, ეხი-რნოდინ, იყოდინ, განათოდინ... შდრ. ეგეა-ფშაველა: საფლავი გამითხაროდი, ქვიშანი მუ-მაყაროდინ.“ კიმენი, II, გვ. 136. გველევარს ფშაური უსაფუძვლოდ არ მოკონებია.

§ 19. თურმეობათი პირველის წარმოება და ხელშეობითის აღვილის საკითხი¹. როგორც ახალს, ისე ძველ სალიტერატურო ქართულ ენაში თურმეობითი—წარმოების მიხედვით—დაკავშირებულია უპირატესად აწმყოთან, გარკვეულ შემთხვევებში—ნამყო ძირითადის, ნაკეთაა ეგორე წიგნა ვუქათანს.

აწმყოს ფუძეს შეწრილად იყენებენ ისეთი ზმნები, რომელთაც აწმყო ფუძეში -ებ-, -ენ-, -ეგ- მოუღის ანდა ამ სიტყვაზეა არ იყენებს. მაგონი ვუქათანადრეკალია:

-ებ-:	აწმყო:	ა-წინ-ებ-ს (ნამყო ძირითადი: აწმე-ა)	—	აწმეობა. I:	ა-წინ-ებ-ი-ა
		ა-კეთ-ებ-ს ("	აკეთ-ა) —		ა-კეთ-ებ-ი-ა
		ა-რიგ-ებ-ს ("	არიგ-ა) —		ა-რიგ-ებ-ი-ა
		ა-წეს-ებ-ს ("	აწეს-ა) —		ა-წეს-ებ-ი-ა
-ენ-:		ა-დგ-ენ-ს ("	ადგ-ენ-ა) —		ა-დგ-ენ-ი-ა
		ა-ცთ-ენ-ს ("	აცთ-ენ-ა) —		ა-ცთ-ენ-ი-ა
		ი-თ-ენ-ს ("	ით-ენ-ა) —		ა-ით-ენ-ი-ა
		ა-რჩ-ენ-ს ("	არჩ-ენ-ა) —		ა-რჩ-ენ-ი-ა
-ეგ-:		ა-მტვრ-ეგ-ს ("	ამტვრ-ეგ-ა) —		ა-მტვრ-ეგ-ი-ა
		ა-წმ-ეგ-ს ("	აწმ-ეგ-ა) —		ა-წმ-ეგ-ი-ა
		ა-რბ-ეგ-ს ("	არბ-ეგ-ა) —		ა-რბ-ეგ-ი-ა

-ენ- და -ეგ- ს-ფუძისაღნი ზმნებზე ნამყო ძირითადის ჯგუფში ი- აღმოაჩნდებათ: ადგინა, არჩინა, ამტვრია, არბია... თურმეობითის სწავლა აწმყოს ფუძესთან მდებარედაა გახაზული: ადგინა, აწმეობა... (და არა -ეგ-ობინა, -ეგ-ობინა-).

ეგრევე ითვრის ახვა სახის ფორმებიც— ზმნის შებენებზე:

აწმყო:	გრებ-ა	ნამ. ძირ.: გრიბ-ა)	—	ა-გრებ-ი-ა
	გლეჯ-ა ("	გლიჯ-ა) —		ა-გლეჯ-ი-ა
	ყენებ-ს ("	ყენებ-ა) —		ა-ყენებ-ი-ა
	დღებ-ს ("	დღებ-ა) —		ა-დღებ-ი-ა

აწმყოა ფუძეა ამისაველი -ავ- და -ამ- ფორმის ზმნებითათვის:

აწმყო:	კლ-ავ-ა	(ნამ. ძირათ.: კლ-ა)	—	ა-კლ-ავ-ს
	წე-ავ-ს ("	წე-ა) —		ა-წე-ავ-ს
	ზოგ-ავ-ს ("	„ (და ზოგ-ა) —		ა-ზოგ-ავ-ს
	ზარხ-ავ-ს ("	ზარხ-ა) —		ა-ზარხ-ავ-ს
	ყრ-ავ-ს ("	ყრ-ა) —		ა-ყრ-ავ-ს
	თეს-ავ-ს ("	თეს-ა) —		ა-თეს-ავ-ს
	ჩაგრ-ავ-ს ("	ჩაგრ-ა) —		ა-ჩაგრ-ავ-ს
	აბ-ამ-ს ("	აბ-ა) —		ა-აბ-ამ-ს
	სე-ამ-ს ("	სე-ა) —		ა-სე-ამ-ს
	ახ-ამ-ს ("	ახ-ა) —		ა-ახ-ამ-ს

¹ აქ გადმოცემულია ერთგვარი სიტყვით იმეორება, რომელიც თურმეობითი პირველის წარმოების ერთი თვისებებია... (დ. ბეჭედი, აღიწერა, აღიწერა, აღიწერა, II (1944))

-ავ- და -ამ- სუფიქსიან ზმნებს ცოცხალს მეტყველებაში სშირად -ი-ა-ც მოუღის: უ-ვი-ა, უ-ბო-ა, უ-ქერ-ა, უ-პა-ხი-ა (II უმარხნია), დაუთესია (II დაუთეს-სნია), დაუბია, დაუდგია...

კითხვა ისმის: ხომ არ ემყარება ასეთი წარმოება ე. წ. სტატიკურ ვნებითს? მარხია—უმარხია... აბია—უბია... თესია—უთესია... (სხვა ტ-პის ზმნებთან: აგღია—უგღია... წერია—უწერია, აწყვია—უწყვია)... ასეთ შემთხვევაში საორენტაციოდ ისევ ანწყო დაგვრჩობოდა, ოღონდ არა მოქმედებითი გვარისა (მარხავს, თესავს, აბამს, აგდებს, წერს). არამედ ე. წ. სტატიკური ვნებითი. მაგრამ ამას ვერ განვაზოგადებთ: -ია მრავალ ისეთ ზმნას მოუღის, რომ სტატიკური ვნებითი არ გააჩნია (სვამს, დგამს, კერავს, ჩაგრავს, ასხამს... გრებს... გვის, ყიდის ..).

ანისდა კვალად უნდა დავასკვნათ: -ია წარმოება (ავ, ამ-იან ზმნათა) მეტწილ შემთხვევაში აწყოს არ გულისხმობს, არც მოქმედებითსა და არც ვნებითს.

როცა აწყოში -ი- სუფიქსი გვაქვს, აწყოსთან კავშირი ცხადია, თუ კი ფუძისეული ხმოვანი დაკარგული აქვს აწყოს ფუძეს, მაგრამ შენარჩუნებული აქვს ნამყო ძირითადს:

აწყო:	შლ-ის (ნამ. ძირ.: შალ-ა)—	თურმეობ. I:	უ-შლ-ი-ა
	სერ-ის („ სვარ-ა)—		გა-უ-სერ-ი-ა
	გვ-ის („ გავ-ა)—		და-უ-გვ-ი-ა
	თლ-ის („ თალ-ა)—		უ-თლ-ი-ა

მაგრამ სადაც ასეთი განსხვავება არა ჩანს და აწყოსა და ნამყო ძირითადის ფუძე არაა გარჩეული, აწყოს სასარგებლოდ საკითხი შეიძლება გადაწყდეს მხოლოდ ანალოგიის საფუძველზე; მაგალითად:

აწყო:	თარგმნ-ის (ნამ. ძირით.: თარგმნ-ა)—	თურმ. I:	უ-თარგმნ-ი-ა
	გზავნ-ის („ გზავნ-ა)—		უ-გზავნ-ი-ა
	წონ-ის („ აწონ-ა)—		უ-წონ-ი-ა
	ტყენ-ის („ ტყენ-ა)—		უ-ტყენ-ი-ა

ასეთ შემთხვევაში აწყოზე ორიენტაცია -ი- სუფიქსის საკითხსაც აჩენს: რა მიმართებაშია უ-თარგმნ-ი-ა-ს -ი- თარგმნ-ი-ს ფუძია ი-სთან: იგივეა, თუ სხვა, ორი -ი-დან ერთის დაკარგვის შემდეგ დარჩენილი?

მაგრამ თუნდაც რომ გამოვრიცხოთ ამგვარი ზმნები, აგრეთვე -ავ- -ამ-იანი ზმნები. რომელთაც პარალელური -ია- წარმოებიც აქვთ და ე. წ. სტატიკური ვნებითს არ ემყარებიან, მაინც დაგვრჩება რამდენიმე ტიპი, სადაც აწყოზ ფუძე გარკვევით ჩანს თურმეობითი პირველას ფუძეში.

მეორე მხრივ, აწყოზ ფუძეს საწარმოვებელი სუფიქსი თურმეობითს პირველში არა ჩანს. და ამოსავლად ნამყო ძირითადის¹ ფუძეა გამოყენებული არც თუ იშვიათად ისეთ ზმნებში, რომელთა ფუძესაც -ებ- და -ობ- სუფიქსები აწარმოებს:

¹ ზუსტად: ნაკვთა მეორე ყველა ფ.მე.

-ებ-:	აწმყო:	ავს ებ-ს (ნამ. ძირ.:	ავს-ო)—	თურმ. I:	უ-ეს-ია
		იწყ-ებ-ს („	იწყ-ო)—	„ „	უ-წყ-ია
		იგ-ებ-ს („	გა-იგ-ო; —	„ „	გა-ღ-გ-ია
		ასწრ-ებ-ს („	ასწრ-ო)—	„ „	მო-ჟ-სწრ-ია
-ობ-:	აწმყო:	ა-შრობ-ს („	აშრ-ო)—	თურმ. I:	უ-შრ-ია
		„ ა-ქრობ-ს („	აქრ-ო) —	„ „	უ-ქერ-ია
		„ ა-ლპობ-ს („	ალპ-ო)—	„ „	უ-ლპ-ია
		„ ა-ხმ-ობ-ს („	ახმ-ო)—	„ „	უ-ხმ-ია
		„ ა-ცნ-ობ-ს („	ა-ცნ-ო)—	„ „	უ-ცენ-ია
		„ სპ-ობ-ს („	მო-სპ-ო)—	„ „	უ-სპ-ია და სხვ.

აწმყოს სუფიქსი (-ებ-, -ობ-) თურმეობითში აქ არა ჩანს; ე. წ. სტატიკური ენებითი ამ ზმნებს არ მოეუბნათ („შრია“, „ქერია“, „(ენ)ა... არც გვაქვს და არც წარსულში ივარაუდება). ამრიგად, ზემოხსენებულ ზმნებში ნამყო ძირითადის ფუძეა (მეორე წყების ფუძე) თურმეობითი I-თვის საყრდენი.

როგორია საქმის ვითარება ძელს ქართულში? არსებითად იმგვარივე, როგორიც ახალ ქართულში აღმოჩნდა: აპოსთროფი ფუძე ხან აწმყოსეულია, ხან კიდევ — ნამყო ძირითადისეული. განსხვავება იმაშია, რომ არა ერთს შემთხვევაში აწმყოს ფუძეა გამოყენებული იქ, სადაც ახალ ქართულში ნამყო ძირითადის ფუძეს მიმართავს ენა.

I. თურმეობითი პირველი აწმყოს ფუძეს იყენებს აპოსთროფად ისევე, როგორც ახალ ქართულში:

-ებ- სუფიქსიანი ზმნები:

აწმყო: ამზად-ებ-ს — თურმ. I: უ-მზადებ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. უმზადებ-ია):
...სადა არს ბური ანუ პირად-პირადი სანოვაჲ რ'ლი მაგას და უმზადებ იეს... კიმ. I, 124¹⁰.

აწმ.: უტევ-ებ-ს -- თურმ. I: უ-ტევებ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. უტოვებია):
...და აწ და უტევებ იეს შჯული ეს ჩუნა... იბო 68³³.

...არა და გიტევებ იეს სიტოფი და უგუნურებაა შენი... აბო 73¹¹.

აწმ.: უბრძან-ებ-ს — თურმ. I: — უ-ბრძანებ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. უბრძანებია):
...მათ ჰრქუეს გიბრძანებ იეს ო... კიმ. I, 159²⁹.

აწმ.: ა-წებ-ებ-ს — თურმ. I: უ-წებ-ებ-ი-ა:
...მაგას ნულარა იქმ თუ არა მამასა ვაუწყესებია რომელ გარე
გაგუყუანო... ათონ. 41¹⁰.

...მიცვალბულთა მამათათჳს ხანძთად განმიწესებია... ხანძთ. იღ¹³ ქვ.

აწმ.: აღ-ა-სრულ-ებ-ს — თურმ. I: აღუსრულ-ებ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. აღსრულ-ებია):

...აწ მრავალთა წეცადითა ჩემსა მამასახლისობასა კანონი მამისა ჩემისადა საქით აღმისრულებ იეს... ხანძთ. პპ, ქვ.

-აგ- სუფიქსიანი ზმნები:

აწმ.: ჰკლ-ავ-ს—თურმ. I: მო-უ-კლ-ავ-ს (ახ. ქართულშიც ასევეა):

...გულის ქმა ყო ედ მოძღუარსა მისსა მოუკლავს იგი... საბა 8₃₀.

აწმ.: ამოი-კითხ-ავ-ს—თურმ. I: ამო-უ-კითხ-ავ-ს (ახ. ქართ. ამო-უკითხ-ავ-ს, დიალ. ამო-უკითხ-ნ-ია).

...არცა-ლა მე იგი აღმომიკითხავს რლ იტყვს... კიმ. I, 143₃₃.

აწმ.: ი-ზილ-ავ-ს—თურმ. I: უ-ზილ-ავ-ს:

...არა რადას გემოდა უხილავს... სამცხ. კლარჯ. მოწ. 17.

აწმ.: ი/ტჯრთ-ავ-ს—თურმ. I: უ-ტჯრთ-ავ-ს (ახ. ქართ. უ-ტვირთ-ავ-ს):

...მადლისა რტოდა უტჯრთავს... სასულ. ხკა 10 ქვე.

...მოვედით ჩემდა ყნირლთა გიტჯრთავს ტჯრთი მძიმ... ბოლნ. 9₃.

-ამ- სუფიქსიანი ზმნები:

აწმყო: რ/უ-თქუ-ამ-ს—თურმ. I: უ-თქუ-ამ-ს (ახ. ქართ. უ-თქუ-ამ-ს, დიალ. უ-თქვია).

...არა სადა ვერე ვის უთქუამს კაცსა ვრ მას კაცსა... ჰალიშ. 171_ხ.

...მე აღმითქუამს... მარტოდ მყოფება... ხანძთ. თ 14 ქვე.

-ევ- სუფიქსიანი ზმნები:

აწმ.: ძლ-ევ-ს—თურმ. I: უ-ძლევ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. უ-ძლევ-ი-ა):

...და ეტყოდე. მიძლევვიეს სიკუდილსა... სასულ. ტმ₁₁.

აწმ.: ი-რჩ-ევ-ს—თურმ. I: უ-რჩ-ევ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. უ-რჩ-ევ-ი-ა):

...სიკუდილი უფროდს ცხორებისა აღურჩევვიეს... წარტყუნ. კლ 21.

ისეთ შემთხვევაში, როგორცაა: მოგვიციდიეს (კიმ. I, 150₃₅), აღუწვი-რიეს (კიმ. I, 136₁₂), მომიქსოვიეს (კიმ. I, 179₃₉), უვლიეს (საბა 8₃₉)... ძნელი სათქმელია, აწმყოს ფუძეა. საწარმოებელი თუ ნამყო ძირითადისა.

მაგრამ აწმყო გამორიცხულია, — მოქმედებითი გვარიცა და ე. წ. სტატიკური ვნებითიც, — საწარმოებელი ფუძე უდაოდ ნამყო ძირითადის ჯგუფისაა, ნაკეთთა მეორე წყებისაა, ისეთ ზმნებთან, როგორცაა: უწყვიეს, შეურაცხიეს, უსწავიეს, დაუშენია... .

აწმყო: ი-წყ-ებ-ს (ნამყო, ძირ.: ი-წყ-ო, პერმ.: ი-წყ-ი-ს) — თურმ. I: უწყ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. და-უწყ-ი-ა):

...და არცა წერილთა თარგმნად უწყვიეს... ათონ. 297₃.

...მიწყვიეს მე თხრობად საქმისა ამისა... წარტყუნ. იმ₁₈.

აწმყო: შე-შ-რაცხ-ავ-ს (ნამ. ძირ.: შე-რაცხ-ა, პერმ.: შე-რაცხ-ი-ს) — თურმ. I: შე-უ-რაცხ-ი-ე-ს:

...წმიდად შეგირაცხვიეს თავი შენი... წარტყუნ. ი₉.

...უცხოდ შემირაცხვიეს თავი ჩემი... კიმ. I, 116₁₉.

უმჯობესად შემირაცხვიეს... ხანძთ. ზ₁.

აწმყო: ა-ხწავ-ებ-ს (ძირ.: ასწავ-ა, პერმ.: ასწავ-ი-ს) — თურმ. I: უ-ხწავ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. უსწავლია).

გისწავიეს სიბრძნე ეგე... კიმ. I, 49.

კურანი არა გისწავიესა... რაეახ. 95₁₇.

აწმუ.: ამცნ-ებ-ხ (ნამ. ძირ.: ამცნ-ო, პერმ.: ამცნ-ი-ს)—თურმ. I: უ-მც-ნ-ი-ა:
...ღამიმცნიამეტრაპეზისაღა რომელ არაეინ აღგიდგეს წინა...

ათონ. 41₁₁.

ქამრივად, როგორც ახალს, ისე ძველ ქართულში, საწარმოებელი ფუძის სხვაობა ფაქტია: ხან აწმუოს ფუძეა ამოსავალი და ხან ნამყო ძირითადისა, (უფრო ზუსტი იქნებოდა გვეთქვა,—ხოლმეობითისაო: თურმეობითის ფუძე, მას რომ ქცევის პრეფიქსები და -ე- სუფიქსი მოვაცილოთ, ხოლმეობითის ფუძეს დაემთხვევა:

მან იწყ-ო-ს —მას უწყ-ო-ა

„ შე-რაცხ-ი-ს — „ შეუ-რაცხ-ი-ე-ს

„ ამცნ-ო-ს — „ უ-მცნ-ი-ე-ს || უ-მცნ-ი-ა.

აქ განზე ვტოვებთ უ-წერ-ო-ე-ს, უ-მოს-ი-ე-ს ტიპის ზმნებს: მათი ფუძე ე. წ. სტატიკურ ვნებითს ემყარება, თუმცა სტატიკური ვნებითისა და ხოლმეობითის ფუძე ერთმანეთს ხვდება: უ-წერ-ო-ე-ს—წერ-ო-ს, უ-მოს-ი-ე-ს და ჰ-მოს-ი-ს... განზე ვტოვებთ ჰ-ყიდ-ი-ს ტიპის ზმნებს: მათი ფუძე აწმუოშიც, ხოლმეობითშიც ერთნაირია (იგი ჰ-ყიდ-ი-ს—მან ყიდ-ი-ს). განზე ვტოვებთ არა იმიტომ, რომ მას ჰმოს-ი-ე-ს ტიპის ზმნის -ო-, იგი ჰ-ყიდ-ი-ს ტიპის -ი- და ხოლმეობითის -ი- (შე-ჰ-მოს-ი-ს, მან ყიდ-ი-ს) სხვადასხვა ღირებულების ოდენობაა ახტორიულად. პირიქით, ახტორიულად აქ ერთი და იმავე მნიშვნელობის -ი- ფორმანტი გვაქვს და ამ ფორმანტის ძირითადი ფუნქცია ხოლმეობითში უფრო ჩანს, ვინემ სხვა ზემოხსენებულ წარმოებაში.

ამ ტიპის ზმნებს განზე ვტოვებთ იმ მიზნით, რომ გამოიყოს უღაო მაგალითები, სადაც აწმუოს გვერდით ხოლმეობითიცაა თურმეობითის წარმოებისას გამოყენებული.

✓ როგორღაა ეს შეხაძლებელი? რა აქვს საერთო აწმუოსა და ხოლმეობითის, რომ ერთი მეორეს ენაცულებოდეს? პასუხი ცხადია: გარდამავალი ზმნების უდგლილებაში ძველად ხოლმეობითს ეკავა ის ადგილი, რაც შემდეგ აწმუოს განეკუთვნა, ხოლმეობითისაგან იწარმოებოდა ის, რაც შემდეგში ამოსავლად აწმუოს ფუძეს იყენებდა.

თურმეობითი პირველის წარმოებაში, მაშასადამე, ამ ძველი ვითარების ნაშთი შემოგვრჩა.

✓ აქედან ერთი დასკვნაც გამომდინარეობს: თურმეობითი პირველის წარმოებაში უფრო ძველია ის ტიპი, როცა ამოხავლად ხოლმეობითის ფუძეა გამოყენებული, შედარებით უფრო ახალია აწმუოს ფუძისაგან წარმოება (მხედველობაში გვაქვს აწმუოს მოქმედებითი გვარისაგან წარმოება): უ-წყ-ი-ე-ს—ძველი ტიპის წარმოებაა, უ-მწად-ებ-ი-ე-ს—ახალი ტიპისა.

რსიახლე-სიძველეზე რომ ვლაპარაკობთ, ივარაუდება ზეპირ ცოცხალ მეტყველებაში წარმოქმნა; სამწერლო ენაში ვითარება თავისებურია: ძველ ქართულში არა ერთგან გვაქვს აწმუოს ფუძისაგან ნაწარმოები თურმეობითი პირ-

ველი მაშინ, როდესაც ახალ ქართულში იგი ნაკვეთა მეორე ჯგუფის ფუძეზეა დაფუძნებული:

ძვ. ქართ. აწმყო: ი-ღ-ე-ბ-ს—თურმ. I: ში-უ-ღ-ე-ბ-ი-ე-ს (შდრ. ახ. ქართ. ში-უ-ღ-ი-ა):

...შრომათა მათთა წილ მიუღებ იეს სიხარული... ხანძთ. ბ, 3 ქვ.

...რლთა ჩემგან მიუღებ იეს ბეკედი იგი... კიმ. I, 8₁₀.

...უსასყიდლოდ მიგიღებ იეს უსასყადლოდცა მისცემდი... ჰადიშ. 20₁.

...ამას დღესა აღუღებ იეს დავითის ქნარი იგი თუნი და გალობს წიგნსა... კიმ. I, 187₃₃.

აწმყო: შე-უ-ნ-ღ-ო-ბ-ს—თურმ. I: ძვ. ქართ. შე-უ-ნ-ღ-ო-ბ-ი-ა/ე-ს—(ახ.

ქართ. შე უ-ნ-ღ-ვ-ო-ა: შდრ. ძვ. ქართ. პერმანს. შეუნღვიანი):

რომელი იგი გმო, მისგან შეინდოს... და მე შემინდობიან...

ათონ. 32₇ ქვ.

აწმყო: ს-ც-ნ-ო-ბ-ს—თურმ. I: ძვ. ქართ. უ-ც-ნ-ო-ბ-ი-ე-ს (ახ. ქართ.

უ-ც-ნ-ი-ა):

...არცა ვის უცნობიეს მამად გარნა ძესა... კიმ. I, 174₁₃.

...შეცდომილხარ.. და ვერვე გიცნობიეს¹ იგი... კიმ. I, 142₂₀.

...მიცნობიეს¹ მისი მრავალი სულგრძელებად... მიცნობიეს

მრავალი მისი მოწყალეობად... ბოლნ. 11₈.

აწმყო: ს-ღ-ე-ბ-ს—თურმ. I: ძვ. ქართ. უ-ღ-ე-ბ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. უ-ღ-ე-ი-ა):

...დადაცათუ .. თავს უღებ იეს დათმენად... ხანძთ. ღ₁₅.

აწმყო: ი-ძ-ინ-ე-ბ-ს—თურმ. I: და-უ-ძ-ინ-ე-ბ-ი-ე-ს (ახ. ქართ. და-უ-ძ-ინ-ი-ა):

...მეტურვალეზამან შეიპყრა ყრმად იგი დაუძინებ იეს და ვერ

წემძლებელ არს მოსლედ... საბა ასურ. 17₂₀.

...ჰემსას მივიწიე და მუნ დამიძინებია მეორედ მოსლვადმდე...

ხანძთ. შღ₁₀.

...აწმცა დამიძინებ იეს და დაუღებულ ვარ და-მცა-ძიძი-

ნებ იეს ძილი საუკუნოდ და განმისუენებ იეს...წარტყენ. ლტ₃.

აწმყო: ჰ-ყ-ო-ფ-ს—თურმ. I: ძვ. ქართ. უ-ყ-ო-ფ-ი-ე-ს || უ-ყ-ო-ფ-ი-ა

(ახ. ქართ. უ-ყ-ვ-ი-ა, მაგალ.: დაუყვია, უარუყვია):

...სარწმუნოებად უვარ უყოფიეს და არს იგი ურწმუნოთა უძ-

რცა... ხანძთ. ლე₁₂.

.. ათუღმეტი წელი დაუყოფია სახლსა შინა ჩემსა... კიმ. I, 164₁₀.

...აქამომდე ვერვის ჰელ უყოფიეს და ვერცლავენ ჰელ ჰყოუა...

ათონ. 324₁₆.

...შენ ხარ პანსოფი რლსა შეურაცხ გიყოფიეს პატივი უკუ-

დაეთა ლმე²თთადა. კიმ. I, 46₂₀.

...გულსკმა მიყოფიეს მისი ყოველი მოთმინება... ბოლნ. 11₁₀.

...მოცლუარ ესე ყლი მიყოფიეს სიკაბუკით... ჰადიშ. მნ₂.

¹ „გიცნობ ეს“—„გ-გვიგია“, „მ ცნობიეს“—„გამვიგია“.

აწმყო: მი-ს-ც-ე-მ-ს—თურმ. I: ძვ. ქარ., მი-უ-ც-ემ-ი-ა || მი-უ-ც-ემ-ი-უ-ს
(ახ. ქარ. მი-უ-ც-ე-ა):

...წარვედით ამიერ და განემორენით „თუ უფალსა მიუცემიეს
ეგე ჳელთა მტერთისა... წარტყუნ. მდ 25.

...მითხარდა ...რაოდენი რად მიგოცემიეს სასყიდლად... კიმ. I, 150 38.

...რად იგი ჳელთა შენთა... მიმიცემიეს... თუთ უწყით... ათონ. 44 8.

...ძმათა შენთა დღესა შინა ერთსა რად მკონ მიმიცემიას... ხანძთ. ნა, 11 ქვ.

„უცემია“ ახალ ქართულშიც გვაქვს, ოღონდ მნიშვნელობით განსხვავებულია (ესაა სცემს, სცემა—ზმნის თურმეობითი): მისცა ჳმნის თურმეობითი კი „მიუცია“ იქნება. ძვ. ქართულში კი ამ უკანასკნელისათვისაც უ-ც-ე-მ-ი-ე-ს (|| უ-ც-ემ-ი-ა) იხმარება.

მიუცია—წარმოებით ძველია, უცემია—წარმოებით უფრო ახალია, ახალ ქართულში აღმოჩნდება იგი თუ ძლიერ ქართულში.

თურმეობითი წარმოებაში მერყეობას იჩენს, ძველსა და ახალ ვარიანტებს პარალელურად ხმარობს ზოგჯერ ძველი ქართულიც.

თურმ. I: უ-გ-ე-ბ-ე-ე-ს და უ-გ-ე-ე-ს:

...გჯრუნე შეუფება შენი რლ მოგიგებეიეს... კიმ. I, 144 27.

...არა მომიგეიეს მე საქმს, რომლითაცა უბრალო ვიპოვე წინაშე საყ-
დართა შენთა... ხანძთ. 10, 11 ქვ.

...ყოველთა კეთილთა საუნჯედ და მასწავლელად მოგჯგეიეს, შოი ნეტა-
რო... სასულ. 63 6:

შდრ. აგრეთვე: უ-ფ-ლ-ო-ბ-ე-ე-ს და უ-ფ-ლ-ი-ე-ს:

...რადმეთუ ხედვითცა არა მიფლობეიეს ხილუად მისი... წარტყუნ. მდ 10.

...იქ ქნ თქუა მიფლიეის გუამი ჩემი დადებად. მიფლიეის მერმე აღე-
ბად იგი... სახისმეტყ. 13 6.

...თუ ფრინველსა უფლიეის მოკლვად გუამისა თვისისა... იქვე 14 7.

...უფალი იყავნ შენ თანა... მას მხოლოსა უფლიეის რადთა მიჩუნოს მე
პირი შენი... წარტყუნ. მდ 25.

...დალათუ სიტყუად არა მიფლიეის მე... შევიდე და დავდგე ფერკით
კერძო მისა... ბოლნ. 12 10.

უფლიეის ძველია, უფლობიეს ახალი; განსხვავება მნიშვნელობაშიცაა: უფლიეის = უფლება აქვს; იგი აწმყო სტატიკური ვნებით უფროა, ვინემ თურმეობითი პირველი, ხოლმეობითის ფუძისაგან ნაწარმოები. მაინც შესაძლებლად მივიჩნიეთ აქ მოგვეყვანა უფლიეს-ი-ც: ხსენებული ორი ოდენობა ერთმანეთთან მეტად ახლოსაა. ეს სიახლოვე უფრო ხელშესახებია უპყრიეს-ზმნის მაგალითზე:

...რლსა ყოველი ქუეყანად ნებსი შინა მისა უპყრიეს... წარტყ. მ 21.

...კურთხი მეფობისა მე მიპყრიეს... ათონ. 332 11.

შდრ. ...მოჰყუეთე ეგე რადსათუ ქენად და უპყრია უქმად... ჰაიდშ. 133 2 1.

პირველ ორ მაგალითში აწმყო შინაარსი იგრძნობა (უპყრიეს, მიპყრიეს—სტატიკური აწმყო), მესამე—თურმეობითი I ჩანს (დაუპყრია). პრევერბის უქმად არნ. ჩიკობავა. გრავტიული კონსტრუქციის პრობლემა. L

ლობა პირველ შემთხვევაში და პრევერბის დართვა მეორეში შემთხვევითი არ უნდა იყოს. ამით სტატიკურობა-დინამიკურობის საკითხი ისმის.

§ 20. ხოლმეოზობის ადგილი ნაკვთთა სინტაქსში და ნაშუა უსრულის წარმოება -აჲ-, -აჲ- სუფიქსიან წმნათა. ხოლმეობის ადგილის გარკვევას ქართული წმნის უღელილების ისტორიკში შეუძლია გასაგებნი გახადოს -აჲ- და -აჲ- სუფიქსიან წმნათა ნაშუა უსრულის წარმოების თავისებურება ძველ ქართულში.

ახალ ქართულშიცა და ძველშიც ნაშუა უსრული იწარმოება აწმყოს ფუძისაგან; ეს უკანასკნელი მეორდება ნაშუა უსრულში; მას ერთეის -დ- სუფიქსი.

აწმყო: ს-თხოვ-ს აქებ-ს გზობ-ს ქმნ-ი-ს შ-კითხ-აჲ-ს სვამ-ს დგებ-ა

ნაშუა უსრ.: ს-თხოვ-დ-ა აქებ-დ-ა გზობ-დ-ა ქმნ-ი-დ-ა შ-კითხ-აჲ-დ-ა სვამ-დ-ა დგებ-ო-დ-ა

-დ- სუფიქსის წინ ხმოვანი მაშინღა გვაქვს, თუ აწმყოში ხმოვანი მოგვეპოვება ფუძის ბოლოკიდურად: ქმნ-ი-ს—ქმნ-ი-დ-ა... -დ-ს ჩვეულებრივ -ო- უძღვის, თუ აწმყოში -ი გვაქვს და ზნა გარდაუვალია: ვ-დგ-ებ-ი—ვ-დგებ-ო-დ-ი... ყვირ-ი-ს—ყვირ-ო-დ-ა (მაგრამ: შრიალ-ებ-ს—შრიალ-ებ-დ-ა...). შდრ. მეორე მხრივ: გარდამავალი—ქმნ-ი-ს—ქმნ-ი-დ-ა და გარდაუვალი ითქმ-ი-ს. ითქმ-ო-დ-ა.

აწმყოს -ი-ს ნაშუა უსრულში -ი- || -ო- შეეფერება, ვთქვათ, ამჟამად გარდაშეკობ-ი-ს გარდაუვალობასთან დაკავშირებით, მაგრამ მიზეზი ეს არ უნდა იყოს: იცოდა, უწყოდა გარდამავალია, მაგრამ -ო-დ- აქვს, მისცოდის, წარაგლინოდის, განათიოდის... შან იგი—გარდამავალია, მაგრამ -ო-დ- მოუღის... ყველა ამ ზნას ამოსავალ ფუძეში, როგორც ვნახეთ, -ი- ახსიათებს: იც-ი-ს, უწყ-ი-ს... მისც-ი-ს, წარავლინ-ი-ს, განათი-ი-ს: არქაული ნაშუა უსრული იწარმოება ხოლმეობითისაგან (§ 9).

ი-დ- || -ო-დ-ის საკითხი გვარების საკითხთან ერთად ცალკე განიხილვას მოითხოვს. ფაქტია ერთი: -დ-ს წინ ხმოვანი რომ გვექონდებ, აწმყოშიც ხმოვანი უნდა იყოს; თუ აწმყოს ფუძეს ბოლოში -ი ხმოვანი არ მოუღის, ნაშუა უსრულში -დ-ს წინ ხმოვანი არ გვექნება.

ამის გათვალისწინებით უნდა აიხსნას ნაშუა უსრულის თავისებური სუფიქსაცია ძველ ქართულში. ეს თავისებურება -აჲ- და -აჲ- სუფიქსიან წმნებს ეხება.

ერთი მხრით გვაქვს:

აწმყო ვ-ხედავ... ვ-ჰ-კითხ-აჲ ნაშუა უსრ. ვ-ხედავ-დ... ვ-ჰ-კითხ-აჲ-დ

აწმყო აღ-ვ-უთქვ-ამ... ვ-ხუამ ზამ. უსრ. აღ-ვ-უთქვ-ემ-დ... ვ-ს-უ-ემ-დ

შდრ. ახ. ქართ.

ვ-ხედავ ვ-ჰ-კითხ-აჲ ვ-ხედავ-დ-ი ვ-ჰ-კითხ-აჲ-დ-ი

შდრ. ახ. ქართ.

აღ-ვ-უთქვ-ამ ვ-სვ-ამ აღ-ვ-უთქვ-ამ-დ-ი ვ-სვ-ამ-დ-ი

მეორე მხრით ამავე ზმნებში:

აწმყო ხედ-ავ-ს ჰ-კითხ-ავ-ს შდრ. ახ. ქართ. ხედ-ავ-ს ჰ-კითხ-ავ-ს
 ნამ. უსრ. ხედ-ვ-ი-ღ-ა ჰ-კითხ-ვ-ი-ღ-ა ხედ-ავ-ღ-ა ჰ-კითხ-ავ-ღ-ა

აწმყო აღ უთქუ-ამ-ს... სუ-ამ-ს... შდრ. ახ. ქართ. აღ-უთქუ-ამ-ს... სვ-ამ-ს
 ნამ. უსრ. აღ-უთქ-მ-ი-ღ-ა... სუ-მ-ი-ღ-ა აღ-უთქვ-ამ-ღ-ა... სვ-ამ-ღ-ა

რას უნდა მიეწეროს ნამყო უსრულისა და აწმყოს ფუძეთა ასეთი შეუგუებლობა? ნ. მარა „ძველი ქართული ენის გრამატიკაში“ ამაზე არაფერს ამბობს. გ. დეეტერსთან ამის თაობაზე ეკითხულობთ:

-ევ-ღ I და II პირში გვაქვს, ეი-ღ-ა III პირშიო; გამონაკლისი მეტად მცირერიცხოვანიაო. დეეტერსის აზრით ამოსავალია -ავ-იღ-; მასში -ი-ს დიკარგევით ვიღებთ ა-ს უძლათ უს: ავ-იღ- — ევ-იღ-; ავ-იღ-ა კი ა-ს დიკარგევით მოგვეკმნდა ვ-იღ-ა-სო¹. აეტორის აზრით, ანგვარად, შენ ჰკითხვედ და იგი ჰკითხვიდა ერთი წარმოების სხვადასხვაგვარი სახეობა, წარმოქმნილი ფონეტიკურ ნიღაღზე.

ასეთი გაგება სინამდვილეს არ შეესაბამება. ნამდვილად კი აქ ორი განსხვავებული წარმოება უნდა გვეკონდეს: ერთი -ევ- სუფიქსიანი, მეორე -ავ- სუფიქსიანი. ორივე ეს სუფიქსი „აწმყოსია“, ოღონდ პირველს არაფერი დაერთვის, მეორეს კი -ი დაერთვოდა.

მაშასადამე; უნდა გვეკონრდა: ვ-ჰ-კითხ-ევ, ერთი მხრით, ვ-ჰ-კითხ-ავ-ი — ვ-ჰ-კითხ-ვ-ი, მეორე მხრით. ნამყო უსრულის საწარმოებელი სუფიქსია -ღ. ამ სუფიქსის დართვით მივიღებდით ორგვარ ნამყო უსრულს:

I. ვ-ჰ-კითხ-ევ-ღ- II. ვ-ჰ-კითხ-ვ-ი-ღ-

კიახვანზე: რას უნდა მიეწეროს ნამყო უსრულისა და აწმყოს ფუძეთა შეუგუებლობა, მაშასადამე, უნდა ვუპასუხოთ: შეუგუებლობაზე ლაპარაკი მხოლოდ მაშინ შეიძლება, თუ ახლანდელი აწმყო გვაქვს მხედველობაში (ე-ჰ-კითხ-ავ). მაგრამ ეს აწმყო (ე-ჰ-კითხ-ავ) მეორეულაა: რაც მას წინ უძლოდა, იმასთან ნამყო უსრ. ვ-ჰ-კითხ-ევ-ღ. ვ-ჰ-კითხ-ვიღ—კანონზომიერ მიმართებაშია: მას ემყარება, და ამ საყრდენს, სათანადოდ დაუკულს, თვალწინ გვიყენებს. ამდენად, ვ-ჰ-კითხ-ვიღ-ღ. ვ-ჰ-კითხ-ვიღ-ღ- წარმოება მეტად ფასეულია აწმყოს ინტონაციისათვის, აწმყოში მომხდარ ცვლილებათა განათვალისწინებლად.

-ვიღ- (ჰკითხვიდა) მესამე პირში გვხვდება, -ევ-ღ- (გვკითხვედ, ჰკითხვედ) პირველსა და მეორეში; ეს მთლად ზუსტი არაა; მართალია, -ვ-ი-ღ ჩვეულებრივად მესამე პირში დასტურდება, მაგრამ პირველსა და მეორე პირშიც შეიძლება შეგვხვდეს. ამისდა კვლად -ვ-ი-ღ ტიპს საკუთარი სამივე პირი ეწარმოებოდა: ვ-ჰ-კითხ-ვიღ-ი, ჰ-კითხ-ვიღ-ი, ჰ-კითხ-ვიღ-ა. -ევ-ღ თითქოს მხოლოდ და მხოლოდ პირველი ორი პირითაა წარმოდგენილი; მაგრამ არ ითქმის: მესამეში არ გვხვდებაო, მეტად იშვიათად, მაგრამ მესამე პირშიც გვაქვს.

ეს—მეტად საყურადღებო გარემოებაა იმ წყევტის დახასიათებისათვის, პირველ ორსა და მესამე პირს შორის რომ შეინიშნება სხვა შემთხვევებშიც

¹ გ. დეეტერსი: ქართველურ ენათა ხმნა (1930), § 232, გვ. 134.

(მოციგორით თუნდაც ფშურნი და ხეისურული ხოლმეობითი—ტიპისა: ე-თქო-დი ე-ე-ცადი. სოქო დი I. სტჰერიდი—თქვის).

იმევე დროს ცხადი ხდება, როგორ შეერწყო ერთმანეთს -ევ-დ- (პირველი ორი პირს.) და ვ-დ- (ესანე პირისა, შეერწყო სალიტერატურო ენაში, თორემ ცოცხალს ნეტყვულაში მათი სინბიოზის საკითხი არც დანდგარა: -ევ-დ- ერთი დი. დ-ც-ტური წრის დაქტი ჩანს, -ვ-ო-დ- მეორისა (ე-ვ-დ- წარმოებასაც, -ვ-ო-დ- წარმოებასაც თავისი უველა პირი მოუპოვებოდა).

რატომ პირველ ორ პირში -ევ-დ- გაბატონდა¹, რატომ -ვ-ო-დ უნდა ქცეულყო მესანე პირის ერთად ერთ მაწარმოებლად, ამას საგანგებო განხილვა ესაწეროვანა.

ეს კი იმის აღნიშვნით დაგვიყოფილდებით, რომ -ვ-ო-დ წარმოება -ი სუფიქსიან აწყნოს- ეწყარება და ეს -ი- იგივე -ი- ბოლოსართია, რაც ე-ქნ-ი, ვ-ზრ-ი ტიპის წინებს ახასიათებს, ე. ი. ხოლმეობითის -ი სუფიქსი (იხ. § 16).

§ 21. ხოლმეობითის სპეციფიკი ზანშრში. ზანურის არც ერთ დიალექტს— არც კანტრსა და არც მეგრულს—ხოლმეობითი არ ნოპოვება. ამ ხბრივ ზანური ბარის ქართულ კილოებს (მაგალ., ქართლურს) მოგეგორნებს.

სოლმეობითი, ცხადია. ზანურშიც უნდა გვეონოდა (ისევე, როგორც ბარის ქართულ კილოებში იგი, რა თქმა უნდა, იყო).

ამას გეგავარაუდინებს არა ნხოლოდ ანალოგია; ყურადღებას იპყრობს ზანური წმინის უღელილებს ერთი თავისებურება. შეხედვლობაში გვაქვს ე. წ. პოტენციალისის ფუძის შედეგ ნილოზა².

პოტენციალისი ვნებითის ერთ-ერთი სახეობაა მგრულში და თითქმის ერთად ერთი სახეობა კანურში. იხზარება პოტენციალისი უპირატესად ნაკვთთა პირველ ჯგუფში (აწყნოს ჯგუფში):

ქან-მეგ. იშვე (ნ)³—ისშება, ქ-მ. იქკო მენ (ნ)—იქება, ქ-მ. ირ დენ— „იზრდება“, შეიძლება გაიზარდოს, ქ-მ. იქვ (ნ)— „იწეება“, შეიძლება დაიწეოს, ქ. იქკო რენ, მგრ. იქკირენ (ნ)—იქრება, შეიძლება გაიჭრას, მგრ. იქე ათენ (ნ)— „იკვებება“, შეიძლება გაიკვებოს, ქ. იგუბენ (|| იგუბენ)⁴ — „იხარშება“, შეიძლება მოიხარშოს, მგრ. იხაშენ (ნ)— შეიძლება მოიხარშოს, ქ. ითქვენ — „ითქნის“, ქ-მ. იქარენ (ნ)— „იწერება“, შეიძლება დაიწეროს...

საკმარისია პოტენციალისის ფორმას ჩამოვაცილოთ ე- პრეფიქსი და -ენ-სუფიქსი და მივიღებთ ნაკვთთა მეორე ჯგუფის ფუძეს (ნამყო ძირითადის დუქეს):

¹ -ევ-დ და -ვ-ო-დ წარმოებათა გავრცელებულობა ძვ. ქართულში აწყნოს ფუძის წარმოქმნა¹ თ.ნ და რიგ სხვა საკითხთან დაკავშირებით ცალკე გვაქვს განხილული. ამ შრომაში მიაი უეაღაა მუუარაბებელი იყო.

² იხ. „კანტრის ჯოამატრეული ანალიზი“, ნ 33, გვ. 210—216; „პოტენციალისის კატეგორია ქართულ ენებში“, ენიშკის მოაბზე, I, გვ 32—39.

³ ფრხილებნი ჩანსელი -ნ კანურნი ყოველთვის ისმის, მეგრულში—მარტოოდენ ხმოვნის წინ.

⁴ ი გ ბ ენ) მეგრულშიც იხზარება, ოღონდ აღრეშუმის პარკისა და აბედის ხარშვის („გბობის“) აღსანიშნავად.

- ი-შე-ენ-: -შე-; შდრ. მტრ. მოქმ. გვ. ნ. ძირ. გე-შე-ი -შესევი“, „დალიე“...
ზან. -შე- —ქართ. -სე- (ძვ. ქართ. -სუ-).
- ი-ჰკომ-ენ-: ჰკომ-; შდრ. .ქ. ქო-ჰკომ-უ, მტრ. ო-ჰკომ-უ, „შეჰკომ-“...
ზან. -ჰკომ- —ქართ. -ჰამ-.
- ი-რდ-ენ-: -რდ-; შდრ. მტრ. მო-რდ-ი „გაზარდე“...
ზან. -რდ- —ქართ. ზა-რდ-.
- ი-ჰე-ენ-: -ჰე-; შდრ. ზან. დო-ღე-ი „დაწევი“...
ზან. -ჰე- —ქართ. -წე- (ძვ. ქართ. -წუ-).
- ი-სკორ-ენ- ი-ჰკირ-ენ-(ნ): -ჰკორ- || -ჰკირ-; შდრ. ჰან. დო-სკორ-უ, მტრ. დო-სკირ-უ „გაქრა“, „დაქრა“...
ზან. -ჰკორ- — ქართ. -ჰარ- (დალ. გა-ჰარ-ი).
- ი-კვათ-ენ-: -კვათ-; შდრ. მტრ. გო-კვათ-უ „გაკეთა“...
ზან. -კვათ- —ქართ. -კვეთ-.
- ი-თქვ-ენ-: -თქვ-; შდრ. ზან. თქვ-ი „თქვი“...
ზან. თქვ- —ქართ. თქვ-, ძვ. ქართ. -თქუ-...

პოტენ ია ისის შეაბამის წარმოებაში ქართული ზნა აწმკოს თუქის სუ-
ეუქსებს შეიცავს:

ი-შე-ენ, შდრ. ი-სმ-ებ-ა... ი-ჰკომ-ენ, შდრ. ი-ქმ-ებ-ა... ი-რდ-ენ, შდრ.
ი-ზრდ-ებ-ა... ი-ჰე-ენ, შდრ. ი-წე-ებ-ა... ი-სკორ-ენ, შდრ. ი-სკ-ებ-ა... ი-კვათ-
ენ, შდრ. ი-კვეთ-ებ-ა... ი-თქვ-ენ, შდრ. ი-თქმ-ებ-ა | -თქმ-ის-...

ზანური ისინებული ზნების შესაყრად იწინებოდა: *ი-სე-ი-ს... *ი-ჰმ-ი-ს...
*ი-ზრდ-ი-ს... *ი-წე-ი-ს... *ი-ჰ-ი-ს... *ი-კვეთ-ი-ს... *ი-თქვ-ი-ს...

აქედან ი-წე-ის (და-რ-წე-ის || და-ი-წე-ება) რეალური შესაძლებლობაა,
სხვები კი ამჟამად აღდგენილ ფორმებსა წარმოადგენს. ენებისათვის რეალური
ფორმები აწმკეში სათანადო მოქმედებათა ფუნქციონირება და ბუნებრი-
ვია, თუ შეიცავს აწმკოს მოქმედების სუფიქსებს, ხშირად -ებ- სუფიქსით
გაერთიანებული: სე-ამ-ს—ი-სმ-ება (← ი-სე-ება); ქვ-ს—ი-ქმ-ება; ზრდ-ი-ს—
ი-ზრდ-ება; წე-ავ-ს—ი-წე-ება... კრ-ი-ს—ი-რ-ება; კვეთ-ს—ი-კვეთ-ება;
*თქვამს—ი-თქმ-ება (← ი-თქვ-ება) || ი-თქმ-ის (← ი-თქვ-ის)...

რატომ გვაკლია -ებ- სუფიქსის ევივალენტი ზანურ პოტენცილისში?
ინიტოვ, რომ იგი ნაწარმოებია ბეორე წყუის ნაკვთა ფუძისაგან (ნამყო ძი-
რითადის ფუძისაგან) და არა აწმკოს ფუძისაგან.

როგორ იყო შესაძლებელი აწმკოს პოტენცილისი ეწარმოებინათ ბეორე
წყების ნაკვთა ფუძისაგან?

ისევე, როგორც გამოგეცხადოდი აწარმოეც გამოგეცხადი-საჯან, მოგეცხე-
ნოდა—მო გეცხენი სიგან: პოტენცილისის შესაბამისი მოქმედებითი ზანურ-
ში უნდა ყრფილიყო ხოლმეობითი (ძველი აწმკი).

ზანური პოტენცილისის ნამყო უსრულა იშვედღუ „ისმებოდა“, იქყო-
მედღუ „იქმებოდა“ და მისთ. სრული ანალოგონია გამოგეცხადოდი, მო-
გეცხენოდა-სი (შდრ. გამოგეცხად-ებ-ო-დი, მოგეცხენ-ებ-ო-და... იხ. ზეც.)¹.

¹ ჰანურისაგან განსხვავებით მეტადში ჩვეულებრივია პოტენცილისისაგან გარეუ-
ლი ენებითი: პოტ. ივე ე-(ნ)-ვ-ს. ძვ. უ-უ(ნ). პოტ. ი-ჰკომ-ენ-ენ. ი-ჰკომ-ე-ც(ნ), პოტ. ი-ზამ-
ე-(ნ) და ი-ზამ-ე-ა... (საეთი ენებითი ჰანურში სარაგველად თუ დანდვად).

მეგრულის ეს ენებითი არაა დამყარებული სათანადო მოქმედებითი ფუძეზე (როგორც
ეს ახალს ქართულში გვაქვს).

§ 22. ხოლმეოპითის საპითხი სვანურში. ხოლმეობითს არც სვანური იცნობს; ეს ერთგვარად მოულოდნელია: სვანურ ზმნას ყველა ის ნაკვთი მოეწოდება, რასაც ძველი ქართულიდან ვიცნობთ (და რიგი სხვა). რიგს შემთხვევაში სვანური ძალიან ახლოს დგას ერთ-ერთ დიალექტურ ინგრადიენტთან, რომელიც ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში გამოიყოფა.

რატომ არა გვაქვს სვანურში ხოლმეობითი? ყოველივე იმის შემდეგ, რაც ხოლმეობითისა და აწმყოს უპოვებლობის შესახებ ითქვა, ბუნებრივი იქნებოდა აწმყოს წარმოებისათვის მიგვექცია ყურადღება: ხომ არა გვაქვს აქ შემონახული ის ნაკვთი, რომელსაც შეეძლო ხოლმეობითი ყოფილიყო სვანურში?

აწმყოს საწარმოებელ სუფიქსებად სვანურში გვაქვს: -ფ, -ი, -ა და ნოლდ (ფუძე ბოლოვდება თანხმოვანზე)¹:

-ფ: ზსვ. აქრ-ფ, ლტ. აქარ-ფ „აღებს“; ზსვ. ანკ-ფ „ავაგებს“

ბზ. ჭკნხ-ფ-ე „ფერხულს აბაძს“; ლტ აქრ-ფ „ვიკრობს“...

ზსვ. აჭნ-ი, ლტ. აჭან-ი „ხნავს“; ზსვ. აშხ-ი „წვავს“

ზსვ. ახჯრჯაჭ-ი, ლტ. ახარჯაჭ-ი „ხარჯავს“

ბზ. აწხჭაჭ-ი, ეტრ. აწუხჭაჭ-ი „აწუსებს“

-ა: ხარ-ა „ეცინება“, „უხარია“, ხაყ-ა „ყავს“, ხალ-ა „წყინს“...

თანხმოვანზე დაბოლოებული (უხმოვნო):

იკედ—„იღებს“, აგემ „აგებს“,

ბზ. ილრალ, ლშხ. ილრალ „მღერის“...

-ა სუფიქსი გარდაუვალ ინვერსიულ ზნებს ახასიათებს, თანხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეები—ვ. თოფურიას სამართლიანი დასკვნით—მიღებულია -ფ, -ი, (-ა) სუფიქსთა შოკვეციის შედეგად².

ამრიგად გვრჩება -ფ, -ი, როგორც ძირითადი სუფიქსები, აწმყოს წარმოებისას.

საყურადღებოა ვ. თოფურიას დებულება, რომ „დიალექტების მიხედვით ზოგჯერ ერთსა და იმავე ზმნას აწმყოში თემისეული ბოლოსართი სხვადასხვა აქვს“³:

ბზ. ატყბ-ფ „ხორცეულს წვავს“, შდრ. ლშხ. ატყბ-ი

ზსვ. ლშხ. აბზბ-ფ „ანიავებს“, შდრ. ბალსქვ. აბზბ-ი

ბალსხემოურში დასტურდება: ხომიმედ-ფ და ხომიმედ-ი...

კითხვა ისმის: ხომ არაა -ფ სუფიქსი ზანური ვარიანტი -ი სუფიქსისა⁴ და, მაშასადამე, ხომ არა გვაქვს ამ შემთხვევაში ერთი და იგივე ფორმანტი, ორი დიალექტური (resp. ენობრივი) წრიდან მომდინარე სვანურში?

ასეთ შემთხვევაში ორივე სუფიქსი (-ფ, -ი) ისტორიულად -ი სუფიქსამდის ავიღოდა, -ი სუფიქსი აღმოჩნდებოდა სვანური აწმყოს ძირითადი სუფიქსი.

მაგრამ ასეთ რომ არ იყოს, -ფ და -ი სუფიქსები სხვადასხვა წარმომავლობისაა რომ აღმოჩნდეს, -ი სუფიქსის ხედრი წონა სვანური ზმნის აწმყოს

¹ ვ. თოფურიას: სვანური ენა. I. ზნა, § 21—22, გვ. 72 და შემდეგ.

² სკნ. შრომა, § 21, გვ. 73, აჭრთვე გვ. 79—80.

³ იქვე, § 24, გვ. 89.

⁴ შდრ. ძვ. ქართ. ვარ-ი, კან. ვორ-ი, შვრ. ვორ-ე-ქ (სვ. ხ-ჭარ-ი).

წარმოებისას მაინც გაცილებით დიდია ქართული ანალოგიური სუფიქსის ხვედრ წონასთან (მკ-ი-ს, ჯნ-ი-ს...) შედარებით.

სწორედ ამ -ი-სუფიქსიან ზმნებში უნდა იყოს დაცული სვანური ხოლმეობითი ისევე, როგორც ქართული მკ-ი-ს, ჯნ-ი-ს, გზენ-ი-ს...-ში გვაქვს გააწმყოებული ხოლმეობითი.

ქართულში ეს ზმნები ძველად, როგორც ვიცით (იხ. § 16), ერგატიულ კონსტრუქციას მოითხოვდნენ (გზავნის, განჯნის მან იგი), შემდეგ კი ნომინატიური კონსტრუქციაც გაიჩინეს (მგზავნ-ი-ს, გან-მჯნის-ი-ს): რიგ შემთხვევაში ხოლმეობითისა და აწმყოს დიფერენციაციაც მოხდა (შაღის, ჯაღ-ღის მან იგი — შშლ-ი-ს, ჰჰრღ-ი-ს იგი მან (დაწვრილებით ამაზე — ზემოთ, § 15).

სვანურში მორფოლოგიური ვითარება წინანდებური დარჩა. განსხვავება სინტაქსურ კონსტრუქციაში გამოიხატა:

ნ. ძირითადი (აორისტი):

ზსვ. ოთ-კალაჲ — ათჲ-აკალაჲ¹ შღრ. აწმყო: ზსვ. ა-კალაჲ-ი
ათ-კალაჲ — ათ-აკალაჲ ლნტ. ა-კალაჲ-ი
ად-კალაჲ-ე — ად-აკალაჲ-ე

აქ ორი ფუძე გვაქვს *ა-კალაჲ ნამყო ძირითადისა და *ა-კალაჲ-ი აწმყოსი. მათ შორის ისეთივე შეფარდებაა, როგორიცაა ნამყო ძირითადსა და ხოლმეობითს შორის ძვ. ქართულში (ნ. ძირით.: ვ-კალ, ვ-ყავ, ვ-ქსენ, პერმანს: ვ-კლ-ი, ვ-ყვ-ი, ვ-ქსნ-ი...): ნ. ძირითადს დაერთვის -ი და აწარმოებს ხოლმეობითს. ასევეა სვანურშიც: ნ. ძირით. *ათჲ-აკალაჲ, უპრეერბოდ: -ა-კალაჲ, აწმ. ა-კალაჲ-ი (-აკალაჲ-ი). ეს აწმყოა ისტორიულად ხოლმეობითი სვანურში.

ასეთი შეფარდება ნამყო ძირითადსა და ხოლმეობითს შორის გვაქვს არა ყოველთვის, არამედ ზმნათა ერთ ჯგუფში. მაგრამ ესეც საკმარისია ამ შეფარდების ისტორიული რაობის გარკვევისათვის.

საინტერესოა, რომ აწმყო-ხოლმეობითის -ი სვანურში გადაყება ნამყო უსრულში; ზოგ დიალექტში ეს -ი ფონეტიკურ მიზეზთა გამო გაუჩინარებულა და მისი აღდგენა ხდება საპირო; ვ. თოფურიამ ამ -ი-ს ასე აღადგენს:

ნ. უსრ. ბზ. ხჲალაჲ-დ-ა-ს ← *ხჲალაჲ-ი-დ-ა-ს ვთესადი²
ხალაჲ-დ-ა-ს ← *ხალაჲ-ი-დ-ა-ს თესადი
ალაჲ-დ-ა ← *ალაჲ-ი-დ-ა თესადი

-ი სუფიქსი ნამყო უსრულს გვეუცება ლენტეხურშიც³.

ბეჩოურში -ი სუფიქსი ნამყო უსრულში დაცულია:

¹ პარადიგმა ამოღებულია ვ. თოფურიას ხსენ. შრომიდან, § 36, გვ. 149.

² ხსენ. შრომა, § 23, გვ. 75; იხ. აგრეთვე ტაბ. X, გვ. 102—103. -ი სუფიქსს, აუტორი აღადგენს კანონზომიერად; სადაოა ნ. უსრულის მაწარმოებლად და-ს გამოყოფა (§ 28, გვ. 106). საამისო სუფიქსი -დ უნდა იყოს; მიმდგენო -ბ კი -ა-ს -ი-ს სუფიქსის კუთვნილება ჩანს.

³ იქვე, § 27, გვ. 101.

ბე. აწქყო: აკლპთხ ი „აპალღებს“-5. უსრ.: აკლპთხ-ი-ღ-ა „ამალღებდა“
 „აკლპთხ-ი“ „ღეწეაეს“ (აკალღებს)“-5. უსრ.: აკლპთხ-ი-ღ-ა
 „ღეწეადა“
 აწ-ი „ხნავს“- —5. უსრ. აწ-ი-ღ-ა „ხნავდა“...1.

აწყო-მოდწეობათიწეული -ი- სვანურ ნამყო უსრულში ისევე რეალურია, როგორც ქვან-ი-ს-ა-ტუპის ზნეში ძვ. ქართლისა (ქ-ჰან-ი-ღ-ა) და როგორც ხე აურულაჲსა და თეშურის პერმანაიენი (ეკეთ-ი-ღ-ი...).

სვანური აწყო- ხოლმეობითის -ი რიგ საკითხს აღძრავს. ეს საკითხები აწყო-მეს ფუძის ჩამოკლებიანსათანა დაკავშირებული და ცალკე განიღვას მოიხილავს.

§ 23. ხოლმეობითი და გარდაუშვალნი ხტაბიქური ზმნებში. გარდამაგვალა ზნის უღვლიღვამა ღვალად გაიჩეოდა ორი ასპექტი: განგრძობითი (ღეწატრული) და ერთბაში, წერტრღებრივი (მომწკობრივი). ორ ასპექტს შეესაბამებოდა ორი ნაკეთი: ხოლმეობითი და ნამყო ძირითადი (პოვ-ი-ნ მან იგი, პოვ-ი-ნ მან იგი).

ხოლმეობითი ფუნქციით აწყოს ეთეისებოდა: განგრძობითი ასპექტისა და ზოგადი აწყოს განიღვანა ფუნქციათა მიხედვით შეუძლებელია.

ხოლმეობითისა და აწყოს ფუნქციური ურთიერთობის საკითხს ვარკვევდით. პირველ რიგში, გარდამაგვალ ზნათა უღვლიღვების მიხედვით.

აღი რაკცხოდ იან, შეიწიროდიან. მოგეგსენოდის, ევედრის და სხვ. მსგავსი მაგალითები (იხ. ზეით, გვ. 63) მოწმობს, რომ ენებითი გვარის ზნებშიც დასტურდება ხოლმეობითისა და აწყოს თვისობა.

საშუალო გვარის მნათაგან ვიდ-ი-ს, ვიდ-ი-ღ-ა-ს მაგალითი იყო განხილული. ამ ზნის ნამყო ძირითადი აქვს (ეკლ-ი-ნ: ნო-ვედ-ი-ნ იგი) და ხოლმეობითი (ეკლ-ი-ს: მო-ვიდ-ი-ს იგი).

ცალკე განიღვას საჭიროებს ე. წ. საშუალო გვარის დეფექტური ზნები, —ს-ხელდობრ, საშუალო გვარის ისეთი ზნები, რომელთაც თავისი ფუძისა ან მსოლოდ აწყო ეწარმოებათ ანდა მოლოდ აწყოს წყების ნაკეთები.

ამ ზნებიდან პირველი რიგში იმათი საკითხი დგება, რომელთაც ფუძის საწარმოებლად -ი სუფიქსი აქვთ ანდა ქონდათ, მაგრამ დაეკარგათ (და ამის დანტკიც-ია ხერხდება). მხედველობაში გვაქვს:

1. ერთპირიანი ზნები, -ი- სუფიქსი რომ დაუკავს:
 - ა) იგი ზ-ის, რბ-ის, დ-ის, ტყუე-ის, ობრ-ის, ძრწ-ის, ეთავ-ის, ყრ-ის...
 - ბ) იგი ცრემლოვ-ენ, თესლოვ-ენ, პერუე-ენ, მალლოვ-ენ, ნათ-ი-ნ...
2. ორპირიანი გარდაუყალი ზნები, -ი- სუფიქსი რომ დაუკავს:

მას იგი ჰნატრ-ის, ჰშუენ-ის, სწყურ-ის, ჰ-ღში-ის (←ჰ-მში-ის), ჰკცხუენ-ის...
3. ერთპირიანი ზნები, რომელთაც -ი- სუფიქსი ქონდათ და დაუკარგათ:

იგა დუჰ-ს, დულ-ს, ბორგავ-ს...

1 იქვე, § 25, გვ. 94.

4. ორპირიანი ვარდაუელი ზმნება, რომელთაც -ი სეკაქა ქონდა და დაუკარგავთ: სწადს, მსურს, სძულს...

დუმ-ს ← დუმ-ი-ს; შდრ. დუ-ი-ლ-ი:

...და სდუქსეთ მკუღარა იუფგოზასა... უდაბ. 30 v.

ბორგ-ავ-ს ო ბორ-ი-ს; შდრ. ბ-ბორგ-ი-ლ-ი:

...ნუ ჰბორგ-ი-თ ოქუნეს სიბორგილისა მაგისა ზნაქად...
კინეი I, 143-14

ს-ძულ-ს ← ს-ძულ-ი-ს; შდრ. სი-ძულ-ი-ლ-ი:

და რ'ნ გუქულის იგი... უდაბ. 32 r.

ს-წად-ს ← ს-წად-ი-ს; შდრ. წად-ი-ლ-ი:

...გულის ვა ყოს რაბ იგი სწადის სულა ჩემია... ბოლნ. 12¹¹⁷.

...მრწამს რ' სქადის გელა თქ'ნა... ბოლნ. 75¹¹¹.

მსურს ← მსურ-ი-ს (-მსურ-ი-ს); შდრ. სურ-ი-ლ-ი:

.. რ'ნცა გულის და გუხურის ბილვა მისი... ბოლნ. 82³.

...და სურის ნაქლვთა ჩემთა სწადის თულთა ჩემთა ბილვა პირი-
სა ნიასა... ბოლნ. 81¹¹⁹.

...რადხომცა ნიხლვად სურინ შურს (-შორს) იბრენიან... ითიკა
ბას. 41 r.

...ლახადენ სურვილად ეძებენ წადიერებით წარქველესა
მას... ბოლნ. 31¹¹⁵.

ახლა იოქმის ყარ-ს; ძვ. პართულში უნდა გეკომოდა ყრ-ი-ს — ყარ-ი-ს;
ამას გვაფიქრებინეს ნამყო უსრ. ყ-ი-ლ-ი-ს:

პრქვა მის მართა დამან მის მკუღრისამან ორო აწ ყროდის რ' ოთ-
ხისა დლისაა არს... ჰალიშ. 179 b, იწ 11¹¹⁸.

...და მოწუდა მუყარი და ყროდა ქუეყანა... გამოსლ. 8¹¹⁶.

„წუხს, დულს, ქუხს და მსგავს ზმნებსაც ქონდა -ი იქვე, როგორც
სწყურის, ყუავის, ულავის, ტყუვის და მსგავსთა¹. საკონ-როლო სა-
შუალებდა მასდარში შემონახული -ი: წუხ-ს. მგარამ წუხ-ი-ლ-ი, დულ-ს—დულ-ი-
ლ-ი...: სადაც მასდარში -ი გვაქვს, ანმყოზიც -ი უნდა ყოფილიყო (შდრ. დუმ-ი-
ლ-ი, წად-ი-ლ-ი, სურ-ი-ლ-ი...).

როგი საშუალო ზნის აწ-ყოს დაკარგული აქვს ფუძის -ი სუფიქსი. მაგ-
რამ ეს არ ნიშნავს, თითქოს აწყოს ფუძეში სხვაგვარი ცვლილება არ მომზ-
დარიყოს. არა, სხვაგვარი ცვლილებებიც მომხდარა. განსაკუთრებული მნიშე-
ნელობისა ჩანს ის ცვლილებები, რაც -ავ, -ან სუფიქსიან ზმნებსა და მათი პა-
რალელურ ვარიანტებში მომხდარა. გასარკვევია, კერძოდ, -ავ, -ან და -ი სუ-
ფიქსიან ზმნათა ურთიერთობა². აწყოს ფუძის ჩამოყალიბების პროცესს ვერ
გავარკვევთ, თუ ეს ცვლილებები არ აღინუსხა. ეს ეხება გარდაუვალ ზმნებსაც

¹ საულის ფუძის ზეველ. აგებულება, § 94, გვ. 222.

² გავრით ამას ვ. დუეტრისი ეგება; იხ. „ქართული ენის ზნა“, §§ 411, 412, გვ. 218.

და გარდამავალთაც და სპეციალურს შესწავლას საჭიროებს. აქ ჩვენ ვითარგლებით საშუალო გვარის -ო- სუფიქსიანი ზმნებით (და გაკერით ენებებით მათი ფუნქციის საშუალო გვარის სხვა უ-ინო ზმნებს).

-ო სუფიქსიანი ზმნები —ზ-ის, ყუაე-ის, ყვრ-ის, ჰშუენ-ის, სწყურ-ის, ჰმწი-ის... და მათი რივისა უძველესი ფორმაციისაა; მათ ეერ გაიჩნეს უღვილილ ბის ნაკეთთა სტანდარტული წყება, შემოგვინახეს ის ვითარება, რაც სტანდარტების გაჩენას წინ უსწრებდა.

რა ასპექტისაა ეს ზმნები? განგრძობითისა (დიურატიულისა) თუ წერტილბრძობისა (მომენტობრივისა)? პოკ-ი-ნ, აკეთ-ი-ნ ასპექტისა თუ პოვ-ი-ნ, აკეთ-ი-ნ ასპექტისა? არჩევანი მას არა აქვს: აქ მხოლოდ ერთი ვარიანტი გვაქვს და ეს ვარიანტი განგრძობითი ასპექტისაა¹.

შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ამ ზმნებში -ი გვაქვს: ძველი ქართულის აწმყო იგივე ხოლმეობითია ყველა იმ ზმნისათვის, რომელთაც -ო სუფიქსი აქვთ საწარმოებლად და ნაკვთთა ძირველი ჯგუფი ეწარმოებათ. -ი სუფიქსის დან: შწლებდა უნდა ყოფილიყო, ეჩვენებინა განგრძობითობა ზმნის ფუძით გადმოცემლი ვითარებისა: ზის = ზემყოფია, ზემყოფობს, ყუაეის = ყუაეებულა, ყუავილიანია; ყვრის = ყვირილს გამოსცემს, მყვირალია; სწყურის = მოწყურებულია, წყურვილს განიცდის.

ხოლმეობითის -ი და სხენებულ გარდაუვალ ზმნათა -ი ისტორიულად ერთი და იგივე ოდენობაა.

§ 24. დიურატიულობა და სტატიკულობა გარდაუვალ და გარდამავალ ზმნებში. რა მიმართებაშია გარდაუვალ ზმნათა ეს განგრძობითი ასპექტი სტატიკურობასთან? ყველა ზემოხსენებული -ი-სუფიქსიანი ზმნა სტატიკურია. გარდაუვალი ზმნის სტატიკურობა იგივე დიურატიულობაა: ყოველი სტატიკური ზმნა დიურატიულია; სტატიკური ზმნა არ შეიძლება იყოს მომენტობრივი, შეუძლებელია არ იყოს დიურატიული.

მაგრამ ყოველი დიურატიული ზმნა არაა სტატიკური: დიურატიული ასპექტი სტატიკურ ზმნებს ხომ აქვს და აქვს, იგი შეიძლება აღმოაჩნდეს დინამიკურსაც, გარდამავალსაც და გარდაუვალსაც.

- I. სტატიკური ზმნები: ზის, ყუაეის, რბის... დიურატიულია
- II. { დინამიკური „ : ჯდების, აღყუავენების... და ჯდის, აღყუავენის... დიურატიულია (და გარდაუვალი)
- { დინამიკური „ : დაჯდა, აღყუავენა... მომენტობრივია (და გარდაუვ.)
- { დინამიკური „ : პოვინ, აკეთინ... დიურატიულია (და გარდამავალი)
- { დინამიკური „ : პოვენ, აკეთენ... მომენტობრივია (და გარდამავალი)

პირუქუ: დიურატიული ასპექტისა შეიძლება იყოს სტატიკური ზმნაცა და დინამიკურიც (გარდაუვალისა და გარდამავალის).

¹ ანალოგიური აზრი უნდა იყოს გამოთქმული ივ. ჭეთარაძის მიერ: — ვერაულობით — და ეს ფასილი „ — ჩვენგან დ. შოკ დეილად იხ. თეოსი (§ 8) საკანდიდატო დისერტაციისა: დეფინტური ზმნები ქართულნი (თენცა -ო-ზე არა ლაპარაკი).

მომენტობრივი ასპექტისა შეიძლება იყოს მხოლოდ დინამიკური (გარდაუქვალ(ი), გარდამავალიც).

მომენტობრივი ასპექტისა ვერ იქნება სტატიკური ზმნა!

რა თქმა უნდა, დიურატიულობა და მომენტობრივობა, ერთი მხრივ, სტატიკურობა და დინამიკურობა, მეორე მხრივ, სხვადასხვა განზომილების მოვლენაა: პირველ შემთხვევაში ზმნის ასპექტს ვახასიათებთ, მეორეში — ზმნებს (სხვაობა ნათლად ჩანს დინამიკურობა-მომენტობრივობის შეპირისპირებისას როგორც გარდამავალ, ისე გარდაუქვალ ზმნებაში).

მაგრამ, ვიმეორებ, სტატიკურობა და დიურატიულობა ერთმანეთს ხელება გარდაუქვალ ზმნებში (საშუალო გვარისა); აქ სტატიკური ასპექტი შეიძლება იყოს მხოლოდ დიურატიული.

ზმნის ჩამოყალიბების სათავე აქაა: სტატიკურ-დიურატიული საწყისით ზმნა მინიმალურად განსხვავდება სახელისაგან. ამაგარივე სიძველის პრეტენზია შეიძლება ქონდეს წით-ს, ახ-ს ტიპის ზმნათა წარმოებას: „წითნ ცაჲ ნიშნავს „წითლად ჩანს“, „წითლობს“ (თუ შეიძლება ასე ითქვას).

ეს ტიპი ყველაზე ძველია, ოღონდ ნასახელად ზმნათა ხაზით (პირველადი ზმნები ამ წესით არ იწარმოება)¹.

წითს სრული ანალოგონია აფხაზურ ნასახელარ ზმნათა: დუ-ძლბ-ჟუ „ის გოგოა“ (ზედმიწვენი: „გოგობს“, —ძლბ „გოგო“)... იხუქ-უჟ „ის (რადღ) პატარაა“ (ზედმიწვე: „პატარაობს“)..

დიურატიულობა ჩვენს მაგალითებში -ი სუფიქსით გადმოიცემოდა. სტატიკურ ზმნათა წყებაში ეს -ი მოგვეპოვება. ზმნათა წყებაში -ი არ მოგვეპოვება, მაგრამ ვიცით, რომ იყო და დაკარგა (-წადს, ჰსურს, დუსს...). შეიძლება თუ არა დავასკვნათ, რომ სტატიკურობა უცილობლად გულისხმობს -ი სუფიქსის არსებობას? რასაკვირველია, არა: შეიძლება სტატიკური ზმნა გქონდეს და -ი- ფორმანტი ფუძეს არ ერთვოდეს (პირუკა: -ი სუფიქსი დინამიკურ ზმნებთანაც დასტურდება: ჯდებ-ი-ს, დგებ-ი-ს, კუდებ-ი-ს...).

მაშ, რა მორფოლოგიური ნიშანია დანახასიათებელი სტატიკური ზმნებისათვის? ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში ისეთი პოზიტიული ნიშანი, საერთო რომ იყოს ყველა სტატიკური ზმნებისათვის, უცე აღარ იძებნება.

უნდა კი ყოფილიყო: ჩვენთვის ცნობილი -ი სუფიქსი ნიშანდობლივი ჩანს გარკვეული დიალექტური (resp. ენობრივი) წრისათვის; სხვა დიალექტურ თუ ენობრივ ერთეულებს, რაც ძველი ქართული სალიტერატურო ენის შედგენილობაში გამოიყოფა, შეიძლებოდა სხვა ნიშანი ქონოდა. ეს განსხვავებული მონაცემები შეადლულა ძველმა ქართულმა სალიტერატურო ენამ: მისი განვითარების უძველეს ეტაპზე ეს პროცესი უკვე დიდი ხნის მომხდარი ჩანს, ნაიზ-ნაიზი მასალა მტკიცედაა შეკრული ძველი ქართულის მორფოლოგიურ სისტემაში.

¹ წითს-ტიპის სიძველე მართებულადაა აღნიშნული ივ. ჯავთარაძის მონოგრაფიაში: „დიალექტური ზმნები ძველს ქართულში“ (თეხისები § 8), ოღონდ ეს ტიპი ვერ იქნება უფრო ძველი, ვინემ რ ბ ი ს — ტიპი.

სტატიკური ზნები გარდაუვალ ზნებაა ერთ-ერთი სახეობა განვიხილავთ გარკვეულ საფეხურზე (იგი სტატიკურად მოიცავს შედეგში ხ მია საშუალოსაც და გარკვეული სახის ენებრივსაც).

§ 25. სტატიკური გარდამავალი ზნის სტატიკური. სტატიკური ზნა მხოლოდ გარდაუვალი იყო თუ შეიძლება ყოველგვარ გარდამავალ სტატიკურ ზნესაც გარდაუვალი ზნა სტატიკური არაა არც ახალ ქართულში და არც ძველში. სტატიკური ზნე გარდაუვალა მხოლოდ იქნება იმ შემთხვევაში, თუ შეიძლება იმ ვარიანტით, რომ თავად ნუ აქვს იყო, რომ გარდაუვალა ზნა თვისი ბუნებით და. მაშასადამე, პრინციპში ვადორიციავს სტატიკურად, რომ იგი უცვლელად დანაწილები უნდა ყოფილიყო? არა, ამას იტყვიან არ შეიძლება.

გარდამავალი ზნაც შეიძლება ყოფილიყო სტატიკური (ამიტომ ვოქებით ზემოთ: სტატიკურია გარდაუვალი ზნა განვიხილავთ გარკვეულ საფეხურზე). მხედველობაში გვაქვს ის გარდამავალი ზნა, რომელიც მოქმედებითი გვარისა არ იყო, ე. ი. გარდამავალი ზნის მოქმედებითი გვარია, კერძოდ, მისი ძველი ვარიანტის, კავშირების, ჩამოყალიბების.

ასეთი გარდამავალი ზნის ნიმუშა გვარის რცის, უწყის (მან იგი) უცვლელად გარდამავალი და უდოდ სტატიკური ზნა (იცის=მტოდნია). რა გვარისა? რაკი გარდამავალია, უნდა გვთქვას მოქმედებითია, თვრამ ვერ ვიტყვი: მოქმედებითი გვარი აქ არა გვაქვს. ამიტომ ვეა, რომ იცის, უწყისა ზნებს ვენებითი არ ეწარმოება. იცის, უწყის-სტატიკურია და პრევერს არ იტყვის.

ამრიგად, გარდამავლობა ძველის ძველად, როგორც ვხედავთ, სტატიკურობას არ ვადორიციავდა.

იცის, უწყის ზნები ქართულში ძირითადი ნაშთია იმ ფორმაციისა, რომელიც განვიხილავთ საფეხურს წარმოადგენს ქართული ზნისათვის. მაგრამ რომელიც დღემდის დამახასიათებელია მათი კავსისიერის ენებისათვის.

იცის, უწყის ზნები ძველი სანართო ვითარების დამახასიათებელია იბერიულ-კავსისიერ ენათა გარდამავალი ზნის ისტორიაში.

§ 26. ხოლმეობითი და უღვლილუაგის ნაკვეთთა სინტაქსი ქართულში. ხოლმეობითისა და გარდაუვალ სტატიკურ ზნათა ურთიერთობას გარკვეულ დასკვნამდის მიუყვართ ზნის ნაკვეთთა სინტაქსის ისტორიის შესახებ.

გარდამავალ ზნათა უღვლილუებისას თუ დღემდის ზნებს გამოვიყენებთ, გამოყოფენ ნაკვეთთა სამ წყებას. ესენია: აწმყო, ნამყო ძირითადისა და თურმეობითის წყება (ანუ აწმყო).

აწმყო წყება:

1. აწმყო: (აქებს¹ || აქებს) იგი მას

2. ნამყო უსრ.: აქებდა (|| აქებდის || აქებდინ) → 3. კავშ. I: აქებდეს იგი მას

¹ ვიძღვეთ მესამე პირის მიხედვით ძე. ქართულის ძირითად ფორმათა სტრუქტურის. პარალელურად არქაულ სუფიქსაციასაც აღვნიშნავთ.

ნამყო ძირითადის წყება:

4. ნამყო ძირითადი: აქო (აქენ) მან იგი → 5. კავშირებითი II: აქოს მან იგი

6. ხოლმეობითი: აქის (აქინ) " "

თურმეობათის წყება:

7. თურმეობითი I: უქიეს (აქია) მას იგი

8. თურმეობითი II: ექო " "

9. კავშირებითი III: ექოს " "

პირველი წყების საფუძველია აწმყო, მეორისა—ნამყო ძირითადი, მესამეში გაერთიანებულია ინვერსიული ფორმები. კლასიფიკაცია აგებულია წარმოების პრინციპზე, ოღონდ საკლასიფიკაციო ნიშანი ბოლომდის არაა გატარებული: პირველსა და მეორე წყებას საფუძვლად უდევს საწარმოებელი ფუძის ერთიანობა, მესამეს—წარმოების პრინციპის ერთიანობა. საერთო საწარმოებელი ფუძე შესამე წყეზას არ გააჩნია. საწარმოებელი ფუძის მიხედვით რომ გაისინჯოს, მესამე წყება დაიშლება: თურმეობითი პირველი ან ნამყო ძირითადის წყებას დაუკავშირდება (უქია) ანდა აწმყოსას (უ-კლ-აე-ს). თურმეობითი II და კავშირებითი მესამე—ნამყო ძირითადის წყებას; სახელდობრ, თურმეობითი II—ნამყო ძირითადს (ექო), კავშირებითი III—კავშირებითს II-ს.

მაგრამ ეს არათანამიმდევრული კლასიფიკაცია ც თავის დროისათვის თვალსაჩინო წინსვლა იყო (მანამდის დროებს ანაწილებდენ მნიშვნელობის მიხედვით და კლასიფიკაციაც ნაირ-ნაირი გამოდიოდა). ნაკეთთა კლასიფიკაცია წარმოების პრინციპზე დაყრდნობით ნ. მარის დამსახურებას შეადგენს.

როგორც ვთქვით, წარმოების პრინციპს თანამიმდევრულად თუ დავიცავთ, უღვლილების ნაკეთები ორ წყებად დაიყოფა: აწმყოს წყებად და ნამყო ძირითადის წყებად. პირველში მოექცევა, რაც აწმყოსაგან იწარმოება, მეორეში—რაც ნამყო ძირითადისაგან იწარმოება (უშუალოდ თუ შუალოდ, პირდაპირი წყობისა თუ ინვერსიულისა). ეს დაჯგუფება გამოსადეგია გარდაუვალი ზნებისათვისაც¹.

შემდეგს ჩვენს მსჯელობაში ჩვენ ამოვიღებთ დებულებიდან, რომ უღვლილების ყველა ნაკეთი ორ წყებას ქმნის: აწმყოს წყებას და ნამყო ძირითადის წყებას.

I. აწმყოს წყება:

1. აწმყო → } 4. თურმეობითი I (ინვერსიული წყობისა)
→ } ახ. ქართულში: მყოფადი → პირობითი.

2. ნამყო უსრული → 3. კავშირებითი I.

II. ნამყო ძირითადის წყება:

1. ნამყო ძირითადი } → 3. კავშირებითი II → 4. კავშირებითი III
(ინვერს. წყობისა)
→ 6. თურმეობითი II (ინვერს. წყ.)

2. ხოლმეობითი → 5. თურმეობითი I (ინვერს. წყ.)

რა გამოირკვა? ხოლმეობითის ისტორიისთან დაკავშირებით გამოირკვა, რომ გარდაშავალ ზმნას ეწარმოებოდა ნამყო ძირითადის წყება (ხოლმეობითი, ნამყო ძირითადი და ამ უკანასკნელისაგან—კავშირებითი მეორე), მაგრამ არ

¹ ამ საკითხს სპეციალური განხილვა ესაქირთება.

გააჩნდა აწმყოს წყება. გარდაუვალ ხტატკურ ზმნებს მოკოეებოდა აწმყოს წყება (ზოგ ზმნას მხოლოდ აწმყო!), მაგრამ არ ეწარმოებოდა ნამყო ძირითადის წყება. გარდაუვალ ზმნას, რამდენადაც ის ხტატკური იყო, მხოლოდ დიურატული ახპექტის ნაკეთები ეწარმოებოდა (აწმყო, ნამყო უსრული); გარდამავალ ზმნას ორი ახპექტის შესაძლებლობა ქონდა: მომენტობრივისათვის — ნამყო ძირითადი (და კავშირებითი II) იყო განკუთვნილი, დიურატულიისათვის — ხოლმეობითი; აწმყოს წყების დანაკლისს აესებდა ხოლმეობითი, როგორც განგრძობითი ახპექტის ნაკეთი: განგრძობითი ახპექტი ერთ ხიბრტყეზე აუენებს ხტატკურ ზმნათა აწმყოს და გარდამავალ ზმნათა ხოლმეობითს.

„აწმყოზე“ რომ ელაპარაკობთ, მხედველობაში გვაქვს ის ნაკეთი, რომელიც ამეამად ამ ტერმინით აღინიშნება და არა ფუნქცია დროისა: ფუნქციის თვალსაზრისით ამ დროისათვის, როგორც არა ერთხელ აღგვინიშნავენ ხევიტაც, ასპექტები გვაქვს — განგრძობითი და წერტილებრივი.

განგრძობითი (დიურატული) ახპექტის ნაკეთები:

I. ხტატკურ გარდაუვალ ზმნათა:	II. დინამიკურ-გარდამავალ ზმნათა:
(აწინდელი) აწმყო: ზ-ი-ს. ყუაე-ი-ს,	ხოლმეობითი: თქვს, აქ-ი-ს. წარიყვა-
ს-წყურ-ი-ს...	ნ-ი-ს, მისც-ი-ს
(აწინდელი) ნამყო უსრ.: — ყუა-ო-ღ-ა,	— — წარიყვან-
ს-წყურ-ო-ღ-ა...	ო-ღ-ი-ს, მისც-ო-ღ-ი-ს ¹

წერტილებრივი (მომენტობრივი) ახპექტი:

I. (ხტატკურ გარდაუვალ ზმნებს არა აქვს)	II. დინამიკურ გარდამავალ ზმნათა (აწინდელი) ნამყო ძირითადი: თქუ-ა, აქ-ო, წარიყვან-ა, მისც-ა

როცა გარდამავალმა ზმნებმა აწმყო გაიჩინეს, ხოლმეობითის ყოფნა-არყოფნის საკითხიც ბუნებრივად დაისვა: დიურატულობა აწმყოსაც ახასიათებდა; ხოლმეობითი ან უნდა ნიშნულიყო, ანდა აწმყოს შერწყმოდა (რინტერპრეტაცია — ინტაქსური კონსტრუქციის სათანადო შეცვლით!).

ასპექტთა მიხედვით უღვლილები გასაგებს ხდის, რატომ არ გააჩნდა ნაკეთთა პირველი წყება გარდამავალ ზმნას (პერპანსივი ეწეოდა სათანადო მისიას!), ანდა რატომ აკლია ხტატკურ გარდაუვალ ზმნებს ნაკეთთა მეორე წყება: ნამყო ძირითადი მომენტობრივია და, მაშასადამე, ხტატკურობის ანტიპოდი.

გარდაუვალ ზმნებს, თუ ის დინამიკურია, ნაკეთთა მეორე წყება (ნ. ძირითადისა) დაუბრკოლებრივ ეწარმოებათ: ზ-ი-ს, ყუაეის, წვეს, ღგას, სწყურის — ნამყო ძირითადი არ ექნება. ჯდების, ალყუაენების, წვეების, ღგების, მო-სწყურდების-ისათვის... ნამყო ძირითადი ისევე ჩვეულებრივია, როგორც გარდამავალი ზმნებისათვის: ჯდა, ალყუაენა, დაწვა, დიდგა, მოსწყურდა...

¹ ხოლმეობითისაგან ნაწარმოები ნ. უსრული ძე. ქართულში ხოლმეობითის ფორმითვა, სადაც აპორადული, ვ. ი. ძველი წარმოება გვაქვს (შდრ. ვიდ-ი-ს — ვიდ-ო-ღ-ი-ს, მაგრამ ვიდ-ო-ღ-ა; ასევე: იცო-ღ-ა, უწუა-ღ-ა...).

სტატეგორია-დინამიკობა ქართული ზმნის ნომინატიული თვისებაა ლექსის პრობლემა. მათი გათვალისწინების გარეშე უღელწოდების წარმოქმნის ნაწილი ვითარება ქართულში ვერ გარკვევა.

§ 27. ხელშეწყობითი და ავტომატური კონსტრუქციის, როგორც მისი განვითარება ის სტაბილური სახით. როგორც უკვე აღვნიშნეთ (იხ § 1), ამჟამად ქართულში გარდაწვეული ხმის საშუალო სინტაქსურ კონსტრუქციას ქმნის: ერგატული და ითხი ნორე წესებში (მან იგი აქო), ნომინატიურს - ნაკეთობა პირველ წესებში (იგი მას აქებს) და დაუბრუნს - თურმეობითთან (მას იგი უქია). დატვირთი კონსტრუქცია შევცვლული (ინვერსიული) წყობა დამახასიათებელია (რეალური სიბიე კი - მიცემითსი, რეალური რიფები - სახელობითში).

პირდაპირი წყობისათვის დაგვრჩა არა კონსტრუქცია: ერგატული (მან იგი აქო) და ნომინატიური (იგი მას აქებს), როგორც დავინახეთ, ნომინატიური კონსტრუქცია გარდამავალ ზმნისთან ძველად არა გქონდა, ორივე კონსტრუქციის ადგილად ერთად ერგატული კონსტრუქცია (მან პოვა, აქო, კლა იგი - მან პოვის, აქ ს, კლის იგი; შესაძლო პარას სუბიექტის ძველი ნიშნით: მან პოვენ, აქ - ნ. კალ-ნ იგი... მან პოვინ-ნ, აქინ-ნ, კლი-ნ იგი...).

გარდამავალ ზმნისთან ნომინატიური კონსტრუქცია შეცვლა ჩნდება: ეს დეტალი მტკიცდება დადგენილი ქართული ზმნის უღელწოდების ისტორიითა და ამ უღელწოდებაში ხოლმეობითის ადგილის გარკვევით.

ინტერესად, გარდამავალი ზმნის ფარგლებში ერგატული კონსტრუქცია განვითარების წინა საფეხურია, ნომინატიური კონსტრუქცია - მომდევნო საფეხური.

ივ. მეშინინოვა სინტაქსურ კონსტრუქციითა ასეთი თანამდებრობა ივარაუდა შრომებში „ახალი მოძღვრება ენის შესახებ“ (1936 წ.)¹ და „ზოგიერი ენათმეცნიერება“ (1940), ი. მეშინინოვი ამ შემთხვევაში ემყარება და პალეო-აზიურ და კავასიურ ენათა ტაპოლოგიურ შედარებას.

ძველი ქართულის ჩვენება საფუძვლით ადასტურებს ივ. მეშინინოვის ამ გარაუღს: ძველი ქართულის უძველესი ძეგლების მონაცემთა ანალიზი დოკუმენტურად ადასტურებენ ივ. მეშინინოვის სხვენებული დებულების სისწორეს.

კითხვა ისმის: შეიძლება თუ არა ზემოხსენებულს მიხედვით დავასკვნათ: ერგატული კონსტრუქცია საერთოდ უფრო ძველია, ვინც ნომინატიური კონსტრუქცია, ერგატული კონსტრუქცია უღელწოდების განვითარების წინა საფეხურია, ნომინატიური კონსტრუქცია - შემდგომი საფეხური.

შესაბამისად: ის ენები, რომელთაც ერგატული კონსტრუქცია ახასიათებს (მ:გალათად, იბერიულ-კავასიური ენები) განვითარების წინა საფეხურს (სტადიას) წარმოავიდეკენენ, ხოლო ის ენები, რომელთაც ნომინატიური კონსტრუქცია აქვთ, განვითარების შემდგომ საფეხურად, სტადიად, ვცნობთ?

¹ იგლისხმება მესამე პარის ვითარება.

² И. И. Мещанинов: „Новое учение о ямке“, Ленинград, 1936. მისივე: „Общее языковедение“, Ленинград, 1940.

ფიქრობთ,—არა, არ შეგვიძლია ასეთი დასკვნა გამოვიტანოთ. და იხარტომ:

ნომინატიურს კონსტრუქციაში რეალური სუბიექტი სახელობითს ბრუნვაშია, ერგატიულ კონსტრუქციას რეალური სუბიექტი მოთხრობითში აქვს. ამ კონსტრუქციებს რომ უპირისპირებენ, ამით სახელობითსა და მოთხრობითს უპირისპირებენ.

რა აზრსა დებენ სუბიექტის ამ ბრუნვათა დაპირისპირებაში?

აქ ორი შესაძლებლობაა. პირველი შესაძლებლობა ასეთია: სახელობითი პირდაპირი ბრუნვა, მოთხრობითი (ერგატივი)—არაპირდაპირი; უკერ ჩნდება სინტაქსური კონსტრუქცია რეალური სუბიექტით არამპირდაპირს ბრუნვაში (მოთხრობითში, ერგატივში) შემდეგ, უფრო გვიან ყალიბდება კონსტრუქცია რეალური სუბიექტით პირდაპირს ბრუნვაში (ესაა სახელობითი ბრუნვა).

მაგრამ ერგატიული კონსტრუქციის არსებობა არ გამოირიცხავს იმავდროულად ნომინატიურის არსებობას: ძვ. ქართულ ენაში ერგატიულ კონსტრუქციას გარდამავალ ზმნასთან გვერდით უდგავს ნომინატიური კონსტრუქცია გარდაუვალ ზმნებთან (მან აქო, აქის იგი - იგი ზის... იგი უძღვს მას...). ერგატიული კონსტრუქციის მონაპოლია პირდაპირი წყობის გარდამავალ ზმნებთან არ ხიზნავს ამ კონსტრუქციის მონაპოლიას საერთოდ უღვლილებშია. ერგატიული კონსტრუქცია გამოხატავს ნომინატიურს კონსტრუქციას მხოლოდ გარდამავალ ზმნასთან, ე. ი. უპირისპირდება ნომინატიურ კონსტრუქციას ზნის გეარობის¹ ფარგლებში და არა ქრონოლოგიურად,—საერთოდ. უღვლილებს განვითარების ასპექტში. საერთოდ, უღვლილებს განვითარების თვალსაზრისით იმავე ქართულში ნომინატიური კონსტრუქცია არა ნაკლები ხიფველანაა, ვინემ ერგატიული კონსტრუქცია; არა გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ იგი ზის... იგი უძღვს მას და მსგავსი მონაცემები უფრო ახალი ფორმაციისად დაეახოთ, ვინემ მან აქო, აქის, პოვა, პოვის იგი...

მეორე შესაძლებლობა. საკითხი ამ შემთხვევაში ასე ისმის: საჭიროა განვასხვაოთ სახელობითი ბრუნვა და ე. წ. განუსაზღვრელი ბრუნვა (ანუ, რიც იკიევა, შიშველი ფუძე). სახელობითი განსაზღვრებული ფუძეა. ნომინატიური კონსტრუქცია გვექნება, თუ რეალურ სუბიექტად ასეთი სახელობითი გვაქვს.

ამასდა კვლად, მთის კავკასიურ ენათა სახელობითი, სადაც ბრუნვის ნიშანი არა გვაქვს და არც გვექნა, სხვა და სხვა მორფოლოგიური ოდენობა სახელობითი ინდო-ევროპულ ენებში, სადაც ამ ბრუნვას გარკვეული ფორმანტი მოეპოება (მაგალ. -as ძვ. ინდურში: janas „გვარი“, ლათ. genus...).

ნომინატიური კონსტრუქცია ამ თვალსაზრისის შესაბამისად გვექნება ინდო-ევროპულ ენებში და არ გვექნება, ვთქვით, ხუნძურ ენაში.

მაგრამ თუ ამ გზას დაეადგებით ნომინატიურ კონსტრუქციაზე უარი უნდა ვთქვათ არა მხოლოდ ხუნძურ გარდამავალ ზმნასთან, არამედ ხუნძურ გარდაუვალ ზმნასთანაც; ეს კი ფაქტობრივ ვითარებას არ ეგუება: ხუნძ. ვა ც

¹ გარდამავლობა-გარდაუვალობის (და არა გვარების).

ვაქუნა, რუს. брат приходит და ლათ. frater venit სინტაქსური კონსტრუქციის მიხედვით არ გაირჩევა.

მერვა და: თუ სახელობითი განსაზღვრებული ფუძეა, მას ვერ დავეუბრის-პირებთ ერგატიუს (მოთხრობითს): ერგატივიც (მაგალ., ხუნძური ერგატივი, ქართული მოთხრობათი) აგრეთვე განსაზღვრებული ფუძეა. მასთან განსაზღვრებისთვის ორსავე ბრუნვაში არსებითად ერთნაირი საშუალებაა გამოყენებული (ნაცვალსახელური ნაწილაკი).

და ასევე ეს არა მხოლოდ იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიის თვალსაზრისით, არამედ ინდო-ევროპულ ენათა ისტორიის მოწმობითაც: ბოლო ხანებში ის აზრია გამოთქმული. რომ სახელობითი, როგორც განსაზღვრებული ფუძე, ინდო-ევროპულ ენათა მოთხრობით (ერგატიუს) წარმოადგენს (ვამანტი, ულენბეკი), და ამის მიხედვით შესაძლებლად თვლიან დასვან საკითხი ერგატიული კონსტრუქციისა ინდო-ევროპულ ენათა შორეულ წარსულში.

ჩვენთვის არა აქვს მნიშვნელობა, რა გამოვა ამ ცდიდან. არსებითია საკითხის დასმა: სახელობითისთვის არაა ნიშანდობლივად ფუძის განსაზღვრულობა (სახელობითისათვის ნიშანდობლივია ნიშნის უქონლობა!), ფუძის განსაზღვრულობა ნიშანდობლივია ერგატიუსთვისაო. ასე დვას საკითხი. მაშასადამე, ამ მხრივ - განსაზღვრულობის მიხედვით—ნომინატიუსა და ერგატიუს ერთმანეთს ვერ დავეუბრისპირებთ (ყოველ შემთხვევაში ქართულსა და ქართველურ ენებში, ხუნძურსა და მისი რიგის სხვა დაღესტნურ ენებში). ვერ დავეუბრისპირებთ, ცხადია, ნომინატიურსა და ერგატიულს კონსტრუქციებსაც (ულელილების სისტემის განვითარებაში მთლიანად—გარდამავალ ზმნათა ფარგლებს იქითაც).

ერგატიული და ნომინატიური კონსტრუქციების მიხედვით, მაშასადამე, ვერ გამოვყოფთ ვნის განვითარების სტადიებს; ვერ გამოვყოფთ იმიტომ, რომ ერთი კონსტრუქცია ვეროგეს არ გამოირცხავს (სხვადასხვაგვარ ზმნებში). თვით გარდამავალი ზმნების ფარგლებში ერგატიული კონსტრუქციისა და ნომინატიური კონსტრუქციის ისტორიული შემდგომადობა, როგორც ზევითაც ვთქვით, იმგვარადვე ისახება, როგორც ეს ი. მეშჩანოვის კონსტრუქციის წარმოდგენილი.

რა უძლოდა წინ ერგატიულ კონსტრუქციას? ინდეფინიტური კონსტრუქცია, რამდენადაც საქმე ეხება გარდამავალი ზმნის პირდაპირ წყობას (ამაზე გაკვრით უკვე გვქონდა ლაპარაკი თავში—იხ. § 1).

ამ კონსტრუქციის ნიმუში იქნებოდა, თუ შესამე პირის სახელებს ავიღებდით, ოთხთავის ცნობილი ფრაზა: აბრაამ შვა ისაკ (თუ ნაცვალსახელებს გამოვიყენებდით—ისტორიულად: მე გაქე შენ—შენ მაქე მე).

არც რეალურ სუბიექტს (აბრაამ), არც რეალურ ობიექტს (ნივთისას—ისაკ) ბრუნვის ნიშანი არ ერთვის, წმინდა ფუძეა ანუ, როგორც იტყვიან „განუხაზღვრელი“ ბრუნვა (casus indefinitus). ბრუნვაზე ლაპარაკი აქ შეიძლება მხოლოდ პირობით, სხვა ბრუნვათა ანალოგიით.

ამისდა კვალად გარდამავალი ზმნის პირდაპირი წყობა იძლევა:

1. განუსაზღვრელ (ანუ ინდეფინიტურ) კონსტრუქციას (არქაული: აბრაამ შვა ისააკ
2. მოთხრობითიან (ანუ ერგატიულ) კონსტრუქციას (აბრაამმან შვა ისააკი)
3. სახელობითიან (ანუ ნომინატიურ) კონსტრუქციას (აბრაამი შობს ისააკს).

ეს სამი კონსტრუქცია სამი საფეხურია პირდაპირი წყობის გარდამავალი ზმნის განვითარებაში.

ინდეფინიტური კონსტრუქცია მესამე პირის სახელებთან არსებითად იპავე რიგისაა, როგორსაც მეორე და პირველი პირის გარდამავალ ზმნებთან ეპოულობთ (მე გაქე, გკიოხე შენ,—შენ მაქე, მკითხე მე). განსხვავება მაინც არის: ინდეფინიტური კონსტრუქცია შესამე პირის სახელებთან არ ეგუება ინვერსიულ წყობას, პირველი და მეორე პირი ინვერსიულ ფორმებთანაც ინდეფინიტურია:

აბრაამს უშობიეს ისააკ (II ისააკი); შდრ. მე მიქიე შენ—შენ გიქიე მე.

პირველი და მეორე პირი აქ მეტი სიძველისა ჩანს, ვინემ შესამე პირის ინვერსიული წყობა:

ასეთია გარდაავალი ზმნის კონსტრუქციათა ისტორიული ურთიერთობა, თუ რეალური სუბიექტის ბრუნვათა თვალსაზრისით განვიხილავთ ვითარებას. მაგრამ ეს კონსტრუქციები და მათი ისტორიული შემდგომადობა ობიექტის ბრუნვის თვალსაზრისითაც შეიძლება იქნეს დახასიათებული. ეს იქნებოდა უფრო არსებითიც, რამდენადაც კონსტრუქციათა ისტორია გვაქვს. მხედველობაში: ისტორიული ობიექტის ბრუნვათა დაპირისპირება უფრო ხელშესახებიცაა და უფრო ნიშანდობლივაც გარდამავალი ზმნის ბუნებისათვის:

I. აბრაამ შვა ისააკ, II. აბრაამმან შვა ისააკი, III. აბრაამი შობს ისააკს. სუბიექტის ბრუნვებში (აბრაამ, აბრაამან, აბრაამი) სხვაობა უფრო მცირეა, ვინემ ობიექტის ბრუნვებში (ისააკ, ისააკი, ისააკს). ჯანსაყთრებით ეს ეხება მეორე და მესამე საფეხურის ურთიერთობას: რეალური სუბიექტის ბრუნვები—მოთხრობითი და სახელობითი—ორივე პირდაპირი ბრუნვაა, ორივე—ნაკვალასახელით დეტერმინირებული ფუძეა (ოლონდ სხვადასხვა ფორმაციისა), რეალური ობიექტის ბრუნვები კი—სახელობითი და მიცემითი—მორფოლოგიურად უპირისპირდება ერთმანეთს, როგორც პირდაპირი ბრუნვა და როგორც ირიბი ბრუნვა (სინტაქსურად კი მიცემითი—შობს ისააკს—კუზატიეს ეტოლება).

ამ დაპირისპირებაში უფრო მკვეთრად გამოისახება სათანადო ზმნის ფუძეთა სხვაობა: შვა არსებითად ნეიტრალურია, შობს—აქტიური.

ერგატიული კონსტრუქციის საკითხს, როგორც ეს არა ერთგზის თქმულა, გარდამავალი ზმნის თავისებურება განსაზღვრავს. ეს თავისებურება—ისტორიულიად—ობიექტის ბრუნვათა სხვაობაში უფრო მეტადნდება, ვინემ—სუბიექტის ბრუნვებისაში. ყოველ შემთხვევაში ასეა ეს, რამდენადაც კონსტრუქციათა ისტორია გვაქვს მხედველობაში.

ეს ნიშნავს: ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა, რამდენადაც მას მორფოლოგიურს ასპექტში ვიხილავთ, მარტო სუბიექტის ბრუნვათა საკითხი რო-

და, ობიექტის ბრუნვებსაც სათანადო ანგარიშზე უნდა გაეწიოს. ზუსტად რომ ვთქვათ, პირველ ყოვლისა, ეს საკითხი ობიექტის ბრუნვათა საკითხია და მხოლოდ შემდეგ — სუბიექტის ბრუნვათა.

და თუ ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემაში სუბიექტის ბრუნვის — ერგატივის — საკითხი დადგა წინა რიგში, ცხადია, იმიტომ, რომ რუსული და ევროპული ერთპირიანი ზმნის ენების თვალსაზრისით სუბიექტის ბრუნვის თავისებურება იყო, მკვლევარებს რომ პირველ ყოვლისა ეცემოდათ თვალში.

ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა გარდამავალი ზმნის თავისებურების პრობლემაა. გარდამავალი ზმნის ეს თავისებურება უწინარეს ყოვლისა ობიექტის ბრუნვათა თავისებურებაში შელავნდება (სუბიექტის ბრუნვის თავისებურების საკითხი დაქვემდებარებულია). თუ რას მოასწავებს ეს პრობლემის რკვევისათვის, ამაზე ცალკე მოგვიწევს საუბარი.

დასკვნითი დებულებები

1. ახალს ქართულში გარდამავალი ზმნა ქმნის შემდეგ სინტაქსურ კონსტრუქციებს:

1) ნომინატიურს (სახელობითიანს), როცა რეალური სუბიექტი სახელობითს ბრუნვაშია (რეალური ობიექტი კი—მიცემიანი): მონადირე კლავს ირემს,
2) ერგატიულს (მოთხრობითიანს), როცა რეალური სუბიექტი მოთხრობითს ბრუნვაშია (რეალური ობიექტი—სახელობითში): მონადირემ (მო)კლა ირემი,
3) დატიურს (მიცემითიანს), როცა რეალური სუბიექტი მიცემითს ბრუნვაშია (რეალური ობიექტი—სახელობითში): მონადირეს (მო)უკლავს ირემი.

სამივე კონსტრუქცია მესამე პირს ეხება.

4) ინდეფინიტურს (ოდენფუძიანს—ისტორიულად) —კონსტრუქციას, როცა რეალური სუბიექტი ბრუნვის ნიშნებს არ დაირთავს:

მე ვკლავ ირემს;	შენ კლავ ირემს
მე ვკალი ირემი;	შენ კალი ირემი
მე მიკლავს ირემი;	შენ გიკლავს ირემი
მე გკლავ შენ;	შენ მკლავ მე
მე გკალი შენ;	შენ მკალი მე
მე მიკლავხარ შენ;	შენ გიკლავარ მე.

ინდეფინიტური კონსტრუქცია პირველხა და მეორე პირთან გვაქვს.

ეს განსაკუთრებით ხელშესახებია, როცა რეალურ სუბიექტადაც და რეალურ ობიექტადაც პირველი და მეორე პირია. მე, შენ, ჩვენ, თქვენ ამჟამად სახელობითის, მოთხრობითისა და მიცემითის ფუნქციისადაც ჩანს მხოლოდ იმიტომ, რომ მესამე პირში ეს ბრუნვები განსხვავებულია (იგი, მან, მას... მონადირე, მონადირემ, მონადირეს).

შდრ. ხუნძური, სადაც პირველი და მეორე პირიც განასხვავებს ამ სამ ბრუნვას: დუნ (სახელობ.) მე, მუნ (სახელობ.) შენ, დიცა (მოთხ.) მე, დუცა (მოთხ.) შენ, დიჯე (მიც.) მხე, დუჯე (მიც.) შენ დეჩე.

ეგვევ კონსტრუქციები მოეპოვება გარდამავალ ზმნას ძველს ქართულში, ოღონდ ინდეფინიტური კონსტრუქცია შესაძლებელია იქ მესამე პირთანაც (აბრაამ შეა ისააკ), თუ ეს მესამე პირი ადამიანის სახელია; თვით ძველს ქართულში ესაა ნაშთი ძველი ვითარებისა: მესამე პირთან არსებული კონსტრუქციებისათვის ამოსავალი უნდა ყოფილიყო ინდეფინიტური კონსტრუქცია, ის კონსტრუქცია, რომელიც პირველსა და მეორე პირში შემოგვრჩა დღემდის.

მესამე პირი რომ არა, ერგატიული კონსტრუქციის საკითხი სინტაქსურ სიბრტყეში აღარც დაისმობდა; პრობლემა ამით, რასაკვირველია, არ მოიხსნებოდა: პრობლემას გარდამავალი ზმნის თავისებურება აჩენს და განსაზღვრავს¹; შეიძლება ამ თავისებურებამ გამოხატულება პოვოს სინტაქსშიც, მაგრამ შეიძლება სინტაქსური თავისებურებები არ გვექონდეს, მხოლოდ ზმნის თავისებურების საკითხი იდგეს (ასეა ეს, მაგალ., აფხაზურში).

¹ უფრო დაწვრილებით იხ. ავტორისავე: „ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემისათვის... ამ კონსტრუქციის სტაბილური და ლაბილური ვარიანტები“—ენიკოპია მოამბე, XII (1942), გვ. 223—225.

ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა სინტაქსში იწყება, რამდენადაც ამ კონსტრუქციის შესწავლა გვაქვს მხედველობაში; ეს პრობლემა მორფოლოგიაში (ზნანში) ჩნდება, რამდენადაც კონსტრუქციის წარმოქმნა იგულისხმება.

ანრივად, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემას ორი ასპექტი აქვს: მორფოლოგიური (გარდამავალი ზნის თვისებურება!) და სინტაქსური (სუბიექტისა და ობიექტის ბუნებათა თვისებურება). მესამე პირი რომ არა, ქართულში ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა ზმნაში გადაინაცვლებდა, პრობლემის ორი ასპექტიდან მხოლოდ ერთი—მორფოლოგიური ასპექტი—დარჩებოდა.

2. სხვა ქართულური ენებიდან:

სვანური იმეორსავე ჩვენებას იძლევა, როგორც ახალ ქართულში გვაქვს: მასში ოთხივე კონსტრუქციაა წარმოდგენილი (ნომინატიური, ერგატიული, დატური და ინდეფინიტური), მასთან—იმავე პირებში, როგორსაც ქართულიდან ვიცნობთ (იხ. § 1).

ზეგრული იმეორებს ქართულს, ოღონდ ერთი განსხვავებით: ერგატიული კონსტრუქციის გამოყენების არეა გაფართოებული; ერგატიული კონსტრუქცია ნაწყო ძირითადის ჯგუფში გარდამავალ ზნასაც აქვს და გარდაუვალია—მესამე პირში (კოჩქ დოღურუ „კაცმა მოკვდა“; „ბაღანაქ ქიდებდაღ „ბაღემმა დაიბაღა“...); ერგატიული კონსტრუქცია გარდაუვალ ზმნასთან—ესაა ახალი და თვისებური ნეგრულში.

ჭინურიც ერგატიულ კონსტრუქციას უფრო ფართო გასაქანს აძლევს: ეს კონსტრუქცია გარდამავალი ზნის მესამე პირში ყველა ჯგუფის დროებშია წარმოდგენილი: ავჯიქ ცვილუეს მსქვერი „მონადირემ კლავს ირემი“, ავჯიქ ყვილუ მსქვერი „მონადირემ კლა ირემი“, ავჯიქ ცვილუდორენ მსქვერი „მონადირემ უკლავს (-ნაკლავა“) ირემი“.

ერგატიული კონსტრუქცია გარდამავალი ზმნის უღვლილების მთელ სივრცეზე—ესაა ახალი და თანისებული ეანსუში.

ეს ახალი და თვისებური მეგრულსა და ჰანურში მეორეულია: ერგატიული კონსტრუქცია აქაც მხოლოდ გარდამავალ ზნასთან უნდა გექნონოდა, მასთან ნაწყო ძირითადის ჯგუფის ნაკვთებში. ამას გვაფიქრებინებს ქართული, ამის მოწმობს სვანური, ამავე გეგვარაუღებინებს დიდი სხვაობა მეგრულისა და ჰანურისა ერგატიულ გამოყენებაში; საამისო ჩვენება აქა-იქ გარიჟილია ქანურშივე ზნის მესამე პირთან. დასასრულ, რაც მთავარია, ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს პარჯელი და მეორე პირი: ამ შვითხევეში ჰანურიც, მეგრულიც ნიყუება სვანურსა და ქართულს—ყველა ქართველურ ენაში აქ ერთნაირს ვითარებას ვხვდავთ, ყველგან ინდეფინიტური კონსტრუქცია ჩანს.

ქართულისა და, ყრძოდ, ძველი ქართულის ჩვენება ყველაზე ძველია კონსტრუქციათა საიოთხში; მისი მეტ-ნაკლები ცვლის 'ჩვედგვა წარმოდგენილი მეგრულსა და ჰანურში.

3. ოთხი კონსტრუქციიდან, რაც გარდამავალ ზნას შეეფერება ქართულში, ყველაზე ძველია ოდენფუიანი (ინდეფინიტური) კონსტრუქცია; იგი შემოგვინახა პირველმა და მეორე პირმა, მისი ყალიბი შეიმჩნევა ძველს ქართულში მესამე პირთანაც (აღნიშნის საკუთარ სახელებთან).

მიცემითიანი (დატიური) კონსტრუქცია ნაკეთთა (დროთა) მესამე წყებაში გვაქვს (უკლავს, ეკლა, ეკლას მას იგი), ე. ი. ინვე-სიულ წყობას ახასიათებს; ეს წყობა კი პირდაპირ წყობას გულისხმობს ამოსავლად: მისთვის საორიენტაციოა ნამყო ძირითადისა და აწმყოს ფუძეები¹.

ნამყო ძირითადს შეეფერება ერგატიული კონსტრუქცია, აწმყოს—ნოზინატიური. ინდეფინიტიური კონსტრუქციის ადგილი კონსტრუქციათა ისტორიაში ნათელია, დატიური დამოკიდებული ჩანს ერგატიულსა და ნომინატიურ კონსტრუქციებზე.

როგორია ამ ორი კონსტრუქციის ისტორიული ურთიერთობა? გარდამავალ შემთხვევებში რა უსწრებს რას: ნომინატიური—ერგატიულსა თუ, პირუკუ, ერგატიული—ნოზინატიურს?

უღელღებების ნაკეთებზე თუ გადავიტანთ, ეს ნიშნავს: აწმყო უსწრებს ნამყო ძირითადს თუ ნამყო ძირითადი—აწმყოს?

4. გარდამავალი ზმნების ჩვენებათა ანალიზი ძველს ქართულში ცხადყოფს, რომ გარდამავალი ზმნა-მწველად ერგატიულ კონსტრუქციას იყენებდა იქაც, სადაც ახლა ნომინატიური კონსტრუქცია იმშარება, ორივე კონსტრუქციის ერგატიულისა და ნომინატიურის—ნაცულად მხოლოდ ერთი, ერგატიული კონსტრუქცია იმშარებოდა (ზევით თუნულის შესაბამისად იტულისხმება მესამე პირი).

ერგატიულს კონსტრუქციას მოითხოვდა: I. ნამყო ძირითადი, II. ხოლმეობითი და III. კაჟირებოთი ეფორე (I. კლა, II. კლის, III. კლას ნან იგი).

ამათგან ხოლმეობითი ეწეოდა ზერმანდელი აწმყოს შავივრობას ფუნქციითაც და ნაკეთთა წარმოების მშრივაც (უღელღებების ნაკეთთა წარმოქმნისას). უღელღებების ის ნაკეთთა, რომელსაც აწმყოს საეღლეუღებით ვიცნობთ, მამინ ზმნას აო გააჩნდა (ეს ნაკეთთა აერეა წარმოქმნილი).

5. ხოლმეობითი მერაინდელი აწმყოს ფუნქციას რომ ასრულებდა, ამას ადასტურებს: თქვს ზმნა:

თუკ (მან იგი)—ხოლმეობითია, ნაკეთთა ნეორე წყებისაა, ერგატიულ კონსტრუქციას მოითხოვს, შავრამ აწმყოს ცნომენელობითაა რიგს შენთხევეაში გარჩენილი; ეს მათ უფრო საეღლისხმოა, რომ ეს ზმნა ძველ ქართულში დეფექტურია: აწმყოში სხვა ფუნქცია იყენებს (იტუჯს, ახ. ქართ. აზმობს).

თქვს = იტუჯს (ახ. ქართ. აზმობს):

...ჰკითხვიდეს მას და ჰრქუის ვღ თქვან შვიგნობართა ჰელილა მოსულად (!) არს პირველად... ჰადიშ. მკ 9¹¹ ტაბ. მკაჟ-შდრ. ოჰი ზა-ტბეთ. და ჯრუჟჰარხლ: ჰკითხვიდეს მას და იტუჯოდეს. ვრ იტუჯან ნვიგნობარნი ვღ ელიაჰსი პირველად ჯერ არს მოსულად...

¹ ცალკე დგას უჰყრ იეს, უღლიეს (მას იგი) ტიპის ზმნები: ეს ზმნები ისევე ძველი ჩანს, როგორც უჰყარს, სძულს, ჰყავს, აქვს (მას იგი), ოღონდ საკითხავია—არის კი უჰყრ იეს, უღლიეს გარდამავალი ზმნა (ჩვენ აქ გარდამავალი ზმნა გვაიბურავს)?

თქან = იტყვან (ე. ი. ამბობენ): სათანადო ადგილას გვაქვს ძვ. სომხურში *սահն*, ბერძნ. *λέγουσιν*, ლათინ. *dicunt*, ძვ. სლავ. *глаголют* (აწმყოს მესამე პირი „ამბობენ“).

...არა თქნ სთქუთ ვლ ოთხ თველა და მკაქლი მოიწიოს... ჰალიშ. ინ 4₃
ტაბ. 163 ა₂.

შდრ. ჯ რუქ-პარხ., ნაბეკელ: არა თქნ იტყუთ ვლ ოთხლა თთუე არიან და მოვალს მკაჲ... ძვ. სომხურში, ბერძნ., ლათინურში, სლავურში აგრეთვე აწმყო: *სახტ*, *λέγετε*, *dicitis*, *глаголете*.

...მან მიუვო და ჰქა შნ სთქუ (=სთქვ)... ჰალიშ. ლკ 23₂ ტაბ. 152 ა₂.

შდრ. ჯ რუქ-პარხ. და ნაბეკელ: ...ხოლო თვადმან ჰრქუა მას შენ იტყუ... ბერძ. *λέγεις*, ლათ. *dicis*, ძვ. სლავ. *глаголеши* (ძვ. სომხ. აორისტია: *სახტჲრ*).

...მიუვო ივ შენ სთქუ (=სთქვ)... ჰალიშ. ინ 18₂₇ ტაბ. 192 ა₂.

შდრ. ჯ რ.-პარხ.: ...ჰრქუა მას ივ: შენ იტყუ...

ძვ. სომხ. *სახტ*, ბერძნ. *λέγεις*, ლათინ. *dicis*, ძვ. სლავ. *глаголеши*...

...ჰრქუა მათ შერამწუხრდის მსთქუთ ყულრო იყოს რ წითს ცაჲ და განთიად სთქუთ (=სთქვთ) ზამთარი იყოს რ კსინავს მწუხარედ ცაჲ... ჰალიშ. მთ 16₂₋₃ ტაბ. 34ბ₂

სთქუთ = ამბობთ, იტყვით ხოლმე; სათანადო ადგილას გვაქვს ძვ. სომხ. *სახტ*, ბერძ. *λέγετε*, ლათინ. *dicitis*, ძვ. სლავ. *глаголете* — ყველგან აწმყო („ამბობთ“, „იტყვით ხოლმე“).

ანგვარივე ფუნქცია აქვს თქვხ ზმნას ოთხთავის შემდეგ ადგილებში:

თქვხ (=იტყვის, ამბობს ხოლმე): მთ 12₄₃₋₄₄ ჰალიშ. ტაბ. 26 ბ₁

ლკ 5₃₀ ჰალიშ. ტაბ. 114ა₁

ლკ 11₂₄ ჰალიშ. ტაბ. 128ა₂

თქვან (=იტყვიან, ამბობენ ხოლმე): მთ 23₂₋₅ ჰალიშ. ტაბ. 49ა₁₋₁

მკ 8₂₇₋₃₀ ჰალიშ. ტაბ. 82ა₁

ხთქუთ (=იტყვით, ამბობთ ხოლმე): მთ 15₁ ჰალიშ. ტაბ. 32 ბ₁₋₂

მთ 23₁₆ ჰალიშ. ტაბ. 49 ბ₂

მკ 7₁₀₋₁₂ ჰალიშ. ტაბ. 79ა₂

მკ 8₂₉ ჰალიშ. ტაბ. 128ა₂

ინ 9₁₈ ჰალიშ. ტაბ. 175ა₂

ინ 13₁₃ ჰალიშ. ტაბ. 183ბ₁.

† ხოლმეობითი (თქვხ) შეიძლება კავშირებითი მეორის როლშიც მოგვევლინოს და ბრძანებითის ვადმოსაცემად იყოს გამოყენებული (მაგალ. თქვან = თქეას, *loquetur*... ინ 9₂₁ ჰალიშ. ტაბ. 175 ბ₁); შეიძლება ნამყო უსრულის მაგივრობას ეწეოდეს (გარდამოვარდის... ლკ 16₂₁ ტაბ. 139ბ, *cadebant*) ანდა კავშირებითი პირველისა (გიძლოდის... იტყოდის... ინ 16₂₃ ტაბ. 188ა₁₋₂... გიხაროდის... ინ 16₂₂ ტაბ. 188ბ₁₋₂), რაც სავსებით კანონზომიერია.

6. სხვა ზმნების ხოლმეობითიც ვადმოგვევლინოს აწმყოს შინაარსს, როგორც ამას სათანადო ადგილების შედარებითი ანალიზი მოწმობს:

...ფართო არს ბქმ და ვრცელ არს გზაჲ, რომელმან მიიყვანის წარსაწყმე-
დელად... იწრო არს ბქმ და წულილ გზაჲ, რომელმან მიიყვანის ცხორებად
და მცირედ არიან, რომელთა შოიან იგი... ჰადიშ. მთ 7_{11, 14} ტაბ. 15ა₁.

შდრ. ოპიზა-ტბეთ. და ჯრუქ-პარხ.: ვრცელ არს ბქმ და ფართო
არს გზაჲ, რომელსა მიჰყავს წარსაწყმედელად (ოპ.-ტბ.: წარსაწყმედელსა)...
...იწრო არს ბქმ და საიკრველ გზაჲ, რომელი მიიყვანებს ცხობებასა და მცი-
რელნი არიან, რომელნი შპოებენ მას (ოპ.-ტბ.: ვლენან მას შა)...
ამრიგად: მიიყვანის = მიჰყავს, მიიყვანებს; შოიან = შპოებენ...

...არა მეზუერეთაჲ ეგრე ყვიან... ჰადიშ. მთ 5₁₆ ტაბ. 12ბ₁.

შდრ. ჯრუქ-პარხ.: ...მეზუერენიჲ... ამასეჲ ჰყოფენ...
მათ ყვიან = იგინი ჰყოფენ.

...არა ორი სირი ერთის დანგის განიყიდის და ერთი მითგანი არა და-
გარდის ქუეყანასა ზედა... ჰადიშ. მთ 10₃₉ ტაბ. 21 ბ₁.

შდრ. ჯრუქ-პარხ.: ანუ არა ორი სირი ერთის დანგის განისყიდების და
ერთიჲ მითგანი არა დავარდების ქუეყანასა ზედა...

ვ ნ ე ბ თ ი: იგი განიყიდის = განისყიდების... იგი დავარდის = დავარდების...

ამგვარივე შინაარსისა ხოლმეობითი, როგორც ამას ძე. სოზხურ, ბერძნულ,
ლათინურსა და ძე. სლავურთან სათანადო ადგილის შეპირისპირება მოწმობს,
მეგალითად, შემდეგს ზმნებთან (მოგეყავს მხოლოდ ზმნები და სიმარტივის-
თვის მხოლოდ ლათინური შესატყვისი):

...განსწმდიით... ჰადიშ. ლქ 11₃₉ ტაბ. 129ა₁ = ლათ. აწმყო: purificatis...

...დაადგის... შთაახხის... ჰადიშ. ლქ 5_{28, 27} ტაბ. 113ბ₂ = ლათ. აწმ.: in-
dit... injicit...

...ისმინის... გულისწმა ყვის... ნაყოფი გამოიღის... ჰადიშ. მთ 13₂₃, ტაბ.
28ა₂ = ლათ. აწმ.: audit... intelligentiam intendit... fructum fert...

...განრყუნის... დათხარაინ... განიპარაინ... ჰადიშ. მთ 6₁₀₋₃₁ ტაბ. 13ბ₂
= ლათ. აწმ.: corrumpit... perfodiunt... furantur...

...შეიპყრის... დადადუვის... დაჰვეეთის... განეშორის... ჰადიშ. ლქ 9₂₈₋₃₉
ტაბ. 123ბ₂—124ა₁ = ლათ. აწმ.: apprehendit... clamitat... discernit... abscedit...

...(ისმინიან...) შეიკრძალიან... გამოიღიან... (აღანთის...) დფარის... შედ-
გაინ... დააღვიან... ჰადიშ. ლქ 8₁₅₋₁₆ ტაბ. 119ბ₂ = ლათ. აწმ.: retinent... adfe-
runt... operit... ponit... in:ponit...

ვ ნ ე ბ თ ი: აღმოსცენდის... იქმნის... ჰადიშ. მქ 4₃₂ ტაბ. 72ა₁ = ლათ. აწმ.:
assurgit... fit...

...დაემკვდრის... იქმნის... ჰადიშ. მთ 12₁₆ ტაბ. 26ბ₂ = ლათ. აწმ.: habi-
tant... fit...

...იქმნის... განსტქდიან... დაითხიის... დაიშარხნიან... ჰადიშ. მთ 9₁₆₋₁₈
ტაბ. 18 ბ₂ = ლათ. აწმ.: fit... rumpruntur... effunditur... conservatur...

7. ხოლმეობითი და აწმყო ხშირად ერთსა და იმავე ფრაზაში ერთი მეო-
რის გვერდით იხმარება, როგორც თანაბარი ღირებულების (ფუნქციის) ნაქ-
ვთი, რაიც საესებით ბუნებრივი ჩანს, თუ წინა პარაგრაფებში ნათქვამს გავი-

თვალისწინებთ; სხვა ენებში, როგორც წესი, აქ აწმყო გვაქვს, როგორც ძვ. ქართლის აწმყოს, ისე ხოლმეობითის შესაბამისად:

...ყოველი რომელი ითხოვნ შოილს¹ და რომელი ეძიებნ პოის... ჰადიშ. მთ 7, ტაბ. 14b₁.

— *Quisquis enim petit, accipit et qui quaerit invenit...* Mt 7₉.

გარდავლენ... დაიბანნაან... კაშედ... ჰადიშ. მთ 15, ტაბ. 32b₁, ლათ. აწმ.: *transgrediuntur... lavant... edunt...* Mt 15₂.

ენნინ... გულიბტმა ყუხ... მოვიდის... მიიტაცის... ჰადიშ. მთ 13₁₉ ტაბ. 28a₁, ლათ. აწმ.: *audit... attendit... venit... rapit...* Mt 13₁₉.

დადვის... არნ... არიედ... იხილიხ... დაუტეენიხ... ივლტინ... წარიტაც-ნიხ... განაბნინის .. არარაჰ ჰეირნ... ჰადიშ. ინ 10₁₁₋₁₄ ტაბ. 176 b₂, ლათ. აწმ.: *deponit... est... sunt... conspicit... reliquit... fugit... rapit... dispergit... non est (ipsi e ra)...* Jn 10₁₁₋₁₄.

შეკ... იან... დასდვიან... არა ჰნებავნ... იქმედ... ფართო იყვნაან... განი-გრძენაან... უყუარნ... ჰადიშ. მთ 23₁₋₈ ტაბ. 49a₂, ლათ. აწმყო: *ligant... imponunt... nolunt... faciunt... dilataut... producunt... amant...* Mt 23₁₋₈.

8. ხოლმეობითის თვისობა აწმყოსთან შეკავანდება არა მხოლოდ ფუნქციაში, არამედ ნაკეთთა წარმოების მხრივაც: ამგვარად აწმყოს ფუნქცია ამოსავალი ნაწილი უსრულის წარმოებისას; წინათ კი ნაწილი უსრული ხოლმეობითზე ჩანს დათუქნებული: ხოლმეობითი ეწვევა მერმინდელი აწმყოს შავივარობას. ნაკეთთა სისტემაში ხოლმეობითს უკავია ის ადგილი, რომელიც შემდეგ აწმყომ დაიკავა (გარდამაჯალ ზნებთან, ვნებითებთან); ასეთ შემთხვევაში ნაწილი უსრულის ფუნქცია საკონტროლო საშუალებაა იმ ნაკეთის აღსადგენად, რომლის ადგილიც უკლებში აწმყომ დაიკავა.

ზნეა ეიდოდა საწარმოებელ ფუნქციელ გვეარაუდებინებს ვიდი-ს, ე. ი. ხოლმეობითს:

ხოლმეობ.: ვიდ-ი-ს	ზღრ. აწმყო:	ვალ-ს
ნაწილი უსრ.: ვიდ-ო და	ნაწილი უსრ.:	ვიდ-ო-და
კავშირ. I: ვიდ-ო-დ-ე-ს	კავშირ. I:	ვიდ-ო-დ-ე-ს

ჰადიშ. ინ 3₁₀ ტაბ. 161a₁: სძულნ ნათელი და არა მოვიდის ნათლად...

ნაწილში გვაქვს: სძულს მას ნათელი და არა მოვალს ნათელსა...

შესაბამისად ძვ. სომხ. გვაქვს: *Կայ, ბერძნ. ზეρεται*, ლათ. *venit*, ძვ. სლავ. *приет* — აწმყო.

არადა, თავდაპირველად ნაკეთთა პირველი წყება ფუნქცია მონაცვალეობას არ საპირივლად (ვილია, ვიდოდა, ვიდოდეს), ამოსავალი იყო ხოლმეობითი, ხოლმეობითსაგან იწარმოებოდა ნაწილი უსრული, ამ უკანასკნელისაგან კავშირებითი მეორე. შემდეგვე ხოლმეობითი ვილის შეცვალა აწმყომ ვალს; ძველი ვითარებები შეწყვეტლ დ შემოგვრჩა ნაწილი უსრულის ფუნქცია.

¹ აქ სოლმეობითი ენა ყოველიყო: „შოილის“ (კვირებითი II კონტექსტის უკლებ, ხოლმეობითსა, ბავრამ ნეო-იუდა), შერთულ წინადადებთა წყობა ამას მოწარს.

ბოლშეობითისაგან ნაწარმოები ნამყო უსრული ძე. ქართულს, როგორც წყნის, არ დაუცავს: აწმყომ გინდენა ბოლშეობითი, აწმყოსაგან ნაწარმოებმა ნამყო უსრულმა დაიკავა ბოლშეობითისაგან ნაწარმოები ნამყო უსრულის ადგელი. ძველი წარმოების ნამყო უსრული (აგრეთვე კავშირებითი I) აქა-იქ გარჩენილია ტექსტებში:

ბოლშ. მისცი-ან მათ მას იგი — ნამყო უსრ. მისცი-ო-დ-ი-ან მათ მას იგი (შდრ. ნააწმყოვარი ნამყო უსრ.: მისციემდიან იგინი მას მას):

...და საყურძენი იგი მისციეს სხუათა მოქმეთა რლთა მისციოდთან მას წაყოფი ჟაბთა მათთა... ჰადიშ. მთ 21₁₁ ტაბ. 46ბ₁.

ბოლშ. წარავლინ-ნ-ის მან იგინი — ნამყო უსრ. წარავლინ-ნ-ო-დ-ი-ს მან იგინი (შდრ. ნააწმყოვარი ნამყო უსრ.: წარავლინებდის იგი მათ):

...რა წარავლინოდის იგინი ქადაგებად... ჰადიშ. მკ 3₁, ტაბ. 69ა₁.

ბოლშ. წარმცი-ო შენ მე იგი — ნამყო უსრ. გარეწარმცი-ო-დ-ი-კავმ. I: გარეწარმცი-ო-დ-ე შენ მე იგი (შდრ. ნააწმყო. ნამყო უსრ.: გარეწარმციემდი-კავმ: I. გარეწარმციემდე შენ მე მას):

...ყლი შესაძლებელ არს შენდა. გარეწარმციოდე შე სასუმელი ეხე... ჰადიშ. მკ 14₁₆ ტაბ. 96ბ_{1-ბ}.

ბოლშ. აღილ-ე-ან მათ იგი — ნამყო უსრ. აღილ-ო-დ-ი-ან მათ იგი (შდრ. ნააწმყო. ნამყო უსრ.: აღილემდიან იგინი მას):

...რ აღილოდიან მით ტაბლაჲ იგი... და აღილოდიან მით ტაბლაჲ იგი... ოშქ. 106 v, გამოსლვ. 25₁, 2₁; აგრეთვე 114 r, 33₂₋₄, 114 r, 38₁₀ (აგრეთვე ნაბეჭდ. დაბად. რიცხვ. 1₂₀).

ბოლშ. დაიბან-ე-ან მათ გელნი — ნამყო უსრ. დაიბან-ო-დ-ი-ან მათ გელნი... (შდრ. ნააწმყო. ნამყო უსრ.: დაიბანდიან იგინი მას).

ენებ. დაიბანის იგი წელითა — ნამყო უსრ. დაიბან-ო-დ-ი-ან იგინი წელითა (შდრ. ნააწმყო. ნამყო უსრ. ენებ.: დაიბანებოდიან იგინი წელითა).

...და დაიბანოდიან აპრონ და ძეთა მისთა გელნი და ფერჯნი მათნი ოდეს შეეიდოდიან და დაიბანოდიან წყლათა... რჯენა მოეიდოდიან... შეეირებად მსხუერპლისა დაიბანოდიან წყლითა... ოშქ. 108 r, გამოსლვ. 30₁₉₋₂₀; აგრეთვე ოშქ. 115 v., გამოსლვ. 33₁.

შდრ. ჰადიშ. ინ 13₆: ჰრქუა მას ოო შენ დაჰჰანია ფერჯთა ჩემთა... დაჰჰანი-ფუძემი დაკულია ბოლშეობითის -ი (შდრ. ახ. ქართ. დაჰჰანი), მაგრამ მოითხოვს ვერბალურ ობიექტს მ-კეშითში (უერჯთა ჩემთა... და არა: ფერჯნი ჩემნი), ე. ი. სინტაქსური კონსტრუქცია შეკელილია, ფუძის აკებულეა კი ძველებურია!

ბოლშ. დაისახ-ი-ს მან იგი — ნამყო უსრ. დაისახ-ო-დ-ი-ან მათ იგი (შდრ. ნააწმყო. ნ. უსრ.: დაისახედიან იგინი მას). ნაბეჭდი დაბად. შექმნ. 30₁₁₋₁₁.

ბოლშ. მოართს მან მას იგი — ნამყო უსრ. მოართ-ო-დ-ი-ან მათ მას იგინი (შდრ. ნააწმყო. ნ. უსრ.: მოართმედიან იგინი მას მათ):

...შეუღლი შესაწირაუთაჲ რლ მოართოდიან ძეთა აპრონისთა... ოშქ. 126 v ლევიტ. 6₁₄₍₇₎.

ხოლმ. მოგართხ... განსაჯ-ის... აღვიმცირ-ის მან შენ იგი — ნამყო უსრ. მოგართ-ო-ღ-ი-ან... განსაჯ-ო-ღ-ი-ან... აღვიმცირ-ო-ღ-ი-ან მათ შენ იგინი (შდრ. ნააწმუ. ნ. უსრ.: განსაჯიდიან იგინი მას... ..აღვიმცირებდიან იგინი შენ მას...):

...ღ-ე ული სიტყუაჲ მიმპ მოგართოდიან შენ და სიტყუაჲ აღვილი განსაჯოღიან მათ და აღვიმციროღიან და შეგეწეოღიან შენი... ოშკ. 96r, გამოსლვ. 18₂.

ხოლმ. განათი-ის მან ლამშ — ნამყო უსრ. განათი-ო-ღ-ი-ან მათ ლამშ... კიენი, II, 163₁₀ (შდრ. ნააწმუ. ნ. უსრ.: განათეედიან იგინი მას)...

ხოლმ. აღასრულენ-ი-ან მათ ლოცვანი — ნამყო უსრ. აღასრულენ-ო-ღ-ი-ან მათ ლოცვანი... კიენი, II, 162₂₆ (შდრ. ნააწმუ. ნ. უსრ.: აღასრულენებდიან იგინი მათ).

ხოლმ. ყვ-ი-ან მათ იგი — ნამყო უსრ. ყვ-ო-ღ-ი-ან მათ კრებაჲ... კიენი, II, 163₉ (შდრ. ნააწმუ. ნ. უსრ.: ყოფიდიან იგინი მას).

ენებ. ხოლმ. ეზიარ-ის იგი — ნამყო უსრ. ეზიარ-ო-ღ-ი-ან იგინი მათ თანა... კიენი II, 152₂₈ (შდრ. ნააწმუ. ნ. უსრ. ეზიარებოდიან იგინი)

ენებ. ხოლმ. აღირაცხ-ის იგი — ნამყო უსრ. აღირაცხ-ო-ღ-ი-ან იგი... ნაბექ-დაბაღ., შექმნ. 16₁₀ (შდრ. აღირაცხებოღის იგი).

ენებ. ხოლმ. შეიწირ-ი-ან იგი — ნამყო უსრ. შეიწირ-ო-ღ-ი-ან... ნაბექღ. დაბაღ., ლევიტ. 10₁₅ (შდრ. შეიწირებოდიან იგინი).

ენებ. ხოლმ. გამოგეცხად-ი მე შენ — ნამყო უსრ.: გამოგეცხად-ო-ღ-ი მე შენი... ოშკ. 105v, გამოსლ. 25₇, ოშკ. 106v, გამოსლ. 25₂₁; აგრეთვე: ნაბექღი დაბაღებ., გამოსლვ. 30₂₆ (შდრ. გამოგეცხადებოღი მე შენი).

ნამყო უსრულის წარმოება ხოლმეობითისაგან ძველია, აწმყოსაგან წარმოება — ახალი; ამ ძველი წარმოების ნამყო უსრულს სიმოკლისათვის არქაულ ნამყო უსრულს ვუწოდებთ.

არქაული ნამყო უსრულის ფაქტები მეტად ფასეულია ხოლმეობითის ისტორიული ადგილის გარკვევისათვის უღვლილების სისტემაში; ხოლმეობითის ფუნქციის რკვევისას დამოკიდებული ვართ სტილისტურ მომენტზე, რაიღ ერთულეზს ფაქტის ანალიზს. არქაული ნამყო უსრული კი მარტივად და მასთან უცთომლად წყვეტს საკითხს, რა ფუძეღ იყო ამოსავალი — ხოლმეობითისა თუ აწმყოსი.

არქაული ნამყო უსრული იძლევა ერგატიულ კონსტრუქციას (წარავლი-ნოღის მან იგი, წარავლინოღით თქვენ იგი — შდრ. ფშ. შანღობა ხთქოღით ჩემი!). ამრიგად ერგატიული კონსტრუქცია დასტურდება პირველი წყების ნიწარმოებ ნაკეთებში — ნამყო უსრულსა (და კავშირებით პირველში).

9. ქართულში ორი ზმნის ხოლმეობითმა შეინარჩუნა ერგატიული კონსტრუქციაღ, აწმყოს ფუნქციაღ და აწმყოს ადგილიღ ნაკვთთა წარმოებაში: იცის მან იგი, უწყის მან იგი:

აწმყო:	იცის,	უწყის მან იგი
ნამყო უსრ.:	იც-ო-ღ-ა,	უწყ-ო-ღ-ა მან იგი
კავშირ. I:	იც-ო-ღ-ე-ს,	უწყ-ო-ღ-ე-ს მან იგი,

იცის, უწყის (მან იგი) ისეთივე ხოლმობითია, როგორცაა ზემოხსენებული მისცის, წარავლინის, აღიღის, დაიბანის, განსაჯის, ყვობს... (მან იგი)... იცოდის (იცოდა), უწყოდის (უწყოდა) (მან იგი) კიდევ იმგვარივე ნამყო უსრულია, როგორცაა: მისცოდის, წარავლინოდის, აღიღოდის, დაიბანოდის, განსაჯოდის, ყვოდის... (მან იგი).

აწმყომ იკისრა ხოლმობითის ფუნქცია, აწმყომ დიიკავა ხოლმობითის ადგილი ნამყო უსრულის წარმოებისას. იცის, უწყის (მან იგი) ზმნებს მერე კი არ შეუძენიათ აწმყოს მნიშვნელობა, პირიქით, მათ ძველთაგანვე კონდათ ასეთი ფუნქცია და შემოგვინახეს ეს ძველი ვითარება. ეს ორი ზმნა ძვირფასია ქართული ენის ისტორიისათვის იმით, რომ წინათ მოქმედი ნორმები ქართული უღვლილების ნაკეთთა წარმოებისა და ნაკეთთა ფუნქციისა უცვლელად შემოგვინახეს და თვალნათლივ დაგვანახეს; სხვა ზმნებთან კი ასეთი რამ საძებარია (იხ. ზემოთ §5-9).

10. აწმყოს მნიშვნელობა შინარჩუნა ჰრქვს-ზმნის მრავლობითის მესამე პირმა: ჰრქვან (მათ მას იგი), ოღონდ ამჟამად იგი ორპირიან ინერსიულ ზმნად გვევლინება: მქეია (ნ) მე სახელი, გქეია (ნ) შენ სახელი, ჰქეია (ნ) მას სახელი.

ძვ. ქართულში ეს იყო ხოლმობითი—სამპირიანი ზმნისა, რომელსაც სუბიექტური წყობაც ეწარმოებოდა და ობიექტურიც:

სუბიექტ. წყობა:	ობიექტ. წყობა:
მე ვარქვ (ვარქვ) მას იგი	მე ვარქვ (ვარქვ) შენ იგი
შენ არქვ (ვარქვ) მას იგი	შენ ვარქვ (ვარქვ) მე იგი
მან ვარქვს მას იგი	მან ვარქვს (ვარქვს) შენ იგი
	მან ვარქვ (ვარქვ) მე იგი

ხოლმობითის ამ ფორმებს აწმყოს მნიშვნელობა ბუნებრივად ეთვისებოდა: ...მქონან ჩემ ქუეშე ერისა კაცი. და ვმარქუ (= ვარქვ) მას წარედ და წარედის და სხუასა ვმარქუ (= ვარქვ) მოედ და მოედის... ჰაღმ. ლ. 7, ტაბ. 116ხ. აქ ვმარქუ ხოლმობითია (= ვარქვ) და აწმყოს როლში გამოდის: ვეუზნებო (ძვ. ქართ. ვე ტ უ ჯ); მას შეესატყვისება ძვ. სომხ. *աստ*, ბერძ. *λέω*, ლათ. *dicō*, ძვ. სლავ. *глаголю*...

ასევე მრავლ. მესამე პირი: იყო სოფელი ერთი დიდი თავსა ზედა დიდისა მის მდინარისასა: რომელსა ვარქვან მტკუარი. ეყესა რომელსა ვარქვან კოლა... (წამება კოლაელთა...). ვარქვან = იუჯვან ხოლმე. უწყობდები.

ამ უიანასკნელმა ფორმამ (ვარქვან — ახ. ქართ. ჰქეია) შეინარჩუნა აწმყოს ფუნქცია.

11. წარმოებითა და სინტაქსური კონსტრუქციის მიხედვით ხოლმობითი განეკუთვნება ნაკეთთა მეორე წყებას (ნამყო ძირითადის წყებას). როგორღაა შესაძლებელი ხოლმეობითი ეწეოდეს აწმყოს მავჯერობას? ეკავის ის ადგილი, რაც შემდეგ აწმყომ დაისაკუთრა?

ქ ხოლმეობითი არაა დრო, არამედ ასპექტი. ხოლმეობითის დანიშნულება იყო გადმოცემა არა ის, თუ როდის ხდება მოქმედება, არამედ ეჩვენებინა, როგორ მიმდინარეობს პროცესი; ხოლმეობითი მიუთითებდა მოქმედების (პროცესის) განვრცობით (დიურატიულ) სახიათზე. ამ მხრივ იგი უპირისპირდება და ნამყო ძირითადს, როგორც წერტალბრივი (მომენტალბრივი) ასპექტის გამომხატველს: მან თქვს (=იგი ამბობს ხოლმე)—მან თქუა... მან აკეთის—მან აკეთა... მან წარავლინის—მან წარავლინა.

ხოლმეობითი, როგორც განვრცობითი ასპექტის აღმნიშვნელი, ეთვისება აწმყოს. ე. წ. ზოგად-აწმყოს: უკანასკნელიც იმაზე მიუთითებს, რაც ჩვეულებრივ ხდება (მოწაფე სწავლობს, მასწავლებელი ასწავლის... მზე ანათებს...). ამრიგად, ხოლმეობითსა და აწმყოს ასპექტი აერთიანებდა.

ხოლმეობითი აწმყოს მაგიერობას ეწეოდა, როცა დროის კატეგორია ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული. დროის კატეგორიის ჩამოყალიბება და ხოლმეობითის პოზიციების დასუსტება ერთმანეთთან დაკავშირებულ პარალელურ პროცესებად გვესახება. ამჟამად ხოლმეობითი არც სალიტერატურო ქართულში გვაქვს. არც კილოთა მეტ წილში (ეს პროცესი დამთავრებული დღესაც არაა: აწმყო „ლაპარაკის დროს მიმდინარე პროცესს“ ყოველთვის ახლაც არ აღნიშნავენ. აწმყო -დრო“ ერთგვარად პირობითი ტერმინია).

12. სვანურ ენას ხოლმეობითი ამჟამად არ გააჩნია (ისევე, როგორც—თანამედროვე სალიტერატურო ქართულსა და ბარის კილოებს). სვანურის აწმყოს ერთი ძირითადი სუფიქსთაგანი -ი (აწნი—ხნავს) ხოლმეობითიანული უხდა იყოს: ხოლმეობითი მორფოლოგიურად ცოცხლობს აწმყოში (შდრ. აწნი-ი „ხნავს“—ქართ. წლ-ი-ს ტიპი).

ზანურში (ქანურსა და მეგრულშიც) არა გვაქვს ხოლმეობითი, მაგრამ ენეობითის წარმოება აწმყოში (ქან. ირდ ე-ნ—იზრდება, ითქე-ენ—ითქე-ი-ს), გვაფიქრებინებს, რომ გარდამავალ ზმნათა აწმყოს ადგილი ძველად ზანურშიც მეორე წყების ნაკვთს, ხოლმეობითს, უნდა სკეროდა.

13. ხოლმეობითის ძველი ფუნქციისა და ისტორიული ადგილის გარკვევა ზმნის ნაკვთთა სისტემაში შეუქა ფენს ქართული ზმნის უღვლილების რიგ თავისებურებას:

ა. -ავ-, -ამ- სუფიქსიან ზმნებს ნამყო უსრულში -დ- სუფიქსის წინ „უჩნდებათ“ -ი ძე. ქართულში.

აწმყო: ჰბაძავს... სუამს

ნამყო უსრ.: ჰბაძე-ი-დ-ა სუმ-ი-დ-ა

უფრო ხშირია ასეთი ფორმები მესამე პირში, უფრო იშვიათი პირველსა და მეორე პირში (აქ უფრო ხშირია -ევ-, -ემ-სუფიქსით წარმოება: ვბაძ-ევ-დ, ჰბაძ-ევ-დ... ვსუ-ემ-დ, ჰსუ-ემ-დ; ამათი მესამე პირი მეტად იშვიათია). -ი- (-დ-სუფიქსის წინ) უნდა მომდინარეობდეს ძველი საწარმოებელი (ამოსავალი) ფუძიდან: *ვბაძევი, *ჰბაძევი, *ჰბაძევი-ნ... *ვჰსუმი, *ჰსუმი, *ჰსუმი-ნ...

ვ ბ ბ ა ძ ე ვ დ, ვ ჰ ს უ ე მ დ აგრეთვე აღვიღდგენს ძველ საწარმოებელ ფუძეს („აწმყოს“): ვბაძევე, ვჰსუმე (—სხვა დიალექტური წრისა, ვინემ *ვბაძევი, *ვჰსუმი).

ნამყო უსრულის ფუძე აწმყოს ფუძის აღდვენის საამედო საშუალებაა.

ბ. თურმეობითი პირველი იწარმოება ჩვეულებრივ აწმყოს ფუძისაგან (აკეთ-ებ-ს—უკეთ-ებ-ია ტიპი), მაგრამ შეიძლება აწმყოს სუფიქსი არა ჩანდეს, ნამყო ძირითადის (ე. ი. ნაკეთთა მეორე წყების) ფუძეც იყოს ამოსავალი (აკეთ-ებ-ს—უკეთ-ებ-ია—ტიპი); ეს ორი ტიპი ახალ ქართულშიც დასტურდება და ძველ სალიტერატურო ქართულის ძეგლებშიც. მეორე ტიპი (უკეთ-ებ-ია ტიპი) შესაძლებელი იყო, რამდენადაც აწმყოს ადგილი ნაკეთთა სისტემაში ძველად ეკავა ხოლმეობითს (მეორე წყების ნაკეთს). შესაბამისად ეს მეორე ტიპი უფრო ძველია (ენობრივად, თუნდაც რომ მხოლოდ ახალ ქართულში იყოს ხმარებელი).

გ. ფშაური და თუშურ ხვესურული ხოლმეობითი ნამყო უსრულის სუფიქსებით ხასიათდება, კონსტრუქცია კი ერგატიული მოულის (ფშ.: მე ვნახოდა, შენ ღნახოდი, მან ნახის ის... ხვეს-თუშ.: მე ვნახიდი, შენ ღნახიდი, მან ნახის ის...).

ამოსავალი ასეთი წარმოებისას პირველსა და მეორე პირში ხოლმეობითი (-ძველი აწმყო) ჩანს; ამიტომ გასაგებია -თ-ღ-, -ი-ღ- სუფიქსთა გამოყენება. სათანადო ნაკეთი პირველი წყებისაა; ერგატიული კონსტრუქცია კი აქ იხევეს ბუნებრივი, რა გორც ძვ. ქართულის მაგალითებში: მოგართოდინან... აღილოდინან... განსაჯოდინან... წარავლინოდინან—მათ იგი...

ფშაური და ხვესურული ხოლმეობითის პირველი ორი პირი არქაული ნამყო უსრულია წარმოებითაც, სინტაქსური კონსტრუქციითაც (ფუნქციითაც).

14. ხოლმეობითის ფუნქციისა და ადგილის გარკვევა ზმნის ნაკეთთა სისტემაში არსებითად ცულის აქამდე არსებულ შეხედულებებს ქართული ენის ისტორიული მორფოლოგიისა და სინტაქსის ზოგ ძირითად საკითხზე.

მორფოლოგიის ხაზით: ირკვევა, რომ ქართული ზმნისათვის ძველის ძველად დამახასიათებელი იყო გარჩევა სტატიკურ და დინამიკურ ზმნათა.

მათი უღელილების ნაკეთები ასახედენ ახვეკვებს: განგრძობითხა და წერტილებრივხ. სტატიკურ ზმნებს (ზის, უჟაის, სწყურის, ესპის...) მხოლოდ ერთი ასპექტი მოეპოვებოდა—განგრძობითი; დინამიკურ ზმნებს, რომელთა შორის გარდამავალიც შეიძლება იყოს და გარდაუვალიც, შეეწლო ორივე ასპექტი ქონოდა: განგრძობითი (გარდამავ.: თქვს, წარავლინის, მისცის... გარდაუვალი: გამოეცხადის, აღმოსცენდის, იქმნის...) და წერტილებრივი (თქუა, წარავლინა, მისცა... გამოეცხადა, აღმოსცენდა, იქმნა...).

განგრძობითი ასპექტი -ი სუფიქსით გადმოიციმეოდა გარდამავალ ზმნეშიც (ხოლმეობითი: თქვს... წარავლინის... მისცის...) და გარდაუვალ სტატიკურ ზმნათა დიდ ნაწილში («აწმყო»—ზის, უჟაის, სწყურის, ესპის...): გარდამავალ ზმნათა ხოლმეობითი და გარდაუვალ ზმნათა აწმყო ერთი ფორმაციის ნაკეთებია.

სტატიკური ზმნა გარდაუვალია; დინამიკური ზმნა—გარდაუვალიც შეიძლება იყოს და გარდამავალიც; გარდამავალი ზმნა, მამასაღამე, დინამიკური უნდა იყოს, მაგრამ ზმნის წარმოქმნის მომენტში სტატიკურობა გარდამავალ ზმნათათვისაც არ უნდა ყოფილიყო უცხო: იცის, უწყხის (მან იგი) გარდამავალი სტატიკური ზმნა ჩანს.

ზმნის ნაკეთთა წყება ორი გვაქვს: I. აწმყოს წყება—პირდაპირი და ინ-
ვერსიული. II. ნამყო ძირითადისა—პირდაპირი და ინვერსიული.

15. სინტაქსის საზით, უკვე ძველ ქართულში გარდამავალი ზმნა მესამე.
პირში ერგატულ კონსტრუქციას მოითხოვს ნამყო ძირითადის ნაკეთთა წყე-
ბაში (თუ წყობა პირდაპირია) და ნომინატიურ კონსტრუქციას აწმყოს წყე-
ბაში (პირდაპირი წყობისა): ერგატული კონსტრუქცია შეუთავსებელია აწ-
მყოს წყებასთან და, პირუკუ, ნომინატიური კონსტრუქცია გამორიცხულია ნამ-
ყო ძირითადის წყებაში (იგულისხმება: გარდამავალ ზმნებთან).

ხოლმეობითის ისტორია ცხადყოფს, რომ ძველად ორი ზემოხსენებული წყო-
ბის კონსტრუქციის ნაცვლად (გარდამავალ ზმნებთან) ერთილა გვექონდა: ერგატი-
ული კონსტრუქცია. აწმყოსეული ნომინატიური კონსტრუქცია მერე წარმოიქმნა;
მანამდე აწმყოს ფუნქციას—დიურატიულობას—ხოლმეობითი გადმოსცემდა.

ერგატული კონსტრუქცია პირდაპირი წყობის გარდამავალი ზმნის ერ-
თად ერთი კონსტრუქცია იყო; ნომინატიური კონსტრუქცია გარდამავალ ზმნებ-
თან მერე შეიქმნა.

ივ. მე შ ჩ ა ნ ი ნ ო ვ ი ს დებულება: ჯერ ერგატული კონსტრუქციაა წარმოქ-
მნილი, მერე—ნომინატიურიო—დოკუმენტურ დადასტურებას პოვებს ძველი
ქართული ენის ფაქტებში. ეს დებულება უდიოა, რამდენადაც საქმე ეხება გარ-
დამავალი ზმნის განვითარების საფეხურებს.

ოლონდ ამ დებულებას ვერ განვაზოგადებთ საერთოდ ზმნის უღვლილების
ისტორიაზე და, მით უფრო, ამის მიხედვით ვერ დავადგენთ ენის განვითარების
სტადიას¹.

საქმე ისაა, რომ ერგატული კონსტრუქცია (გარდამავალ ზმნებთან) და
ნომინატიური კონსტრუქცია (გარდაუვალ ზმნებთან) პარალელურად არსებობს
ძველი ქართულის უძველეს ძეგლებშივე. მეტი კიდევ: მათთან ერთად წარმოდ-
გენილია ინდეფინიტიური კონსტრუქციაც, რომელიც ამოსავალია სამივე დანარ-
ჩენი სინტაქსური კონსტრუქციისათვის (ერგატიულისა, ნომინატიურისა და და-
ტიურისათვის).

ერგატული კონსტრუქციის (respect. გარდამავალი ზმნის) ისტორიული.
რაობა უმ ლ მელანდება არა ხუბიექტის ბრუნვათა ცვლაში, არამედ ობიექ-
ტის ბრუნვათა ნაირსახეობაში: ერგატულ კონსტრუქციაში ნივთის ობიექტი
ხაზელობითში დაისმის, ნომინატიურს კონსტრუქციაში—მიცემითში (და ეს
მიცემითი აკუზაჩივს ეტოლება).

სახელობითის ამ შეცვლაში მიცემითით უკუფენილია გარდამავალი ზმნის
ფუძის გარდაქმნა ნეიტრალური ფუძიდან (ნამყო ძირითადში) აქტიურ ფუძედ
(აწმყოში).

¹ სტადიური განვითარების საკითხმა რომ რეალური შედეგები მოგვეცეს, საქაროა სათა-
ნადო საკითხების შესწავლა გამოწვევლილვით ცალკეულ ენათა ისტორიის მიხედვით.

АРН. ЧИКОБАВА

ИСТОРИЧЕСКОЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЕ НОМИНАТИВНОЙ И ЭРГАТИВНОЙ КОНСТРУКЦИЙ ПО ДАННЫМ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОГО ЯЗЫКА

(Заключительные положения)

1. Грузинский язык—единственный среди иберийско-кавказских языков—да и вообще языков с эргативной конструкцией,—историю которого можно проследить документально на протяжении 15 веков¹. Это обстоятельство исключительно важно, если учесть, что языки с эргативной конструкцией или бесписьменные (языки индейцев Сев. Америки), или младописьменные (горские кавказские языки: абхазский, адыгейский, аварский, даргинский, лакский, лезгинский...); лишь баскский язык документирован, начиная с 1571 года. По материалам же грузинского языка, представленным во многочисленных памятниках уже начиная с восьмого века, развитие синтаксических конструкций можно проследить—документально, а не предположительно—на большом отрезке времени (почти в полтора тысяч лет).

В современном грузинском литературном языке *переходный глагол* образует следующие синтаксические конструкции:

1. *Номинативную* конструкцию с реальным субъектом в *именительном* падеже (и с реальным объектом в дательном падеже): მზადობრივ კლავს ირეზის

¹ Древняя надпись на Византийском слове точно датируется концом пятого века: хинтские надписи и палифессы относятся к VI—VIII в. в.; из четвертого века, на текстах которых делается ниже ссылка, Адигский четв. переписан в 897 году (падан фототипически в 1916 г.—„Матер. по археологии Кавказа“, т. XIV, под редакцией П. С. Уварова и А. С. Хаханова в Е. С. Ткайшвили; типогр. сп. собох—в 1945 г. А. Шавизас), Ошский четв.—перепечатан в 913 г., Тбетский в II—в 935 г. (изд.—вспомогательно—в 199 г. В. Н. Бешеволчев), Джручский четв. переписан в 936 г., Пихальский—973 г. (изд. под ред. А. Шавизас в 1945 г. вместо с параллельным адигским текстом).

Арханами, найденные в текстах означенных рукописей,—прямо указывают на древность оригиналов, откуда ведут начало эти памятники, переписанные в IX—X веках.

Особое место в этом отношении должно быть отведено Адигскому четверглавию, сочетающему с изолигизмами (переписчиками) факты глубокой древности, избежавшие подделки в процессе неоднократного переписывания.

Ошский рукописный Библия, сохранившаяся на Афоне, датирована 978 годом (фотоснимки сделаны Е. Я. Маррок).

monadire (имен.) *klavs irems* (дат.) «охотник убивает оленя» (этот дательный падеж соответствует винительному).

2. *Эргативную* конструкцию с реальным субъектом в *эргативном* падеже (и с реальным объектом в именительном падеже): *მონადირემ მოკლა ირემი* monadire-m (эргат.) *moqla iremi* (именит.). Эргативный падеж в грузинском языке самостоятельная морфологическая единица; им может обозначаться лишь реальный субъект, *agens*.

3. *Дативную* конструкцию с реальным субъектом в *дательном* падеже (реальный объект ставится в именительном падеже): *მონადირეს მოუკლავს ირემი* monadire-s (дат.) *moqklavs irem-i* (именит.). Дативная конструкция инверсивная.

Все три конструкции (номинативная, эргативная, дативная) связаны с *третьим лицом* переходного глагола.

Что же касается *первого* и *второго* лиц переходного глагола здесь налицо *одна единственная* конструкция, а именно:

4. *Индефинитная*—исторически—конструкция, когда реальный субъект представлен без падежных окончаний в *исходной форме*: მე მე „я“, შენ შენ „ты“, ჩვენ ჩვენ „мы“, თქვენ თქვენ „вы“. Эта *исходная форма* выступает в роли именительного падежа; она же употребляется вместо повествовательного и дательного падежей имен третьего лица, по сути дела являя собой лишь casus indefinitus (если только это выражение не пример *contradictio in adjecto*):

Наст. вр.	მე ვკლავ ირემს	me vqlav irems	„я убиваю оленя“
	ჩვენ ვკლავთ ირემს	čven vqlavt irems	„мы убиваем оленя“
—	შენ კლავ ირემს	šen qlav irems	„ты убиваешь оленя“
	თქვენ კლავთ ირემს	tkven qlavt irems	„вы убиваете оленя“
Аор.	მე (მო)ვკალი ირემი	me (mo)vkali iremi	„я убил оленя“
	ჩვენ (მო)ვკალით ირემი	čven (mo)vkalit iremi	„мы убили оленя“
	შენ (მო)კალი ირემი	šen (mo)kali iremi	„ты убил оленя“
	თქვენ (მო)კალით ირემი	tkven (mo)kalit iremi	„вы убили оленя“
Прош. резулт.	მე (მო)მიკლავს ირემი	me (mo)miqlavs iremi	„оказывается, я убил оленя“
	ჩვენ (მო)გვიკლავს ირემი	čven (mo)gviqlavs iremi	„оказывается, мы убили оленя“
	შენ (მო)გიკლავს ირემი	šen (mo)giqlavs iremi	„оказывается, ты убил оленя“
	თქვენ (მო)გიკლავთ ირემი	tkven (mo)giqlavt iremi	„оказывается, вы убили оленя“

მე მე „я“, ჩვენ ღვენ „мы“, შენ ჰენ „ты“, თქვენ tkven „вы“—*реальный субъект* переходного глагола *не изменяется* в зависимости от времени переходного глагола (ср. с субъектом в третьем лице выше).

Без изменения остаются те же местоимения первого и второго лиц, когда они выступают в роли объекта:

Наст. вр.	მე გკლავ შენ	me gk'lav ſen
	ჩვენ გკლავთ შენ	čven gk'lavt ſen
	შენ მკლავ მე	ſen mk'lav me
	თქვენ მკლავთ მე	tkven mk'lavt me
Аор.	მე (მო)გკალი შენ	me (mo)gk'ali ſen
	ჩვენ (მო)გკალით შენ	čven (mo)gk'alit ſen
	შენ (მო)მკალი მე	ſen (mo)mk'ali me
	თქვენ (მო)მკალით მე	tkven (mo)mk'alit me
Прощ. резуль.	მე (მო)მიკლავებარ შენ	me (mo)mik'lavaxar ſen
	ჩვენ (მო)გიკლავებარ შენ	čven (mo)gik'lavaxar ſen
	შენ (მო)გიკლავარ მე	ſen (mo)gik'lavar me
	თქვენ (მო)გიკლავართ მე	tkven (mo)gik'lavart me

Если бы не третье лицо переходного глагола, мы имели бы в ивсо-грузинском литературном языке одну лишь, инфинитивную, конструкцию; проблема эргативной конструкции в плоскости синтаксической и не ставилась бы. Конечно, этим *не был бы снят вопрос* об особенностях *переходного глагола* в грузинском языке, особенностях, порождающих проблему эргативной конструкции; но анализ этих особенностей *переместил* бы проблему из области синтаксической в сферу морфологии (спряжения переходного глагола)¹.

Ныне проблема эргативной конструкции *начинается* в синтаксисе и *кончается* в морфологии, соответственно выступая в двух аспектах—*синтаксическом* и *морфологическом*; а тогда мы имели бы лишь один аспект—*морфологический*, как то наблюдается в абхазском языке.

¹ Подробно об этом см. автора: „Проблема эргативной конструкции в кавказских языках: стабильный и лабильный варианты дательной конструкции“. Известия ИЯИМК, XII (1941), стр. 240.

В древнегрузинском языке (в памятниках V—XI в.в.) переходный глагол образует *все четыре* синтаксические конструкции, фиксируемые в новогрузинском литературном языке: *номинативную, эргативную, дативную и индефинитную*, причем сфера применения этих конструкций та же, что и в новогрузинском литературном языке; разница лишь в одном: индефинитная конструкция спорадически—*переходно*—выступает (помимо первого и второго лиц) и в третьем лице, а именно, при личных именах: აბრაამ ზვა ისააკი აბრაამი ზვა ისააკი Abraam šva Isaak Авраам родил Исаака (вместо ожидаемого: აბრაამი ზვა ისააკი Abraamman (эрг.) šva Isaaki (именит.)).

Таким образом, в *принципе* индефинитная конструкция выявляется в роли *исходной конструкции* переходных глаголов в древне-грузинском языке.

2. Из других картвельских языков—в *септоном* языке мы находим все четыре конструкции—номинативную, эргативную, дативную, индефинитную, в тех же условиях, что и в новогрузинском литературном языке.

Из записных диалектов—мегрельский следует за грузинским языком; расхождение лишь в одном: эргативная конструкция находит применение в *группе времен аориста не только при переходных глаголах, но в равной мере и при непереходных* (средних, страдательных глаголах); следовательно, в этой группе времен эргативная конструкция оказывается *единственной конструкцией*: კონ-ქ დოღღოღი ჳოჳ-k დოღღი „человек (эрг.) умер“ так же естественно, как и კონ-ქ დოღღოღი ჳოჳ-k დო'ვიღი „человек убил“. *Эргативная конструкция при непереходном глаголе*—особенность мегрельского диалекта.

В нижне-имерском и гурийском диалект. грузинского языка (Запад. Грузия) аналогичные факты отнюдь не редкость; это безусловно заимизм; спорадически эргатив встречается при непереходном глаголе и в диалектах Восточной Грузии, где это—порождение синтаксической аналогии (В. Топурия).

В чанском диалекте эргативная конструкция употребляется лишь при переходных глаголах, но не только в аористе (и в группе времен аориста), но и во всех остальных временах (следовательно, и в настоящем времени, и в прошедшем результате): *эргативная конструкция ныне единственная конструкция чанского переходного глагола* (взятого в третьем лице!).

Своеобразное использование эргативной конструкции в записных диалектах (в мегрельском и чанском) вторичное явление: и здесь, по всей вероятности, эргативная конструкция в свое время употреблялась лишь при переходных глаголах, притом лишь в аористе (и в группе времен аориста). За это говорит и история грузинского языка, и свидетельство бесписьменного сванского языка и сопоставление данных мегрельского и чанского диалектов (сильное расхождение в использовании эргативной конструкции в двух диалектах одного и того же языка!), а также пережиточное употребление в чанском диалекте как дативной, так и номинатив-

ной конструкций. Наконец, решающее обстоятельство — показания первого и второго лиц: в этих лицах и в мегрельском, и в чанском налицо *индифинитная конструкция*, совершенно так же, как и в сванском, как и в грузинском (в новогрузинском и в древнегрузинском литературном языках). Все картвельские языки следуют здесь одной и той же норме: *индифинитная конструкция — единственная конструкция для первого и второго лиц переходного (resp. непереходного) глагола*.

3. Из четырех синтаксических конструкций, засвидетельствованных при переходных глаголах картвельских языков — номинативной, эргативной, дативной и индефинитной — не все одинаковой давности; из них *наиболее древней* надо признать *конструкцию индефинитную*; она сохранилась в первом и во втором лице во всех картвельских языках; в памятниках древнегрузинского языка *пережиточно* эта конструкция попадает и в третьем лице (в личных именах)¹.

Индефинитную конструкцию надо рассматривать в качестве исходного пункта для трех остальных.

Дативная конструкция характерна для инверсивных образований (третья группа времен); эти образования сводятся к основам настоящего времени или аориста (пермансива, сослагательного II-го). Следовательно, *хронологически* дативная конструкция может лишь следовать за *номинативной и эргативной конструкциями*, поскольку *настоящее время* обуславливает *номинативную, сорист — эргативную конструкцию*².

Каково же *историческое взаимоотношение этих двух конструкций — номинативной и эргативной? Что предшествует чему: номинативная конструкция эргативной или наоборот?*

В переводе на морфологический язык это значит: что древнее — настоящее время или аорист? какая из этих конъюгационных единиц³ образовалась раньше — настоящее время или аорист?

¹ О некоторых других случаях, когда индефинитная конструкция проскальзывает — спорадически — в застывших выражениях при именах нарицательных — особо.

² Надо оговориться: это не распространяется на дативную конструкцию при непереходных глаголах типа др.-груз. *ძღუ აქვს იგი* *mas akws igi* „у него (букв. „ему“) имеется то“, *ძღუ უყვარს იგი* *mas uqvars igi* „ему любится то“. Эта дативная конструкция явление древнее. То же нужно сказать об образовании типа *ძღუ ჰუბრავს იგი* *mas ubravs igi* „он держит то“, „у него находится то“...

³ Термином „конъюгационная единица“ нами обозначается единица спряжения, представляемая основой (без формантов лица и числа) — независимо от функций времени, наклонения, аспекта... В грузинском языке такие единицы образуются по агглютинативному принципу. Традиционно эти единицы принято называть „врезками“, что связано с определенными неудобствами, особенно, при рассмотрении этих образований в историческом аспекте. „Конъюгационная единица“ технический термин и так же не подразумевает „грамматическую категорию“, как термины „буква“, „ударение“...

В виду имеется, конечно, *переходный глагол* и его спряжение по данным истории картвельских языков и, в первую голову, древнегрузинского языка.

С первого взгляда сама постановка вопроса выглядят странно: о каком аористе может идти речь, когда нет настоящего времени? Можно мыслить спряжение глагола без аориста, но спряжение без настоящего времени, казалось бы, нечто, а priori невозможное.

4. Детальный анализ данных древнегрузинского языка приводит к заключению, что *при переходных глаголах* вначале *вместо двух конструкций*—*номинативной и эргативной*—имелась *одна лишь эргативная, переходный глагол обходился без номинативной конструкции.*

Тогда,—как и впоследствии—эта эргативная конструкция употреблялась при аористе, пермансиве и сослагательном втором:

I. Аорист: მბ (მბ)კლა მან (მბ)კლა „он убил“

II. Пермансив: მბ (მბ)კლის მან (მბ)კლის „он убивал, бывало“ (перевод приблизительный!)

III. Сослагат. II: მბ (მბ)კლას მან (მბ)კლას „чтобы он убил“ (его).

Из этих конъюгационных единиц пермансив выступал в *функции* настоящего времени (точнее говоря, в той функции, которую впоследствии призывало бы:о выражать настоящее время).

Более того, и в процессе *образования* конъюгационных единиц („времен“, как ныне то принято выражаться) пермансив выступал в той роли, которая в дальнейшем возлагалась на настоящее время; как известно, от основы настоящего времени образуется прошедшее несовершенное, от основы же этого последнего—сослагательное первое. Назст. вр. др.-груз.: იგი ჰკლავს მას იგი hklavs mas „он (имен. п.) убивает его“ (лат. п.); прош. несоверш. იგი ჰკლავიდა მას იგი hklv-i-d-a mas „он (имен.) убивал его“ (лат. п.); сослагат. I: იგი ჰკლავიდა მას იგი hklv-id-e-s mas „чтобы он убивал его“...

Все эти образования (прош. несоверш., сослаг. I) *восходят к основе настоящего времени и требуют номинативной конструкции.* Раньше же они *образовывались от основы пермансива и требовали эргативной конструкции.*

Соответствующие факты сохранились в памятниках древнегрузинского языка, правда, лишь пережиточно, но в количестве, вполне достаточном для того, чтобы сделать реально осязаемыми действующие в тот период развития грузинского языка нормы *образования и использования* конъюгационных единиц („времен“) и *спятаксических конструкций.*

5. *Пермансив в функции настоящего времени.* Выявить функцию пермансива удастся, сличая различные списки четвероглавов—Адишского (897 г.), Опиэского (913 г.) и Тбетского (995 г.), Джручского (936 г.) и Пархаль-

ского (973 г.)—как друг с другом, так и с печатным грузинским текстом, а также с древне-арминским, латинским, греческим и старославянским текстами.

Глагол თქუა (მან იგი) tkwa (man igi) „сказал (он то)“—глагол дефектный с точки зрения действующих норм древнегрузинского спряжения: основа настоящего времени იტყუ- itqwi-i; основа—аориста თქუ- tkw-:

Соответственно имеем две группы когнатовационных единиц:

Первая группа, в основе которой лежит настоящее вр.:

- I. 1. Наст. იგი იტყუხ მას igi itqwis mas „он говорит то“
 2. Прош. весов. იგი იტყუ-ო-და მან igi itq-o-d-a mas „он говорил то“
 3. Сослаг. I: იგი იტყუ-ო-დ-ე-ს მას igi itqo-d-e-s mas „чтобы он говорил то“

Вторая группа, восходящая к основе аориста:

- II. 1. Аорист: მან თქუა იგი man tkwa igi „он сказал то“
 2. Пермансив: მან თქვხ იგი man tkwis igi „он говорил (говорит), бывало, то“
 3. Сослагат. II: მან თქუას იგი man tkwas igi „чтобы он говорил то“.

Именно пермансив (თქვხ tkwis) находим там, где мы имели все основания видеть настоящее (იტყუხ itqwis):

...ჰკითხვიდეს მის და ჰრქუეს ვითარმედ(!) თქვან მწიგნობართა ჰელიადა მოსულად არს ჰირველად... აღიშ. ტაბ. 83ა, მკ 9₁₁...

...hkitxvides mas da hrkwes vitarmed(!) tkwian mcignobarta Heliaya moswlad ars pirvelad... Адиш. четверогл. таб. 83а, Мк 9₁₁...¹.

Срв. Опис.-Тбет. и Джруч.-Парх.: ...ჰკითხვიდეს მას და ეტყოდეს. ვრ იტყუან მწიგნობარნი ვრ ელიადასი ჰირველად ჯერ არს მოსლვად... იქვე. ...hkitxvides mas da eqodes vitar itqwian mcignobarni vitarmed Eliajsi pirvelad ჯერ ars moslvaj... ibid.

Латин.: Et interrogarunt eum, dicentes, Cur scribae dicunt oportere ut Elias prius veniat... Evang. sec. Mc 9₁₁.

Адиш. თქვან tkwian (пермансив)=Опис.-Тбет., Джруч.-Парх. იტყუან itqwian (факт. вр.)=лат. dicunt, др.-арм. *ստեն*, греч. *λεγουσιν*, ст.-слав. глаголют.

...არა თქუენ სთქუთ (=სთქვთ)² ვითარმედ ოთხ თველა და მკაქ³ მოწიოს... აღიშ. ტაბ. 163ა, იბ 4₃.

...ara tkwen stkw (=*stkwii*) vitarmed otx tveya da mkaf³ moicios... Адиш. четв. таб. 163а, Ив 4₃.

Срв. Джр.-Парх.², печат.: არა თქუენ იტყუთ ვითარმედ ოთხლა თთუე არიან და შოვალს მკად... იბ 4₃. ...ara tkwen itqwit vitarmed otqya ttwe arian da moyals mkaj.

¹ Текст дан с раскрытием титлов.

² Черетование *st w* и *st wi* — явление обычное в Азиатском четвероглазье (да и не только в нем!); оно имеет место как в глаголах, так и в именах.

³ Опис. и Тбет. четверогл. Лк и Ив не издааны, Сличить соответств. места не удалось (рукописи хранятся в Ленинграде).

...Nonne vos dicitis Adhuc quadrimestre 'spatium' superest, et messis erit?... Evang. sec. Joan. 435.

Адиш. სიკვთ stkwit (пермансив) = Джр.-Парх. იტყუთ itqwit (наст. вр.) —лат. dicitis, др.-армян. *սսէք*, греч. λέγετε, ст.-слав. глаголете.

...მას მუგო და ჰრკვა შენ სიკვთ (=სიკვთ)... ჰადიშ. ტაბ. 152₂, ლკ 23₃.

...man miugo da hrkwa šen stkw (=stkwit)... Адиш. четв. таб. 152₂, Лк 23₃.
Срв. Джр.-Парх., печат.: ხოლო თავადმან ჰრკვა მას შენ იტყუ... *χολο tavadman hrkwa mas šen itqwi*... там же.

...Ipse vero respondens ei dixit, Tu dicis... Evang. sec. Lc 23₃.

Адиш. სიკვ stkwit (пермансив) = Джр.-Парх. იტყვ itqvi (наст. вр.) —лат. dicis, греч. λέγεις, ст.-слав. глаголеши.

...მიუგო იესოვ შენ სიკვთ (=სიკვთ)... იდიშ. ტაბ. 192₂, იბ 18₂₇.

miugo Jesu šen stkw (=stkwit)... Адиш. четв. таб. 192₂, Ия 18₂₇.

Срв. Джр.-Парх.: ჰრკვა მას იესოვ შენ იტყვ... *hrkwa mas Jesu šen itqwi*... там же.

...Respondit Jesus Tu dicis (me regem esse)... Evang. sec. Joan. 18₃₇.

Пермансив სიკვ stkwit = наст. вр. იტყვ itqvi = dicis, др.-арм. *սսես*, греч. λέγεις, ст.-сл. глаголеши.

...ჰრკვა მათ შერადმწუხრდის მხტკვთ უღდრო იყო რადმეთუ წითს ცაჲ და ვნთიად სიკვთთ (=სიკვთთ) ზამთარი იყოს რადმეთუ კსინავს მწუხარელ ცაჲ... ჰადიშ. ტაბ. 34₂, მთ 16₂₋₃... *hrkwa mat šerajmčuxrdi hstkwit qudro iqos rajmetu čits saj da gantiad stkwit (=stkwit) zaintari iqos rajmetu ksinavs mčuxared saj*... Адиш. четв. таб. 34₂, Мт 16₂₋₃.

Пермансив სიკვთ stkwit находим в соответствующем месте Джруч., Пархальск., Опиз. и Тбетского четвероглавов. Срв. латин. текст:

‘ Ipse vero respondens’ ...dixit eis Quando serum est diei, dicitis, Serenitas erit, rubet eum coelum. Et mane, Hodie erit tempestas; rubet enim coelum triste... Evang. sec. Lc 16₂₋₃.

Интересующее нас слово здесь находим лишь один раз; dicitis [во второй фразе оно опущено: et mane—(dicitis)]; так же— и в греческом λέγετε, др.-арм. *սսես*, ст.-слав. глаголете; всюду настоящее время: სიკვთ stkwit (пермансив) = იტყუთ itqwit (наст. вр.), dicitis, глаголете.

В функции настоящего времени выступает пермансив თქვს tkwis также в следующих м. стях Адишского четвероглава:

3 л. един. числа: თქვს tkwis (= „говорит, бывало“): Мт 12₄₃₋₄₄ (Адиш., таб. 26₁), Лк 5₂₉ (Адиш., таб. 114₂₁), Лк 11₂₈ (Адиш., таб. 128₂).

3 л. множ. числа: თქვან tkvian (= „говорят, бывало“): Мт 23₂₋₅ (Адиш., таб. 49₂₋₁), Мк 8₂₇ (Адиш., таб. 82₂₁).

2 л. множ. числа: სიკვთ stkwit (= „говорите, бывало“): Мт 15₄ (Адиш., таб. 32₁, 2), Мт 23₁₈ (Адиш., 49₂), Мк 7₁₁ (Адиш., таб. 79₂), Мк 8₂₉ (Адиш., таб. 128₂), Ин. 9₁₈ (Адиш., таб. 175₂), Ин. 13₁₃ (Адиш., таб. 138₁)...¹

¹ Пермансив в отдельных случаях может вменить сослагательное II в влчнени повежит. наклонения (см. напр. Адиш., таб. 175₂, Ин. 9₂₁) или прош. несоверш., что выол не вахсыве: (см. ниже—о сущности пермансива)

Само собой разумеется при сличении текста на разных языках (или на одном языке, но различных версий, редакций и т. д.) учитывается стилистический момент: одинаковый смысл должен быть выражен одинаковыми языковыми средствами (resp. синтаксическими конструкциями...), чтобы можно было говорить об эквивалентности сравниваемых фактов.

6. Пермансивом заменяется настоящее время и при других глаголах, как переходных, так и непереходных (страдательного залога).

Ограничимся несколькими примерами (в контекстах):

...ფართო არს ბქმ და ვრცელ არს გზად, რომელმან მიიყვანის წარსაწყმედელად... იწრო არს ბქმ და წულულ გზად, რომელმან მიიყვანის ცხორებად და მცირედ არიან, რომელთა პოიან იგი... ჰადიშ. ტაბ. 15₁ მთ. 13, 11.

...parto ars bčej da vrcel ars gzaj romelman miiqvanis čarsaqmedelad... ičro ars bčej da čwlił gzaj, romelman miiqvanis cxorebad da mcired arian, romelta poian igi... Адиш. таб. 15₁ Мт 7₁₃, 11.

Срв. Джр.-Парх., Оп.-Тбет.: ვრცელ არს ბქმ და ფართო არს გზად, რომელსა მიჰყავს წარსაწყმედელად (ოპ.-ტბ.: წარსაწყმედელსა)... იწრო არს ბქმ და საპირეელ გზად, რომელი მიიყვანებს ცხორებასა და მცირედნი არიან, რომელნი ჰპოებენ მას (ოპ.-ტბეთ.: ვლენან მას შა)... მთ 7₁₃, 11.

...vrcel ars bčej da parto ars gzaj, romelsa mihqavs čarsaqmedelad (Оп.-Тбет.: čarsaqmedelsa)... ičro ars bčej da sačivrel gzaj, romeli miiqvanibs cxorebasa da mciredni arian, romelni hroeben mas (Оп.-Тб.: vlenan mas šina)... Мт 7₁₃, 11.

Латин. текст: ...lata est porta et spatiosa via, quae abducit in exitium... angusta est porta, et stricta via quae ducit ad vitam, et pauc sunti qui inveniant eam... Мт 7₁₃, 11.

Адишскому пермансиву მიიყვანის miiqvanis (2 раза), პოიან poian соответствует Джр.-Парх. (и Оп.-Тбет.)—*настоящее*: მიჰყავს mihqavs ведет туда (неперех. глаг.), лат. abducit; მიიყვანებს miiqvanebs „ведет“, „проводит туда“ (перех. гл.); лат. ducit, ჰპოებენ hroeben „находят“ (в Оп.-Тбет. здесь другое слово: ვლენან vlenan „хоят“, но опять таки в настоящ. врем.). Лат. inveniant—сослагательн. вклон. (о способности пермансива замещать сослагат. вклон. см. выше).

...არა შეზუერეთაცა ვგრე ყვიან... ჰადიშ. ტაბ. 12₁ მთ 5₁₆.

...ata mezweretasa egre qvian... Адиш. таб. 12₁ Мт. 5₁₆—„не то же ли делают и мытари?“

Срв. Джр.-Парх.: ...შეზუერენიცა... ამასეე ჰყოფენ... იქვე.

...mezwerenica... amasve hqoren... там же.

Латин.: ...Nonne et publicani idem faciunt... Мт 5₁₆.

Адиш. ყვიან qvian (пермансив)=Джр.-Парх. ჰყოფენ hqoren (наст. врем.) „делают“, лат. faciunt, греч. ποιουσιν, др.-арм. ყորბեն, ст.-слав. творят...

არა ორი სირი ერთი ღანვის განიყიდის და ერთი მათგანი არა დავარდის ქუეყანასა ზედა... პადიშ. ტაბ. 21b₁ მთ 10₂₉.

ara ori siri ertis dangis ganiquidis da erti matgani ara davaradis kveqanasa zeda... Адиш. таб. 21b₁ Мт 10₂₉; „не две ли малые птицы продаются за одня ассарий и ян одня из них не упадет на землю“...

Срв. Джр.-Парх., Опис.-Тбет.: ანუ არა ორი სირი ერთის ღანვის (Оп.-Тб.: ასარის) განიხილების და ერთიცა მათგანი არა დავარდების ქუეყანასა ზედა... იქვე.

...anu ara ori siri ertis dangis (Оп.-Тб.: asaris) ganisqidebis, da ertica matgani ara davardebis kveqanasa zeda... там же.

Латин.: Nonne passerculi assario veneunt? et unus ex eis non cadet in terram... Мт 10₂₉.

Адиш განიყიდის ganiquidis, დავარდის davaradis (оба—пермансив страд. зал.)=Опис.-Тбет., Джр.-Парх. განიხილების ganisqidebis „продается“, лат. veneunt „продаются“, დავარდების davardebis „падает“ (настоящ. вр. страд. зал.).

В лат. тексте второй глагол cadet—будущ. вр. (во всяком случае не прошедшее!).

В дальнейшем для краткости мы приводим глаголы без контекста:

Перманс. განწმობით... ganscmidit—Адиш. четв. таб. 129a₁ Лк 11₉ —лат. наст. вр. purificalis „очищаете“.

Перманс. დაადგის... daadgis... შთაასხის štaaxis—Адиш., таб. 113b₂ Лк 5₃₆—лат. наст. вр. indit... injicit „приставляет“... „вливает“.

Перманс. ისმინის isminis... გულისგმა ყვის gulisqma qvis... ნაყოფი გამოცოლის ნაფორი გამოიყის—Адиш. таб. 28a₂ Мт 13₃₃—лат. наст. вр. audit „слышит“... intelligentiam intendit „разумет“... fructum fert „плод приносит“.

Перманс.: განრყუნის ganrqwnis... დათხარინ დათხარინ datxarian... განიპარინ განიპარინ—Адиш. таб. 13b₁ Мт. 6₁₉₋₂₁—лат. наст. вр. corrumpit „уничтожает“, „развращает“... perfodiunt „прокапывают“, „подкапывают“... fugantur „воруют“, „похищают“.

Перманс.: შეიპყრის šepqris... დალაღყვის yaqadqvis... დაჰყვეთი dahkvc-tis... განემორის ganešoris—Адиш. таб. 123b₂—124a₁ Лк 9₂₈₋₃₀—лат. наст. вр. apprehendit „схватывает“... clamitat „кричит громко“... discernit „раздирает“, „терзает“... abscedit „отходит“, „удаляется“. Последний глагол განემორის ganešoris в грузин. яз. страдательного залога.

Перманс. (страд. зал.) აღმოსცენდის aḡmoscendis, იქმნის ikmnis—Адиш. таб. 72a₂ Мк 4₃₂—лат. наст. вр. assurgit „поднимается“, „всходит“... fit становится“, „делается“.

В Джруч.-Парх. списке вместо აღმოსცენდის aḡmoscendis стоят აღმოჰყდის aḡmoḥqdis „восходит“—тоже пермансив.

Перманс. (стр. зал.) იქმნის ikmnis... განსტქდიან ganstkdian... დაითხინ დაითხინ daitxiis... დაიპარინინ დაიპარინინ daimarxnian—Адиш. таб. 18b₂ Мт. 9₁₆₋₁₈—лат. наст.

вр. fit „становится“... rumpuntur „прорываются“... effunditur „выливается“... conservantur „сохраняются“...

7. При таком функциональном сродстве пермансива и настоящего времени вполне естественно, что они *употребляются* в памятниках древне-грузинского языка *вперемешку* (на других языках соответствующие глаголы ставятся в настоящем времени). Ограничимся несколькими примерами:

...ყოველი რომელი ითხოვნ შიღოს და რომელს ეძიებნ პოის...
პაღიშ. ტაბ. 14b, შთ 7_ა.

...qovelî romeli itxovn moiγos da romeli eziēbn poiis... Адиш. т. 14b, Мт 7_б „всякий, кто („который“) просит, получит и кто ищет, находит“.

Quisquis enim petit, accipit et qui quaerit invenit... Мт. 7_б.

ითხოვნ itxovn „просит“, ეძიებნ eziēbn „ищет“ наст. вр., პოის pois „находит“ пермансив; они одинаково подходят по смыслу; можно было добавить „обычно“, „бывало“: „просит обычно“, „ищет обычно“, „находит обычно“, но и без этого и пермансив, и настоящее время в данном контексте обозначают, то, что обычно бывает; შიღოს moiγos „получит“ сослагат. II в значении будущего времени (согласно общим нормам древне-грузин. языка); по всей видимости раньше тут стояло შიღოს moiγის пермансив „получает (бывало)“: это видно из построения фразы, где в придаточном предложении ставится наст. вр., в главном же—пермансив: ითხოვნ itxovn—შიღოს moiγის, ეძიებნ eziēbn—პოის pois... В начале же все четыре глагола должны были быть в пермансive: ითხოვის itxovის—შიღოს moiγის, ეძიის eziēის—პოის pois...

В процессе модернизации текста пермансив сперва был замещен настоящим (общим!)—в двух случаях, а в третьем случае сослагательным вторым, функция которого также не была чужда пермансive.

В латинском соответствующие глаголы—в наст. вр.

გარდაღებნ gardavlen „переступают“ (наст. вр.)... დაიბნობნ daibanian „умышляют“ (перманс.)... ჰმედნ ჭამედ „едят“ (наст. вр.)... Адиш. таб. 32b, Мт 15₂. Ср. лат. transgrediuntur... lavant... edunt—все три в наст. вр.

...ესმის esmin „слушит“ (наст. общ.)... არა გულისგმაყვს არა gulisqmaqvis „не уразумевает“ (пермансive)... შვიდის შივიდის „приходит“ (пермансive)... შიიტაცის შიიტაცის „похищает“ (перманс.)... Адиш. таб. 28a, Мт 13₁₉.

Ср. лат. audit... non attendit... venit... rapit... наст. вр.

...დაღვის dadvis „кладет“, „полагает“ (перманс.)... არბ ამ „есть“ (наст. общ.)

...არიედ aried „суть“ (наст. общ.)... იხილის ixilis „видит“ (перманс.)... დაუტევნის dauṭevnis „оставляет“ (перманс.)... ივლტინ ivlṭin „учебает“ (наст. общ.)... წარიტაცის წარიტაცის „похищает“ (перманс.)... ვანაბნის ვანაბანის „рассеивает (их)“ (перманс.)... Адиш. таб. 176₂ Ил 10₁₁₋₁₄.

Срв. лат. deponit... est.. sunt... conspicit... relinquit... fugit... rapit... dispergit... In 10₁₁₋₁₄—все в наст. вр.

...შეკრიაბ *šekrian* „связывают“ (перманс.)... დასდვიაბ *dasdvian* „накладывают“ (перманс.)... არა ჰნებავნ *ara hnebavn* „не желают“ (наст. общ.)... იქმედ *ikmed* „делают“ (наст. общ.)... ფართო იყვნიებ *parto iqvniab* „расширяют (свои)“ (перманс.)... გახიგრავნიებ *gaxigravniab* „уллиняют (свои)“ (перманс.)... უყუარებ *uqvarab* „любят“ (наст. общ.)... Алиш. таб. 49а, Мт 23.

Срв. лат. текст Mt 23: ligant... improdunt... nolunt... faciunt... dilatant... producant... amant—наст. вр.

8. Не только в *функции* пермансива наблюдается его сродство с настоящим временем; пермансив замещал настоящее время и в *образовании прошедшего несовершенного времени*. Как правило и в новогрузинском, и в древнегрузинском литературном языке прошедшее несовершенное образуется от основы настоящего времени (наст. აკეთებ-ს *aketeb-s* „делает“—прош. несоверш. აკეთებ-და *aketeb-da* „делал“). Но в древнегрузинском литературном языке *первично сохранились такие основы прошедшего несовершенного времени*, которые могут восходить лишь к основе пермансива (а не настоящего времени). Прошедшее несовершенное служит надежным контрольным средством для восстановления той основы, которая являлась исходной, т. е. которая замещала настоящее время (последующего периода).

Например, глагол ვალ-ს *val-s* „идет“, „ходит“ считается дефектным: в настоящем и прошедшем несовершенном—разные основы:

др.-груз. наст. вр.:	იგი ვალ-ს	<i>igi val-s</i>	„он ходит“, „идет“
прош. несов.:	იგი ვიდო-და	<i>igi vid-o-da</i>	„он ходил“, „шел“
сослагат. I:	იგი ვიდო-დ-ე-ს	<i>igi vid-o-d-e-s</i>	„чтобы он ходил“, „шел“

Но эта дефектность лишь видимая: прош. несов. ვიდო-და *vid-o-da* образовано от пермансива ვიდი-ს *vid-i-s* („ходит, бывало“):

др.-груз. перманс. (=наст.):	ვიდი-ს	<i>vid-i-s</i>	<i>Срв. (наст.):</i>	ვალ-ს <i>val-s</i>
прош. несов.:	ვიდო-და	<i>vid-o-da</i>		ვიდო-და
				<i>vid-o-da</i>
сослагат. I:	ვიდო-დ-ე-ს	<i>vid-o-d-e-s</i>		ვიდო-დ-ე-ს
				<i>vid-o-d-e-s</i>

Действительно, пермансив ვიდი-ს *vid-i-s* в функции настоящего времени (т. е. вместо ვალ-ს *val-s*) находим в древнегрузинских текстах. *Срв.*, напр., Алиш. таб. 161а, Ин 316: სძულნ ნათელი და არა მოვიდის ნათლად *szuln nateli da ara movidis natlad* „ненавидит свет и не приходит к свету“—*Срв.* печат. текст четвероглава: სძულნ მას ნათელი და არა მოვალს ნათელსა... *szuls mas nateli da ara movals natelsa*. Таким образом: Алиш. перманс. მოვიდის *movidis*=наст. вр. მო-ვალ-ს *mo-val-s*, чему соответствуют: др.-арм. *յարի*, греч. *ἔρχεται*, лат. *venit*, ст.-слав. *грядет*...

Разнобой между основами настоящего и прошед. несовершенного времени, как видим, вызван тем, что ვიდ-ის vid-i-s, пермансив, был влисснен ვალ-ს val-s, настоящим временем. Прешедшее же несовершенное, образованное от пермансива, удержалось в спряжении данного глагола.

Но такие *архаичное* прошедшее несовершенное, образованное от пермансива, в дальнейшем уступило место прошедшему несовершенному новой формации, — *обычному* прошедшему несовершенному, образованному от основы настоящего времени. Но пережиточно в древнегрузинских текстах сохранилось это *архаичное* прошедшее несовершенное, восходящее к основе пермансива.

Перманс. მისც-ი-ან მათ მას იგი misc-i-an mat mas igi — прош. несов. მისც-ო-დ-ი-ან მათ მას იგი misc-o-d-i-an mat mas igi:

...და საყურძენი იგი მისცეს სხუათა მოქმელთა რომელთა მისცოდან მას წაყოფი ეამთა მათთა... ჰალიშ. ტაბ 41b, მთ 21₁₁...

...da saqurzeni igi misces sxwata mokmedta romelta miscodian mas pa qo pi žamta matta... Алиш. таб. 41b, М: 21₁₁ — „и виноградник отдаст другим возделывателям, которые отдадут ему плоды во времена свои“.

მისცოდან miscodian третье лицо множ. числа прош. несовершенного пермансивного типа (-ი-ან -ი-ან) с функцией будущего времени.

Образовано оно от основы მისც-ი misc-i пермансив; от основы наст. времени имели бы прош. несов. მისც-ემ-დ-ი-ან .misc-em-d-i-an с номинативной конструкцией — იგინი მას მას იგინი mas mas igini თო“; მისცოდან miscodian же требует эргативной конструкции: (მ)ცოდან მათ იგი მას miscodian mat (эрг-) igi (имен.) mas. Таким образом, в *первой группе времени* при *переходном глаголе* выступает *эргативная конструкция*; она обусловлена исходной основой, пермансивом, требующим эргативной конструкции:

перм. მისცის მან იგი მას miscis man igi mas — прош. несов. მისცოდის მან იგი მას miscodis man (эрг-) igi mas.

Перманс. ...წარავლინ-ნ-ი-ს მან იგინი čaravlin-n i-s man igini — проиц. несов. წარავლინ-ნ-ო-დ-ი-ს მან იგინი čaravlin-n-o-d-i-s man igini:

...რადთა წარავლინბოდის იგინი ქადაგებად... ჰალიშ. ტაბ. 69b, მკ 3₁₈ rajta čaravlinnodis igini kadagebad... Алиш. таб. 69b, Мк 3₁₈ — „чтобы он посылал их проповедывать“.

Прош. несов. пермансивного типа с функцией сослагательного I го требует эргативной конструкции: წარავლინბოდის (მან) იგინი čaravlinnodis (man) igini, причем реальный объект именит. пад. множественного числа представлен в глаголе формантом -ნ- -ნ-: წარავლინ-ნ-ოდის čaravlin-n-o-dis, как то бывает во временах группы аориста, т. е. при наличии эргативной конструкции.

Срв. прош. несов. архаячное, образованное от основы пермансива: წარავლინბოდის მან იგინი čaravlinnodis man igini — прош. несов. обыч-

ное, образованное от основы настоящего времени: წარავლინებდა იგი მათ
 çaravlinebda igi mat „посылал он их“.

Перман. გარე წარმცო gare çarnci—прош. несов. გარე წარმცო-ო-დ-ი
 gare çarnc-o-d-i—сослаг. I. გარე წარმცო-ო-დ-ე მე შენ იგი gare çarnc-o-d-e
 me šen igi „отнеси ты (то) от меня прочь“:

ყოველი შესაძლებელ არს შენდა. გარეწარმცოდე მე სასუმელი ესე... ჰა-
 დიშ. ტაბ. 96ბ₁-ბ₂ მკ 14₃₆... qoveli šesazlebel ars šenda. gare çarncode
 me sasumeli esc... Адиш. таб. 96ბ₁-ბ₂ Мк 14₃₆—„все возможно тебе, отне-
 ся ты от меня (пронеси мимо меня) чашу эту“.

Срв. архаичное прош. несов. (образ. от пермансива): გარე წარმცო-ო-
 დ-ი gare çarnc-o-d-i (эргат. кон.) и обычное прош. несов. (образ. от на-
 стоящего): გარე წარმცემ-დ-ი gare çarnc-em-d-i (номин. констр.).

Перман. აღიღ-ი-ან მათ იგი აყიყ-ი-ან mat igi—прош. несов. აღიღ-ო-
 დ-ი-ან მათ იგი აყიყ-ო-დ-ი-ან mat igi: ...რამეთუ აღიღოდიან მით ტაბლად
 იგი... ოშკ. 106v, 114r, გამოსლ. 25₂₆, 27, 38₄-₄, 101 ...rajinetu აყიყodian
 mit ṭablaj igi... Ошк. биб. 106v, 114r, Исход. 25₂₆, 27 38₄, 10 „чтобы они
 поднимали им трапезу“.

Срв. арх. пр. несов. (от перманс.): აღიღოდიან მათ იგი აყიყodian mat
 igi (эргат. констр.) и обыч. пр. несов. (от наст. вр.): აღიღებდიან იგინი მას
 აყიყebdian igini mas (номин. констр.).

Перман. დაიბან-ი-ან მათ იგი daiban-i-ან mat igi—пр. несов. დაიბან-ო-
 დ-ი-ან მათ იგი daiban-o-d-i-ან mat igi:

...და დაიბანოდიან აპრონ და ძეთა მისთა კელნი და ფერკნი მათნი...
 ოშკ. 108r, 115v, გამოსლ. 30_{18, 19, 20} 38₂₇... da daibanodian Aliron da zeta
 mista qelni da perqni matni... Ошк. биб. 108r, 115v, Исход 30_{18, 19, 20} 38₂₇—
 „и чтобы умывали Аарон и сыновья его руки и ноги свои“.

Срв. арх. пр. несов. от перман.: დაიბანოდის მან იგი daibanodis man
 igi (эргат. констр.) и обыч. пр. несов. от наст. вр.: დაიბანდის იგი მას
 daibandis igi mas (номин. констр.).

...და ყოველი სიტყუაჲ მძიმს მოგართოდიან შენ და სიტყუაჲ აღვილი
 განსაჯოდიან მათ და აღვიშვიროდიან და შეგეწყოდიან შენ... ოშკ. 96r, გა-
 მოსლ. 18₂₂ ...da qoveli sitqvaj mzimej mogartodian šen da sitqvaj advili
 gansažodian mat da aycimcirodian da šegçcodian šen... Ошк. биб.
 96r, Исход 18₂₂—„и всякое дело („слово“) тяжелое да принесут (чтобы
 приносили) тебе и дело („слово“) легкое да судят оны и да уменьшат твою
 'работу' и да помогут тебе“.

Срв. архаичное пр. несов. (от перманс.): მოგართოდიან... განსაჯოდიან...
 აღვიშვიროდიან მათ იგი (შენ) mogartodian... gansažodian... aycimcirodian mat
 igi (šen)—(эргат. констр.) и обычное пр. несов. (от наст. вр.): მოგართმი-
 დიან... განსჯიდიან... აღვიშვირებდიან იგინი მას (შენ) mogartmidian... gansži-
 dian... aycimcirobdian igini mas (šen)—номинат. констр.

Приведем еще несколько примеров без контекста:

Перман. განათიის მან ღამე ganatiis man γamej... კიმენი II, 163₁₀—арх. прош. несов. განათიოდინ მათ ღამე ganatiodian mat γamej... Кимен II, 163₁₀— „чтобы провели они ночь“... *Срв.* пр. несов. обыч. განათედინ იგობი ღამესა ganatevdian igini γamesa (номинат. констр.).

Перман. აღასრულნიან მათ ლოცვანი აყასრულიან mat locvani—арх. прош. несов. აღასრულნიოდინ მათ ლოცვანი... კიმენი II, 162₃₆ აყასრულიან mat locvani... Кимен II, 162₃₆— „чтобы они совершали молитвы“... *Срв.* пр. несов. обычное: აღასრულნიან იგობი ლოცვათა აყასრულებდიან igini locvata (номинат. констр.).

Перман. ყვინა qvian—арх. пр. несов. ყ-ო-ღ-ი-ან მათ კრებაჲ qodian mat ჭრებაჲ... Кимен II, 163₃ „чтобы они устраивали („делали“) собрание“... *Срв.* прош. несов. обыч.: ყოფიან იგობი კრებასა qodian igini ჭრებასა (номинат. констр.).

Арханчное образование прошедшего несовершенного времени встречается и в спряжении непереходных (страдательных) глаголов¹, где конструкция может быть лишь номинативная:

...ეზიარნიოდინ იგობი eziarnodian igini... Кимен II, 162₂₃ „чтобы они причащались“... *Срв.* пр. несов. обыч.: ეზიარნიოდინ იგობი eziarebodian igini.

...აღირაცხოდის იგი აყირაცხოდის igi... Бяб. печат., Быт. 16₁₀ „чтобы исчислялось то“... *Срв.* пр. несов. обыч.: აღირაცხებოდის იგი აყირაცხოდის igi.

...გამოგეცხადოდი მე შენ gamogexadodi me šen... Ошк. биб. 105₇, Исх. 25₇ „(чтобы) являлся я тебе“... *Срв.* пр. несов. обыч.: გამოგეცხადებოდი მე შენ gamogexadebodi me šen...

Случаи арханчного образования прошедшего несовершенного от пермансива более ценны, чем примеры использования пермансива в функции настоящего времени: в этом последнем случае приходится прибегать к сравнению разных списков, или же к показанию текстов на разных языках и во всех случаях устанавливать тождество использованных средств выражения; образование же прошедшего несовершенного времени, построенное на принципе агглютинации, дает возможность ясно и определенно решить вопрос, от какой именно основы образована основа прош. несовершенного времени—от пермансива (арханч.) или от настоящего времени (обыч., более позднее образование). Следовательно, вопрос исходной основы решается проще и убедительнее. Из двух критериев—критерия функционального средства и критерия производства конъюгационных основ—последнему приходится отдать преимущество. К сожалению, соответствующих фактов относительно меньше; то ли формирование прошедшего несовершенного времени еще не было закончено, когда перман-

¹ Непереходный глагол, средний ვიძოვ ვიდა ვიდა ვიდა уже был отмечен выше (стр. 140).

сия занимал в спряжении место настоящего времени; то ли прошедшее несовершенное регулярно образовывалось от пермансива, а если в текстах мало фактов, то это результат подновки: архаичное образование (прошедшего несовершенного) от основы пермансива было в дальнейшем заменено переписчиками новым образованием—от основы настоящего времени. *Архаичное прош. несовершенное создавало эргативную ночотрунцию, обычное прош. несовершенное образует номинативную конструкцию.*

9. Два переходных глагола в пермансиве и поднесь сохранили и эргативную конструкцию, и значение настоящего времени и архаичное образование прошедшего несовершенного времени. Это синонимичные глаголы უწყის, იცის მან იგი ucqis, icis man igi „знает он то“ (восходят они, видимо, к разным диалектным слоям, причем литературно უწყის ucqis древнее).

Наст. вр. (=перманс.): უწყის, იცის მან იგი ucqis, icis man igi „знает он то“
 Прош. несов. архаич.: უწყულა, იცულა¹ მან იგი ucqoda, icoda man igi
 Сослагат. I: უწყოდეს, იცოდეს მან იგი ucqodes, icodes man igi

Таким образом, в группе *настоящего времени у этих переходных глаголов* не номинативная конструкция, а—*эргативная*; так было в древне-грузинском литературном, так—и в ново-грузинском языке. Сохранилась и функция настоящего времени, и синтаксическая конструкция, и архаичное образование прошедшего несовершенного времени.

Эти два глагола дают возможность наглядно представить себе спряжение переходных глаголов в ту эпоху, пережитки которой видели в арх. прош. несовершенном—типа მისცოდის miscodis, წარავლინოდის caravlinodis, უვოდის მან იგი: qvodis man igi (см. выше, § 8).

10. Третье лицо множественного числа пермансива ჰქვამს მათ მან იგი hkwiam mat mas igi „говорят, бывало. они то ему“ сохранилось и поныне в значении настоящего времени, причем соответствующая форма мыслился двуличной и употребляется в значении „зывается“, „называется“, „зовут“, „называют“: რა ჰქვია(ბ) ამას? ra hkwia(n)² amas? „как называется это?“ (букв. „что говорится этому?“)... რა გქვია(ბ) შენა? ra gkwia(n) šena? „как зовут тебя?“ (букв. „что говорится тебе?“).

Двуличный глагол ჰქვია(ბ) hkwiam ныне непереходный; прошедшее несовершенное от него не образуется (как и в других статических глаголах прошедшее недифференцировано: რა ერქვა მას? ra erkva mas? „как звали его?“ (букв. „что говорилось ему?“).

¹ В др.-груз. яз. параллельно имеем: უწყოდეს, იცოდეს ucqodis, icodis.

² Конечное -ბ-п держится поныне в восточных диалектах грузин. языка.

2. Образование прошедшего заглазного I-го, как от основы настоящего времени, так и от основы аориста („второй группы времен“):

Срв. наст.: აკეთებ-ს აქეტ-ებ-ს „делает“—прош. загл. I: უკეთებ-ი-ე-ს u-ქეტ-ებ-ი-ე-ს, наст.: აქ-ებ-ს აკ-ებ-ს, „хвалит“—прош. загл. I: უ-ქ-ი-ა u-k-i-a (от основы аориста-пермансива).

3. Образование I и II л. пермансива в пшавском и хевсурском диалектах грузинского языка:

пшав. მე ვხაბ-ო-ღ-ო მე vnaх-о-d-i хевс. მე ვხაბ-ი-ღ-ი მე vnaх-i-d-i

„я в ядел, бывало“

შენ ღხაბ-ო-ღ-ი შენ ḡnaх-о-d-i

შენ ღხაბ-ი-ღ-ი შენ ḡnaх-i-d-i

„ты видел, бывало“

Эти формы восходят к основе пермансива, являясь по существу образованиями типа др.-груз. წარავლინ-ო-ღ-ი-ს წარავლინ-ო-d-i-s „посылал, бывало“ (см. § 8), т. е. архаичным прошедшим несовершенным.

14. Учет истории пермансива существенно меняет понимание некоторых основных вопросов исторической морфологии и синтаксиса грузинского языка.

В разрезе морфологическом: выясняется, что в древности характерным для спряжения грузинского глагола являлось различие *статических* и *динамических* глаголов (как то наблюдается ныне в абхазском языке).

Статические глаголы как правило, непереходные; динамические же могли быть и переходными и непереходными.

В конъюгационных основах выражались аспекты: *длительный* (*дюративный*) и *моментный*.

Динамические глаголы могли иметь оба аспекта: *дюративный* (пермансив: თქვს tkwis „говорил, говорит, бывало“, იქმნის ikmnis „становился, становится, бывало“) и *моментный* (аорист: თქვა tkwa „сказал“; იქმნა ikmna „стал, сделался“).

Статические глаголы обладали лишь одним аспектом—*дюративным*: ზის z-i-s „сидит“, ყვავის qvav-i-s „цветет“): пермансив переходных глаголов и настоящее непереходных глаголов суть образования одной формации. Отнюдь не случайно, что суффикс -ი ი налицо и в пермансиве переходных глаголов (თქვს tkw-i-s)¹ и в настоящем статических глаголов (правда, не у всех): ზის z-i-s. Это один и тот же суффикс -ი -i.

Как правило, переходные глаголы—динамические, но вначале (в процессе формирования глагола) они могли быть и статическими. Примерами таких статических переходных глаголов выглядят უწყის ucqis, იცის icis მათ იგი „знает он то“.

¹ Пермансив страд. залога также использует этот суффикс: см. იქმნის ikmni-s

15. В разрезе синтаксическом история пермансива также ведет к определенным заключениям.

Как известно (см. § 1), эргативная и номинативная конструкции различаются в третьем лице переходных глаголов, эргативная—во временах группы аориста, номинативная—во временах группы настоящего времени: Номинативная конструкция невозможна в аористе (переход. глаголов), и, наоборот, эргативная конструкция несовместима с настоящим временем (переход. глаг.). Единственное „исключение“—два синонимичных глагола— $\text{գլոխ icsi, րիսոյն ձեռն օգո սզցիս man igi}$.

Выяснилось, что это „исключение“ когда то являлось нормой; эргативная конструкция была единственной конструкцией переходного глагола (взятого в прямой, в неинверсивной форме). Функцию настоящего времени—дюративность процесса—передавал пермансив. От него могло образовываться прошедшее несовершенное и, следовательно, эргативную конструкцию имели переходные глаголы и в прошедшем несовершенном ($\text{ձեռն րիսոյն ձեռն օգո man արարվածիս օգո man արարվածիս օգո}$ „он, бывало, посылал его“).

Номинативная конструкция при переходных глаголах—позднейшее образование. Она обусловлена формированием настоящего времени, постепенно вытеснившего пермансив в системе конъюгационных основ, и, соответственно, обусловившего образование номинативной конструкции. Сложный процесс вытеснения эргативной конструкции номинативной, повидимому, находится во внутренней связи с трансформацией глагольной основы аориста в основу настоящего времени. Основа настоящего времени в переходных глаголах в сравнении с основой аориста образование позднейшей формации.

Таким образом при переходных (неинверсивных) глаголах вначале была одна лишь эргативная конструкция, затем образовалась номинативная конструкция.

Положение И. И. Мещанинова—вначале ^{возникла} эргативная конструкция, а затем лишь—номинативная—находит документальное подтверждение в фактах древнегрузинского литературного языка; это положение бесспорно, поскольку речь идет о переходных глаголах.

Но, конечно, положение меняется, если мы обобщим эту формулу на все спряжение или же будем характеризовать всю структуру языка, как стадию эргативную и стадию номинативную.

Дело в том, что эргативная и номинативная стадии сосуществуют: эргативная—при переходных глаголах, номинативная—при непереходных. Более того, как мы уже отмечали (см. § 1), параллельно с этими двумя конструкциями в первом и во втором лицах еще держится индифинитная конструкция, исторически наиболее древний тип. Исходный пункт для всех остальных образований.

Повидимому, построение стадияльной схемы может привести к реальным результатам лишь в том случае, если она будет строиться не дедуктивно и а priori, а индуктивно, по языкам, с полным учетом истории этих языков, на необходимость чего, на наш взгляд, вполне справедливо указывается в последней статье И. И. Мешанинова («Проблема стадияльности в развитии языка» — Изв. АН СССР, Отд. лит. и языка, т. VI, вып. 3).

Что же касается проблемы эргативной конструкции, то уяснение вопроса об историческом взаимоотношении эргативной и номинативной конструкций лишней раз убеждает в том, что *историческая сущность этих конструкций (испр. природы переходного глагола: находит выражение не в падежах субъекта (эргативном и именительном — в грузинском языке оба эти падежа прямые), а в падежах реального объекта и в их смене: в эргативной конструкции это — падеж именительный, в номинативной же конструкции это — падеж дательный (функционально — винительный)).* Замена именительного дательным падежом отображает трансформацию нейтральной основы переходного глагола (в дористе) в активную основу (в настоящем времени).
